

T.C.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart University

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

CİLT 22. SAYI 51. 2024
Volume 22. Issue 51. 2024

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

Yılda Dört Kez Yayınlanır/Published Quarterly a Year

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) yılda dört kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış en az iki ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin raporları doğrultusunda gönderilen makale ya yayınlanır ya düzeltilmek ve daha sonra yayınlanmak üzere yazara geri gönderilir ya da reddedilir. Her durumda yazar Dergipark üzerinden bilgilendirilmektedir.

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD)/Journal of Administrative Sciences (JAS)
Yönetim Bilimleri Dergisi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey

Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736

Web: <http://ybd.dergi.comu.edu.tr> / E-mail: ybd@comu.edu.tr

YBD’de yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Bu yayında yer alan tüm çalışmalar başvuru anında ve yayın öncesi olmak üzere iki kez iThenticate uygulaması aracılığıyla benzerlik taramasından geçirilmiştir.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın

Yayın Şekli: Ocak-Mart-Temmuz-Ekim (Türkçe ve İngilizce)

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD); EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, TÜBİTAK DERGİPARK, Index Islamicus, Ulrichs Periodical Directory, International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, PRoQuest Social Science Journals Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Discovery Service (EDS), EBSCO Business Source Database (BSI), Dergipark ve SOBIAD tarafından indekslenmektedir.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz.

Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

E-ISSN: 2147-9771

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

JAS is published quarterly a year
Vol. 22 No. 51 Year 2024

Journal of Administrative Sciences is a peer reviewed interdisciplinary journal (both Turkish and English) sponsored by Canakkale Onsekiz Mart University. The Editorial board and editors take consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas.

Journal of Administrative Sciences focuses on scholarly articles on labor economics and industrial relations, econometrics, economics, business administration, public administration, public finance and international relations in general from all over the world.

Manuscripts submitted to Journal of Administrative Sciences should be original and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

All the works in this publication have been subjected to similarity screening through iThenticate application twice, at the time of application and before publication.

JAS Indexed or/and Abstracted in

EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, Index Islamicus, Ulrichs Periodical Directory, International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, ProQuest Social Science Journal Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Discovery Service (EDS), EBSCO Business Source Database (BSI), Dergipark and SOBİAD.

Editorial Office **Journal of Administrative Sciences (JAS)**

Yönetim Bilimleri Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736
Web: <http://ybd.dergi.comu.edu.tr> / E-mail: ybd@comu.edu.tr

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written consent of the JAS editors

Disclaimer: Statements of acts or opinions appearing in the Journal of Administrative Sciences (JAS) are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

E-ISSN: 2147-9771

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
Journal of Administrative Sciences

Cilt 22, Sayı 51, 2024 / Volume 22, Issue 51, 2024
E-ISSN: 2147-9771

SAHİBİ / Owner

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU

EDİTÖR / Editor

Doç. Dr. Cemre PEKCAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCILARI/ Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Fatih ÖZKAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

BU SAYININ ALAN EDİTÖRLERİ / Field Editors of this issue

Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Prof. Dr. Soner KARAGÜL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Alper BİLGİLİ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Filiz EROĞLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Mesut SAVRUL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KIRAY (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Çağrı Emin DEMİRBAŞ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Tanju AKYOL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Tanju ÇOLAKOĞLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Nazife Zeynep ÇAKIR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

YAZI İŞLERİ / Assisting Editor

Arş. Gör. Dr. Tuğçe YILDIZ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Murat Çağrı TUNA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

YAZI VE DANIŞMA KURULU/ Editorial Board
Alfabetik Sıra ile / In Alphabetical Order

- ACER, Yücel (Yıldırım Beyazıt Ü.)
AGUN, Hakan (Trakya Ü.)
AKKAYA, Bülent (CBÜ)
AKYOL, İbrahim Tanju (ÇOMÜ)
ALPER, Yusuf (BursaUludağ Ü.)
AYDIN, Erdal (ÇOMÜ)
BABA, Gürol (Ankara SBÜ)
BACAK, Bünyamin (ÇOMÜ)
BENLİ, Abdurrahman (Sakarya Ü.)
BİÇERLİ, M. Kemal (Anadolu Ü.)
BOZKURT, Veysel (İstanbul Ü.)
CAM, Erdem (Ankara Ü.)
ÇETİNKAYA, Özhan (Bursa Uludağ Ü.)
DÖNMEZ KARA, C. Öykü (ÇOMÜ)
ENER, Meliha (ÇOMÜ)
GÖKTEPE, Ahmet Orkun (ÇOMÜ)
GÖRÜN, Mustafa (ÇOMÜ)
HARPER, Donta S. (UW Tacoma)
İBRAHİM, Shahnaz (SOTON U.)
IŞIK, Serkan (ÇOMÜ)
İNCEKARA, Ahmet (İstanbul Ü.)
İPEK, Selçuk (ÇOMÜ)
JERMSITTIPARSERT, Kittisak (Henan U.)
KANTEN, Pelin (ÇOMÜ)
KANTEN, Selahattin (ÇOMÜ)
KARA, Mustafa (ÇOMÜ)
KARADENİZ, Oğuz (Pamukkale Ü.)
KARAGÜL, Soner (ÇOMÜ)
KARATAŞ-ÖZKAN, Mine (SOTON U.)
KAYA, İbrahim (İstanbul Ü.)
KILIÇ, Cüneyt (ÇOMÜ)
KORKUSUZ Refik (İst. Medeniyet Ü.)
KURT, Serdar (ÇOMÜ)
LUCESCU, Letitia Carmen (TUIASI)
MALİK, Muhammad Abid (VU of Pakistan)
ÖRNEK, Ali Şahin (ÇOMÜ)
ÖZDEMİR, Süleyman (İstanbul Ü.)
PAZARCIK, Yener (ÇOMÜ)
SIĞIRCI, Özge (Kırklareli Ü.)
SÖNMEZLER, Gökhan (Trakya Ü.)
ŞAHİN, Levent (İstanbul Ü.)
TAN, Sabri Sami (ÇOMÜ)
TAVŞANCI, Aykut (Trakya Ü.)
TAYŞİR, Eyüp Aygün (Marmara Ü.)
TOPBAŞ, Ferhat (Balıkesir Ü.)
TORUN, Mustafa (ÇOMÜ)
TINKER, Vanessa (Collegium Civitas)
TUNÇ, Metin (İstanbul Ü.)
UĞUR, Suat (ÇOMÜ)
ULUDAĞ, M. Bülent (Onbeş Kasım Ü.)
ULUYOL, Osman (Adıyaman Ü.)
UZUNOĞLU, Sadi (Trakya Ü.)
YELKİKALAN, Nazan (ÇOMÜ)
YİĞİT, Yusuf (ÇOMÜ)
QAISAR, Iqbal (US of Malaysia)

BU SAYININ HAKEM KURULU / Referees of this Issue
Alfabetik Sıra ile/ In Alphabetical Order

- ALGÜL, And (Üsküdar Üni.)
ASLAN, İbrahim
BALCI, Şükrü (Selçuk Üni.)
ÇUBUKÇU ÇERASI, Ceren (Gebze Teknik
Üni.)
DEMİRTEPE, M. Turgut (ÇOMÜ)
DİKTAŞ, Abdülkerim (ÇOMÜ)
EROĞLU, Filiz (ÇOMÜ)
EZİLMEZ, Bilal (Bandırma Onyediyünlü Üni.)
GÜNBEĞİ, Fehime (Balıkesir Üni.)
HAYTA, Yasemin (Balıkesir Üni.)
KARAGÜL, Soner (ÇOMÜ)
KARATAŞ, Ali Rauf (Karabük Üni.)
KESKİN, Meltem (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)
KILINÇ SAVRUL, Burcu (ÇOMÜ)
KİPER, Tuğba (Tekirdağ Namık Kemal Üni.)
KUTLU, Salih Ziya (ÇOMÜ)
MIZRAK, Kaan Cenk
ÖZÇELİK, Sezai (Çankırı Karatekin Üni.)
ÖZEN ATABEY, Aslı (Kahramanmaraş Sütçü
İmam Üni.)
SARIOĞLU UĞUR, Sevtap (Sivas Cumhuriyet
Üni.)
SÜREKLİ YAMAÇLI, Dilek (İzmir Demokrasi
Üni.)
TOPAL, Bahattin Gökhan (OSTİM Teknik Üni.)
YÜCESAN, Mesut (ÇOMÜ)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İçindekiler / Contents VI
Editörün Notu/ Editor's Note VIII

Sosyal Ortamlardaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi: Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması
Fear of Missing Out on Developments In Social Media (FoMO) and Evaluation of Related Factors: A Field Research on Undergraduate Students 1
Dilay Teke, Tuncay Yılmaz

Kişi-Örgüt Uyumunun İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Sinizmin Rolü
The Mediating Role of Organizational Cynicism in The Relationship Between Person Organization Fit and Work Alienation 25
Gönül Türkkan, İlksun Didem Ülbeği

Cittaslow Cities and Tourism Governance: The Case of Isparta
Sakin Şehirler ve Turizm Yönetişimi: Isparta Örneği 51
Zişan Korkmaz-Özcan, Ayşegül Simge Demircioğlu-Dalgıç

Cumhuriyetin 100.Yılında Türk Finansal Sistemi ve Finansal Kurumların Gelişimi
The Turkish Financial System and The Development of Financial Institutions in The 100th Years of The Republic of Türkiye 77
Gökçe Sinem Erbuğa, Ayşegül Gürsoy

Enhancing Cybersecurity Risk Management Through Conceptual Analysis of HRM Integration
İnsan Kaynakları Yönetimi Entegrasyonunun Kavramsal Analizi Aracılığıyla Bilgi Güvenliği Risk Yönetiminin Geliştirilmesi 96
Filiz Mızrak

Türkiye'nin Endüstri 4.0'a Geçiş Sürecinin Değerlendirilmesi
An Evaluation of Turkey's Transition Process to Industry 4.0 119
Neşe Salik-Ata

Cumhuriyet Döneminde Ankara'da Kentsel Toprakların Değer Artışı ve Arsa Spekülasyonu

Value Increase in The Urban Lands and Land Speculation In Ankara During The Republican Era 142

Harika Uçar-Altınışık

Cliometric Analysis of Sectoral Employment-Free Growth in Turkey Before 1980: Fourier Evidence

1980 Öncesi Türkiye'de Sektörel İstihdamsız Büyümenin Kliometrik Analizi: Fourier Kanıtları 161

Hasan Azazi, Müşerref Arık, Melike Buse Akcan

1991 Körfez Savaşı Sonrası Dönemde Siyasal ve Toplumsal Elitlerin Irak Dış Politikası Üzerinde Etkisi

The Influence of Political and Social Elites on Iraqi Foreign Policy in The Post-1991 Gulf War Era 176

Mehmet Alkış

Doğu Afrika'daki İç Çatışmalarda Komşu Ülke Faktörü: Somali İç Savaşı Örneği

The Neighboring Country Factor in Internal Conflicts in East Africa: The Case of The Somali Civil War 196

Belma Engin-Güder

The Relationship Between Geography and Economic Growth in Middle-Income Countries: Evidence From Panel Data Analysis

Orta Gelir Düzeyindeki Ülkelerde Coğrafya ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizinden Kanıtlar 219

Rüya Ataklı-Yavuz

Yazarlar Hakkında 239

About the Authors 243

Yazarlar için Bilgi Notu 247

Notes for Contributors 251

EDİTÖRÜN NOTU

Yönetim Bilimleri Dergisi, yılda dört kez Türkçe ve İngilizce akademik çalışmaları yayımlayan, bilimsel ve hakemli bir dergidir. 2003 yılından bu yana yayın hayatına devam eden ve pek çok uluslararası indeks tarafından taranan Dergimiz; çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, ekonometri, iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye ve uluslararası ilişkiler alanlarında, ağırlıklı olarak özgün araştırma makaleleri yayınlamaktadır.

Yayın ilkelerimize bağlı kalarak hazırladığımız bu sayımızda, farklı alanlardan çok sayıda çalışma değerlendirilmiş, hakemlerin ve editör kurulunun değerlendirmeleri sonucu olumlu rapor alan makaleler yayımlanmıştır. 51. sayımızın hazırlanmasında; başta yazı işlerinde çalışan arkadaşlarımız olmak üzere emeği geçen tüm alan editörlerine, hakemlere ve yazarlara teşekkür ederiz.

İçten saygılarımızla
Editörler
Doç. Dr. Cemre PEKCAN

EDITOR'S NOTE

Journal of Administrative Sciences is a scientific and peer-reviewed journal that publishes academic studies in Turkish and English once a quarter. Our Journal, which has been published since 2003 and scanned by many international indexes; it mainly publishes original research articles in the fields of labor economics and industrial relations, econometrics, economics, business administration, public administration, public finance and international relations.

In this issue, which we prepared by adhering to our publishing principles, many studies from different fields were evaluated, and the articles that received positive reports as a result of the evaluations of the referees and the editorial board were published. In the preparation of our 51st issue; we would like to thank all the field editors, referees and authors who contributed, especially our colleagues working in the editorial business.

Best Regards
Editors
Assoc. Prof. Dr. Cemre PEKCAN

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

SOSYAL ORTAMLARDAKİ GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU (FoMO) VE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ: LİSANS ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Dilay TEKE¹ & Tuncay YILMAZ²

Öz

Teknolojik gelişmelerin ve uygulamaların arttığı bilgi toplumunda yeni korkularla da yüzleşmekteyiz. Nitekim teknolojinin ortaya çıkardığı bu problemlerden birisi de “Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO)”dur. Dijital araçlarla her an bildirim alan bireyler yaşamlarında aceleci olma, ani ve dürtüsel kararlar verme eğiliminde olmaktadır. Özellikle kuşaklar ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar Z kuşağının gün geçtikçe daha hızlı ve daha çok iş değiştirdiğini dile getirmektedir. Ayrıca kısa sürede her an bilgiye ulaşan bireyler gelişmelerden haberdar olmadıkları zaman mutsuz olmaktadır. Psikolojik iyi halleri ve yaşam kaliteleri etkilenmektedir. Sosyal medyada başka bireylerin mutlu yaşamlarını gören birey daha çok mutsuzlaşmakta ve kendini yetersiz hissetmektedir. Dolayısıyla bir döngüye giren birey sosyal medyada daha çok zaman harcamaktadır. Zaman kontrolü üzerinde hâkimiyetini yitiren kişi yapması gereken işleri yetiştirememektedir. Bireylerin çalışma yaşamını, eğitimlerini, öğrenme süreçlerini ve toplumla kurdukları ilişkiyi etkileyen bu bağımlılığın psikolojik ve sosyolojik açıdan etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı da Z kuşağı lisans öğrencilerinde FoMO düzeyi ile sosyal medya bağımlılığı ve mutluluk düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesidir. 414 üniversite lisans öğrencisine anketler uygulanmış ve veriler SPSS ile çözümlenmiştir. Uygulanan t-testi, ANOVA, regresyon analizi sonucunda gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal medya bağımlılığının birbirini etkilediği anlaşılmıştır. Sosyal medya bağımlılık düzeyi artışının kişinin mutluluk düzeyini azalttığı belirlenmiştir. Ayrıca sosyal medyada harcanan süre arttıkça gelişmeleri kaçırma korkusunun arttığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO), Sosyal Medya Bağımlılığı, Mutluluk, Z Kuşağı, Teknoloji.

JEL Kodları: O30, O33, Z13.

Başvuru: 20.02.2023 **Kabul:** 08.12.2023

¹ Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika ABD, dilay.teke@gmail.com, Kocaeli, Türkiye, ORCID No: 0000-0003-1266-2469

² Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, tyilmaz@sakarya.edu.tr, Sakarya, Türkiye, ORCID No: 0000-0003-3167-4457

FEAR OF MISSING OUT ON DEVELOPMENTS IN SOCIAL MEDIA (FoMO) AND EVALUATION OF RELATED FACTORS: A FIELD RESEARCH AMONG UNDERGRADUATE STUDENTS³

Abstract

We also face new fears in the information society which technological developments and applications are increasing. As a matter of fact, one of these problems caused by technology is "Fear of Missing Out on Social Media (FoMO)". Individuals who receive notifications at any time through digital tools tend to make hasty and impulsive decisions in their lives. In particular, researchers who work on generations state that the Generation Z changes jobs faster and more day by day. In addition, individuals who reach knowledge at any time in a short time are unhappy when they are not aware of the developments. As a result, their psychological well-being and quality of life are affected. The individual who encounters the happy lives of other individuals on social media becomes more unhappy and feels inadequate. Therefore, the individual entering a cycle spends more time on social media. The person who loses his control over time not able to complete the work he needs to do. This addiction that affects individuals' working life, education, learning processes and their relationship with society has psychological and sociological effects. The aim of this study is to examine the relationship between FoMO level, Social Media Addiction and Happiness level in generation Z undergraduate students. Corresponding questionnaires were applied to 414 undergraduate students and the data were analyzed using SPSS. As a result of the applied t-test, ANOVA, and regression analysis, it was understood that the FoMO and Social Media Addiction affect each other. It has been determined that an increase in the level of Social Media Addiction reduces the level of happiness of the person. Additionally, as the time spent on social media increases, it has been observed that the FoMO increases.

Keywords: *Fear of Missing Out in Social Media (FoMO), Social Media Addiction, Happiness, Generation Z, Technology.*

JEL Codes: *O30, O33, Z13.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Bilgi toplumu olarak adlandırılan dijital çağda her an her yerden bilgiye hızla ve kolaylıkla ulaşılabilmektedir. Özellikle teknoloji geliştikçe yeni icatlar ve uygulamalar bireylere sunulmakta ve toplumsal yaşam "hız" etrafında şekillenmektedir. Bilgisayarlar, akıllı cep telefonları, akıllı saatler, tabletler ve internet aracılığıyla kişiler sürekli yeni ve yoğun bilgi akışına maruz kalmaktadır. Teknolojik araçların yanında sosyal medya platformlarının da gelişmesi iletişim kurmayı ve

---

³ The Extended English Summary is located the end of the Article.

bilgiye ulaşmayı yeni bir boyuta taşımıştır. Ekranı bakarak gelişmeler takip edilmekte, zaman hızla tüketilmekte ve diğer bireylerin yaşamına kolaylıkla erişilebilmektedir. Kişi bir taraftan kendini sosyal medya üzerinden gelen beğenilerle, yorumlarla değerlendirmekte öte yandan yoğun ve sürekli bilgi içerisinde bireyin gerçeklik algısı zayıflamaktadır. Sosyal medyada neyin gerçek neyin sahte olduğu ya da kimin mutlu kimin mutsuz olduğu bir yanılsamaya dönüşmüştür. Dolayısıyla artık yaşamı meşgul eden, sürekli gelişmelerden haberdar olmayı sağlayan yeni bir alan olarak “sosyal medya” teriminin ortaya çıktığı söylenebilir.

Sosyal medya platformlarının yaşamımıza sağladığı kolaylıklar yanında olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Dijitalleşen dünyada bireyler cihazlar aracılığıyla sürekli etkileşim içinde yer almaktadır. Bu nedenle bilgi toplumunda ön plana çıkan teknolojinin getirdiği ciddi problemlerden birisi “Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO)” ile açıklanabilir.

Bu çalışmanın amacı da Z kuşağı lisans öğrencilerinde FoMO ve ilişkili faktörleri belirlemektir. FoMO, sosyal medya bağımlılığı ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Not ortalaması, kişilik tipleri, cinsiyet ile FoMO arasındaki ilişkinin test edilmesi planlanmıştır. Araştırma Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 11.05.2022 tarihli, E-61923333-050.99-130457 sayılı, “01” nolu karar onayı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada lisans öğrencileri tarafından doldurulan FoMO, Sosyal Medya Bağımlılığı ve Mutluluk sorgulama formlarına ait verilerin SPSS ile analiz edilmesi hedeflenmiştir. Literatürde FoMO, sosyal medya bağımlılığı, mutluluk arasındaki ilişki tespit edilmemiştir. Bu nedenle çalışmanın özgün nitelikte olduğu düşünülmektedir.

1.1. Kuşaklar ve Teknoloji: Dijital Dünyada Z Kuşağı

Dünyada ortaya çıkan ekonomik ve sosyal değişimlerle meydana gelen zaman dilimleri jenerasyon yani kuşak olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle kuşak, aynı zaman aralığında doğan ve benzer nitelikler taşıdığı belirtilen grupları tanımlamaktadır. Kuşakların çalışma yöntemleri, yetiştirme modelleri, iletişimleri, karakterleri ve beklentileri de bu farklı zaman aralıkları içinde şekillenmiştir. Bu nedenle sosyolojik boyutta kuşaklar arası farklılıklar gündeme gelmektedir. Sosyologlar kuşakların doğum yılları aralıklarında yaşanan olaylardan etkilendiğini ve karakterlerinin biçimlendiğini belirtmiştir. Özellikle teknoloji alanında yaşanan gelişmeler karşısında kuşaklar bu kavramla sınıflandırılmaya başlanmıştır. Yani bir tarafta yeniliklere, hızla, teknolojiye uyum sağlayan genç nesil yer alırken diğer tarafta geleneklerine bağlı, yeniliklere uyum sağlamakta zorlanan yetişkinler yer almaktadır (Keleş, 2011: 129; Kuyucu, 2017; Etc, 2018: 104; Kaya, 2020: 35-36). Bu nedenle dijital teknolojiler kuşak anlayışına farklı anlamlar kazandırmıştır.

Kuşakların sınıflandırılmasında 1927-1945 arası doğanlar “Sessiz Kuşak”, 1946-1964 yılları arası dünyaya gelenler “Bebek Bombardımanı” ya da “Bebek Patlaması Kuşağı”, 1965-1979 arası doğanlar “X Kuşağı”, 1980-1999 arası dünyaya gelenler “Y

Kuşağı”, 2000 ve sonrası doğanlar ise “Z Kuşağı” olarak kabul edilmektedir (Etcı, 2018: 107-108; Tane, 2019; Kuran, 2019).

Jenerasyonlar içerisinde Z Kuşağı teknoloji ile yakın yaşamaktadır. Hatta bu kuşak teknoloji aracılığıyla uzaktan etkileşimde kalabildiği için “network gençleri” olarak da tanımlanmaktadır. Karar almada zorlandıkları, tatminsiz oldukları ve tüketme eğilimlerinin bulunduğu ifade edilmektedir. Birçok şeyin kendilerine göre kişiselleştirilmesini talep etmektedirler (Toruntay, 2011: 81-82). Çünkü kuşağın büyük bölümü sosyal medya kullanmaktadır ve kendi tercihlerine göre araştırma yapabilmektedir. Satın almadan önce siteler üzerinde inceleme gerçekleştirmektedir. Bu nedenle dijital dünyanın içinde doğdukları söylenebilir (Taş vd., 2017: 1038). Z Kuşağı dijital iletişim teknolojilerine erişimleri nedeniyle önceki nesillerden farklı bir büyüme deneyimi geçirmiştir. Sosyal ilişkileri, tutumları, iletişim biçimleri ve kimlikleri teknoloji ile biçimlenmiştir (Bassiouni ve Hackley, 2014). Sanal dünyada yaşar ve kolayca iş değiştirebilirler (Steinerowska-Streb ve Wziątek-Staško, 2016). Dijital dünyanın temsilcisi olan bu kuşak özgürlüğe de oldukça önem vermektedir. Doğayı, insanları kısacası her unsuru dikkate almaktadır. Saygısızlıktan hoşlanmamakta ve insan hak ve özgürlüklerine duyarlı davranmaktadır. (Kuran, 2019: 131-132). Dinlemeyi ve kişilerle yüz yüze iletişimi ön planda tutmamaktadır. Genellikle iletişimi internet aracılığıyla kurmayı tercih etmektedir (Jiri, 2016: 109). Bu nedenle Z kuşağı diğer nesillere göre farklı problemler yaşamaktadır. İnternet bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı da bu sorunlar içerisinde yer almaktadır (Sarı, 2022: 9-10).

1.2. FoMO (Gelişmeleri Kaçırma Korkusu), Sosyal Medya Bağımlılığı ve Mutluluk Arasındaki İlişki

Dijital çağda teknolojik cihazlar ve sosyal medya uygulamaları ile bilgiye hızlı ve kolay ulaşım sağlanmaktadır. Akıllı telefonlarla internete her yerden bağlanılabilmekte, e-postalar kontrol edilebilmekte, çeşitli uygulama programları ile güncellemeler sağlanabilmekte, haber sitelerine ulaşılabilenkte, oyun oynanabilmekte, film izlenebilmekte, alışveriş yapılabilenkte, yemek sipariş edilebilmekte ve sosyal paylaşım ağlarına ulaşılabilenkte. We Are Social ve Hootsuite tarafından yapılan “*THE GLOBAL STATE OF DIGITAL IN JULY 2022*” isimli araştırmada internet, sosyal medya, mobil kullanım ile ilgili sonuçlar açıklanmıştır. Raporda küresel çapta internet kullanımının artmasının dijital büyümeyi de gösterdiği anlaşılmıştır. Ancak raporda asıl üzerinde durulan unsur teknolojinin kullanılıp kullanılmamasından ziyade ne amaçla kullanıldığı ve teknolojinin sunduğu fırsatlardan gerçek manada nasıl yararlanıldığıdır (Digital 2022 July Statshot, 2022; Hoşgör, Tandoğan ve Gündüz Hoşgör, 2017: 576). Günümüzde mobil telefonlar ile internet kullanımı yüksek düzeydedir. Nitekim gelişmelerden her an haberdar olma isteği nedeniyle akıllı telefon kullanımının yaygınlaşmış olduğu düşünülebilir.

Birçok yetişkinin kullandığı mobil cihazları özellikle gençler daha çok tercih etmektedir. Çünkü mobil cihazlar ile kolay ve hızlı erişim sağlanmakta ve bu durum gençler üzerinde bağımlılığa yol açmaktadır (Hoşgör, Tandoğan ve Gündüz Hoşgör, 2017: 576). Böylece bireylerin sürekli bağlantıda kalarak gelişmeleri takip etmeye çalışması “Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, Fear of Missing Out (FoMO)” isimli yeni bir kavramı ortaya çıkarmıştır. Essex Üniversitesi'nden Przybylski ve diğerleri (2013) tarafından kaleme alınan “*Motivational, emotional and behavioral correlates of fear of missing out. Computers in Human Behavior*” isimli çalışmada daha fazla internet ve sosyal medya kullanımı ile olan bitenden sürekli haberdar olma isteği “FoMO” olarak adlandırılmıştır. Bireyin bulunmadığı ortamlarda diğer kişilerin doyurucu deneyimler yaşaması endişeye yol açmıştır. Kişilerin ne yaptığını ve ne satın aldığını bilmek sosyal medya araçları ile kolaylaşmıştır. Bu nedenle başkalarıyla sürekli etkileşimde kalma isteği ortaya çıkmıştır. Kişi sosyal medya platformlarında vakit harcayarak gelişmeleri kaçırmamaktadır. Diğer bir ifadeyle kaybetmekten korkmak sosyal medyaya katılımı arttırmaktadır (Przybylski vd., 2013; Diktaş ve Yücekaya, 2023). Özellikle mobil cihazlar ile her an her yerde veriye ulaşabilme imkânı bireylerin algı biçimini de değiştirmiştir. Artık devamlı güncel olmak, haber almak, çevremizle iletişim halinde bulunmak vazgeçilmez ihtiyaca dönüşmüştür. FoMO internet ve mobil cihaz (cep telefonu) kullanımını yaygınlaştırmıştır (Hato, 2013: 33). Çünkü internet ve sosyal medyadaki gönderiden, deneyimden ve olaydan mahrum kalan kişi bilgilendirme çemberinin dışında kalma endişesi yaşamaktadır (Eşitti, 2015: 80). Bu endişe ise özellikle lise ve üniversite çağındaki gençleri daha çok etkilemekte ve sosyal medya tüketicisi olmalarına yol açmaktadır (Hoşgör, Koç Tütüncü, Gündüz Hoşgör ve Tandoğan, 2017: 214). Bu nedenle sosyal medya ile FoMO arasında bir ilişki olduğu belirtilebilir.

Kişilerin sosyal medya ile aşırı vakit geçirmesi, bu mecralarda bulunmak için aşırı istek duyması, toplumsal yaşamdaki diğer görevlerini aksatması ve diğer kişiler ile olan iletişiminin etkilenmesi “sosyal medya bağımlılığı” olarak açıklanmıştır (Andreassen vd., 2014; Andreassen ve Pallesen, 2014). Sosyal medya bağımlılığı sonucu bireyler bu platformlarda vaktinin çoğunu tüketmektedir. Kişisel, sosyal ve mesleki sorumluluklarını aksatmaktadır. Bireyin yaşamında psikolojik, sosyal ve fiziksel problemler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bağımlılıktan söz edebilmek için kişinin sosyal medyada fazla zaman harcaması, kişinin yaşamında bu faaliyetin merkezi konuma ulaşması ve sosyal ilişkilerin bu etkinliklere katılanlarla kurulması gözlenmelidir (Şahin ve Yağcı, 2017: 525; Tarhan, 2021: 69-70). Ancak yaşanan bu sorunların yanında ve harcanan zaman karşısında vakit geçirilen platformların bireydeki güven gereksinimini karşılayıp karşılamadığı çelişkilidir. Yani birey güven duymadığı ama katılmaktan da kendini alıkoyamadığı bir ortam döngüsünde yer alabilmektedir.

Nitekim internette okunan haberlere güvenen kişilerin ortalaması %50’yi dahi geçememiştir. Çevrimiçi kanallarla haberlerin takip edilme oranı artsa dahi kişilerin bu haberlere şüpheyle yaklaştığı söylenebilir (Digital 2022 July Statshot, 2022). Bu nedenle güven duyulmayan bir ortamda gündemi takip etmek zaman tüketmektir. Kişi devamlı meşgul olmakta ancak doygunluk sağlayan bilgiye, habere ve iletişime

ulaşamamaktadır. Bu durum kişiyi yalnızlaştırabilmekte ve mutsuzluğa yol açabilmektedir. Dolayısıyla FoMO'nun, sosyal medya bağımlılığının mutsuzluk ile bağlantısı irdelenebilir. Çünkü Dossey (2014: 69) tarafından da belirtildiği gibi sosyal medya bir taraftan gelişmelerin sürekli takip edilmesini sağlarken diğer taraftan kişilerin kendini daha yalnız hissetmesine yol açabilmektedir. Sosyal ağ “sosyal” olmaktan çıkarak bir oksimorona dönüşmektedir (Dossey, 2014: 69).

Oysaki bireyin güven, neşe, umut gibi olumlu hisleri, öfke, nefret, üzüntü gibi olumsuz hislerden daha çok yaşaması, hayattan doyum alması mutluluk göstergesi olarak açıklanmaktadır. Yani kişi sıklıkla olumlu duygular yaşar ve hayatından yüksek düzeyde memnun olur ise öznel iyi oluşu da pozitif yönde etkilenmektedir (Eryılmaz, 2011: 45). Aslında mutluluk kavramı kişiye göre değişim gösterebilmekte ve tespit edilmesi zor olabilmektedir. Ancak geçmişten günümüze mutluluk teriminin açıklanması ve insan mutsuzluğunun derinlemesine araştırılması üzerinde durulmuştur. Günümüzde sosyal medyanın yaşama dahil olması ile mutluluk beğeni ile ilişkilendirilmiştir. Sanal dünyada artan beğeni bireyi mutlu etmeye başlamıştır (Diener, 1984: 542; Balcı ve Demir, 2018: 342). Ancak daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda mutluluk daha farklı unsurlarla açıklanmıştır. Wilson (1967) çalışmasında mutlu kişileri sağlıklı, endişesiz, eğitilmiş, dışa dönük, özgüveni ve morali yüksek kişiler olarak açıklamıştır. Mutluluğu bu standartta değerlendirecek olursak gelişmeleri kaçırma korkusu endişeye yol açmakta, sosyal medya bağımlılığı sağlığı etkilemekte ve kişi ekrana bağlı kalmaktadır. Bu nedenle mutsuzluğun ortaya çıkma ihtimali artmaktadır.

1.3. Gelişmeleri Kaçırma İstemeyen Z Kuşağının Sosyal Medya Bağımlılığı

Z kuşağı dünyanın her köşesinde olan biteni izleyip takip edebilmektedir. Bu nedenle beklemek yerine hızla her bilgiye ulaşabilmektedirler. Gelişim ve erişim Z kuşağının bağımlı olmasına sebebiyet veren unsurlardandır. Her an her şeyi kontrol edebilmek için sürekli internet bağlantısına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü kaçırma korkusu nedeniyle gelişmeleri sürekli takip etmek gerekmektedir. Diğer kuşaklarda da kaçırma korkusu mevcuttu, ancak bu nesnelere sınırlı kalmıştı. Z kuşağı ise nesnelere ötesinde başkalarının deneyimlerine de tanık olmaktadır. Bir seyahat, konser, yemek deneyimi uzaktan bağlantı ile görülmektedir. Bu nedenle başkalarının sahip olduklarının yanında neler yaptıklarının da bilinmesi özentiye yol açmaktadır. Z kuşağı kıskançlık, bir şeylerden mahrum kalma, yetersiz olma, endişe, korku durumları ile büyümektedir. Hatta depresyon yaşama ihtimalleri bile artmaktadır. Ayrıca sürekli uyarıcıya maruz kalmak iş yaşamlarına yansımakta ve dikkat dağınıklığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle gelişmeleri kaçırma korkusu Z kuşağında hızla iş değiştirmeye sebebiyet vermektedir. Öte yandan kariyerlerinde de daha iyi olan bir seçeneği kaybetme korkusu taşımaktadırlar. Uzun sürelerle çalışırken etraftaki deneyimlerden uzak kalma tedirginlik yaratmaktadır (Stillman ve Stillman, 2018: 141-149).

Bu endişeyi azaltmanın yolu da daha çok interneti, çevrimiçi uygulamaları, bilgisayarları kullanmaktır. Tarhan (2021: 71) gençlerin teknolojik yeteneklerinin

geliştiğini ancak bu durumun bağımlılığa dönüşebildiğini belirtmiştir. Özellikle üniversite öğrencilerinin bilgisayar ve internet kullanımı artmakta ve ortaya çıkan bağımlılık karşısında savunmasız kalabilmektedirler (Tarhan, 2021: 71). Nitekim Gürsakal (2018: 85) tarafından da Z kuşağının sosyal medya aracılığı ile kişilerle görüştüğü belirtilmiştir. Dolayısıyla Z kuşağında FoMO ve sosyal medya bağımlılığı arasında ilişki olabilir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın konusu Z kuşağında FoMO, sosyal medya bağımlılığı ve mutluluk arasındaki ilişkidir. Bu nedenle çalışmada Z kuşağı olan üniversite lisans öğrencilerinde gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO), sosyal medya bağımlılığı ve mutluluk arasındaki ilişkinin araştırılması, ilgili faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece günümüzde Z kuşağının teknoloji ile olan bağlantısı anlaşılacak ve gelecekte iş yaşamına katılacak Z kuşağı için öneriler geliştirilebilecektir. İnsan kaynakları yöneticileri için adayların işe alım süreçlerindeki beklentileri anlaşılabilir. Sürekli iş değiştirmeye yatkın nesil için alternatif seçenekler oluşturulabilir. Gençlerin de kendilerini tahlil etmesi, dijital dünya ile kurdukları yakınlığı düzenlemesi sağlanabilir.

Nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilen çalışmada değişkenler analiz edilmiştir ve anlamlı farklılıklar saptanmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 107). Çalışmada olasılığa dayalı örneklem türlerinden “basit tesadüfi örneklem” ile üniversite öğrencilerine ulaşılması hedeflenmiştir. Seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örneklem olarak da bu tür adlandırılmaktadır. Seçkisiz örneklem ya da basit tesadüfi örneklemin evreni temsil etme gücünün yüksek olduğu ifade edilebilir. Böylece daha geçerli genellemeler yapılabilmektedir. Her örneklem biriminin eşit seçilme olasılığı da bulunmaktadır. Bir bireyin seçimi diğer kişilerin seçilmesine etki etmemektedir. Bu nedenle belirlenen örneklem büyüklüğüne ulaşıncaya kadar kişiler eşit seçilme olasılığına sahiptir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 134-135; Yıldırım ve Şimşek, 2016: 113-115).

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcılara Ait Bilgiler		Frekans (N)	Yüzde (%)
CİNSİYET	Kadın	314	75,8
	Erkek	100	24,2
	Toplam	414	100
SINIF	Hazırlık Sınıfı	3	,7
	Birinci Sınıf	21	5,1
	İkinci Sınıf	94	22,7
	Üçüncü Sınıf	201	48,6
	Dördüncü Sınıf	95	22,9
Toplam	414	100	

Bu çalışmada da Tablo 1’den görüleceği üzere Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi bölümü öğrencileri ile Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri öğrencilerinden toplam 414 kişiye ulaşılmıştır. Her öğrencinin eşit seçilme olasılığı göz önünde bulundurularak basit tesadüfi örneklem uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğü Özen ve Gül (2007: 415-416) tarafından açıklandığı üzere bilimsel çalışmalarda önem taşıyan unsurdur. Betimsel çalışmalarda evrenin %10’u kabul edilir bir örneklem büyüklüğüdür. Bu çalışmada ise evrenin (1567 öğrenci) %26,41 civarında örneklem sayısına ulaşılmıştır. Çünkü korelasyon analizi yapılan bir çalışmada örneklemin daha fazla olması geçerliliği yükseltmektedir (Özen ve Gül, 2007: 415-416).

Araştırma zaman boyutu açısından kesitsel bir araştırmadır. Zamanda tek bir noktada olan durum ile ilgili bilgiler incelenmiştir (Neuman, 2016: 56-57). Bu kesitsel çalışmada 2021-2022 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde ve 2022-2023 yılının güz döneminde anketler aracılığıyla veriler toplanmıştır. Google Forms üzerinden çevrimiçi anketler ile ölçekler öğrencilere ulaştırılmış ve uygulanmıştır.

Çalışmada aşağıdaki araştırma sorularının ve hipotezlerin test edilmesi hedeflenmiştir;

- Gelişmeleri kaçırma korkusunun (FoMO) sosyal medya bağımlılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.
- Gelişmeleri kaçırma korkusunun mutluluk üzerinde negatif ve anlamlı etkisi vardır.
- Üniversite öğrencilerinin gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeği puan ortalamaları, sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları, mutluluk ölçeği puan ortalamaları sosyo-demografik değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.
- Üniversite öğrencilerinin gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeği puan ortalamaları, sosyal medya bağımlılığı ölçeği puan ortalamaları, mutluluk ölçeği puan ortalamaları dijital değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak FoMO Ölçeğinden, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Yetişkin Formundan (SMB-YF), Oxford Mutluluk Ölçeğinden ve tarafımızca geliştirilen Kişisel-Dijital Bilgi Formundan yararlanılmıştır (Gökler vd., 2016; Doğan ve Sapmaz, 2012; Hills ve Argyle, 2002; Przybylski vd., 2013; Şahin ve Yağcı, 2017). Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel ve dijital bilgi formunda öğrencilerin cinsiyeti, not ortalaması, okudukları sınıf gibi sosyo-demografik bilgiler yer almaktadır. Ayrıca sahip oldukları teknolojik araçlar, kullandıkları sosyal medya platformları, sosyal medya platformlarında geçirdikleri süre, ziyaret sıklığı, takipçi sayısı, kullanım amaçları ve kişilik özellikleri hakkında dijital bilgi formu aracılığıyla bilgi alınmıştır.

Çalışmamızda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği kullanılmıştır. ABD’li bilim insanları tarafından Fear of Missing Out olarak adlandırılan durum (FoMO)

Türkçe'ye gelişmeleri kaçırma korkusu (GKK) olarak çevrilmiştir. Przybylski ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilen bu ölçek Gökler ve diğerleri (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır Beşli Likert tipindeki ölçek 10 sorudan oluşmaktadır (Przybylski vd., 2013; Gökler vd., 2016).

Araştırmamızda kullanılan ölçeklerden bir diğeri sosyal medya bağımlılığı-yetişkin formu (SMB-YF) ölçeğidir. Şahin ve Yağcı tarafından (2017) geliştirilen ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. Beşli Likert tipindeki ölçeğin sanal tolerans ve sanal iletişim olmak üzere 2 alt boyutu bulunmaktadır (Şahin ve Yağcı, 2017).

Araştırmada son olarak Hills ve Argyle (2002) tarafından geliştirilen Oxford Mutluluk Ölçeği kullanılmıştır. Doğan ve Sapmaz'ın (2012) çalışmasında ölçeğin Türkçe versiyonu geliştirilmiştir. Altılı Likert tipinde derecelendirme içeren ölçek 29 maddeden oluşmaktadır. Ancak Doğan ve Sapmaz (2012) çalışmalarında 5. Maddeyi (Sabahları nadiren dinlenmiş olarak uyanırım) faktör yükünün düşük olması nedeniyle (0.13) çıkartmıştır. Dolayısıyla çalışmamızda Doğan ve Sapmaz (2012) tarafından uyarlanan ölçek kullanıldığı için 5. Madde analiz dışı bırakılmıştır (Hills ve Argyle, 2002; Doğan ve Sapmaz, 2012).

3. BULGULAR

Nicel verilerin çözümlenmesinde SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programından yararlanılmıştır. Güvenilirlik analizi, normallik dağılımı, t-testi, tek yönlü ANOVA testi (post-hoc Tukey), Pearson Korelasyon testleri uygulanmıştır. Ancak bu testlere karar vermeden önce normallik dağılımı ve geçerlilik-güvenilirlik analizi yapılmıştır.

FoMO ölçeğinin, SMB-YF'nun, SMB-YF Sanal Tolerans alt boyutunun, SMB-YF Sanal İletişim alt boyutunun, Oxford Mutluluk ölçeğinin iç tutarlılığını belirlemeye yönelik Cronbach's Alpha testi uygulanmıştır. FoMO ölçeğinin $\alpha=.769$ katsayısının $0.60 \leq \alpha < 0.80$ oldukça güvenilir aralıkta yer aldığı görülmektedir. SMB-YF'nun $\alpha=.848$ katsayısının $0.80 \leq \alpha < 1.00$ yüksek derecede güvenilir aralıkta yer aldığı görülmüştür. SMB-YF Sanal Tolerans alt boyutunun $\alpha=.775$ katsayısının $0.60 \leq \alpha < 0.80$ oldukça güvenilir aralıkta yer aldığı anlaşılmıştır. SMB-YF Sanal İletişim alt boyutunun $\alpha=.788$ katsayısının $0.60 \leq \alpha < 0.80$ oldukça güvenilir aralıkta yer aldığı fark edilmiştir. Oxford Mutluluk ölçeğinin $\alpha=.905$ katsayısının $0.80 \leq \alpha < 1.00$ yüksek derecede güvenilir aralıkta yer aldığı görülmüştür (Bekman, 2020: 189).

Tablo 2. Ölçeklere Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Çarpıklık	Basıklık
FoMO Ölçeği	-,355	-,295
SMB-YF	-,019	,050
SMB-YF-Sanal Tolerans	,015	,243
SMB-YF-Sanal İletişim	,192	-,043
Oxford Mutluluk Ölçeği	-,151	,050

Çalışmada kullanılan ölçeklerin normallik dağılımını test etmek için çarpıklık ve basıklık katsayıları Tablo 2'den görüleceği üzere incelenmiştir. Değişkenlerin +1 ile -1 arasında yer alması sonuçların normal dağıldığını göstermektedir (Hair vd., 2010). Bu bağlamda analizlerde parametrik testler kullanılmıştır.

Tablo 3. Ölçeklerin Puan Ortalamalarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklaşmasına Dair Bağımsız Örneklem t-Testi

	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Oxford Mutluluk Ölçeği	Kız	314	3,86	,717	412	2,169	,031
	Erkek	100	3,68	,752			
SMB-YF	Kız	314	2,67	,568	412	2,396	,017
	Erkek	100	2,51	,597			
SMB-YF-Sanal Tolerans	Kız	314	2,93	,645	412	3,037	,003
	Erkek	100	2,70	,663			

Tablo 3'te belirtildiği üzere Oxford mutluluk ölçeği puan ortalamalarının, SMB-YF puan ortalamalarının ve SMB-YF Sanal Tolerans alt boyutu puan ortalamalarının üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmış olup farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre Oxford mutluluk ölçeği puan ortalaması, SMB-YF puan ortalaması, SMB-YF Sanal Tolerans alt boyutu puan ortalaması daha yüksek bulunmuştur. Kız öğrencilerin daha çok sosyal medya bağımlısı olduğu ve sosyal ortamlardaki gelişmelerden devamlı haberdar olmak istedikleri söylenebilir.

Tablo 4. Ölçeklerin Ortalamalarının Uyumadan Önce Akıllı Telefona Bakmak Değişkenine Göre Farklaşmasına Dair Bağımsız Örneklem t-Testi

	<i>Uyumadan Önce Akıllı Telefona Bakmak</i>	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
SMB-YF-Sanal Tolerans	Evet	401	2,89	,649	412	2,434	,015
	Hayır	13	2,44	,732			

Tablo 4'te SMB-YF Sanal Tolerans alt boyutu puan ortalamalarının üniversite öğrencilerinin uyumadan önce akıllı telefona bakmaları değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmış olup farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir.

Uyumadan önce akıllı telefona bakanların SMB-YF Sanal Tolerans alt boyutu puan ortalaması daha yüksektir. Dolayısıyla uyumadan önce akıllı telefona bakanların daha çok sosyal medya bağımlısı olduğu ifade edilebilir. Sosyal medyada vakit geçirmenin uyku gibi temel ihtiyaçların önüne geçtiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Ölçeklerin Puan Ortalamalarının Uyanır Uyanmaz Bildirimlere Bakmak Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Bağımsız Örneklem t-Testi

<i>Uyanır Uyanmaz Bildirimlere Bakmak</i>	<i>N</i>	<i>X̄</i>	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	
FoMO Ölçeği	Evet	348	2,71	,668	412	2,678	,008
	Hayır	66	2,47	,645			
SMB-YF	Evet	348	2,68	,581	412	4,159	,000
	Hayır	66	2,36	,488			
SMB-YF-Sanal Tolerans	Evet	348	2,95	,647	412	5,534	,000
	Hayır	66	2,48	,558			

Tablo 5’te FoMO ölçeği puan ortalamalarının, SMB-YF puan ortalamalarının, SMB-YF Sanal Tolerans alt boyutu puan ortalamalarının üniversite öğrencilerinin uyanır uyanmaz bildirimlere bakmak değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Uyanır uyanmaz bildirimlere bakanların puan ortalaması daha yüksek bulunmuştur. Dolayısıyla uyanır uyanmaz bildirimlere bakanların daha çok gelişmeleri kaçırma korkusuna ve sosyal medya bağımlılığına sahip olduğu ifade edilebilir. Anlaşılmaktadır ki bildirimleri takip etme ve gelişmeler hakkında bilgi sahibi olma durumu kişinin öncelikli konumunda yer almaktadır.

Tablo 6. Ölçeklerin Puan Ortalamalarının Sosyal Medya Uygulamalarında Günlük Harcanan Süre Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Bağımsız Örneklem t-Testi

<i>Sosyal Medya Uygulamalarında Günlük Harcanan Süre</i>	<i>N</i>	<i>X̄</i>	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	
FoMO Ölçeği	4 Saate Kadar	342	2,62	,674	412	-3,425	,001
	5 Saat ve Üzeri	72	2,91	,594			
SMB-YF	4 Saate Kadar	342	2,55	,565	412	-6,480	,000
	5 Saat ve Üzeri	72	3,01	,486			

SMB-YF-Sanal Tolerans	4 Saate Kadar	342	2,76	,612			
	5 Saat ve Üzeri	72	3,41	,585	412	-8,285	,000
SMB-YF-Sanal İletişim	4 Saate Kadar	342	2,29	,672			
	5 Saat ve Üzeri	72	2,52	,598	412	-2,719	,007

Tablo 6’da FoMO ölçeği puan ortalamalarının, SMB-YF puan ortalamalarının, SMB-YF Sanal Tolerans ve Sanal İletişim alt boyutu puan ortalamalarının üniversite öğrencilerinin sosyal medya uygulamalarında günlük harcanan süre değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. 5 saat ve üzeri sosyal medyada süre harcayanların 4 saate kadar sosyal medyada süre harcayanlara göre puan ortalaması daha yüksektir. Dolayısıyla gelişmelerden sürekli haberdar olma isteğinin sosyal medya bağımlılığını etkilediği ve kişinin sosyal medyada daha uzun süre vakit harcamasına yol açtığı söylenebilir.

Tablo 7. Ölçeklerin Puan Ortalamalarının Sosyal Medya Uygulamalarını Ziyaret Sıklığı Değişkenine Göre Farklılaşmasına Dair Bağımsız Örneklem t-Testi

<i>Sosyal Medya Uygulamalarını Ziyaret Sıklığı</i>		<i>N</i>	<i>$\bar{X}$</i>	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
SMB-YF	Günde, Haftada, Ayda Bir ya da Birkaç Kez	30	2,32	,666			
	Her Gün Birden Çok Kez	384	2,65	,565	412	-2,719	,007
SMB-YF-Sanal Tolerans	Günde, Haftada, Ayda Bir ya da Birkaç Kez	30	2,47	,778			
	Her Gün Birden Çok Kez	384	2,90	,636	412	-3,524	,000

Tablo 7’de SMB-YF puan ortalamalarının ve SMB-YF Sanal Tolerans alt boyutu puan ortalamalarının üniversite öğrencilerinin sosyal medya uygulamalarını ziyaret sıklığı değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Her gün birden çok kez sosyal medya uygulamalarını ziyaret edenlerin puan ortalaması daha yüksektir. Dolayısıyla sosyal medya bağımlılığının kişinin zamanını verimli kullanmasını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Tablo 8. Ölçeklerin Puan Ortalamalarının Bildirimleri Fark Edince Bakmak Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına Dair Bağımsız Örneklem t-Testi

<i>Bildirimleri Fark Edince Bakmak</i>		<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
FoMO Ölçeği	Hemen Bakarım	126	2,81	,644	412	2,904	,004
	Müsait Olunca Bakarım	288	2,61	,671			
SMB-YF	Hemen Bakarım	126	2,85	,595	412	5,227	,000
	Müsait Olunca Bakarım	288	2,53	,546			
SMB-YF-Sanal Tolerans	Hemen Bakarım	126	3,18	,650	412	6,634	,000
	Müsait Olunca Bakarım	288	2,74	,612			
SMB-YF-Sanal İletişim	Hemen Bakarım	126	2,44	,714	412	2,204	,028
	Müsait Olunca Bakarım	288	2,29	,638			

Tablo 8’de FoMO ölçeği puan ortalamalarının, SMB-YF puan ortalamalarının, SMB-YF Sanal Tolerans ile Sanal İletişim alt boyutu puan ortalamalarının üniversite öğrencilerinin bildirimleri fark edince bakmak değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Hemen bildirimlere bakanların müsait olunca bildirimlere bakanlara göre puan ortalaması daha yüksektir. Dolayısıyla gelişmeleri kaçırma korkusunun artması kişide bildirimlere anında bakma isteği uyandırdığı söylenebilir. Bu durum sonucunda bireyin dikkatinin bildirimlerle dağıldığı ve yapması gereken işi ertelediği düşünülebilir.

Tablo 9. Ölçeklerin Puan Ortalamasının Sosyal Medyada Günlük Harcanan Süreye Göre Oluşan Farklılığın ANOVA Sonuçları

<i>Sosyal Medyada Günlük Harcanan Süre</i>	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>Ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>Sd</i>	<i>Kareler Ortalaması</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Fark</i>
1 Saatten Az	14	2,32	,664	Gruplar Arası	7,056	4	1,764	4,058	,003	1 saatten az-5-6 saat arasında
1-2 Saat	126	2,58	,672	Gruplar İçi	177,772	409	,435			
3-4 Saat	202	2,66	,671	Toplam	184,828	413				1-2 saat-5-6 saat arasında
5-6 Saat	53	2,94	,553							
7 Saat ve Daha Fazla	19	2,84	,707							

Tablo 9'dan görüleceği üzere üniversite öğrencilerinin FoMO ölçeğinden aldıkları puan ortalamasının sosyal medyada günlük harcanan süreye göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla One-Way ANOVA testi uygulanmıştır ve anlamlı farklılığa rastlanılmıştır (F: 4,058; p=,003 p<0.05). Post-Hoc Testi olarak Tukey testi yapılmıştır ve farklılığın 1 saatten az sosyal medyada günlük süre harcayanlar ($\bar{X}$ = 2,32) ile 5-6 saat sosyal medyada günlük süre harcayanlardan ($\bar{X}$ = 2,94) kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bir diğer farklılığın da 1-2 saat sosyal medyada günlük süre harcayanlar ($\bar{X}$ = 2,58) ile 5-6 saat sosyal medyada günlük süre harcayanlardan ($\bar{X}$ = 2,94) kaynaklandığı fark edilmiştir. Bu nedenle gelişmeleri kaçırma korkusunun sosyal medyada daha çok vakit geçirmeye yol açtığı söylenebilir.

Tablo 10. Ölçekler Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi

		FoMO Ölçeği Ortalaması	SMB-YF	Oxford Mutluluk Ölçeği Ortalaması
FoMO Ölçeği Ortalaması	r	1	,463**	-,109*
	p		,000	,026
SMB-YF Ortalaması	r	,463**	1	-,227**
	p	,000		,000
Oxford Mutluluk Ölçeği Ortalaması	r	-,109*	-,227**	1
	p	,026	,000	

**Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır. Sig. (2-uçlu).

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır. Sig. (2-uçlu).

Korelasyon katsayısının mutlak değeri olarak 0,70–1,00 arasında olması yüksek, 0,70–0,30 arasında olması orta, 0,30–0,00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişki olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2019: 32). Tablo 10'a göre; (1) Üniversite öğrencilerinin FoMO ölçeğinden aldıkları puan ortalaması ile SMB-YF'nun tümünden aldıkları puan ortalaması arasında ($r = ,463^{**}$, $p < 0.01$) anlamlı ve orta düzeyde pozitif ilişki vardır. (2) Üniversite öğrencilerinin FoMO ölçeğinden aldıkları puan ortalaması ile Oxford mutluluk ölçeğinden aldıkları puan ortalaması arasında ($r = -,109^*$, $p < 0.05$) anlamlı ve düşük düzeyde negatif ilişki vardır. (3) Üniversite öğrencilerinin SMB-YF'dan aldıkları puan ortalaması ile FoMO ölçeğinden aldıkları puan ortalaması arasında ($r = -,227^{**}$, $p < 0.01$) anlamlı ve düşük düzeyde negatif ilişki vardır. Yani gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal medya bağımlılığı arasında ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Gelişmeleri kaçırma korkusu düzeyi arttıkça sosyal medya bağımlılığı düzeyi artmakta ve mutluluk düzeyi de azalmaktadır. Anlaşılmaktadır ki sosyal medyada vakit geçirmek kişinin mutluluğunu engelleyen bir faktördür. Gelişmeleri kaçırmamak adına sürekli sosyal medya takip edilmektedir. Bu durumun da mutsuzluğa yol açtığı söylenebilir.

Ayrıca çalışmada kullanılan sosyal medya uygulamalarının frekans ve yüzde dağılımları da analiz edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin kullandıkları sosyal medya uygulamalarının frekans ve yüzde dağılımlarına göre “Whatsapp (N: 400, %96,6)” ilk sırada, “Instagram (N: 391, %94,4)” ikinci sırada, “Youtube (N: 362, %87,4)” üçüncü sırada ve “Twitter (N: 261, %63)” dördüncü sırada yer almaktadır. Özellikle akıllı cep telefonlarından ulaşılan uygulamaların ön plana çıktığı söylenebilir. Ayrıca “Facebook (N: 81, %19,3)” uygulamasının artık çok fazla tercih edilmediği, “Discord (N: 1, %0,2)”, “Reddit (N: 2, %0,5)” gibi anlık mesajlaşma, haber paylaşma platformlarının, dijital oyun uygulamalarının nadir de olsa dijital bir kültüre yerleştiği görülmektedir.

Çalışmada sosyal medya uygulamalarını kullanım amaçlarının frekans ve yüzde dağılımları incelenmiştir. Üniversite öğrencilerinin kullandıkları sosyal medya uygulamalarının amaçları incelenmiş ve frekans, yüzde dağılımları sıralanmıştır. Öğrencilerin sosyal medyayı ilk sırada “Gündemi takip etmek (N: 384, %92,8)” ikinci sırada “Fotoğraf/video paylaşmak (N: 260, %62,8)”, üçüncü olarak da “Sohbet etmek (N: 259, %62,6)” için kullandıkları anlaşılmıştır. Gelişmeleri kaçırmamak adına gündemi takip etmenin lisans öğrencileri arasında önemli olduğu söylenebilir.

Çalışmada üniversite öğrencilerinin kendilerini betimledikleri kişilik özelliklerinin frekans ve yüzde dağılımları analiz edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin kendilerini betimledikleri kişilik özelliklerinin frekans ve yüzde dağılımları sıralanmıştır. Öğrenciler kendilerini ilk sırada “empatik (N: 265, %64)”, ikinci sırada “sosyal (N: 231, %55,8)”, üçüncü sırada “yenilikçi (N: 189, %45,7)” ve “rahat (N: 189, %45,7)” olarak belirtmiştir. Üniversite öğrencilerinin kendilerini betimledikleri özellikler içinde en az “optimist (N: 46, %11,1)” yer almaktadır. Bu ifadenin oldukça sınırlı olması mutluluk düzeyi ile ilişkilendirilebilir. Çünkü ekran üzerinde fazla vakit geçirmenin iyimser olmayı da olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılabılır.

Çalışmada üniversite öğrencilerinin sahip olduğu teknolojik cihazların frekans ve yüzde dağılımları incelenmiştir. Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları teknolojik cihazların frekans ve yüzde dağılımlarına göre en çok “akıllı telefon (N: 412, %99,3)” ilk sırada, “dizüstü bilgisayar (N: 341, %82,2)” ikinci sırada yer almaktadır. Ayrıca internetsiz cep telefonunun (N: 9, %2,2) oldukça az tercih edildiği görülmektedir. Telefonun temel kullanım amacının internete dönüştüğü söylenebilir.

4. TARTIŞMA

Gençlerin sosyal medya kullanım amaçlarının ilk sırada “Gündemi takip etmek” olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla 21. yüzyılda bireylerin haberlere sosyal medya aracılığı ile ulaştığı söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım amaçlarının bir diğeri de “Fotoğraf/video paylaşmak”, üçüncü olarak da “Sohbet etmek”dir. Görülmektedir ki kişiler her an sanal dünyaya bağlı olmak ve kendilerini bu alanda tanıtmak ve tanımlamak istemektedir. Öğrenciler kendilerini ilk sırada “empatik”, ikinci sırada “sosyal”, üçüncü sırada “yenilikçi” ve “rahat” kelimeleri ile tanımlamıştır. Gençlerin “sosyal” kelimesi ile kendilerini tasvir etmeleri üzerinde durulabilir. Çünkü sanal dünyaya sıklıkla bağlı olmak ve yüz yüze iletişim yerine cep telefonları aracılığıyla bağlantı kurmak sosyal olmayı farklı bir boyuta taşımaktadır. Bilgi toplumunda sosyal, aktif olmanın yolu bilgi ve iletişim teknolojileriyle ilişkili olabilir.

Çalışmamızda Oxford Mutluluk Ölçeği puan ortalaması kız öğrencilerde daha yüksek bulunmuştur. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması da daha yüksektir. İlgili literatür incelendiğinde Koçak ve Traş (2021) tarafından üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ile sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ve yaşamın anlamı arasındaki yordayıcı ilişki incelenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Ancak Baş ve Diktaş (2020) tarafından sosyal medya bağımlılığına ilişkin durumların incelendiği çalışma bulunmaktadır. Baş ve Diktaş ‘ın (2020) analizine göre ise erkeklerin kızlara göre sosyal medya bağımlılığı yüksek bulunmuştur.

Araştırmamıza göre uyanır uyanmaz bildirimlere bakanların, uyanır uyanmaz bildirimlere bakmayanlara göre FoMO ölçeği puan ortalaması daha yüksektir. İlgili literatür incelendiğinde Oral ve diğerleri tarafından (2021) tıp fakültesi dönem 3 öğrencilerinde sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ile ilişkili faktörler belirlenmiştir. Araştırmamızla Oral ve diğerleri (2021) tarafından yapılan çalışma sonucu benzer doğrultudadır. Çalışmanın sonuçlarına göre gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeği puanının uyumadan önce telefonla vakit geçiren ve sabah uyanır uyanmaz bildirimlere bakan kişiler de anlamlı olarak yüksek olduğu anlaşılmıştır (Oral vd., 2021: 619).

Çalışmamızda üniversite öğrencilerinde 4 saate kadar sosyal medyada süre harcayanların, 5 saat ve üzeri sosyal medyada süre harcayanlara göre FoMO ölçeği puan ortalaması daha düşüktür. İlgili literatür incelendiğinde Coşkun ve Karayağız-

Muslu'nun (2019) ergenlerde sorunlu cep telefonu kullanımı ve FoMO düzeyini tanımladıkları çalışmasında akıllı telefon kullanım saatinin arttıkça GKKÖ arttığı belirtilmiştir. Çalışmamızda da benzer sonuca ulaşılmıştır.

Çalışmamızda günde, haftada, ayda bir ya da birkaç kez sosyal medya uygulamalarını ziyaret eden üniversite öğrencilerinin her gün birden çok kez sosyal medya uygulamalarını ziyaret edenlere göre sosyal medya bağımlılığı puan ortalaması daha düşüktür. Kırık ve diğerleri (2015) tarafından gençlerin sosyal medya bağımlılık düzeyi incelenmiştir. Çalışmamızla benzer doğrultuda Kırık ve diğerleri (2015) sosyal medya bağımlılığının internette geçirilen günlük zamanla ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Çalışmamızda hemen bildirimlere bakanların, müsait olunca bildirimlere bakanlara göre FoMO ölçeği puan ortalaması daha yüksektir. Hoşgör, Koç Tütüncü, Gündüz Hoşgör, ve Tandoğan (2017) tarafından üniversite öğrencilerinde FoMO yaygınlığı araştırılmıştır. Çalışmamızla benzer sonuca ulaşılmıştır. Hoşgör, Koç Tütüncü, Gündüz Hoşgör, ve Tandoğan (2017: 221) tarafından uyanır uyanmaz akıllı telefonuna bakan, uyumadan önce telefonla vakit geçiren kişilerde FoMO ortalamasının daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

SONUÇ

Z kuşağında FoMO ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi amacıyla uygulanan bu çalışmada gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal medya bağımlılığının birbirini etkilediği anlaşılmıştır. Gelişmeleri kaçırma korkusu arttıkça sosyal medya bağımlılığı da artmaktadır. Bu bağımlılık da mutluluğu etkilemekte ve kişinin mutluluk düzeyi azalmaktadır. Nitekim çalışmamızda hemen hemen bütün lisans öğrencilerinin akıllı telefon kullandığı ve dizüstü bilgisayara sahip olduğu fark edilmiştir. Telefonun temel kullanım amacının artık internet olduğu da söylenebilir. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğu “Whatsapp” kullanmaktadır. “Instagram”, “Youtube”, Twitter kullanıcıları da katılımcılar içerisinde oldukça fazladır. Teknoloji ve internet ile gençlerin yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki 21. yüzyılda yaşamın her anında teknolojiden ve internetten faydalanılmaktadır. Bu nedenle bir tarafta sonsuz bilgi çeşitliliği sunan teknoloji, diğer tarafta da yanlış teknoloji kullanımı sonucu tükenen zaman, azalan mutluluk düzeyi yer almaktadır. Ancak teknolojinin doğru kullanımı ile bilgi dünyasının araçlarından olumlu kazanımlar elde edilebilir. Nitekim bunun için de üniversitelerde doğru teknoloji kullanımı ile ilgili derslere yer verilebilir. Özellikle Z kuşağının internet aracılığıyla bilgiye ulaştığı göz önünde bulundurulmalıdır. Kuşaklararası farklılıkları en aza indirmek için de teknoloji okuryazarlığı ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Çalışma yaşamında Z kuşağının varlığı dikkate alınmalı ve gençlerin sık iş değiştirmelerinin önüne geçilmesi için teknoloji tabanlı uygulamalar sunulmalıdır. İnsan kaynakları profesyonellerinin işe alım süreçlerinde Z kuşağının bu özelliklerini ön planda tutması faydalı olabilir.

ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Bunlar;

- Z kuşağının doğru, bilinçli teknoloji ve internet kullanımını için gençlere yönelik eğitimler düzenlenebilir. Ders içeriklerine bu doğrultuda konular eklenebilir.
- Uygulanan çalışma nicel araştırma deseniyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma nitel araştırma deseni ile tasarlanabilir. Derinlemesine mülakatlar yapılarak gençlerin teknoloji kullanım alışkanlıkları incelenebilir.
- İşverenler ya da insan kaynakları uzmanları tarafından Z kuşağının teknoloji kullanım alışkanlıkları irdelenebilir.

FEAR OF MISSING OUT ON DEVELOPMENTS IN SOCIAL MEDIA (FoMO) AND EVALUATION OF RELATED FACTORS: A FIELD RESEARCH AMONG UNDERGRADUATE STUDENTS

1. INTRODUCTION

In addition to the conveniences that social media platforms provide to our lives, they also have negative effects. In the digitalized world, individuals are in constant interaction through devices. For this reason, one of the serious problems brought by the technology that comes to the fore in the knowledge society is the “Fear of Missing Out on Social Media (FoMO)”.

The aim of this study is to determine FoMO and related factors in Generation Z undergraduate students. FoMO is the study of the relationship between social media addiction and happiness. It is planned to examine the relationship between cumulative grade point average, personality types, gender and FoMO. For the implementation of the study, required permissions were obtained from Sakarya University Social and Human Sciences Ethics Committee. In the study, it was aimed to analyze the data from the FoMO, Social Media Addiction and Happiness questionnaires completed by undergraduate students using SPSS. To our knowledge, the relationship between FoMO, Social Media Addiction and Happiness has not been shown. Therefore, the study is considered to be original.

2. METHODS

The research is a cross-sectional study in terms of time dimension. Data about the situation at a single point in time has been examined (Neuman, 2016: 56-57). In this cross-sectional study, data were collected through questionnaires in the spring semester of the 2021-2022 academic year and in the fall semester of 2022-2023. The study was carried out with the approval of the ethics committee (E-61923333-050.99-130457). The scales were delivered and applied to the students with online questionnaires via Google Forms.

In the study, it is aimed to analyze test the following hypotheses;

- FoMO has a positive and significant effect on Social Media Addiction.
- FoMO has a negative and significant effect on Happiness.
- University students' fear of missing out scale mean scores, social media addiction scale mean scores, and happiness scale mean scores differ significantly according to socio-demographic variables.
- University students' FoMO scale mean scores, social media addiction scale mean scores, and happiness scale mean scores differ significantly according to digital variables.

In the research, FoMO Scale, Social Media Addiction Scale-Adult Form (SMB-YF), Oxford Happiness Scale and Personal-Digital Information Form developed by us were used as data collection tools (Gökler et al., 2016; Doğan & Sapmaz, 2012; Hills & Argyle, 2002; Przybylski et al., 2013; Şahin and Yağcı, 2017). In addition, the personal and digital information form prepared by the researchers includes socio-demographic data such as students' gender, grade point average, and the class they are studying.

3. RESULTS

In order to test the normality distribution of the scales used in the study, the skewness and kurtosis coefficients were examined. The fact that the variables are between +1 and -1 indicates that the results are normally distributed (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2010). In this context, parametric tests were used in the analyses.

It is understood that there is a significant relationship between the FoMO, Social Media Addiction, and Happiness. As the level of FoMO increases, the level of Social Media Addiction increases and the level of Happiness decreases among Generation Z students.

4. DISCUSSION

In our study, the mean score of the Oxford Happiness Scale was found to be higher in female students. Social media addiction mean score of female students is higher than male students. When the relevant literature is examined, Koçak and Traş (2021) examined the predictive relationship between social media addiction in university students and the FoMO on social media and the meaning of life. There was no significant difference between the mean score of social media addiction according to the gender variable. However, there is a study by Baş and Diktaş (2020) examining the situations related to social media addiction. According to the analysis of Baş and Diktaş (2020), social media addiction of boys was found to be higher than girls.

In our study, those who looked at notifications immediately had a higher FoMO scale mean score than those who looked at notifications when they were available. The prevalence of FoMO in university students was investigated by Hoşgör, Koç Tütüncü, Gündüz Hoşgör, and Tandoğan (2017). Similar results were obtained in our study. It was stated by Hoşgör, Koç Tütüncü, Gündüz Hoşgör, ve Tandoğan (2017: 221) that

the FoMO average is higher in people who look at their smart phone as soon as they wake up and spend time on the phone before going to sleep.

CONCLUSION

In conclusion, we can say that in the 21st century, we benefit from technology and the internet in every moment of life. For this reason, on the one hand, there is a technology that offers an endless variety of information, and on the other, there is the time consumed as a result of the use of wrong technology and the decreased level of happiness. However, with the correct use of technology, positive gains can be obtained from the tools of the information world. As a matter of fact, for this, proper technology use courses can be given in academic institutions. In particular, it should be taken into account that the Generation Z has access to information via the internet. In order to minimize intergenerational differences, studies on technology literacy should be carried out. The existence of the Generation Z in working life should be taken into account and technology-based applications should be offered to prevent young people from changing jobs frequently. It may be beneficial for human resources professionals to prioritize these features of the Generation Z in their recruitment processes.

Several proposals have been developed according to the our findings. These;

- Trainings can be organized for young people to ensure correct, conscious technology and internet use of Generation Z. Topics can be added to the course contents accordingly.
- The applied study was carried out with a quantitative research design. The study can be designed with a qualitative research design. Young people's technology usage habits can be examined by conducting in-depth interviews.
- Generation Z's technology usage habits can be examined by employers or human resources experts.

KAYNAKÇA

- Andreassen C. S., Torsheim, T., Pallesen, S. (2014). Predictors of use of social network sites at work-a specific type of cyberloafing. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19 (4), 906-921.
- Andreassen C.S. ve Pallesen S. (2014). Social network site addiction – An overview. *Current Pharmaceutical Design*, 20 (25), 4053–61.
- Balcı Ş. ve Demir Y. (2018). Sosyal Medya Kullanımı İle Mutluluk Düzeyi Arasındaki İlişki: Üniversite Gençliği Üzerine Bir İnceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (71), 339-354.
- Bassiouni D. ve Hackley C. (2014). ‘Generation Z’ Children’s Adaptation to Digital Consumer Culture: A Critical Literature Review. *Journal of Customer Behaviour*, 13 (2), 113-133.
- Baş K. ve Diktaş A. (2020). Social Media Dependency of Pre-Service Social Studies Teachers. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 21 (1), 193-207.
- Bekman, M. (2020). *Halkla İlişkiler Uygulamalarında Dijital Medyanın Kullanımı: Sosyal Medya Bağımlılığının, FoMO ve Kompulsif Çevrimiçi Satın Almada Aracılık Rolü*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem Akademi.
- Coşkun S. ve Karayagız Muslu G. (2019). Investigation of Problematic Mobile Phones Use and Fear of Missing Out (FoMO) Level in Adolescents. *Community Mental Health Journal*, (55), 1004–1014.
- Diener E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95 (3), 542-75.
- Digital 2022 July Statshot (2022). Erişim: 08.10.2022, <https://wearesocial.com/au/blog/2022/07/the-global-state-of-digital-in-july-2022/>
- Diktaş, A. ve Yücekaya, P. (2023). The Effect of Fear of Missing Out and Organizational Indifference on Cyberloafing Behavior: A Study on Pre-Service Social Studies Teachers. *Journal of Social Sciences and Education*, 6 (Education Special Issue), 111-143.
- Doğan T. ve Sapmaz F. (2012). Oxford Mutluluk Ölçeği Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin üniversite öğrencilerinde incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 25(4), 297–304.
- Dossey L. (2014). FOMO, Digital Dementia, and Our Dangerous Experiment. *Explore (NY)*, 10(2), 69-73.
- Eryılmaz, A. (2011). Investigating adolescents’ subjective well-being with respect to using subjective well-being increasing strategies and determining life goals. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 24, 44-51.
- Eşitti, Ş. (2015). Bilgi Çağında Problemlerli İnternet Kullanımı ve Enformasyon Obezitesi: Problemlerli İnternet Kullanımı Ölçeğinin Üniversite Öğrencilerine Uygulanması. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 49, 75-97.

- Etcı, H. (2018). *Sendikal Kriz Çıkılmazında Sendikalara Yönelik Algı ve Y Kuşağı: Eskişehir Örneği*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Eskişehir.
- Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E., ve Metintaş, S. (2016). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(Ek1), 53-59.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri Felsefe – Yöntem – Analiz* (5. Baskı), Ankara: Seçkin Yayınları.
- Gürsakal, N. (2018). *Küreselleşme Teknoloji Ağlar ve Güç*, Bursa: Dora Yayınları.
- Hair, J., Black, W., Babin, B. ve Anderson, R. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.), New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Hato, B. (2013). (Compulsive) mobile phone checking behavior out of a fear of missing out: development, psychometric properties and test-retest reliability of a c-FoMO-scale. Faculty of Humanities Tilburg University, Yüksek Lisans Tezi, Tilburg.
- Hills, P. ve Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: A compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 33(7), 1073–1082.
- Hoşgör, H., Tandoğan, Ö., ve Gündüz Hoşgör, D. (2017). Nomofobinin Günlük Akıllı Telefon Kullanım Süresi ve Okul Başarısı Üzerindeki Etkisi: Sağlık Personeli Adayları Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(46), 573-595.
- Hoşgör, H., Koç Tütüncü, S., Gündüz Hoşgör, D. ve Tandoğan, Ö. (2017). Üniversite Öğrencileri Arasında Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Yaygınlığının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(17), 213-223.
- Jiri, B. (2016). The Employees of Baby Boomers Generation, Generation X, Generation Y and Generation Z in Selected Czech Corporations as Conceivers of Development and Competitiveness in Their Corporation. *Journal of Competitiveness*, 8(4), 105-123.
- Kaya, K. (2020). Dijital Nesil: K Kuşağı. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(6), 34-54.
- Keleş, H. N. (2011). Y Kuşağı Çalışanların Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- Kırık, A. M., Arslan, A., Çetinkaya, A. ve Gül, M. (2015). A Quantitative Research on the Level of Social Media Addiction among Young People in Turkey. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 3(3), 108-122.
- Koçak, M. ve Traş, Z. (2021). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ile Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Yaşamın Anlamı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1618-1631.
- Kuran, E. (2019). *Telgraftan Tablete “Türkiye’nin 5 Kuşağına Bakış”* (11. Baskı), İstanbul: Destek Yayınları.

- Kuyucu, M. (2017). Y Kuşağı Ve Teknoloji: Y Kuşağının İletişim Teknolojilerini Kullanım Alışkanlıkları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 845-872.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* 1. Cilt (8. Basım), Çev: Sedef Özge, Ankara: Yayın odası.
- Oral, B., Yıldız, O., Şimşek, A., Ural, A. Z., Aras, E. B., Aslıtürk, H. ve Çöl, M. (2021). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dönem 3 Öğrencilerinde Sosyal Ortamlardaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Değerlendirilmesi ve İlişkili Faktörler. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(4), 613-620.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 394-422.
- Przybiski, A.K., Murayama, K., DeHaan C.R. ve Gladwell, V. (2013). Motivational, motional and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848.
- Sarı, A. (2022). *Sosyal Medya Kullanımının Z Kuşağı Üzerindeki Bağımlılık Yansımaları*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Steinerowska-Streb, I. ve Wziątek-Staško, A. (2016). Effective Motivation of Multigeneration Teams-Presentation of own Research Results. Management International Conference, Pula, Croatia, 1-4 Haziran 2016, 79-93.
- Stillman, D. ve Stillman, J. (2018). *İşte Z Kuşağı - Genç Kuşak İşyerini Nasıl Dönüştürüyor?* (Çev: Duygu Pınar Kayıhan ve Ferhat Erduran). İstanbul: İKÜ Yayınevi.
- Şahin, C. ve Yağcı, M. (2017). Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği – Yetişkin Formu Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(1), 523-538.
- Tane, M. (2019). *X ve Y kuşaklarının sendikalaşma algısı: Bursa ili örneği*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Tarhan, N. (2021). Davranışsal Bağımlılıklar. Nevzat Tarhan ve Serdar Nurmedov (Eds.), *Bağımlılık Sanal veya Gerçek Bağımlılıkla Başa Çıkma (9. Baskı)* içinde. (s. 57-136). İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., ve Küçüköğlü, M. (2017). Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Toruntay, H. (2011). *Takım Rollerini Çalışması: X ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Wilson W. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 67(4), 294-306.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Dilay TEKE Tuncay YILMAZ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Dilay TEKE Tuncay YILMAZ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Dilay TEKE Tuncay YILMAZ
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Dilay TEKE Tuncay YILMAZ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Dilay TEKE Tuncay YILMAZ

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

KİŞİ-ÖRGÜT UYUMUNUN İŞE YABANCILAŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL SİNİZMİN ROLÜ

Gönül TÜRKKAN¹& İlksun Didem ÜLBEĞİ²

Öz

İşletmelerin rekabet ortamında devamlılığını sağlaması açısından insan faktörü önem taşımaktadır. Bu nedenle kişi ve örgütün birlikte uyum içerisinde hareket etmesi de önemli olmaktadır. Kişi-örgüt uyumu, bireyin değerlerinin, inançlarının ve kişiliğinin örgütün kültürü, değerleri ve normlarıyla ne kadar uyumlu olduğunu ifade etmektedir. Uyuşmazlık halinde ortaya çıkan davranışlardan biri olan örgütsel sinizm, çalışanın örgüte karşı beslediği olumsuz tutumları ifade etmektedir. Örgüte karşı olumsuz düşüncelerle kişinin kendisini örgütten soyutlaması ve örgütsel hedeflerden uzaklaşması da çalışanın işe yabancılaşmasına neden olabilmektedir. Çalışmanın amacı, kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin aracı rolünü tespit etmektir. Anket yöntemi ile elektronik ortamda hizmet, sanayi, eğitim ve sağlık sektöründen 325 özel sektör çalışanına ulaşılmıştır. Çalışmada kişi-örgüt uyumu, işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm değişkenleri açıklanarak birbirleri ile olan ilişkileri gözlemlenmiştir. Toplanan veriler ile yapılan regresyon analizleri neticesinde değişkenlerin birbirlerine etkileri üzerine kurulan hipotezler desteklenmiştir. Bu çalışmada, yüksek kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşmayı ve örgütsel sinizmi azalttığı görülmüştür. İşe yabancılaşmanın, kişi-örgüt uyumu düşük olduğunda ve/veya örgütsel sinizm yüksek olduğunda arttığı bulunmuştur. Örgütsel sinizmin kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki etkisindeki aracı rolü ile ilgili olarak, örgütsel sinizmin tam aracı rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, kişi-örgüt uyumunun örgütsel sinizm üzerinden işe yabancılaşma üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Kişi-örgüt uyumunun düşük olması, örgütsel sinizmi arttırmakta, bu da işe yabancılaşmayı arttırmaktadır. Ortaya çıkan bulgular neticesinde çalışmanın sonunda araştırmaya konu kısıtlara yer verilmiş olup, hem uygulayıcı olan örgütlere hem de gelecek çalışmalar için araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kişi-Örgüt Uyumu, Örgütsel Sinizm, İşe Yabancılaşma*

JEL Kodları: *D23, M12, M14*

Başvuru: *19.06.2023*   **Kabul:** *29.12.2023*

¹Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Adana, Türkiye, gonulturkkan@outlook.com. ORCID Bilgisi: 0000-0002-1601-3389

²Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Adana, Türkiye idulbegi@cu.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0001-6905-2720

THE MEDIATING ROLE OF ORGANIZATIONAL CYNICISM IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSON ORGANIZATION FIT AND WORK ALIENATION³

Abstract

The human factor is crucial for businesses to ensure their sustainability in a competitive environment. Therefore, it is important for individuals and organizations to act in harmony together. Person-organization fit refers to how well an individual's values, beliefs, and personality align with the culture, values, and norms of the organization. Organizational cynicism, one of the behaviors that emerge in cases of misalignment, represents the negative attitudes an employee harbors towards the organization. Negative thoughts towards the organization can lead to the individual's alienation from the organization and distancing from organizational goals, which may cause the work alienation. The purpose of this study is to identify the mediating role of organizational cynicism in the effect of person-organization fit on work alienation. Through the use of an online survey method, we have reached out to 325 private sector employees from service, industry, education, and health sectors. In the study, the variables of person-organization fit, work alienation, and organizational cynicism were explained, and their relationships with each other were observed. Through regression analyses conducted on the collected data, the hypotheses regarding the effects of the variables on each other were supported. The study has observed that a high person-organization fit decreases work alienation and organizational cynicism. It has been found that work alienation increases when person-organization fit is low and/or organizational cynicism is high. Regarding the mediating role of organizational cynicism in the effect of person-organization fit on work alienation, it has been concluded that organizational cynicism plays a complete mediating role. This finding demonstrates that person-organization fit has an indirect effect on work alienation through organizational cynicism. Lower person-organization fit tends to increase organizational cynicism, which in turn escalates work alienation. As a result of the findings, the study concludes by addressing the limitations related to the research subject, providing recommendations for both organizations implementing these practices and researchers for future studies.

Keywords: *Person-Organization Fit, Organizational Cynicism, Work Alienation*

JEL Codes: *D23, M12, M14*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

---

³The Extended English Summary is located the end of the Article

1.GİRİŞ

İşletmelerin piyasanın rekabet ortamında amaçlarına ulaşması ve devamlılığını sağlaması adına kaynaklarını en etkin şekilde kullanması önem taşımakta olup, kaynaklar arasında insanın büyük yer kapladığı düşüncesi altında işletmenin başarısında insanın rolü de önemli olmaktadır. Bu nedenle insan ve örgütün birlikte uyum içerisinde olması önem taşımaktadır.

Kişi ve örgütün sahip oldukları özellikler ve değerler ile ortak hedef doğrultusunda uyumun sağlanması, kişilerin özelliklerinin örgüt kültürü ile benzeşmesi kişi-örgüt uyumu olarak tanımlanmaktadır (Kristoff, 1996). Örgütler sahip oldukları değer, inanç ve kültürleri çerçevesinde varlıklarını devam ettirmeye çalışmakta, çalışanların ise hayatta kalma çabaları içerisinde kendi sahip olduğu değer ve inançları bulunmakta olup, örgütler kendi sahip oldukları kültürü, çalışanlarına aktarmak suretiyle örgütün değerleri ile çalışanların değerlerini uyumlu hale getirmeye çalışmaktadırlar (Schneider, 1987). Hem örgüt hem çalışan için iş hayatı içerisinde karşılıklı uyumun yani birbirini tamamlamanın, yapılan işler ve kurulan ilişkiler üzerinde olumlu etki sağladığı düşünülmektedir. Kişi-örgüt uyumunun varlığı çalışanın örgüt içerisindeki huzuruna katkıda bulunmakta, olumlu sonuçları olmakta iken, kişi-örgüt uyumsuzluğu ise olumsuz çıktılarla sonuçlanabilmektedir (Chatman, 1989). Çalışanın içinde bulunduğu örgüte karşı beslediği inançsızlık, hayal kırıklığı gibi olumsuz tutumları içeren örgütsel sinizm (Dean, Brandes ve Dharwadkar, 1998) ve çalışanın örgüt içerisinde işi ile ilgili kendisine biçilen roller ile kendisinin değerleri çerçevesinde beklediği özerklik, sorumluluk ya da kendini gerçekleştirme hususlarında koşulların sağlanamaması sonucu ortaya çıkan işe yabancılaşma bu olumsuz çıktılardandır (Mottaz, 1981).

Kişi-örgüt uyumunun örgüt ve çalışanlar açısından öneminin altının çizilmesi, her sektör ve örgütte sinizm davranışı gösteren çalışanlara rastlanabildiği, bu nedenle örgütüne karşı olumsuz tutumlar sergileyen çalışanların davranışları üzerinde durulması gerektiğini göstermektedir. Kişinin örgütsel açıdan değerlendirildiğinde işini daha az önemseyerek, işini gerçekleştirmesi için gereken enerjiyi minimumda kullanması anlamına gelen işe yabancılaşma konusunda da kişi-örgüt uyumunun önemi belirtilmektedir. Örgütlerin çalışanların sinizm ya da yabancılaşma aşamasına gelmemeleri adına yapılması gerekenlere önem vermesi; iş yaşamı içerisinde örgütlerin başarısı ve devamlılığı için önemli konular olarak görülmekte olup, araştırma kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin rolünü inceleme amacını taşımaktadır. Bu kapsamda kişi-örgüt uyumu, işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm konuları detaylandırılmış, alan yazın içerisinde yer alan ifadelerden yola çıkarak hipotezler oluşturulmuş ve analizler sonrasında sonuçlar ortaya konmuştur.

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Kişi-Örgüt Uyumu

Kişi-örgüt uyumunun temelinde bireysel ve örgütsel değerler yer almakta olup, iki tarafın değerler açısından birbiri ile uyum sağlaması olarak ifade edilmektedir

(Chatman, 1989). Örgüt tarafında değerler; iklim, kültür, amaçlar ve normlar iken, birey tarafında değerler özellikler, kişilik, tutumlar ve hedeflerdir. Uyumun ortaya çıkması için örgüt ve kişi özelliklerinin benzer ve uyum içinde olması gerektiği belirtilmektedir (Kristof, 1996). Schneider, Goldstein ve Smith (1995) kişi-örgüt uyumunu “bireylerin özellikleri ile örgütün özellikleri arasında oluşabilecek sorunların ortadan kaldırılması ve mümkün olduğunca ortak bir paydada buluşması” olarak açıklamıştır. Bu görüş; kişi-örgüt uyumunun, taraflar arasında yaşanabilecek uyum problemlerini ortadan kaldırmayı amaçladığını ifade etmektedir. Cable ve DeRue'ye (2002) göre, örgüt üyeleri kendi değerleri ile örgüt değerlerinin ve örgütün diğer üyelerinin uyum içinde olduğuna inanırsa, örgütün sahip olduğu misyona olan ilgilerinin artacağını belirtmektedir.

Alan yazın içerisinde uyumluluk çeşitli şekillerde kavramsallaştırılmış olup, dört ayırım ortaya atılmıştır (Piasentin ve Chapman, 2006). Kişinin içinde bulunduğu örgütün diğer üyeleri ile benzeyen ya da eşleşen değer ve özelliklere sahip olması ile ortaya çıkan uyum bütünleştirici uyum; bireyin ya da örgütün ihtiyaç duyduğu, eksik kaldığı zayıf bir alanın diğer tarafın özellik ve yetenekleri ile dengelenmesi tamamlayıcı uyum olarak açıklanmıştır (Muchinsky ve Monahan, 1987; Kristof, 1996). Kişinin ihtiyaçlarının örgüt tarafından karşılanması ihtiyaç-arz tamamlama uyumu olup, kişinin örgüt çevresiyle uyumu gereksinimlerinin karşılanması ile paralellik göstermektedir. Talep-yetenek uyumu ise bireyin yeteneklerinin örgütün taleplerini karşılaması halinde ortaya çıkmaktadır (Caplan, 1987; Edwards, 1991).

Schneider (1987), kişi-örgüt uyumunu çekim, seçim ve yıpranma şeklinde üç aşamalı olarak açıklamıştır. Örgüt yapısı, kültürü ve değerlerinin bireyin özellikleri ile uyumlu olması sonucunda söz konusu örgüt, birey için daha çekici görünmektedir. Örgütler, beklentileri, hedefleri ve stratejileri ile uyumlu çalışma potansiyeline sahip bireyleri istihdam etmeyi tercih ederek seçim yapmaktadır (Schneider, Goldstein ve Smith, 1995b). Beklentilerin, görevlerin eksikliği veya her türlü sorun nedeniyle birey ile örgüt arasında yaşanan yabancılaşma yıpranma aşaması olup, bir uyumsuzluk oluştuğunda tarafların yollarını ayırmaya karar verebileceklerini belirtmektedir (Chawla, 2019).

Yüksek derecede kişi-örgüt uyumunun sağlanması özellikle sıkı bir işgücü piyasası ve rekabet ortamında işle ilgili iş tatmini, memnuniyet, örgütsel bağlılık gibi olumlu sonuçlar açısından arzu edilir görülmektedir (Ng ve Burke, 2005). Kişi ve örgüt arasında uyum konusunun yetersizliği veya olmaması durumunda birey örgütle ilgili negatif tutumlara sahip olabilmekte, işe yabancılaşmadan işten ayrılmaya kadar olumsuz çıktılara neden olabilmektedir (Sekiguchi, 2004).

1.1.2. İşe Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı ilk kez Freidrech Hegel tarafından felsefe tarihinde kullanılmıştır. Hyppolite (2010), Hegel'in yabancılaşma konusundaki görüşlerini şu şekilde aktarmıştır. Hegel'e göre insan, tamamıyla kendini gerçekleştirmek ve kendini anlamak için yabancılaşma sürecinden geçmelidir, ancak bu şekilde kendini nesnelleştirmiş olabilecektir. Yabancılaşma sürecine giren insanın bu süreçten kurtuluşunu kendine dönmek olarak ifade etmektedir. Hegel, ruhsal

yabancılaşmadan bahsetmekte olup, insanın kendi oluşturduğu nesnel dünyadan farklılaşması ve duygusal anlamda uzaklaşmasını yabancılaşma olarak ifade etmektedir (Salerno, 2003). Marx (1963), insanın doğası ile işinden doğan rolü arasındaki çelişkiyi işe yabancılaşma olarak açıklamaktadır. İnsanın doğasında yaratıcı etkinliğin önemi belirtilmekte ve bu konudaki ihtiyacın en çok iş hayatı içerisinde karşılandığı savunulmaktadır (Mottaz, 1981). Marx yabancılaşma konusunu üretim süreci kapsamında ele alarak; emeğe, iş sürecine, kendi doğasına ve topluma yani diğer insanlara yabancılaşma şeklinde dört boyutta değerlendirmiştir (Ferguson ve Lavalette, 2004). Çalışanın kendi ürettiği ürüne yabancı kalması yani kendi emeği ile ortaya çıkan ürüne sahip olamaması, iş süreci üzerinde hiçbir kontrolünün olmaması nedenleriyle, çalışanın denetleyemediği bir süreç içerisinde kendi doğasına yabancılaştığı belirtilmiştir (Fromm, 1955). Üretim kaynaklarına sahip olanlar ve üretim sürecini yönetip kontrol edenler ile emeğine yabancılaşan çalışanlar arasında da yabancılaşma durumunun ortaya çıktığı ifade edilmiştir (Dejours, 2006).

Genel olarak işe yabancılaşmanın, ihtiyaçların, değerlerin, ideallerin, arzuların veya beklentilerin tatmin edilmemesinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Mottaz, 1981). Seeman (1959) genel yabancılaşma kavramını ilk kez güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, toplumsal yalıtım ve kendine yabancılaşma şeklinde boyutsal olarak incelemiştir. Mottaz (1981) bu boyutları doğrudan işle ilgili ve çevresel faktörlerden kaynaklı olarak iki farklı açıdan değerlendirmiş, işe yabancılaşma konusunu güçsüzlük (iş üzerinde kontrol yetkisinin olmaması), anlamsızlık (işin bütünü içerisinde kendi yeri ve önemini göremiyor olması) ve kendine yabancılaşma (iş ile beklentileri arasındaki uyumsuzluk sonucu ortaya çıkan uzaklaşma) boyutlarıyla açıklamıştır. İşe yabancılaşma literatüründe en çok kendine yabancılaşma boyutuna dikkat çekilmiştir (Seeman, 1975). Alan yazın içerisinde güçsüzlük ve anlamsızlık görev koşullarının işte kendine yabancılaşmanın önemli belirleyicileri olduğunu ileri süren çalışmalar bulunmaktadır (Marx, 1963; Blauner, 1964; Kirsch ve Lengermann, 1971; Kohn, 1976). Bu argümanın arkasındaki mantık basitçe, işte kendini ifade etmenin, görev performansında belirli bir derecede özerklik ve amaç duygusu gerektirmesidir. Bu faktörler olmadığında, çalışanların işlerini sadece araçsal bir faaliyet olarak görecekları belirtilmektedir (Blauner, 1964).

İşe yabancılaşma, örgütsel koşullara bir tepki (Zeffane, 1993) ve çalışanların iş rollerine yabancılaşması durumunda ortaya çıkan psikolojik durum olarak ifade edilmiştir (Ashforth, 1989; Hirschfeld ve Feild, 2000). İşe yabancılaşmaya neden olan sebepler örgütsel ve bireysel olabilmektedir. Katı kurallar ve politikalar, merkezi kararlar, örgütün yönetim şekli (Sarros, 2002), denetim (Giddens, 2012) örgütün büyüklüğü (Blau, 1970), örgüt içerisindeki iletişim ve bilgi akışı, çalışma şartları, örgütsel adalet gibi örgütsel nedenlerle; kişisel özellikler, medeni durum, cinsiyet gibi bireysel sebeplerle de ortaya çıkabilmektedir (Tokmak, 2014).

1.1.3. Örgütsel Sinizm

Sinizm; şüphecilik, inançsızlık, karamsarlık, hayal kırıklığı ve küçümsemeyi tanımlamak için kullanılmıştır (Andersson, 1996). Örgütsel sinizm, çalışanlar çalıştıkları örgütün bütünlükten yoksun olduğuna inandıklarında ortaya çıkmaktadır.

Çalışanların örgütleri ile ilgili algıladıkları dürüstlükten yoksunluk, doğru olmayan veya haksız muamele, samimiyetsizlik algıları ve deneyimlerinden kaynaklanan örgüt hakkındaki inançları örgütsel sinizmi oluşturmaktadır (Dean, Brandes ve Dharwadkar, 1998).

Alan yazın içerisinde sinizmi bir kişilik özelliği veya istikrarlı bir eğilim olarak gören araştırmacılar söz konusu olup, (Guastello vd., 1992; Kanter ve Mirvis, 1989; Mirvis ve Kanter, 1991; Reichers vd., 1997) bu görüşlerini destekleyen çok az kanıt rastlamışlardır. Günümüzde çoğu araştırmacı sinizmi bir tutum (Andersson, 1996; Andersson ve Bateman, 1997; Cole vd., 2006; Dean vd., 1998), yani belirli bir varlığı değerlendirmeye yönelik psikolojik bir eğilim olarak görmüşlerdir (Eagly ve Chaiken, 1993). Örgütsel sinizmin, çalışanların kişilik özelliği yerine, örgütlerinin sahip olduğu politika, işleyiş ve uygulamalara karşı gösterdikleri tepki olarak yorumlanması gerektiği belirtilmektedir (FitzGerald, 2002).

Dean vd. (1998), örgütsel sinizmi bir tutum olarak ifade etmekte ve sinizm yapısının üç boyutlu bilişsel, duygusal ve davranışsal yapısını benimsemektedir. Sinizmin bilişsel boyutunda; örgütlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerine, (Valentine ve Elias, 2005), bencillik gösterdiklerine (Goldner vd., 1977; Urbany, 2005), samimiyetten ve dürüstlükten yoksun (Johnson ve O'Leary-Kelly, 2003) olduklarına dair inançlar vurgulanmaktadır. Bu inançlara sahip kişi, örgütsel sinizmin duygusal boyutuna geçerek, örgüte karşı öfkelenme, gerilme, saygısızlık, hor görme gibi duygusal tepkiler vermeye başlayabilmektedir. Naus'a (2007) göre; kişinin örgütüne dair dürüst, saygılı, adaletli olacağı yönündeki beklentileri olmasına karşın, bu beklentilerin örgüt tarafından karşılanamaması halinde, kişi yaşadığı hayal kırıklığı neticesinde duygusal boyut kapsamındaki tepkileri verebilecektir. Örgütsel sinizmin son boyutunda ise kişilerin örgütü ile ilgili inandığı ve duygusal anlamda hissettiği olumsuz düşünce ve davranışların karşı eyleme geçirilmesi söz konusu olup, kişiler örgüte karşı negatif davranışlar sergileyebilmektedir (Dean vd., 1998). Davranışsal boyutta çalışanların sinizmlerini açık ya da örtülü olarak harekete geçirme durumu söz konusu olup, olumsuzluklara karşı düşmanca itiraz etme ve eleştirme (Turner ve Valentine, 2001), liderlere olan inanç kaybı (Reichers vd.; Wanous vd., 2000), bir kişiye, gruba veya kuruma güvensizlik (Andersson, 1996; Andersson ve Bateman, 1997; Bateman vd., 1992; Turner ve Valentine, 2001), yabancılaşma ve ayrılma (O'Brien vd., 2004) gibi davranışları söz konusu olabilmektedir.

Alan yazın içerisinde sinizmin farklı biçimlerinin olduğu ifade edilmektedir. Kavramsal olarak kişilik odaklı, toplumsal/kurumsal odaklı, mesleki sinizm odaklı, çalışan sinizmi odaklı ve örgütsel değişim odaklı olmak üzere beş değişik açıdan açıklanmıştır (Delken, 2005). Kişilik sinizmi, tüm insan davranışlarına karşı olumsuz duyguları (Dean vd., 1998); toplumsal sinizm, vatandaşların hükümetlerine ve dolayısıyla kurumlarına olan güvensizliği; mesleki sinizm, esas olarak rol çatışması ve/veya rol belirsizliğinden kaynaklanan tutumları (Abraham, 2000); çalışan sinizmi, psikolojik sözleşme ihlallerinden kaynaklanan tutumları (Andersson, 1996); örgütsel değişimle ilgili sinizm, politikalar, prosedürler ve/veya yöneticideki değişiklikler nedeniyle algılanan tepkiyi ifade etmektedir (Wanous, Reichers ve Austin, 1994).

Örgütsel sinizm üzerine Kanter ve Mivris (1989), ABD’de hem yönetici hem çalışanlar üzerinde araştırma yaparak, çalışma hayatı içerisinde çalışanların %40, yöneticilerin %43 oranında sinizm uyguladıklarını belirlemiştir. İki yıl sonra aynı doğrultuda yapılan çalışma neticesinde sinizm uygulayan yöneticilerin yüzdesi 48’e yükselmiş, çalışanların ise yönetimle ilgili güven duygularının azalarak yönetimin yalan söyleme potansiyeli ve fırsat bulduğunda yönetim tarafından suistimal edileceğine dair inançları artış göstermiştir (Kanter ve Mivris, 1991). Reichers vd. (1997), örgütsel sinizmi etkileyen ana faktörlerin tanınma eksikliği, artan örgütsel karmaşıklık, düşük iş özerkliği, zayıf iletişim, geniş ücret farklılıkları, çelişkili roller, kayırmacılık, önyargının varlığı, dışlama, örgütsel değerlerle uyumsuzluk, ulaşılamaz örgütsel hedefler, ağır iş yükü, yeterli liderlik becerilerinin olmaması ve yetersiz sosyal destek olduğunu açıklamıştır.

1.1.4. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

İnsanların örgütleriyle uyum sağlama konusundaki algıları, yalnızca kendi bireysel özelliklerinin örgütlerinin özellikleriyle örtüşüp örtüşmediğine değil, aynı zamanda kendilerini o örgüte ne ölçüde dahil veya yabancılaşmış hissettiklerine de bağlı olmaktadır. Yabancılaşma, kişinin sosyal çevresinin çeşitli yönlerinden hayal kırıklığı, tatminsizlik ve soyutlanma hissini ifade etmektedir (Hajda, 1961). Bir kişi kendisini örgütüne, diğer bireylere veya bir bütün olarak topluma karşı yabancılaşmış hissedebilmektedir (Maddi, Kobasa ve Hoover, 1979). Efraty, Sirgy ve Claiborne (1991), daha büyük yabancılaşma duygularının (güçsüzlük, normsuzluk ve sosyal izolasyon duygusu) daha düşük bir örgütsel kimlik duygusuyla ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Hirschfeld ve Field (2000) işe yabancılaşmanın, örgütsel bağlılık, işe bağlılık ve devamsızlık gibi sonuç değişkenleriyle ölçülen örgüt uyumunun benzersiz bir yordayıcısı olduğunu bulmuşlardır. Nair ve Vohra (2010) anlamlı olarak algılanmayan, zayıf ilişkiler sağlayan ve işyerinde kendini ifade etmeyi engelleyen örgütlerin işyerine yabancılaşmaya neden olduğu tahmininde bulunmuşlardır. Yabancılaşma duyguları, birinin işteki ihtiyaçlarını veya değer duygusunu tatmin etmesini zorlaştırabilmekte ve kendilerini örgütlerinden kopmuş hissetmelerine neden olabilmektedir (Suarez-Mendoza ve Zoghbi Manrique-de-Lara, 2007).

Kişinin, çalıştığı örgütün normlarına ne ölçüde bağlı olduğunu görebilmek açısından kişi-örgüt uyumunun sağlanması önem teşkil etmektedir. Bireyler, kendi inanç, davranış ve tutumları başkalarının fikirleriyle uyumlu ise çaba göstermektedirler. Çünkü uyumun bireylerin başkalarının davranışlarını daha iyi anlamasını sağladığı ve kişilerarası etkileşimi kolaylaştırdığı belirtilmektedir (Van Vianen, 2000). Kişi-örgüt uyumsuzluğu söz konusu olduğunda; bireyin değerleri değişim göstererek, birey birbiriyle örtüşen yeni değerler kazanabilmekte, örgütün değerleri değişim gösterebilmekte ya da birey örgütten ve işinden ayrılabilir. Bu görüş altında, kişinin bulunduğu örgütten ayrılmadan önceki aşamasının işe yabancılaşma olduğu tahmin edilmektedir (Chatman, 1989). Özbek’in (2011) araştırması, birey ve örgüt arasındaki güven artışının kişi-örgüt uyumu ile pozitif, işe yabancılaşma ile negatif ilişkili olduğunu bulmuştur. Jesús Suárez-Mendoza ve Zoghbi-Manrique-De-Lara (2007), kişi-örgüt uyumu ve işe yabancılaşma ilişkisini incelemiş olup, çalışma

sonucunda işe yabancılaşmayı azaltmak ve bir örgütü verimli yönetebilmek için kişi-örgüt uyumunun gerekliliği belirlenmiştir. Enerji sektörü çalışanları üzerinde çalışma gerçekleştiren Çelik ve Damar (2017), çalışma bulgularına göre kişi-örgüt uyumu ile işe yabancılaşma arasında ilişki olduğunu, uyum arttıkça yabancılaşmanın azalacağını belirlemiştir.

Kaya ve Serçeoğlu'nun (2013) mağaza, otel ve çağrı merkezinde çalışanları örneklem olarak belirlediği çalışmanın sonucunda, çalışanların işi ile ilgili kendisinden beklenen rolleri ile sahip olduğu kendi değerleri arasında uyum sağlanamadığı takdirde çalışanlarda yabancılaşmanın yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki etkisini belirlemek amacı ile Ceylan vd. (2022) öğretmenler üzerinde inceleme yapmış olup; yüksek kişi-örgüt uyumuna sahip oldukları, işe yabancılaşma düzeyleri açısından güçsüzleşme düzeylerinin orta, anlamsızlaşma, kendine yabancılaşma ve genel işe yabancılaşma düzeylerinin düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Kişi-örgüt uyumunun öğretmenlerin yabancılaşma düzeylerini azalttığı yönünde sonuç elde edilmiştir. Alan yazın içerisindeki tüm görüş ve araştırmalar neticesinde ilk hipotez oluşturulmuştur.

H₁: Kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerinde anlamlı ve negatif etkisi vardır.

Örgütsel sinizm, örgütün bütünlükten yoksun olduğu ve sinik çalışanın örgüte karşı hayal kırıklığı, umutsuzluk ve küçümseme yaşadığı inancı olarak açıklanmaktadır (Andersson, 1996). Örgütsel sinizmin en önemli itici güçlerinden biri olarak bireysel ve örgütsel değerlerin uyumsuzluğu ifade edilmektedir. Farklı değerlerin birbirine uyumlanmayan farklı davranışları da beraberinde getireceği, örgüt değerlerinin baskın olmasının birey değerlerinin ihmaline neden olacağı, kişi-örgüt uyumunun eksikliğinin, çalışanlarda sinik bir bakış açısı oluşturacağı belirtilmektedir (Abraham, 2000). Örgütsel ve kişisel değerler arasında uyum sağlanmadığında, çalışanın her eyleminin en az bir değer kümesini ihlal edeceği öne sürülmüş, Hollandalı işçilerden oluşan bir örneklem üzerinde yapılan araştırmanın sonucu değer uyumsuzluğu-sinizm bağlantısını desteklemiştir (Naus vd., 2007). Aksay ve Yasım (2016) kamu çalışanları üzerinde yaptıkları bir çalışmada ele almıştır. Elde edilen bulgular kişi-örgüt uyumuyla örgütsel sinizm arasında negatif yönlü ilişki olduğunu göstermiştir. 2017 yılında Özgen ve Turunç tarafından eğitim sektöründen örgütsel adalet ve sinizm arasındaki ilişkide kişi-örgüt uyumunun rolü incelenmiştir. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişki ve etkiler incelenmiş ve kişi-örgüt uyumunun bilişsel, duyuşsal, davranışsal sinizm üzerinde anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Alan yazındaki görüş ve araştırmalar neticesinde çalışanların değerleri ve hedefleri organizasyonla uyumlu olduğunda, geniş bir yelpazede olumlu iş tutumu sergileyebildikleri, örgüte karşı olumsuz bir tutum sergileme olasılıklarının daha düşük oldukları görülmüş ve bu görüşler altında aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H₂: Kişi-örgüt uyumunun örgütsel sinizm üzerinde anlamlı ve negatif etkisi vardır.

Naus'a (2007) göre, sinizm davranışlarında bulunan çalışanlar örgütsel bağlılıklarını kaybetmekte ve işlerine karşı yabancılaşma gösterebilmektedir. Çalışanların örgütleri ile ilgili hissettikleri olumsuz duyguların beraberinde işlerine karşı da küçümseyici tavırlarda bulunmasına neden olduğu belirtilmekte, çalışanların işin kendi değerleriyle uyum sağlamadığına dair sahip oldukları fikirlerin işini kötüye kullanma isteğini arttırdığı ve neticesinde bu tarz duyguların direkt olarak işe yabancılaşmayı doğurduğu ifade edilmektedir (Fromm, 1961).

Li ve Chen'nin (2018) psikolojik sözleşme ihlali ile çalışanların üretkenlik karşıtı davranışları arasındaki ilişkide örgütsel sinizm ve işe yabancılaşmanın aracı rolü hususunda enerji şirketi çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada örgütsel sinizmin işe yabancılaşma üzerinde pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir. Özer ve Güllüce (2019) sektör olarak turizmi belirleyerek bir çalışma yapmış olup, işe yabancılaşma üzerinde örgütsel sinizm ve boyutlarının anlamlı ve pozitif etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Demir, Ayas ve Yıldız (2018) otel çalışanları üzerinde yaptıkları araştırma sonucunda, örgütsel sinizm ve iş yabancılaşma arasında anlamlı ilişkiler belirlemişlerdir.

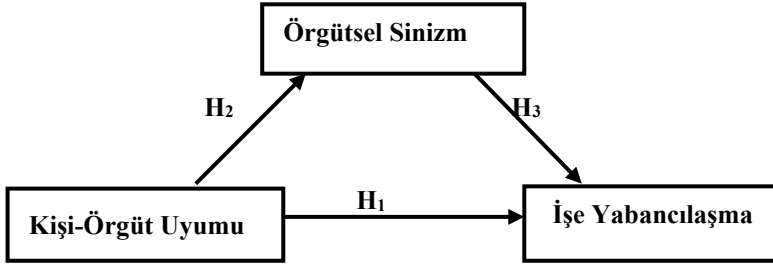
Alan yazın içerisinde örgütsel sinizmin işe yabancılaşmayı beraberinde getirdiğini doğrulayan çalışmalar mevcuttur (Koçoğlu, 2014). Örgütsel sinizm işe yabancılaşma üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve örgütsel sinizmin artması işe yabancılaşmayı da arttırmaktadır (Abraham, 2000; Kasalak ve Bilgin Aksu, 2014). Yıldız ve Şaylıkay (2014), banka çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada aynı sonuca varmışlardır. Tüm bu görüş ve araştırmalar neticesinde üçüncü hipotez oluşturulmuştur:

H₃: Örgütsel sinizmin işe yabancılaşma üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.

Çalışanların hedef ve değerleri ile örgütün hedef ve değerlerinin uyuşması olarak tanımlanan kişi-örgüt uyumunun (Chatman, 1989), çalışanın örgüt tarafından kendisi için belirlenen yetki, mesleki gelişim, üst tarafından kabul görme gibi konumundan dolayı uğradığı hayal kırıklığı sonucu ortaya çıkan işe yabancılaşma üzerindeki (Hoy, Blazovsky ve Newland, 1983) etkisi incelenmektedir. Bu etkide bireyin çalıştığı işletmeye karşı duyduğu olumsuz tutumları ifade eden örgütsel sinizmin rolü olduğu düşünülmektedir. İşletme bütünlüğünün olmadığına dair inanç, işletmeye yönelik negatif tepkiler gösteren ve işletmeye karşı hem eleştirel hem aşağılayıcı davranışlara sahip sinik çalışanlar olmasına neden olabileceği görüşü altında son hipotez oluşturulmuştur.

H₄: Kişi- örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin aracı rolü vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Örneklemi

Araştırma özel sektör çalışanları üzerinde yapılmış olup, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak anket yöntemi aracılığı ile veri toplanmıştır. Anketler, elektronik ortamda katılımcılara gönderilmiştir. %46,2'si hizmet, %32,6'sı sağlık, %13,8'i sanayi ve %7,4'ü eğitim sektöründen olmak üzere 325 özel sektör çalışanından ankete dönüş sağlanmıştır. Tablo 1'de örnekleme ait demografik bilgiler detaylandırılmıştır.

Tablo 1. Örnekleme Ait Demografik Veriler

Demografik Özellikler	N	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	231	71,1
Erkek	94	28,9
Yaş		
18-25	22	6,8
26-33	68	20,9
34-41	124	38,2
42-49	87	26,8
50-57	18	5,5
58-65	5	1,5
66 ve üstü	1	0,3
Eğitim Durumu		
Lise	27	8,3
Ön Lisans	46	14,2
Lisans	165	50,8
Yüksek Lisans	80	24,6
Doktora	7	2,1
Kurumda Çalışma Süresi		
1 yıldan az	41	12,6
1-4 yıl	75	23,1
5-7 yıl	55	16,9
8-10 yıl	62	19
11-13 yıl	46	14,2
14 yıl ve üstü	46	14,2

Sektör		
Hizmet	150	46,2
Sanayi	45	13,8
Eğitim	24	7,4
Sağlık	106	32,6
Toplam	325	100

2.2. Veri Toplama Araçları

Analizlere konu verilerin sağlandığı anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kişi-örgüt uyumu, işe yabancılaşma ve örgütsel sinizme yönelik ifadeler yer almakta olup, ifadelerin değerlendirilmesinde 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Anket formunun ikinci bölümünde ise katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, kurumdaki çalışma süresi ve çalıştıkları sektöre ait kişisel bilgi sorularına yer verilmiştir.

Araştırmada kişi-örgüt uyumunu ölçmek amacıyla Netemeyer, Boles, Mckee ve Mcmurrion (1997) tarafından geliştirilen, güvenilirlik katsayısı 0,88 olarak tespit edilen 4 maddeli ölçek kullanılmıştır. Türkçe uyarlaması Turunç ve Çelik (2012) tarafından yapılan araştırmada ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,81 olarak belirlenmiştir.

Örgütsel sinizmtutumlarının ölçülmesi için Brandes, Dharwadkar ve Dean (1999) tarafından geliştirilen ve Kalağan (2009) tarafından Türkçe uyarlaması yapılarak Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,93 olarak belirlenen 13 maddeli örgütsel sinizm ölçeği kullanılmıştır.

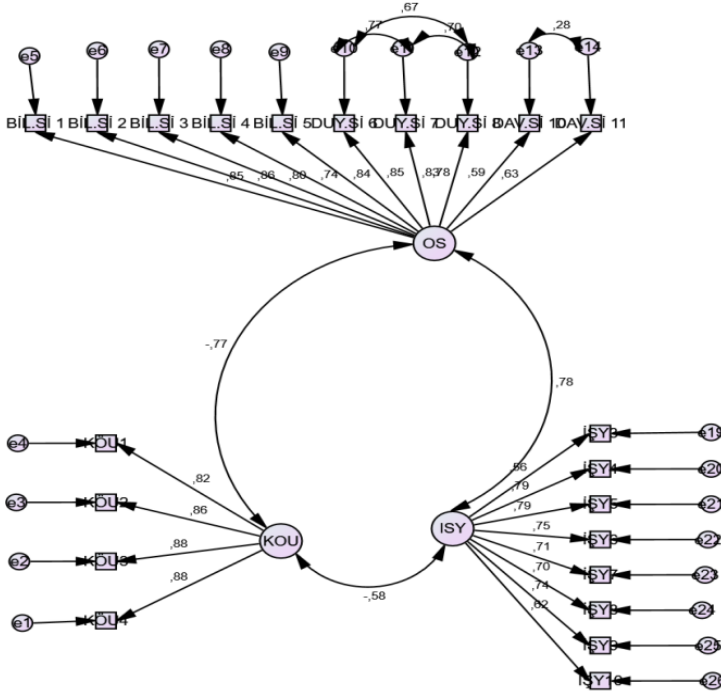
Hirschfeld ve Field (2000) tarafından geliştirilen işe yabancılaşma ölçeği kullanılmış olup, Özbek (2011) tarafından Türkçe’ye uyarlaması yapılarak geçerlilik ve güvenilirliği belirlenmiştir. Ölçek 10 madde ve tek boyuttan oluşmakta olup, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,71 olarak tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırmaya konu ölçeklerin yapısal geçerliliğini belirlemek üzere doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sırasında Maksimum Likelihood (en yüksek olabilirlik) kestirim yöntemi uygulanmıştır. Analizde çıkan sonuçlar neticesinde örgütsel sinizm ölçeğinden 3, işe yabancılaşma ölçeğinden 2 ifade düşük yük değerlerinden dolayı çıkarılmış ve son aşamada 0,56 ile 0,88 arasında değişen standartlaştırılmış regresyon katsayıları ortaya çıkmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinin değerlendirilmesi için uyum iyiliği referans değerlerine göre sonuçlar incelenmiş ve Tablo 2’de yer alan sonuçlar üzerinden uyum iyiliği değerlerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür.

Şekil 2. Birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği Sonuçları

Gösterge	Sonuçlar	Referans Değerler *
χ^2/df (CMIN/df)	2,205	$\chi^2/df < 5$
p değeri	0,00	-
CFI	0,96	> 0,92
TLI	0,95	> 0,90
NFI	0,92	> 0,90
RMSEA	0,06	< 0,07

Not. χ^2 = Ki kare, df = serbestlik derecesi, Tucker-Lewis indeksi (TLI), Karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI), Normlaştırılmış uyum indeksi (NFI), Yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA). *Kaynak: Byrne (2011)

Kişi-örgüt uyumu ve işe yabancılaşma ölçekleri orijinaline uygun olarak tek boyutlu olarak kullanılmıştır. Örgütsel sinizm ölçeği alan yazın içerisinde bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak üç boyutlu yapıda kullanıldığı gibi genel örgütsel sinizm olarak tek boyutlu olarak da kullanılmış olup, bu çalışmada genel sinizm olarak

dikkate alınmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik analizleri hem orijinal tüm maddeleri içeren hem de maddelerin çıkarıldıktan sonraki son hali ile yapılmıştır. Örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma ölçeklerine ait Cronbach Alpha değerlerinin maddeler çıkarıldıktan sonra yükseldiği tespit edilmiştir. Tüm ölçeklere ait güvenilirlik derecelerinin ‘oldukça güvenilir’ (Kalaycı, 2006) olduğu görülmüş olup, Tablo 3’te detaylandırılmıştır.

Tablo 3. Ölçeklere Ait Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Soru Sayısı	Cronbach Alfa	Çıkarılan Soru Sayısı	Yeni Cronbach Alfa
Kişi-Örgüt Uyumu	4	0,919	0	0,919
İşe Yabancılaşma	10	0,884	2	0,889
Örgütsel Sinizm	13	0,940	3	0,942

3.2. Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacı ile Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. İlişkiler istatistiksel olarak anlamlı olarak belirlenmiş olup, Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi

	Kişi-Örgüt Uyumu	İşe Yabancılaşma	Örgütsel Sinizm
Kişi-Örgüt Uyumu	1		
İşe Yabancılaşma	-,539**	1	
Örgütsel Sinizm	-,678**	,751**	1

3.3. Regresyon Analizleri

Araştırmaya konu değişkenlerin birbirleriyle doğrudan etkileri için basit doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre; kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki etkisinin anlamlı ve negatif yönlü olduğu ($\beta = -0,527$; $p < 0,05$) bulunmuştur. R^2 değeri ile kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki değişimin %28’ini açıkladığı görülmektedir. Kişi-örgüt uyumunun örgütsel sinizmin üzerindeki etkisi anlamlı ve negatif yönlü olarak belirlenmiştir ($\beta = -0,703$, $p < 0,05$, $R^2 = 0,495$). Örgütsel sinizmin işe yabancılaşma üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif yönde olduğu ($\beta = 0,740$; $p < 0,05$) ortaya çıkmıştır.

Modelde işe yabancılaşmanın %55'nin örgütsel sinizm tarafından açıklandığı R² değeri ile bulunmuştur. Tablo 5'de tüm bulgular yer almakta olup; H₁, H₂ ve H₃ hipotezlerinin desteklendiğini sonuçlar teyit etmektedir.

Araştırmada kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin aracı rolünün tespiti için Baron ve Kenny'nin (1986) geliştirdiği üç aşamalı regresyon analizi kullanılmıştır. Baron ve Kenny'nin aracılık etkisi için önerdiği ilk iki koşul olan bağımsız değişken kişi örgüt uyumunun, bağımlı değişken işe yabancılaşma üzerindeki ve bağımsız değişken olan kişi-örgüt uyumunun aracı değişken örgütsel sinizm üzerindeki anlamlı etkisinin tespiti ile sağlanmıştır. Son koşul ise aracı değişken (örgütsel sinizm) bağımsız değişken (kişi-örgüt uyumu) ile birlikte regresyon analizine dahil edildiğinde, aracı değişkenin bağımlı değişken (işe yabancılaşma) üzerinde etkisi halen devam ederken bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi ortadan kalkarak tam aracılık etkisi sonucuyla ortaya konmuştur ve dördüncü hipotez de bu şekilde desteklenmiştir.

Tablo 5. Basit Doğrusal Regresyon Analizleri ve Hiyerarşik Regresyon Analizleri

		Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standardize Edilmiş Katsayılar	T	P
H ₁ Hipotezi					
		<u>B</u>	<u>Std. Hata</u>	<u>β</u>	
	Kişi-Örgüt Uyumu	-,448	,040	-,527	-11,145 ,000
Bağımlı Değişken: İşe Yabancılaşma, Bağımsız Değişken: Kişi-Örgüt Uyumu, R: ,527 ^a R ² : ,278, düzeltilmiş R ² : ,276, F: 124,209					
H ₂ Hipotezi					
		<u>B</u>	<u>Std. Hata</u>	<u>β</u>	
	Kişi-Örgüt Uyumu	-,627	,035	-,703	-17,778 ,000
Bağımlı Değişken: Örgütsel Sinizm, Bağımsız Değişken: Kişi-Örgüt Uyumu, R: ,703 ^a R ² : ,495, düzeltilmiş R ² : ,493, F: 316,045					
H ₃ Hipotezi					
		<u>B</u>	<u>Std. Hata</u>	<u>β</u>	
	Örgütsel Sinizm	,706	,036	,740	19,801 ,000
Bağımlı Değişken: İşe Yabancılaşma, Bağımsız Değişken: Örgütsel Sinizm, R: ,740 ^a R ² : ,548, düzeltilmiş R ² : ,547, F: 392,070					
H ₄ Hipotezi					
Model 1		<u>B</u>	<u>Std. Hata</u>	<u>β</u>	

	Kişi-Örgüt Uyumu	-,448	,040	-,527	-11,145	,000
Model 2	Kişi-Örgüt Uyumu	-,011	,045	-,012	-,236	,814
	Örgütsel Sinizm	,697	,050	,732	13,891	,000

Model 1: Bağımlı Değişken: İşe Yabancılaşma, Bağımsız Değişken: Kişi-Örgüt Uyumu R: ,527^a R²: ,278, düzeltilmiş R²: ,276, F: 124,209
Model 2: Bağımlı Değişken: İşe Yabancılaşma, Bağımsız Değişken: Kişi-Örgüt Uyumu, Aracı Değişken: Örgütsel Sinizm R: ,741^a R²: ,548, düzeltilmiş R²: ,546, F: 195,490

---

4. TARTIŞMA

Davranış bilimleri açısından önemli konulardan biri olan sinizm, örgüt içerisinde yönetsel olarak başarısız uygulamaların getirdiği örgütsel problemler neticesinde, çalışanların örgütlerine karşı güvensizlik, şüphe ve yabancılaşma gibi olumsuz tutum ve davranışlara sahip olmasına neden olmaktadır (Gül ve Ağıröz, 2011). Yabancılaşma, çalışanın örgüt içerisinde kendisini bir makine olarak görmesi, başta yaptığı işe kendini yabancılaşması, kendini örgütün değer ve tutumları ile bağdaştıramaması sonucunda kendini yalnız ve huzursuz hissetmesidir (Şimşek, Çelik ve Akgemici, 2016). Yapılan işe karşı olan tutum, çalışanın yaptığı işi önemsememesi buna bağlı olarak gereken çabayı göstermemesi ve çalışanın sosyal olarak ihtiyaç duyduğu gereksinimlerinin karşılanmamasıdır (Mottaz, 1981). Uyum, çatışmadan birbirini tamamlamak demektir. Günlük hayat içerisinde aranan uyum, iş hayatında da aranmakta olup, kişinin örgütüyle, çalışma arkadaşlarıyla yakalayacağı uyumun sağlayacağı verimlilik ve etkinlik kişi-örgüt uyumunu önemli hale getirmiştir. Bu bağlamda araştırma konularının hem çalışan hem örgüt açısından önemli olması kişi-örgüt uyumu, işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm konularının bir arada incelenmesine yönelik modeli ortaya koymuştur.

Araştırma kapsamında kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin rolü üzerine kurulan model çerçevesinde ortaya çıkan bulgular neticesinde; kişi-örgüt uyumu arttıkça işe yabancılaşma ve örgütsel sinizmin azaldığı ortaya konmuş ve anlamlı negatif yönlü etki desteklenmiştir. Kişi-örgüt uyumu, bireyin ve bağlı olduğu örgütün karşılıklı ihtiyaçlarını sağlamak için birbiriyle aynı özelliklere sahip olmasının önemini ifade etmektedir (Bayramlık, Bayık ve Güney, 2015). Birey ile örgüt arasında tam bir uyum olması bir gereklilik olarak görülmesi de başarılı ve verimli bir şekilde ilerlemek için uyuma ihtiyaç duyulmaktadır. Chatman (1989), kişi-örgüt uyumunun örgüt yapısına faydalarını araştırmış ve nihayetinde kişi-örgüt uyumu sağlamak için ortak değerler ve uyumun öneminin altını çizerek; değerler, hedefler, çalışma ortamı ve şirket düzeylerinin özel olarak kontrol edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Örgütsel sinizm arttıkça işe yabancılaşmanın arttığı pozitif yönlü etki bulunmuştur. Alan yazın içerisinde gerçekleştirilen araştırmalar bu sonuçları destekler niteliktedir (Naus vd., 2007; Kaya ve Serçeoğlu ,2013; Li ve Chen, 2018; Özer ve Güllüce, 2019; Koçoğlu, 2014). Anaş (2016) tarafından akademisyenler üzerine uygulanan araştırması neticesinde; akademisyenlerin sinizm düzeylerinin yüksek olması neticesinde işlerine ve görevlerine de yabancılaştığı hususunda anlamlı sonuçlar bulunmuştur.

Tekin (2021)'in öğretmenler üzerinde yaptığı araştırma sonucu da benzer yönde örgütsel sinizmin işe yabancılaşma üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Örgütsel sinizmin olumsuz olarak nitelendirilen sonuçları açısından örgütler içerisinde bu konuyla ilgili önlem alınması hususunun ne kadar önemli olduğu görülmektedir. İşe yabancılaşma örgütsel sinizmin sonuçlarından biri olup, bunun beraberinde iş yerine karşı güven duymamaya başlamaktan bağlılığın kaybedilmesine; iletişim problemlerinden çalışanın kendisini değersiz hissetmesine kadar ve en nihayetinde örgüt için çalışanların çabalarının azalması hatta işten ayrılma eğilimlerine kadar uzanan sonuçlara yol açabilmektedir (Mirvis ve Kanter, 1989; Reichers vd., 1997). Kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm üzerindeki, örgütsel sinizmin işe yabancılaşma üzerindeki etkisine yönelik alan yazın içerisinde destekleyici görüşler bulunmaktadır.

Örgütsel sinizmin kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerindeki etkisindeki rolü incelenmiş ve örgütsel sinizm dahil olduğunda işe yabancılaşma ve kişi-örgüt uyumu arasındaki doğrudan etkinin ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Bu bulgu; örgütsel sinizmin, kişi-örgüt uyumu ve işe yabancılaşma arasındaki ilişkiyi tamamen açıkladığını göstermektedir. Kişi-örgüt uyumunun işe yabancılaşmayı direkt olarak etkilemek yerine, örgütsel sinizm üzerinden dolaylı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kişi-örgüt uyumunun düşük olması, örgütsel sinizmi artırabilmekte, bu da sonuçta işe yabancılaşmayı artırabilmektedir.

SONUÇ

Kişi-örgüt uyumu, işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm alan yazın içerisinde pek çok farklı değişkenle araştırmalara konu olarak hem çalışanlar hem örgütler için önemli konular olduğu görülmüştür. Araştırma modeline konu değişkenler arasındaki ilişkilere alan yazında bir arada rastlanmamasının sonuçları itibari ile yeni araştırmalar için katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmaya konu örneklem içerisinde gelen yanıtlar neticesinde işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm konularının halen çalışanları ve dolayısıyla örgütleri etkileyen konular olmaya devam ettiği görülmektedir. Örgütlerin bu konuların işe, çalışanlara ve örgüte yansımalarının azaltılması ya da bu konuların örgütlerin içerisinde hiç yaşanmaması adına çaba göstermesi gerektiği konusunda alan yazındaki diğer çalışmalar gibi bu çalışmanın da yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Çalışma özel sektör içerisindeki pek çok sorunun çıkış noktasının nedeni olacak konuların altını çizmesi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmada kısıtlar bulunmaktadır. Örneklemin sadece özel sektör çalışanlarını içermesi, sonuçların genellenememesi açısından bir kısıt oluşturmaktadır. Çalışanlara yöneltilen örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma ölçüm soruları olumsuz ifadeleri kapsadığından isteksiz ve samimi olmayan cevaplar verilme ihtimalini taşımaktadır. Ayrıca çalışmanın kapsamında, araştırmanın yapıldığı süreç içerisinde verilen yanıtların, farklı bir zaman diliminde farklı yanıtlara dönüşebilen psikolojik durumları içeren değişkenler olmasından dolayı, anlık bir süreci yansıtan bu araştırma daha geniş farklı süre periyotlarında boylamsal olarak tekrarlanmaya ihtiyaç duyabilmektedir.

Gelecek çalışmalara; farklı sektörlerde çalışan kişilerin kişi-örgüt uyumları, işe yabancılaşmaları ve örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki farklılıkları inceleyen çalışmalar öneri olarak sunulabilir. Bu şekilde sektöre özgü çözümler oluşturulmasına yardımcı olabilecektir. Modelde örgütsel sinizm ve kişi-örgüt uyumunda işe yabancılaşmanın yerine örgütsel yabancılaşmayı dahil ederek araştırma tekrarlanabilir. Çalışanların demografik özelliklerinin (yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, mesleki deneyim vb.) kişi-örgüt uyumu, örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma üzerindeki etkisinin araştırması önerilebilir. Farklı demografik gruplar arasında bu faktörlerin nasıl değiştiğini belirlemek, daha etkin insan kaynakları stratejileri oluşturmaya yardımcı olabilecektir.

Araştırma neticesinde özel sektöre yönelik öneriler sunulabilir. Örgütler, çalışanların kişi-örgüt uyumu ve işe yabancılaşma konularındaki görüşlerini ve deneyimlerini daha fazla dikkate almalıdır. Çalışanlarla daha fazla iletişim kurarak, onların örgütsel sinizmi azaltmalarına ve daha fazla kişi-örgüt uyumu sağlamalarına yardımcı olmalıdırlar. Liderlik yaklaşımları ve insan kaynakları politikaları, çalışanların kişi-örgüt uyumunu ve işe yabancılaşmasını etkileyebilir. Örgütler, liderlerini ve politikalarını gözden geçirerek, çalışanların bu konulardaki deneyimlerini olumlu yönde etkileyebilirler. Örgütsel sinizmi azaltma stratejileri geliştirmek, çalışanların olumsuz bir tutum geliştirmelerini engelleyebilir. Örgütler, açık iletişim, şeffaflık ve adaleti teşvik eden politikalar uygulayarak örgütsel sinizmi azaltabilirler. Çalışanların geri bildirim verme ve sorunlarını iletebilme mekanizmaları oluşturması önemli olup, örgütlerin çalışanlarının görüşlerini duymasına ve onlara uygun çözümler sunmasına olanak sağlayabilir.

THE MEDIATING ROLE OF ORGANIZATIONAL CYNICISM IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSON ORGANIZATION FIT AND WORK ALIENATION

1. INTRODUCTION

The role of individuals is crucial for businesses to achieve their goals and ensure their continuity in the competitive market environment. Therefore, the alignment between individuals and the organization is of great importance. The congruence between the values and norms of the organization and those of the individuals is referred to as person-organization fit (Chatman, 1989). Organizational cynicism is formed by negative attitudes towards the employer or the organization (Dean et al., 1998). One of the major driving forces behind organizational cynicism is the incongruence between individual and organizational values. People spend a significant amount of their time at work, which can lead them to perceive themselves as integrated into their jobs. However, it has been observed that individuals can eventually become alienated from their work and feel uncomfortable and unhappy in the workplace. Work alienation refers to employees deviating from organizational goals and mentally disengaging themselves from the organization (Şimşek et al., 2016). This study aimed to reveal the role of organizational cynicism in the impact of person-organization fit on work alienation.

2. METHODS

The research was conducted on private sector employees, and data was collected through a survey method using convenience sampling. The surveys were sent to participants electronically. A total of 325 private sector employees responded to the survey, with 46.2% from the service sector, 32.6% from the healthcare sector, 13.8% from the industrial sector, and 7.4% from the education sector.

Confirmatory factor analysis was conducted to determine the structural validity of the scales used in the study. Pearson correlation analysis was applied to determine the relationships between variables.

Within the scope of the research, four hypotheses were formulated based on the model that focuses on the role of organizational cynicism in the impact of person-organization fit on work alienation:

H1: Person-organization fit has a significant and negative effect on work alienation.

H2: Person-organization fit has a significant and negative effect on organizational cynicism.

H3: Organizational cynicism has a significant and positive effect on work alienation.

H4: Organizational cynicism has a mediating role in the effect of person-organization fit on work alienation.

To test the hypotheses involving direct relationships, simple linear regression analysis was conducted, and Baron and Kenny's (1986) three-step regression analysis was employed to determine the mediating role of organizational cynicism.

3. RESULTS

The findings revealed that as person-organization fit increased, work alienation and organizational cynicism decreased, supporting a significant negative effect. An increase in organizational cynicism was associated with a positive effect, indicating an increase in work alienation. The role of organizational cynicism in mediating the effect of person-organization fit on work alienation was examined, and it was found that when organizational cynicism was included in the analysis, the direct effect between work alienation and person-organization fit was eliminated, indicating full mediation. This result demonstrates that organizational cynicism fully explains the relationship between person-organization fit and work alienation. In other words, the effect of person-organization fit on work alienation occurs through the mediation of organizational cynicism. Instead of directly affecting work alienation, person-organization fit has an indirect effect through organizational cynicism. A low level of person-organization fit can increase organizational cynicism, which ultimately leads to an increase in work alienation.

4. DISCUSSION

Person-organization fit, work alienation, and organizational cynicism have been the subject of research in the literature, involving numerous different variables. It has been observed that these topics are important for both employees and organizations.

The lack of existing research on the relationships among the variables in the research model is believed to contribute to new studies. Based on the responses obtained from the sample in this study, it is evident that work alienation and organizational cynicism continue to impact employees and consequently organizations. Therefore, organizations should make efforts to reduce the effects of these issues on work, employees, and the organization, or strive to prevent their occurrence within the organization. This study, like other studies in the literature, is expected to provide guidance in this regard.

Person-organization fit, work alienation, and organizational cynicism can influence employees' satisfaction levels. Person-organization fit is associated with an organization's culture and values. Employees' alignment with the organization's values and adaptation to its culture can promote collaboration and strengthen teamwork, which are important for the success of the organization.

CONCLUSION

Person-organization fit, work alienation, and organizational cynicism have been the subject of numerous studies within the literature, involving various different variables. It has been recognized that these topics are significant for both employees and organizations.

The study has several limitations. One limitation is that the sample only includes employees from the private sector, which restricts the generalizability of the findings. Another limitation is that the study is cross-sectional, and it would be beneficial to conduct longitudinal research over different time periods to increase the replicability of the results.

Despite these limitations, this study is expected to contribute to the literature by revealing the direct and indirect relationships between person-organization fit, work alienation, and organizational cynicism. Additionally, it is believed that evaluating these relationships in the workplace can provide guidance for eliminating negativity and implementing practices to improve the work environment.

Future studies can be recommended to examine the differences in person-organization fit, work alienation, and organizational cynicism levels among individuals working in different sectors. This would help in creating sector-specific solutions. The research can be replicated by including organizational alienation instead of work alienation in the model, focusing on the relationship between organizational cynicism and person-organization fit. Investigating the impact of employees' demographic characteristics on person-organization fit, organizational cynicism, and work alienation can also be suggested. Determining how these factors vary among different demographic groups can assist in developing more effective human resource strategies.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. (2000). Organizational Cynicism: Bases and Consequences. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Aksay, K. ve Yasım, Y. K. (2016). Kişi- Örgüt Uyumunun Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi: Kamu Çalışanları Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1602-1611.
- Anaş, K. (2016). Vakıf üniversitesi çalışanlarında örgütsel sinizm tutumunun işe yabancılaşma üzerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Andersson, L. M. (1996). Employee Cynicism: An Examination Using a Contract Violation Framework. *Human Relations*, 49(11), 1395-1418.
- Andersson, L. M. ve Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior*, 18(5), 449-469.
- Ashforth, B. E. (1989). The experience of powerlessness in organizations. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 43, 207-242.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bateman, T. S., Sakano, T. ve Fujita, M. (1992). Roger, me, and my attitude: Film propaganda and cynicism toward corporate leadership. *Journal of Applied Psychology*, 77, 768-771
- Bayramlık, H., Bayık, M. E., Güney, G. (2015). Kişi-Örgüt Uyumunun İş Tatmini Üzerine Etkisi: Ankara İlinde İş Makineleri Sektörü İşgörenleri Üzerinde Bir Uygulama. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 25(2), 1-28.
- Blauner, R. (1964). *Alienation and Freedom; The Factory Worker and His Industry*. Chicago, ABD: University of Chicago Press.
- Blau, P. M. (1970). A formal theory of differentiation in organizations. *American Sociological Review*, 35(2), 201-218.
- Brandes, P., Dharwadkar, R. ve Dean, J. W. (1999). Does Organizational Cynicism Matter?: Employee and Supervisor Perspectives on Work Outcomes. *Paper presented at the 36th Annual Meeting of the Eastern Academy of Management, Philadelphia PA.*, 1-34.
- Byrne, B. M. (2011). *Structural equation modeling with AMOS Basic concepts, applications, and programming (Multivariate applications series)*. New York: Routledge.
- Cable, D. M. ve DeRue, D. S. (2002). The convergent and discriminant validity of subjective fit perceptions. *Journal of Applied Psychology*, 87(5), 875-884.

- Caplan, R. D. (1987). Person-Environment Fit Theory and Organizations: Commensurate Dimensions, Time Perspectives, and Mechanisms. *Journal of Vocational Behavior*, 31(3), 248-267.
- Ceylan, S., Yılmaz, O. , Bilican, F., Moğul, C. , Güler, E. , Kul, M. , Demirel, Y. ve Kovabey, C. (2022). İlkokulda görev yapan öğretmenlerde birey örgüt uyumunun işe yabancılaşma üzerine etkisi. *Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 2(1), 49-59.
- Chatman, J. A. (1989). Improving interactional organizational research: A model of personorganization fit. *Academy of Management Review*, 14(3), 333-349.
- Chawla, P. (2019). Impact of Employer Branding on Employee Engagement in Business Process Outsourcing (BPO) Sector in India: Mediating Effect of Person-Organization Fit. *Industrial and Commercial Training*, 51(1), 35-49.
- Cole, M. S., Bruch, H. ve Vogel, B. (2006). Emotion as mediators of the relations between perceived supervisor support and psychological hardiness on employee cynicism. *Journal of Organizational Behavior*, 27, 463-484.
- Çelik, A. ve Damar, A. (2017). The mediating role of person organization fit on the effect of organizational justice on work alienation. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 854-866.
- Dean, J. W., Jr., Brandes, P. ve Dharwadkar, R. (1998). Note organizational cynicism. *The Academy of Management Review*, 2 (23), 341-352.
- Dejours, C. (2006). Alienation and the psychodynamics of work. *Actuel Marx*, 39(1), 123-144.
- Delken, M. (2005). Organizational cynicism: A study among call centers. Master thesis. University of Maastricht.
- Demir, M., Ayas, S. ve Yıldız B. (2018). Örgütsel Sinizm ve İşe Yabancılaşma İlişkisi: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 231- 254.
- Eagly, A. H. ve Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Fort Worth, TX: Harcourt Brace Jovanovich.
- Edwards, J. R. (1991). Person-job fit: A conceptual integration, literature review and methodological critique. *International Review of Industrial/Organizational Psychology*, (6, 283-357). London: Wiley
- Efraty, D., Sirgy, M. J. ve Claiborne, C. B. (1991). The Effects of Personal Alienation on Organizational Identification: A Quality-of-Work-Life Model. *Journal of Business and Psychology*, 6 (1), 57-78.
- Ferguson, I. ve Lavalette, M. (2004). Beyond Power Discourse: Alienation and Social Work. *British Journal of Social Work*, 34(3), 297-312.

- FitzGerald, M. R. (2002). Organizational cynicism: Its relationship to perceived organizational injustice and explanatory style. Unpublished doctoral dissertation, University of Cincinnati.
- Fromm, E. (1955). Çev: Salman, Y. ve Tanrısever, Z. (1990). Sağlıklı Toplum (2.baskı). Payel Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goldner, F. H., Ritti, R. R. ve Ference, T. P. (1977). The production of cynical knowledge in organizations. *American Sociological Review*, 42(4), 539-551.
- Guastello, S. J., Rieke, M. L., Guastello, D. D. ve Billings, S. W. (1992). A study of cynicism, personality, and work values. *The Journal of Psychology*, 126(1), 37-48.
- Gül, H. ve Ağıröz, A. (2011). Mobbing ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişkiler: Hemşireler Üzerinde Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 13 (2) , 27-47
- Hajda, J. (1961). Alienation and integration of student intellectuals. *American Sociological Review* , 26(5), 758-777.
- Hirschfeld, R. R. ve Feild, H. S. (2000). Work centrality and work alienation: distinct aspects of a general commitment to work. *Journal Organizational Behavior*, 21(7), 789-800
- Hoy, W. K., Blazovsky R. ve Newland, W. (1983). Bureaucracy and Alienation: A Comparative Analysis. *The Journal of Educational Administration*, 21(2), 109-121.
- Hyppolite, J. (2010). *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar* (1.baskı). (Kılınç, D. B., Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınevi.
- Johnson, J. L. ve O'Leary-Kelly, A. M. (2003). The effects of psychological contract breach and organizational cynicism: Not all social exchange violations are created equal. *Journal of Organizational Behavior*, 24(5), 627-647.
- Kalağan G. (2009). Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Destek Algıları İle Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Programı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Kalaycı, Ş. (2006). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kanter, D. L. ve Mirvis, P. H. (1989). *The Cynical Americans: : Living and working in an age of discontent and disillusionment*. San Francisco: Jossey Bass
- Kanter, D. L. ve Mirvis, P. H. (1991). Cynicism: The new America malaise. *Business and Society Review*, 77, 57-61.

- Kasalak, G. ve Aksu, M. G. (2014). The Relationship between perceived organizational support and organizational cynicism of research assistants. *Educational Sciences: Theory & Practice* ,14(1), 125-133.
- Kaya, U. ve Serçeoğlu, N. (2013). Duygu işçilerinde işe yabancılaşma: Hizmet sektöründe bir araştırma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 36, 311-346.
- Kirsch, B. A. ve Lengermann, J. J. (1971). An empirical test of Robert Blamer's ideas on alienation in work as applied to different type jobs in a white-collar setting. *Sociology and Social Research*, 56, 180-94.
- Koçoğlu, M. (2014). Cynicism as a mediator of relations between job stress and work alienation: A study from a developing country –Turkey. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 6(1), 24-36.
- Kohn, M. L. (1976). Occupational structure and alienation. *American Journal of Sociology*, 82, 111-130.
- Kristof, A. L. (1996). Person-organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurement, and implications. *Personnel Psychology*, 49, 1-49.
- Li, S. ve Chen, Y. (2018). The relationship between psychological contract breach and employees' counterproductive work behaviors: The mediating effect of organizational cynicism and work alienation. *Frontiers In Psychology*, 9, 1-13.
- Maddi, S. R., Kobasa, S. C. ve Hoover, M. (1979). An alienation test. *Journal of Humanistic Psychology*, 19, 73-76.
- Mari'a Jesu's Sua'rez-Mendoza ve Pablo Zoghbi-Manrique-de-Lara (2007). The impact of work alienation on organizational citizenship behavior in the Canary Islands. *International Journal of Organizational Analysis*, 15(1), 56-76.
- Marx, K. (1963). *Early Writings*. (T. B. Bottomore, Çev.). London: C. A. Watts.
- Mottaz, C. J. (1981). Some determinants of work alienation. *Sociological Quarterly*, 22(4), 515-529.
- Muchinsky P. M. ve Monahan C. J. (1987). What is person-environment congruence? Supplementary versus complementary models of fit. *Journal of Vocational Behavior*, 31, 268-277.
- Nair, N. ve Vohra, N. (2010). An exploration of factors predicting work alienation of knowledge workers. *Management Decision*, 48(4), 600-615.
- Naus, A. J. A. M. (2007). Organizational Cynicism on the Nature, Antecedents, and Consequences of Employee Cynicism toward the Employing Organization. Doctoral dissertation, Maastricht University.

- Netemeyer, R., Boles, J., McKee, D. ve McMurrian, R. (1997). An Investigation into the Antecedents of Organizational Citizenship Behaviors in a Personal Selling Context. *Journal of Marketing*, 61(3), 85-98.
- Ng, E.S.W. ve Burke, R. J. (2005). Person-organization fit and the war for talent: does diversity management make a difference?. *International Journal of Human Resource Management*, 16(7), 1195-1210.
- O'Brien, A. T., Haslam, S. A., Jetten, J., Humphrey, L., O'Sullivan, L. ve Postmes, T. (2004). Cynicism and disengagement among devalued employee groups: The need to ASPIRe. *Career Development International*, 9(1), 28-44.
- Özbek, M. F. (2011). Örgüt içerisindeki güven ve işe yabancılaşma ilişkisinde örgüte uyum sağlamanın aracı rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 231-248.
- Özer, S. ve Güllüce, A. Ç. (2019). Örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma ilişkisi ve etkisi: TRB1 bölgesi otel işgörenleri üzerinde bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi*, 7(1), 37-47.
- Piasentin, K. A. ve Chapman, D. S. (2006). Subjective person-organization fit: Bridging the gap between conceptualization and measurement. *Journal of Vocational Behavior*, 69 (2), 202-221.
- Reichers, A., Wanous, J. ve Austin, J. (1997). Understanding and managing cynicism about organizational change. *Academy of Management Perspectives*, 11(1), 48-59.
- Salerno, R. A. (2003). *Landscapes of abandonment capitalism, modernity and estrangement*. New York: State University of New York Press.
- Sarros, J. G. (2002). Work Alienation and Organizational Leadership. *British Journal of Management*, 13(4), 285-304.
- Schneider, B. (1987). The People Make The Place. *Personnel Psychology*, 40(3), 437-453.
- Schneider, B., Goldstein, H. W. ve Smith, B. D. (1995a). The ASA framework : An update Reproduced with permission of the copyright owner . Further reproduction prohibited without permission. *Personnel Psychology*, 48(4), 747-773.
- Schneider, B., Goldstein, H. W. ve Smith, D. B. (1995b). The ASA framework : An update. *Personnel Psychology*, 48(4), 747-773.
- Sekiguchi T. (2004). Person-Organization Fit And Person-Job Fit in Employee Selection: A Review of The Literature. *Osaka Keidai Ronshu*, 54(6), 179-196.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.

- Seeman, M. (1975). Alienation Studies. *Annual Review of Sociology*, 1, 91-123.
- María Jesús Suárez-Mendoza, Pablo Zoghbi-Manrique-de-Lara, (2007). The impact of work alienation on organizational citizenship behavior in the Canary Islands. *International Journal of Organizational Analysis*, 15(1), 56-76.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A. ve Akgemci, T. (2016). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış*. Eğitim Yayınevi, Konya.
- Tekin, D. (2021). İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Sinizmin Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarına Etkisi. Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Tokmak, İ. (2014). Duygusal emek ile işe yabancılaşma ilişkisinde psikolojik sermayenin düzenleyici etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 134-156.
- Turner, J. H. ve Valentine, S. R. (2001). Cynicism as a fundamental dimension of moral decision-making: A scale development. *Journal of Business Ethics*, 34(2), 123-136.
- Turuç, Ö. ve Çelik, M. (2012). İş tatmini-kışı-örgüt uyumu ve amire güven-kışı-örgüt uyumu ilişkisinde dağıtım adaletinin düzenleyici rolü. *İş, Güç ve Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), 57-78.
- Urbany, J. E. (2005). Inspiration and cynicism in values statements. *Journal of Business Ethics*, 62, 169-182.
- Valentine, S. ve Elias, R. Z. (2005). Perceived corporate ethical values and individual cynicism of working students. *Psychological Reports*, 97, 832-834.
- Van Vianen, A. E. M. (2000). Person-organization fit: The match between newcomers' and recruiters' preferences for organizational cultures. *Personnel Psychology*, 53, 113-149.
- Wanous, J. P., Reichers, A. E. ve Austin, J. T. (1994). Organizational Cynicism: An Initial Study. *Academy of Management Best Papers Proceedings*, 269-273.
- Wanous, J. P., Reichers, A. E. ve Austin, J. T. (2000). Cynicism about organizational change: Measurement, antecedents, and correlates. *Group & Organization Management*, 25(2), 132-153.
- Yıldız, S. ve Şaylıkay, M. (2014). The effect of organisational cynicism on alienation. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 109, 622-627.
- Zeffane, R. (1993). Uncertainty, participation and alienation: lessons for work place restructuring. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 13, 22-5

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Gönül TÜRKKAN İlksun Didem ÜLBEĞİ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Gönül TÜRKKAN İlksun Didem ÜLBEĞİ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Gönül TÜRKKAN
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Gönül TÜRKKAN İlksun Didem ÜLBEĞİ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Gönül TÜRKKAN

-RESEARCH ARTICLE-

CITTASLOW CITIES AND TOURISM GOVERNANCE: THE CASE OF ISPARTA

Zişan KORKMAZ ÖZCAN¹ & Ayşegül Simge DEMİRCİOĞLU DALGIÇ²

Abstract

With the increasing globalization of world cities and the increase in metropolitan city life, the similarity of cities has revealed the 'slow city' movement. The aim of the slow city movement is to protect the originality and local values of the cities, to highlight them in the most accurate way and to ensure sustainability. This movement is away from the complex city life where the traffic is heavy and the city noise is high; It has been very popular in recent years by people who want to return to a calmer, natural lifestyle. The aim of the study is to compare the places that adopt the slow city movement with the implementation and tourism policies and compare them with the governance dimension. Although it is important that public institutions and organizations and NGO's (Non-Governmental Organizations) act in cooperation in order to prevent difficulties in fulfilling the criteria required for a slow city, this cooperation is possible with "tourism governance". In this study, a comparative analysis was made between the quiet cities of Isparta, Eğirdir and Yalvaç. In the study, the data obtained as a result of the use of qualitative research method were collected with the use of interview technique. Convenience sampling method and semi-structured interview technique were used in the research. As a result of the study, it was seen that the awareness of the people about preserving their culture, local food, tangible and intangible cultural heritage, history and natural beauties increased after the districts became slow cities. It can be said that it is very important for the public sector, private sector and non-governmental organizations to work in cooperation within the scope of tourism governance in order to ensure the continuity of the slow city criteria.

Keywords: *Cittaslow City, Tourism governance, Tourism policy, Participation.*

JEL Codes: *H83, L38, Z18.*

Başvuru: 30.06.2023   **Kabul:** 09.12.2023

---

¹ Doç.Dr., Zişan Korkmaz Özcan, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta/TÜRKİYE, zisankorkmaz@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5842-8638>

² Doktoran, Ayşegül Simge Demircioğlu Dalgıç, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Isparta/TÜRKİYE, simge48300@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8654-1259>

SAKİN ŞEHİRLER VE TURİZM YÖNETİŞİMİ: ISPARTA ÖRNEĐİ³

Öz

Dünya Őehirlerinin giderek küreselleŐmesi ve metropol Şehir hayatının artması ile Şehirlerin birbirine benzemesi “sakin Şehir” hareketini ortaya çıkarmıştır. Sakin Şehir hareketinin amacı Şehirlerin özgünlüğünün ve yerel değerlerin korunarak en doğru Şekilde ön plana çıkarılması ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesidir. Bu hareket trafiğin yoğun, Şehir gürültüsünün fazla olduğu karmaşık Şehir hayatından; daha sakın, doğal yaşamın hakim olduğu yaşam tarzına dönüş yapmak isteyen kişiler tarafından son yıllarda oldukça rağbet görmektedir. Çalışmanın amacı sakin Şehir hareketini benimseyen yerlerin turizm politikalarıyla birlikte ele alınarak yönetişim boyutuyla karŐılaŐtırılmasının yapılmasıdır. Zira sakin Şehir için gerekli olan kriterleri yerine getirmedeki zorlukların önüne geçilmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşları ile Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ’nın iş birliği içinde hareket etmesi önemli olmakla birlikte, bu işbirliği “turizm yönetişimi” ile mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada Isparta ilinin sakin Şehirleri olan Eğirdir ve Yalvaç ilçeleri arasında karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Yapılan çalışmada nitel araştırma yönteminin sonucu elde edilen veriler görüŐme tekniğinin kullanımı ile toplanmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi ile yarı yapılandırılmıŐ mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ilçelerin sakin Şehir olduktan sonra halkın kültürlerini, yerel yemeklerini, somut ve somut olmayan kültürel miraslarını, tarihini ve doğal güzelliklerini korumaları konusunda bilinçlenmenin arttığı görülmüştür. Sakin Şehir kriterlerinin gerçekteŐtirilerek devamlılığının sağlanabilmesi aÇısından turizm yönetişim kapsamında kamu sektörü, özel sektör ve STK ’nın iş birliği içinde çalışmasının oldukça önemli olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sakin Şehir, Turizm yönetişimi, Turizm politikası, Katılım.

JEL Kodları: H83, L8, Z18.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. INTRODUCTION

The world is located at the center of scientific, technological, social, and economic developments. Such changes are desired by the public for the development of countries. However, all these transformations also bring along some disadvantages. Despite the efforts made by countries to increase their level of development, there is a risk of depletion of the finite resources that the world possesses during the fulfillment of present-day needs. In this regard, the conservation of available resources and their transmission to future generations is crucial in terms of eliminating this danger (Şahin and Kutlu, 2014: 59). When considering the historical background of settlement movements, it is natural to witness changes in social, psychological, economic, and architectural aspects of cities. As a result of these changes, the

³ GeniŐletilmıŐ Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

settlement movement is perceived as a movement aimed at belonging to a place, sustaining its resources and unique qualities, and passing them down from generation to generation (Özür, 2016: 152).

Globalization emerges as a phenomenon that affects all countries worldwide in political, economic, and cultural terms, following the Industrial Revolution. With the dominance of the new managerial approach (neoliberalism) as a result of globalization, it can be observed that the lifestyles and consumption habits of societies have become similar to each other. After this change, a consumption-oriented mindset has prevailed over production, prioritizing speed. In response to this homogenization of metropolitan cities, the slow city movement has emerged, aiming to ensure the sustainability of local and locally rooted elements, enabling fair and healthy living in a clean environment, and strengthening the concept of local development (Yalçın, 2019: 204; Özdemir and Kaptan, 2021: 87). Cittaslows, which contribute socio-culturally and economically to the local community, can be seen as examples of local development. The main objective of the slow city movement is to support the socio-economic development of the local community rather than pursuing profit. The criteria for slow cities have been established within the framework of sustainability. By contributing to the preservation and development of a city's cultural values and natural resources, the movement increases market share and promotes the development of the local community (Perano, et al., 2019: 195).

Local development and the sustainability of regional characteristics can be achieved through revitalizing and restructuring the region's economy in the face of income inequality, supported by social-cultural movements that encompass the wider population (Goetz, 1994: 103). The "environmental dimension" within the concept of sustainability aims to preserve natural resources and nature, while the "social dimension" promotes fair treatment for all segments of society, and the "economic dimension" focuses on conducting economic activities while considering the environment and social elements in the long run (Karadeniz, 2014: 84). In the midst of increasingly homogeneous cities today, highlighting local differences and unique values provides opportunities to counter uniformity and offer protected cities (Kiper, 2006: 18). In their study, Şahin and Kutlu (2014) discuss the definitions of the slow movement, sustainable development, and the concepts of SlowFood and Cittaslow (slow city), emphasizing their importance. Presenza, Abbate, and Micera (2015) explore the connections between the practices defined by the Cittaslow Association and sustainable development. (Cittaslow International Charter, 2017). Yalçın (2019) examines the first five cities in Turkey that joined the slow city network and concludes that while these slow cities have sufficient activities in the national market, they are lacking in reaching the global axis. Ergüven (2011) investigates the process of becoming a slow city in Vize, one of the districts of Kırklareli, from a theoretical perspective. In this context, the aim is to preserve and sustain the city's texture, tranquility, natural and cultural heritage, local cuisine, and local identity against the rapid pace of urbanization resulting from globalization and population growth.

The phenomenon of globalization is a concept that emerges as a result of the collaboration and mutual interaction of states, supranational institutions, local

governments, and NGOs in order to meet the mandatory criteria for decision-making and the establishment of a peaceful city, the concept of governance is of great importance. The "slow city (cittaslow)" movement has emerged with the aim of managing rapid urbanization by highlighting the diversity of lifestyles and local characteristics. The terms "peaceful city" and "cittaslow" have the same meaning, therefore the term "peaceful city" will be used (Bilgi, 2013: 46; Akça and Korkmaz Özcan, 2021: 957; Bayar, 2008: 28). The first part of the study discusses the structure and conceptual framework of the peaceful city, as well as the membership criteria. The second part focuses on the concepts of governance and tourism governance. The third part provides an introduction to the peaceful cities of Eğirdir and Yalvaç in the province of Isparta. The first category examined in the study aims to evaluate the advantages of Isparta's peaceful cities and the precautionary measures taken. The second category compiles questions regarding the challenges of becoming a peaceful city. The third category focuses on evaluating the efforts and cooperation in the name of peaceful city within the scope of tourism governance. The study includes a sample of 21 participants, including representatives from the public sector, private sector, and NGOs. Semi-structured interview questions were directed to the participants through telephone and face-to-face interviews. The interviews were conducted between May and June.

The following questions, directed towards the public sector, private sector, and NGOs, are being addressed in the study, which is expected to contribute to the literature:

- 1) Considering the peaceful cities of Eğirdir and Yalvaç, which city has more intensive tourism policies?
- 2) To what extent do the new governance approaches in Eğirdir and Yalvaç align with the criteria of a peaceful city?
- 3) Which peaceful city exhibits a higher level of tourism governance?

1.1. Calm City Establishment and Conceptual Framework

Formation of Peaceful Cities and Conceptual Framework The slow movement is a cultural and social movement that emerged in 1999 as a reaction to the rapid modernization of life and the standardization of individuals in homogeneous cities according to general consumption patterns. Its aim is to embrace the philosophy of improving quality of life. The goal is to enjoy every type of activity without time constraints. As a result of globalization, the concept of "speed" has become prevalent in various aspects of life, such as commuting, schooling, work, and even dining. The slow movement is based on the idea of allocating sufficient time to every activity (Sezgin and Ünüvar, 2011: 19).

A review of the literature reveals that there are studies related to peaceful cities. In comparative studies between fast and slow approaches, the concept of "speed" is associated with low quality, lack of sustainability, absence of a fair and egalitarian lifestyle, disregard for local, historical, and cultural values, resulting in similar and indistinguishable large cities. The concept of "slowness" encompasses cities that

enable personalized production and consumption, offer individuals freedom of choice among alternatives, support sustainability, and value local and cultural characteristics (Grzelak, et al., 2011: 186). The emergence of concepts such as slow food, Cittaslow (slow city), slow living, and slow tourism as a result of the slow movement aims to address issues such as pollution, production and consumption problems resulting from the inability to control fast-paced lifestyles, degradation of urban fabric, and failure to preserve local values (Bilgi, 2013: 46).

The Slow Food philosophy, which forms the basis of the Cittaslow movement, originated in 1986 in Rome, Italy, when an activist group led by Carlo Petrini protested against an international chain of fast-food restaurants by advocating for good food, regional traditions, gastronomic pleasures, and the slow living movement on the Spanish Steps. Three years after the protest (November 9, 1989), the Slow Food Manifesto was signed, officially establishing "Slow Food." It is known that there are more than 1,500 Slow Food communities worldwide (slowfood.com, 2022). The community aims to promote seasonal food production, encourage the use of local products in cooking, preserve traditional recipes, and present regional dishes to visitors using traditional presentation techniques. Slow food can be said to support localism by preserving and promoting cultural values (Sezgin and Ünüvar, 2011: 132). The main idea behind the movement is to consider food as a means of socializing. It is believed that gathering people around a table to enjoy local foods not only contributes to their enjoyment but also facilitates social interaction, emphasizing the value of hospitality. Fast food, which Slow Food criticizes, is argued to have detrimental effects on human health and relationships. Thus, the principles of local product production and the importance of delicious and healthy food demonstrate that this movement is both anti-globalization and an advocate for healthy eating (Yurtseven, 2007: 4). Thanks to this movement, the authenticity of local production and culinary culture can be preserved, and the awareness of local culture is raised, enabling the transmission of this knowledge to future generations without losing local values. As the public becomes more conscious of preserving local culture, the establishment of local markets for the promotion and sale of local products will increase. It is crucial for the public to be aware of the importance of their geographical region, both for themselves and for future generations (Karataş and Karabağ, 2013: 2).

As a result of the globalization, cities have transformed into living spaces where everything is fast-paced, work is done quickly, and consumption takes precedence over production. These cities, which are not self-sufficient, not only pose a threat to the resources they possess and those around them but also consume people and nature (Miele, 2008: 140-145). The accelerating pace of life has led people to adopt the principles of the Slow City movement, aiming to eat faster, shop faster, and reach their destinations more quickly. This kind of lifestyle has also introduced large shopping centers into our lives, leaving small businesses in the background. Shopping at local markets instead of going to supermarkets is one of the practices brought about by the Slow City movement (Yurtseven, et al., 2010: 3-5). As the focus on consumption fails to bring happiness to people, they have begun to seek a more tranquil way of life,

moving away from the fast-paced and homogenized living conditions. This search has given rise to the cittaslow movement, which advocates for working towards more sustainable environments and emphasizes the need to enjoy life at a comfortable pace (Cittaslow.org, 2022; Sezgin and Ünüvar, 2011: 132). Derived from the Italian word "Cittá" (city) and the English word "slow," Cittaslow means "slow city." The concept of "slow food" that forms the basis of the Slow City movement has evolved into a philosophy applied not only to nutrition but to all aspects of life. It aims to preserve the urban fabric that has been disrupted as a result of globalization, correct perceived distorted lifestyles, and preserve the local characteristics of cities (Knox and Mayer, 2006: 323-324). The Slow City philosophy aims to highlight local privileges and improve and enhance the quality of local life, reaching an international level (Pink, 2008: 98-100). The logo of the movement, representing the philosophy of Slow City, features an orange snail carrying the city on its shell. The snail symbolizes slowness, permanence, and tranquility (Özür, 2016: 152). The community that embraces the Slow City movement currently has 282 members in 32 countries (Cittaslow, 2022). The first city in the world to earn the title of a slow city is "Greve in Chianti" in Italy (Kocaman and Kocaman, 2019: 839). Table 1 provides the list of slow cities in Turkey that have adopted the cittaslow philosophy.

Table 1. Cittaslow Cities of Turkey

Cittaslow Cities and Membership Years	
Seferihisar (İzmir)/ 2009	Eğirdir (Isparta)/ 2017
Akyaka (Muğla)/ 2011	Gerze (Sinop)/ 2017
Taraklı (Sakarya)/ 2011	Mudurnu (Bolu)/ 2018
Yenipazar (Aydın)/2011	Ahlat (Bitlis)/ 2019
Vize (Kırkırelı)/ 2012	Köyceğiz (Muğla)/ 2019
Perşembe (Ordu)/ 2012	şavşat (Artvin)/ 2019
Yalvaç (Isparta)/ 2012	Arapđir (Malatya)/ 2021
Halfeti (şanlıurfa)/ 2013	Foça (İzmir)/ 2021
Göynük (Bolu)/ 2014	İzmir (metropol)/ 2021
Uzundere (Erzurum)/ 2016	İzник (Bursa)/ 2021
Gökçeada (Çanakkale)/ 2016	Kemaliye (Erzincan)/ 2022
Güdül (Ankara)/ 2016	

Source: <https://cittaslowturkiye.org/tr/>, <https://www.mugla.bel.tr/>, <https://bitlis.bel.tr/>, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bolu/TurizmAktiviteleri>
It has been tabulated by adapting from the sources (accessed on 25.11.2022).

In Turkey, 22 cities meet the criteria of a slow city and are members of the Cittaslow movement. The first city in Turkey to join the slow city movement was the district of Seferihisar in Izmir in 2009 (Sezgin and Ünüvar, 2011: 130; seferihisar.bel.tr, 2022). The most recent city to become a member of the slow city network is the district of Kemaliye in Erzincan, which received its membership in 2022. To become a member of the Cittaslow community, cities need to fulfill certain criteria established by the

community. Some of these criteria include having a population below 50,000, ensuring clean air and drinking water, proper sewage and wastewater treatment, sustainable urban planning, commercialization of local products, and the creation of natural and local shopping centers. Cities that score 50 or above in the evaluation based on these criteria are granted the title of a slow city. Metropolises can also join the slow city network if they meet certain conditions, such as having policies and action plans to reduce air, water, soil, noise, and visual pollution. Izmir is known as the world's first metropolitan city (cittaslowturkiye.org, 2022).

The Cittaslow Turkey Office is responsible for the application process to the International Cittaslow Association. The membership criteria, initially consisting of 59 criteria when the International Cittaslow Association was established, were updated in 2013 and expanded to 72 criteria with new additions (Sezgin and Ünüvar, 2011: 130). In addition to the population criterion, the criteria also encompass the preservation of local crafts, the promotion of local production and regional cuisine. It aims to create healthier environments, provide administrative solutions for a slower and better quality of life, promote a healthy environment, good food, sustainability in the economy and the development of traditional regions, among other objectives (Knox, 2005: 8-9).

For cities to obtain certification, they need to comply with criteria in infrastructure policies (mobility, bicycle lanes), energy and environmental policies (parks and green spaces, renewable energy, transportation, recycling), urban quality of life policies (reclassification and utilization of cable network infrastructure), tourism, agriculture, and artisan policies (ban on GMO use in agriculture, increasing the value of traditional crafts), social integration (integration of people with disabilities, the poor, discriminated minorities), policies related to hospitality, awareness, and education (welcoming, transparency in offers and prices, clear presentation of tariffs), and partnerships (collaboration with organizations promoting traditional and natural foods) (cittaslow.org, 2022). Meeting the membership criteria of the slow city requires cities to enhance their culture, technology, housing, economy, tourism, environmental conservation, and healthy food, and ensures that their implemented policies are of higher quality, efficiency and transparency (Tunçer and Olgun, 2017: 51).

In order to achieve these goals, local governments have numerous tasks to fulfill. It is quite challenging and time-consuming for local governments to accomplish these goals on their own. Therefore, collaboration among public institutions and organizations, central government, NGOs, development agencies, governorships, municipalities (through their associations), and international associations is essential (Akman et al., 2018: 82). Given the service-intensive nature of the tourism sector, the importance of the private sector, public sector, and NGOs cannot be overlooked. The private sector, public sector, and NGOs are stakeholders that provide slow city services in the tourism sector. The implementation of slow city movements in Turkey is made possible through the involvement of local stakeholders (Koç and Baz, 2020: 63).

1.2. Governance and Tourism Management

Global social, economic, political, and technological developments have had an impact on various fields, including the field of governance. As a result of this impact and the transformation of governance, new concepts have emerged and started to be used. One of these concepts is "governance" (Tekeli, 1996: 51; Sobacı, 2007: 220). This process of governance transformation leads to the emergence of new quests. It becomes increasingly challenging for the state to respond successfully to growing and complex demands (Yüksel, 2000: 149). This current situation also directly affects governance. In the discipline of management, the term "public administration" was used in the 1970s, followed by "public policy and management" in the 1980s, and with the rapid changes in the 1990s, the concept of "governance" emerged along with the New Public Management approach. The effective and efficient fulfillment of the state's duties is only possible through the establishment of a well-functioning governance structure (Dunsire, 1995: 21-29). Within the framework of the New Public Management approach, the concept of governance encompasses horizontal structuring, flat and horizontal organization, accountability, objectivity, neutrality, transparency, devolution of authority, citizen-centeredness, the development of alternative mechanisms in public services and decentralization (Balcı, 2005: 23; Pektaş, 2010: 8-17).

Governance is the collective effort of all relevant actors in the political and social system to achieve common goals. In order to improve governance, the collaboration between public and private organizations is of great importance (Bozkurt et al., 1998: 258; Stoker, 1998: 20-23). The concept of governance replaces the state-centric approach to governance with a state and society-centered approach. Governance involves the participation of public sector-private sector and civil society organizations in decision-making processes. Although the ideological foundations of all these actors are the same, participation occurs in local, national, and global spaces. Governance does not limit itself to the decisions and actions of the government and political authorities, but also recognizes the private sector and civil society as actors in governance (Ökmen et al., 2004: 24; Bardouille, 2000: 85).

The primary role of the state in the context of tourism is to establish comprehensive and effective tourism planning and policies, develop long-term strategic approaches, address sectoral fragmentation, and enhance tourism products. The multifunctional nature of tourism and the creation of different tourism products based on the unique characteristics of each place require the contribution of various stakeholders. In this context, there is a need for "tourism governance," which is a collaborative management structure involving stakeholders supported by the government, public sector, private sector, and civil society (Beirman, 2003: 18-19; Yılmaz, Çizel, Çalışkan, Özdemir and Helhel, 2012: 167; Korkmaz Özcan, 2016: 2888; Aslan, 2017: 248). All of this information shows that Cittaslow is not only a social movement in terms of urbanism but also a model of local governance (Pink, 2008: 98-100). In short, tourism governance encompasses the hierarchical arrangements of public institutions and other actor networks (Bramwell and Lane, 2011: 3; Zahra, 2011: 536-540).

According to the literature review conducted in the field of governance and tourism governance, it is observed that there are a limited number of studies. Regarding the dimensions of governance, Ruhanen, Scott, Ritchie, and Tkaczynski (2010) conducted a meta-analysis on 53 articles and identified the dimensions of governance as "accountability," "transparency," "commitment," "stakeholder rights," "knowledge management," "legitimacy," "effectiveness," "efficiency," "power," "planning," "decentralization," "leadership," "authority," "communication," "performance," "responsibility," "legal rules," "informal relationships," "innovation," "membership," "marketing," "risk management," "trust," "equality," "solidarity," "idea generation," "decision-making," "internal peace," "control," "conflict resolution," "change," "compliance," "commitment," "planning," "command," "flexibility," and "education." Another study by Graham, Amos, and Plumtre (2003) grouped the dimensions of governance into 10 categories: efficiency, effectiveness, participation in decision-making, consensus, common goals, accountability to stakeholders and society, transparency, legal obligations, and equality. These studies indicate that the factors influencing success in stakeholder relationships also constitute the dimensions of governance. These factors include planning, coordination, collaboration, leadership, communication, participation in decision-making, knowledge sharing, conflict management, commitment, and trust. Radstrom (2014) analyzed the case of Cittaslow, which aims to create a sense of place and maintain the unique identity of each urban area. The study concluded that the principles of Cittaslow, which prioritize the creation of local sense of place and the preservation of distinct urban identities, are dominant. Hekimci (2015) found that municipal governments in slow cities effectively utilize governance by implementing projects that comply with slow city criteria, thereby ensuring public support and participation, and accelerating local development.

1.3. Cittaslow Cities Potential of Yalvaç and Eğirdir Districts

In this section of the study, general information is provided about the geographical location, history, climatic characteristics, and potential for becoming a slow city of the research areas, namely Eğirdir and Yalvaç districts. There are two slow cities in Isparta province. The first Isparta district to join the slow city network is Yalvaç, and the second one is Eğirdir.

Eğirdir and its surroundings have been a settlement since the Arzawa Kingdom period, which dates back to around 2000-1200 BC, as evidenced by the remains and records found in the region. It is believed that Eğirdir District was founded by Kroisos, the last ruler of Lydia, between 560-547 BC, and its initial name was thought to be "Krozos." In ancient times, the region extending from the southern tip of Lake Eğirdir to Lake Burdur was known as "Askania." During the Luwian civilization period, the region was called "Askawana," meaning "Island Country." After the Tanzimat period, the area, which was a subdistrict of the "Konya" Province Hamit Sanjak, obtained the status of a district following the establishment of the Republic.

One of the most significant sources of tourism in the Eğirdir district is Lake Eğirdir, which is the fourth largest lake in Turkey with an area of 487 square kilometers.

Additionally, Lake Eğirdir also meets a portion of Isparta Province's water needs and is the second-largest freshwater lake in Turkey. Lake Eğirdir is known for changing colors at different times of the day. The region is also home to the rare Kasnak Oak and Liquidambar forests, the unique "Apollo Butterfly" found only in Eğirdir, and it boasts natural and historical riches (eğirdir.bel.tr, 2022; citaslowturkiye.org, 2022; Korkmaz and Başkalkan, 2011).

Within the Lake Eğirdir basin, you can find Kovada Lake National Park and Gelincik Mountain Nature Park. Kovada Lake National Park has significant potential for outdoor sports (Alkan, 2009). Gelincik Mountain Nature Park is a suitable area for day trips, nature hikes, paragliding, and mountaineering (Ülker, 2008). The region offers 22 hotels and 16 restaurants to accommodate both local and foreign tourists (eğirdir.bel.tr, 2022).

Yalvaç district is located at the foothills of Sultan Mountain, approximately 110 kilometers from Isparta (Sargın, 2006). Due to its location on the historical route of civilizations in the prehistoric period, it served as a place for travelers to take a break. Traditional crafts such as weaving, saddlery, and blacksmithing have continued in the district from the past to the present.

The word "Yalvaç" has a dictionary meaning of "messenger, prophet, guide." During the Seljuk period, the region was settled by the Oghuz Turkic tribe, known as the "Yalvaçlars," which is why the area was named "Yalvaç" (Bektaş, 2013).

Yalvaç, known as the cradle of civilizations, played a significant role during the period of Saint Paul in the spread of Christianity in the Pisidia Antioch region. It was designated as the central point for journeys made to promote Christianity, and it was a place where Christian tourists who wanted to be baptized came at certain times of the year to perform their religious ceremonies. Yalvaç is highly important in terms of faith-based tourism (Harbaloğlu and Ünal, 2013).

The population of the Eğirdir was 32,503 in 2017 and decreased to 31,308 in 2021 (nufusu.com, 2022). The prominent potentials of Eğirdir district include easy and accessible transportation, hosting various civilizations, embracing alternative forms of tourism, having significant potential for outdoor sports such as paragliding, hiking, and mountaineering, exhibiting the hospitable attitude of the local community, preserving regional handicrafts like carpet weaving, and having the potential for religious tourism and trekking routes in Yalvaç district (Ongun, Gövdere, Kılınç and Yeşiltaş, 2017: 153; Ülker, 2008: 17-19).

On the other hand, Yalvaç joined the slow city network in 2012 (citaslowturkiye.org, 2022; Özmen and Can, 2018: 13). The population of the district was 52,223 in 2012 and decreased to 46,177 in 2021 (nufusu.com, 2022). The district is considered important as a rural tourism center due to its historical elements, natural beauty, traditional crafts, and local culinary culture (Kılınç, et al., 2019: 203). The "Accessible Yalvaç" project focuses on activities for disabled individuals, ensuring that public

buildings, parks, and recreational areas are arranged to be suitable for them. The condition of placing the slow city logo in the city center has been fulfilled. Efforts are made to green the nature and environment under suitable conditions, emphasize the use of natural energy sources, construct bicycle paths, and prioritize waste management (yalvac.bel.tr, 2022). Table 2 provides the slow city potentials of Eğirdir and Yalvaç, which are the slow city districts of Isparta.

Table 2. Cittaslow Cities Potential of Isparta Districts

	Eğirdir	Yalvaç
Year Joined	2017	2012
Population Year Joined	32.503	52.223
Alternative Tourism Types	Hiking, fishing, bird watching, trekking	Faith tourism, trekking
Transport	Accessible and easy, accessibility for citizens with disabilities	Accessible and easy, accessibility for citizens with disabilities
Environmental policy	There are solar and wind-oriented power plants with a strong potential in terms of wind and solar energy, agriculture is done without the use of pesticides	Restoration of old Yalvaç houses, restoration of historical Yalvaç ovens, farming without pesticides
Socio-Cultural Policy	Brochure introducing the city, Preparing maps and documents and welcoming the guests well and tolerating them.	Welcoming the guests well, being tolerant and the brochure promoting the city, preparation of maps and documents
Economic Policy	Establishment of kiosks for the sale of products produced with Eğırdir apple, allocating a place for the production of local products and foods	Restoring the bakeries for baking local bread in Yalvaç bakery, allocating a place for the production of local products and foods
Projects	Arrangement of inner city roads, recreation areas and public buildings for barrier-free life, placing containers at certain points of the city within the scope of zero waste	Arrangement of urban roads, recreation areas and public buildings for disabled life, placing containers at certain points of the city within the scope of zero waste, audiobooks for visually impaired citizens

Source: <http://www.egirdir.bel.tr/>, <https://www.yalvac.bel.tr/>, <https://cittaslowturkiye.org/tr/> , <https://www.nufusu.com/> merged from sources (accessed on 11.05.2022).

In terms of environmental policy, Eğırdir has a strong potential for solar and wind energy. There are solar and wind power plants in place to utilize alternative energy

sources and promote energy efficiency. The use of genetically modified organisms (GMOs) in agriculture is prohibited, and agricultural practices focus on the "Seven Colored Lake, Seven Colored Life Project" without the use of agricultural chemicals. Bicycle lanes have been constructed connecting public buildings and schools, and public spaces have been made accessible for people with disabilities (wwf.org.tr, 2022; haber32.com, 2022).

Socio-culturally, Eğirdir and Yalvaç districts emphasize the preparation of promotional brochures, maps, and documents, as well as welcoming guests and promoting tolerance. Under the economic policy, land allocation for the production of local products and food items has been made in Eğirdir, and kiosks have been established for the sale of products made from locally grown apples. In Yalvaç, ovens are being restored for baking local bread in a private Yalvaç bakery, and efforts are underway to allocate land for the production of local products and food items. Eğirdir and Yalvaç municipality websites transparently share the projects that have been implemented and planned after becoming slow cities with the public. Among these projects, the Eğirdir Municipality website mentions the placement of 25 recycling containers in various locations and schoolyards as part of the "zero waste project," the design of new clothes from recycled materials, the collection of waste batteries and used oil, the collection of used tires for flower decoration, and cleaning activities involving students in schools. The Yalvaç Municipality website highlights the "Accessible Yalvaç project," which aims to make municipal buildings, recreational areas, and roads accessible to disabled citizens, and the implementation of the "audio book project" for visually impaired citizens.

2. METHODOLOGY

The research aims to examine the tourism governance of the slow cities in Isparta province. Quota sampling method was preferred in the research (Bayram, 2009). Interviews were conducted with participants from the public sector, private sector, and NGOs working towards fulfilling the criteria required to become a slow city, totaling 21 individuals in Eğirdir and Yalvaç districts. Each participant was asked 8 questions related to the criteria of being a slow city. It can be observed that Isparta province has two districts in the slow city network, while İzmir province has three districts. The selection of Eğirdir and Yalvaç districts as the sample is believed to contribute to the literature due to the abundance of studies on slow cities in İzmir and the limited number of studies in Isparta. To enable a comprehensive analysis, qualitative research methods were employed, utilizing a semi-structured questionnaire and interview technique to understand the participants' perspectives (Goodson and Walker, 2005; Berg and Lune, 2015). The data obtained from the interviews were analyzed using descriptive and systematic data analysis techniques, allowing for a comparative analysis of Eğirdir and Yalvaç districts in Isparta (Yıldırım and şimşek, 200; Ragin, 1987). The questions in the semi-structured interview form were prepared based on the criteria for slow city membership.

2.1. Findings

The results obtained from the responses of participants to the semi-structured interview questions, as outlined in the interview protocol, were subjected to descriptive systematic analysis. The interpretations of the results are presented below.

The total of 8 questions in the interview protocol were grouped under 3 categories. The first category focuses on the evaluation of the advantages of being a slow city in Isparta and the preventive measures taken. The second category compiles questions regarding the challenges of being a slow city. The third category primarily addresses the evaluation of efforts and collaborations in the context of tourism governance as a slow city. The participants' responses regarding the advantages of being a slow city and the preventive measures taken are presented in Table 3.

Table 3. Advantages of Being a Cittaslow City and Studies for Prevention

Advantages and Precautions	Explanation	f	%	f	%
		Eğirdir		Yalvaç	
Sufficient	Local people embraced the city more, awareness of environmental protection increased, infrastructure works and tourism revived.	11	100	6	60
Partly sufficient	People are aware of the quiet city, but they are not very knowledgeable. More work needed	0	0	2	20
Insufficient	It did not contribute to tourism and environmental awareness.	0	0	2	20

Table 3 presents the responses of a total of 11 participants from Eğirdir district, including 3 from NGOs, 4 from the public sector, and 4 from private institutions. They were asked about the advantages brought by the slow city concept to the district, the measures taken to preserve the slow city status, and whether the efforts and initiatives were considered sufficient. All 11 participants, with a 100% consensus, emphasized that through education and awareness-raising activities targeting the younger generation and the local community, the population has become more conscious about preserving the historical and environmental values of the slow city. They also acknowledged the ongoing infrastructure and urban development projects aimed at safeguarding the slow city criteria, the proper waste management practices, the contribution of being a slow city to revitalizing tourism and increasing the district's visibility. No participants expressed the view that being a slow city did not bring any advantages or that the measures taken were insufficient.

Regarding Yalvaç, based on the information obtained from the participants, 6 individuals confirmed that after becoming a slow city, there has been an increase in the local community's inclination to protect nature and cultural heritage, as well as a rise in tourism with an increase in the number of visitors. Two participants stated that although the local community is aware of the slow city concept, there is a need for more information and awareness campaigns on the subject. Two participants expressed the opinion that being a slow city did not contribute to their business and did not have any impact on the number of tourists. Additionally, these two individuals emphasized the inadequacy of infrastructure projects carried out after becoming a slow city and the lack of necessary attention and value given to the preserved old houses in Yalvaç. Table 4 provides an overview of the challenges brought by being a Cittaslow Cities.

Table 4. The Challenges of Being a Cittaslow Cities

Challenges of Being a Cittaslow Cities	Explanation	f	%	F	%
		Eğirdir		Yalvaç	
Efforts are being made at a sufficient level to overcome the difficulties of being a Cittaslow Cities.	In order to protect the city, information activities are carried out in schools, the local delicacies of the region and handmade products are promoted and sold, the young and disabled generation is employed, and people of different ethnic origins live in peace	10	91	10	100
Studies are partially done	In order to protect the city, information activities in schools are insufficient, the promotion and sale of local delicacies and handicraft products of the region is insufficient.	0	0	0	0
Studies are sufficient, but there is a problem of different ethnic cultures.	In order to protect the city, information activities are carried out in schools, the local delicacies of the region and handmade products are promoted and sold, the young and disabled generation is employed, and the presence of people of different ethnic origins is not welcomed.	1	9	0	0

Table 4 provides information on the efforts made to address the challenges faced in slow cities. All participants mentioned that restoration work is carried out to preserve the historical fabric of the city. They also highlighted the promotion of local handicrafts and food products, the implementation of necessary advertising campaigns to promote the region, the provision of education to the younger generation in schools to raise environmental awareness, and the organization of waste collection activities. Ten participants reported that they support and employ young and disabled

individuals within their organizations. One participant stated that they do not employ disabled individuals due to being a family-run business and not hiring external employees. Regarding the coexistence of individuals from different ethnic backgrounds, 10 participants (91%) mentioned that there are no conflicts or disturbances, and the local community is very hospitable towards people from different cultures. However, one participant (9%) expressed a preference against having people from different ethnic cultures within the community.

Upon examining Table 4, it can be observed that all participants emphasized the implementation of informative activities in schools to raise awareness about the preservation of natural and cultural values in Yalvaç as a slow city. Participants also mentioned the promotion and sale of local culinary delights and handmade products, as well as the employment of young and disabled individuals within their establishments. Ten participants stated that people from different ethnic backgrounds live harmoniously, and the local community in Yalvaç exhibits a welcoming attitude towards outsiders. Table 5 provides information on the efforts and collaborations carried out by slow cities within the scope of tourism governance.

Table 5. Cittaslow Cities Studies within The Scope of Tourism Governance

Advantages and Precautions	Explanation	f	%	f	%
		Eğirdir		Yalvaç	
Tourism governance studies available	Support is provided for the sale of local or organic food, local products are supported, and local and women entrepreneurs are supported	11	100	10	100
Tourism governance studies partially available	Partial support is provided for the sale of local or organic food and the sale of local products, but sufficient support is not provided for local and women entrepreneurs	0	0	0	0
Tourism governance studies not available	There is no support for entrepreneurship in selling local or organic food	0	0	0	0

Table 5 presents the results obtained from questions directed to participants regarding the support for women and local entrepreneurs, as well as the support activities of the public sector in slow cities. In Eğirdir, all participants (f=11) mentioned that support is provided to women and the local community to foster the development of local entrepreneurship in slow cities. Efforts are made to encourage the sourcing of local products from the local community. New workshops are being opened in collaboration with women's cooperatives, and the sale of local products is facilitated through stands.

Upon examining Table 5 for Yalvaç, all participants mentioned that the municipality has allocated buildings for manufacturing and sales purposes to women's cooperatives. One participant mentioned that the local community using collective labor operates the historical oven in their neighborhood, and women are employed in these bakeries. Another participant stated that the municipality has purchased three Yalvaç houses, restored them, and converted two of them into guesthouses and one into a restaurant, which have been temporarily allocated to the university for one year. Participants who own restaurants and accommodation businesses also emphasized their efforts to source products from the local community and local markets when procuring supplies for their establishments.

3. RESULTS

Cities participating in the slow city movement, as opposed to consumption-oriented societies resulting from globalization, embrace a slower way of life, aiming to preserve the natural environment, local identity, and natural/human resources while ensuring the continuity of their cultures without distortion. Slow cities open their doors to individuals who seek to escape fast-paced living, excessive consumption, air pollution, traffic noise, and strive to return to nature and tranquility.

In the study, it was observed that after Eğirdir and Yalvaç districts became quiet cities, the awareness of the people about protecting their culture, local food, tangible and intangible cultural heritage, history and natural beauties increased. The study highlights the importance of addressing tourism governance stakeholders in the context of the slow city movement, given the insufficient number of comparative studies on slow cities in terms of policies.

According to the findings of the research, it has been observed that after becoming slow cities, there is an increase in awareness-raising efforts among the local residents regarding the preservation of cultural, historical, and natural beauties. Efforts are made to protect the historical and cultural fabric of the city. This finding is consistent with Hekimci's (2015) study, which emphasizes the effective utilization of governance by municipalities to achieve local development in a shorter period of time, and Radstrom's (2014) finding that cities are starting to join the slow city network to sustain their unique identities. Another result derived from the research is the collaboration among the public sector, private sector, and NGOs. This result serves as evidence of the effectiveness, planning, consensus-building, and decision-making aspects of governance, as identified in the studies of Graham et al. (2003) and Scott et al. (2010). The public sector, private sector, and NGOs continue to engage in restoration and infrastructure projects to meet the necessary criteria for maintaining the identity of slow cities, make efforts to preserve cultural values, raise awareness among the local population and encourage their acceptance of the slow city concept, provide convenience for disabled individuals in daily life, and support and promote women's entrepreneurship through ongoing projects.

4. DISCUSSION

Within the framework of the governance approach, efforts should be made by the public sector, private sector, and NGOs in collaboration to instill a sense of calm city consciousness among the local population. Additionally, awareness campaigns should be conducted for the preservation of natural and human resources. Promotional activities for introducing the calm city identity of the Eğirdir and Yalvaç districts should be increased. In this context, it is believed that increasing the sales of local flavors and products produced by the local community through manual labor will continue to contribute positively to regional development.

CONCLUSION

Based on the conducted studies, it can be stated that the implementation and policies in the districts of Yalvaç and Eğirdir, which are part of the slow city network, are at a satisfactory level. In addition to these, it is possible to say that with the development of collaboration among the public sector, private sector, and NGOs, the speed and rate of realization of the elements within the criteria of a slow city can be increased. Within the framework of the governance approach, the public sector, private sector, and NGOs work together to instill the awareness of a slow city among the local population and carry out awareness-raising activities for the preservation of natural and human resources. Furthermore, it is believed that increasing promotional efforts for Eğirdir and Yalvaç as slow cities and boosting the sales of locally produced products, which are handmade by the local population, will continue to contribute positively to regional development.

As in every study, there are similar limitations in this study as well. In the context of data collection, the governance of Eğirdir and Yalvaç districts in Isparta province, which have the title of a "Cittaslow" city, was examined using a qualitative research method. In future studies, it is recommended to include Cittaslow cities in different provinces and to examine them using both qualitative and quantitative methods.

The implementation and policies carried out in the Yalvaç and Eğirdir districts within the Calm City network can be considered sufficient, as indicated by the conducted studies. In addition, it is possible to state that the rate and proportion of realizing the elements within the calm city criteria could be increased with the enhancement of collaboration among the public sector, private sector, and NGOs. Within the governance framework, the public sector, private sector, and NGOs collaborate to instill a sense of calm city consciousness among the local population and conduct awareness campaigns for the preservation of natural and human resources. Moreover, it is believed that increasing promotional activities for introducing the calm city identity of the Eğirdir and Yalvaç districts, and enhancing the sales of locally produced products crafted through the manual labor of the community, will continue to positively contribute to regional development.

SAKİN ŞEHİRLER VE TURİZM YÖNETİŞİMİ: ISPARTA ÖRNEĞİ

1. GİRİŞ

StandartlaŐımiŐ küresel Şehirlere alternatif olarak, bölgenin ve bölgeye ait olanın korunarak, sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşamak; sürdürülebilirlik olgusunu güçlendirerek gerekli politikaların uygulanmasını benimsemek sakin Şehir hareketini ortaya çıkarmıştır (Yalçın, 2019: 204; Özdemir ve Kaptan Ayhan, 2021: 87).

Şehirlerin sakin Şehir olabilmesi için uyması gereken kriterler bulunmaktadır. Bunlar; altyapı, enerji ve çevre, kentsel yaşam kalitesi, turizm, tarım ve esnaf, sosyal uyum, misafirperverlik, farkındalık ve eğitimidir (cittaslow.org, 2022). Türkiye'de sakin Şehir hareketlerinin gerçekteŐmesi yerel paydaŐlar sayesinde mümkündür (Koç ve Baz, 2020: 63). Çalışmanın asıl geçtiği yer olan Isparta'da ise iki sakin Şehir bulunmaktadır. Sakin Şehir ağına ilk katılan Isparta ilçesi Yalvaç, ikincisi ise Eğirdir'dir.

Araştırmanın çalışma grubunu Eğirdir ve Yalvaç ilçelerinde faaliyet gösteren kamu sektörü, özel sektör ve STK çalışanları oluşturmaktadır. Eğirdir ve Yalvaç ilçelerinde yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen cevaplar ışığında oluşturulan sorular “sakin Şehir olmanın avantajları ve önleme çalışmaları”, “sakin Şehir olmanın zorlukları” ve “sakin Şehir çalışmaları kapsamında” başlıkları altında tartışılmıştır. Araştırmanın amacı Isparta ilinin sakin Şehir ağında bulunan ilçelerini turizm yönetişimi kapsamında incelemektir.

2. YÖNTEM

Araştırma kapsamında kamu, özel sektör ve STK'lardan toplam 21 katılımcı ile görüŐülerek her birine sakin Şehir kriteri kapsamında 8'er soru yöneltilmiŐtir. Yarı yapılandırılmıŐ bir soru formu (Berg ve Lune, 2015) kullanılarak katılımcıların bakış açılarını anlamak için araştırmanın derinlemesine incelenmesine olanak sağlayan nitel araştırma yöntemlerinden (Goodson ve Walker, 2005) yararlanılmıştır. GörüŐme sonucunda elde edilen verilerin analizinde betimsel ve sistematik veri analizi tekniği kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Yarı yapılandırılmıŐ görüŐme formundaki sorular Cittaslow üyelik kriterleri esas alınarak hazırlanmıştır.

3. BULGULAR

Eğirdir ilçesinde araştırmaya katılan STK (3), kamu sektörü (4) ve özel sektör (4) olmak üzere toplam 11 çalıŐana sakin Şehrin ilçeye kazandırdığı avantajlar, sakin Őehri korumak adına alınan önlemler ve çalışmaların yeterli olup olmadığı Şeklinde sorular sorulmuŐtur. Katılımcılardan tamamı sakin Őehri, tarihi değerleri ve çevreyi korumak adına genç nesile ve bölge halkına bilgilendirmeler yapılarak eğitimler verilmesi sonucunda halkın daha bilinçli olduğunu, sakin Şehir kriterlerini korumak adına Őehre altyapı ve üst yapı çalışmalarının yapıldığını ve yapılmaya devam edilmekte olduğunu, katı atıkların ayrıtıŐıldđını, sakin Şehir olmanın turizmi canlandırmaya katkı sađladđını ve Şehrin tanınırlığını artırdđını belirtmiştir. Bölge halkının sakin Şehir kavramından haberdar olduğunu ancak çok fazla bilgi sahibi olmaması sebebiyle

daha çok çalışma yapılması gerektiğini söyleyen katılımcıya rastlanmamıştır. Sakin şehir olmanın ilçeye avantaj sağlamadığını, alınan önlemlerin yetersiz olduğunu söyleyen katılımcı olmamıştır.

Yalvaç'taki katılımcılarla görüşmeler sonunda elde edilen bilgiler doğrultusunda Katılımcıların %60'ı ise Yalvaç'ın sakin şehir olmasının ardından halkın doğayı koruma ve kültürel değerlere sahip çıkma duygusunun arttığını, turizmin canlanarak gelen turist sayısında artış yaşandığını söylemiştir. Halkın sakin şehir kavramından haberdar olduğunu ancak bu konu hakkında çok fazla bilgi sahibi olunmaması sebebiyle çeşitli bilgilendirme çalışmalarının artırılması gerektiği vurgulanmıştır.

4. TARTIŞMA

Yönetişim anlayışı çerçevesinde kamu sektörü, özel sektör ve STK'lar iş birliği içerisinde yerel halka sakin şehir bilincini aşılama konusunda girişimlerde bulunmalıdır. Ayrıca doğal ve beşeri kaynakların korunması kapsamında bilinçlendirme çalışmalarını yürütmelidirler. Zira Eğirdir ve Yalvaç ilçelerinin sakin şehir kimliği altında tanıtım çalışmalarının daha çok yapılması oldukça önemlidir. Bu kapsamda ilçede bulunan yöresel lezzetlerin, bölge halkının el emeği sonucu ürettiği ürünlerin satışının artırılması ile bölgesel kalkınmaya olumlu yönde katkı sağlamaya devam edeceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme sonucu tüketim odaklı toplumların aksine; sakin şehir hareketine katılan şehirler daha yavaş yaşamayı, doğal çevrenin, şehrin yöreselliğinin, doğal/ beşeri kaynaklarının korunarak, kültürlerinin bozulmadan devamlılığını sağlamayı ve tüketime değil, üretime odaklı olmayı benimsemektedir.

Çalışmada Eğirdir ve Yalvaç ilçelerinin sakin şehir olduktan sonra halkın kültürünü, yerel yemeklerini, somut ve somut olmayan kültürel miraslarını, tarihini ve doğal güzelliklerini korumaları konusunda bilinçlenmesinin arttığı görülmüştür. Sakin şehir kriterlerinin gerçekleştirilerek devamlılığının sağlanabilmesi açısından turizm yönetişimi kapsamında kamu sektörü, özel sektör ve STK'nın iş birliği içinde çalışmasının oldukça önemli olduğu söylenebilmektedir. Çalışma sakin şehir hareketine yönelik turizm yönetişimi paydaşlarının ele alınması, politika bakımından sakin şehirlere yönelik karşılaştırmaların yapıldığı çalışma sayısının yetersiz olması gibi sebeplerden dolayı önem arz etmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre ilçelerde sakin şehir olduktan sonra halkın kültürel, tarihi ve doğal güzellikleri korumalarına yönelik bilinçlendirme çalışmalarının arttığı ve kültürel dokusunun korunması için çalışmalar yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Hekimci (2015)'in çalışmasında ortaya koyduğu belediyelerin yönetişim olgusunu etkin bir şekilde kullandığı ve daha kısa sürede yerel kalkınmayı sağlamaya başladığı sonucu ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca ve

Radstrom (2014)'ün çalışmasındaki şehirlerin kendine özgü kimliğinin devam ettirilmesi için sakin şehir ağına katılmaya başlaması sonucu ile benzerlik göstermektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde kamu sektöru, özel sektöru ve STK'ların işbirliği içinde çalıştığı da elde edilen bir diğer sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuç yapılan literatür incelemesi sonucunda Graham vd. (2003) ve Scott vd. (2010)'un çalışmalarında yer alan yönetişim boyutlarından etkililik, planlama, fikir birliği sağlama ve karar verme ile uyum gösterdiğinin bir kanıtıdır. Kamu sektöru, özel sektöru ve STK'lar sakin şehir için gerekli kriterleri sağlamak ve sakin şehir kimliğini devam ettirmek adına restorasyon ve altyapı vb. alışmalarına devam etmekte, kültürel değerleri korumak adına girişimlerde bulunmakta, bölge halkının bu konuda bilinçlenmesi ve sakin şehri benimsemesi için bilinçlendirme çalışmalarına devam etmekte, engelli bireylere yaşamda kolaylıklar sağlamak, kadın ve yerel girişimciliği teşvik ederek desteklemek adına projeler yürütmeye devam etmektedir.

Yönetişim anlayışı çerçevesinde kamu sektöru, özel sektöru ve STKlar iş birliği içerisinde yerel halka sakin şehir bilincini aşılamak, doğal ve beşeri kaynakların korunması kapsamında bilinçlendirme çalışmalarını yürütmektedir. Ayrıca EĞirdir ve Yalvaç ilçelerinin sakin şehir kimliği altında tanıtım çalışmalarının daha çok yapılarak ilçede bulunan yöresel lezzetlerin bölge halkının el emeği ile ürettiği ürünlerin satışının artırılmasının sağlanması bölgesel kalkınmaya olumlu yönde katkı sağlamaya devam edeceği düşünölmektedir.

REFERENCES

- Akca, C. C. and Korkmaz Özcan Z.. (2021). Yerel kalkınma üçgeninde sakin şehir hareketi: Yalvaç örneği. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(3), 956-972.
- Akman, E., Akman, ., and Karakuş, M. (2018). Yavaş şehir kriterleri üzerinden Seferihisar Belediyesinin faaliyetlerinden vatandaş memnuniyetinin analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(2), 65-84.
- Alkan, H. (2009). Negative impact of rural settlements on natural resources in the protected areas: Kovada Lake National Park, Turkey. Journal of Environmental Biology, 30(3) 363-372.
- Aslan, F. G. (2017). Destinasyon Tanıtımında Örgütlenme ve İşbirliğinin Önemi. Kültür ve Turizm Bakanlığı 3. Turizm şurası Tebliğler Kitabı. 1-3 Kasım 2017, Ankara, 246-257.
- Balcı, A. (2005). Kamu Yönetiminde ağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri. İstanbul: Hizmet-İş Sendikası Yayınları.

- Bardouille, N. C. (2000). "The Transformation of Governance Paradigms and Modalities", *The Round Table*, Vol. 353.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34.
- Bayram, N. (2009). Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi. Ezgi Kitabevi.
- Beirman, D. (2003). *Restoring Tourism Destinations in Crisis*. Allen & Unwin, Australia.
- Bektaş, C. (2013). Yalvaç medeniyeti, *Ayrıntı Dergisi*, (4), 25-26.
- Berg, B. L. and Howard, L. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Çeviren Hasan Aydın. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Bilgi, M. G. (2013). Türkiye'nin sakin şehirlerinde permakültürel koruma, planlama, yönetim ve eğitim pratikleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (29), 45-59.
- Bozkurt, Ö., Ergun T. and Sezen Ş. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Bramwell, B. and Lane, B. (2011). Critical research on the governance of tourism and sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4-5), 411-421.
- Dunsire, A. (1995). Administrative theory in the 1980s: a viewpoint. *Public administration*, 73(1), 17-40.
- Ergüven, M. H. (2011). Cittaslow-yaşamaya değer şehirlerin uluslararası birliği: Vize örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 201-210.
- Goetz, E. G. (1994). Expanding Possibilities in Local Development Policy: an Examination of US Cities. *Political Research Quarterly*, 47(1), 85-109.
- Goodson, I., and Walker, R. (2005). Putting life into educational research. In R. Sherman & R. B. Webb (Eds.). *Qualitative research in education: Focus and methods* (pp. 108-121). London: RoutledgeFalmer.
- Graham, J., Amos, B. and Plumtre, T. (2003). Principles for Good Governance in the 21st Policy Brief Fifty Institute on Governance Congress, August, Canada, 1-6.
- Grzelak-Kostulska, E., Hołowiecka, B. and Kwiatkowski G. (2011). "Cittaslow international network: An example of a globalization idea?", In *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in The 21st Century*, University of Ostrava, Ostrava, 186-192.

- Harbalıoğlu, M. ve Ünal, İ. (2013). Yalvaç'ta İnanç Turizmi ve Sosyo – Ekonomik Etkileri, International Conference on Religious Tourism and Tolerance, Ed. Muhsin Kar, Konya, 1191-1197.
- Hekimci, F. (2015). Sürdürülebilir yerel kalkınma ve “yavaş şehirler”. Verimlilik Dergisi, (4), 77-112.
- Karadeniz, C. B. (2014). Sürdürülebilir turizm bağlamında sakin şehir Perşembe. Journal of International Social Research, 7(29).
- Karataş, A., and Karabağ, Ö. (2013). “Cittaslow hareketinde çevre eğitiminin önemi”. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(29), 1-21.
- Kılınç, O., Ogun, U., and Kılınç, U. (2019). “Sakin şehir, inanç ve kırsal turizm üçgeni: Yalvaç İlçesi'nin turizm.potansiyeline yönelik SWOT analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(2), 199-213.
- Kiper, P. (2006). Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel – Kültürel Değerlerinin Koruması, Türkiye-Bodrum Örneği. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Knox, P. L. (2005). Creating ordinary places: slow cities in a fast world. Journal of Urban Design, 10(1), 5-11.
- Koç V. and Baz İ. (2020). “Türkiye’de sakin şehir hareketine üyelik süreci ve üyeliğin etkileri”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi, 2(2), 57-67.
- Kocaman, M. and Kocaman, E. M. (2019). Yavaş şehir modelinde kültürel ve gastronomik ürünler ile marka şehir oluşturmak: Zile örneği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(35), 837-850.
- Korkmaz Özcan Z.. (2016). “Yönetişim eğilimleri çerçevesinde sağlık turizmine aktörlerin bakış açısı: Antalya örneği”. Journal of Human Sciences, 13(2), 2885-2904.
- Korkmaz, M. and Başkalkan, S. (2011). Eğirdir Gölü ve çevresinde turizm gelişiminin sürdürülebilirliği üzerine değerlendirmeler. Turkish Journal of Forestry, 12(1), 62-69.
- Mayer, H. and Knox, P. L. (2006). Slow Cities: Sustainable Places in A Fast World. Journal Of Urban Affairs, 28(4), 321-334.
- Miele, M. (2008). Cittaslow: Producing slowness against the fast life. Space and Polity, 12(1), 135-156.

- Ökmen, M., Yılmaz, A. and Baştan, S. (2004). “Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar ve Bir Yönetişim Faktörü Olarak Yerel Yönetimler” Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetimi, (Edit: M.Ökmen, A.Yılmaz), Gazi Kitapevi, Ankara, ss.23-80.
- Ongun, U., Gövdere, B., Kiliç, U. and Yeşiltaş, M. (2017). The Effect of Eğirdir District Integrated with Sustainable Rural Tourism on Rural Development in the Context of Slow City (Cittaslow).
- Özdemir, E. and Ayhan, Ç. K. (2021). Sakin Şehir Hareketi ve Neoliberalizmin Sakin Şehir Gökçeada’da Mekânsal İzdüşümü 1. Çağdaş Yerel Yönetimler, 30(3), 87-112.
- Özmen, A. and Can, M. C. (2018). The Urban Conservation Approach of Cittaslow Yalvaç//Cittaslow Yalvaç’ın Kentsel Koruma Yaklaşımı. Megaron, 13(1), 13.
- Özür, N. K. (2016). Sakin şehir/cittaslow hareketi ve yerleşme coğrafyası. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (37), 151-157.
- Pektaş, E. K. (2010) “Türkiye’de sosyal belediyeçilik uygulamaları ve temel sorunlar”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akademik İncelemeler Dergisi, (1).
- Perano, M., Abbate, T., La Rocca, E. T. and Casali, G. L. (2019). Cittaslow & fast-growing smes: evidence from europe, Land Use Policy, (82), 195-203.
- Pink, S. (2008). Sense and sustainability: The case of the Slow City movement. *Local Environment*, 13(2), 95-106.
- Prezenza, A., Abbate, T. and Micera, R. (2015). The Cittaslow movement: Opportunities and challenges for the governance of tourism destinations. *Tourism Planning & Development*, 12(4), 479-488.
- Radstrom, S. (2014). A PlaceSustaining framework for local urban identity: An introduction and history of Cittaslow. *Italian Journal of Planning Practice*, 1(1), 90-113.
- Ragin, C.C. (1987). *The comparative method: Moving beyond qualitative and quantitative Strategies*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Ruhanen, L., Scott, N., Ritchie, B. and Tkaczynski, A. (2010). Governance: A Review and Synthesis of The Literatür. *Turism Review*, 65(4): 4-16.
- Şahin, İ. and Kutlu, S. Z. (2014). Cittaslow: sürdürülebilir kalkınma ekseninde bir değerlendirme (cittaslow). *An. Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 55-63.

- Sargin, S. (2006). “Yalvaç'ta inanç turizmi”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, 1-18.
- Sezgin, M. and Ünüvar ř. (2011). Yavaş Şehir Sürdürülebilirlik ve Şehir Planlaması Ekseninde, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sobacı, M. Z. (2007). “Yönetişim kavramı ve Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine değerlendirmeler”. Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1), 195-208.
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: five propositions. International social science journal, 50(155), 17-28.
- Tekeli, İ. (1996). “Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramınının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine”. Sosyal Demokrat Değişim, 3:45-54.
- Tunçer, M. and Olgun, A. (2017). “Seferihisar’ın ekonomik ve mali yapısı üzerinden sakin şehir uygulamalarına ilişkin bir inceleme”. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 3(1), 47-72.
- Ülker, S. (2008). “Gelincik Dağı Tabiat Parkı”. Gülçevrem Dergisi, Isparta İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2008/2, Sayı: 4, Isparta, 17-19.
- Yalçın, E. (2019). Küresel kente alternatif olarak sakin şehir: Türkiye sakin şehirleri üzerinden değerlendirme. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19(38), 202-230.
- Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, Y., Çizel, B., Çalışkan, O., Özdemir, B. and Helhel, Y. (2012). “Kitle Turizmine Hizmet Veren Turizm Destinasyonlarında Aktörler ve Aktörler Arası İlişkilerde Belirleyiciler: Antalya Örneği.” 13. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı. 06-09 Aralık 2012, Antalya. 167-179.
- Yüksel, M. (2000). “Yönetişim kavramı üzerine”, Ankara Barosu Dergisi, 58, 3:145-159.
- Yurtseven, H. R., Kaya, O. and Harman, S. (2010). Yavaş Hareketi (1. Basım). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yurtseven, H.R. (2007). SlowFood ve Gökçeada: Yönetisel Bir Yaklaşım (2. Basım). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zahra, A. L. (2011). Rethinking regional tourism governance: the principle of subsidiarity. Journal of Sustainable Tourism, 19(4-5), 535-552.

Electronic Resources:

- <http://www.slowfood.com/international/4/where-we-are> “Slow Food Official Web Site Where We Are” Access Date: (03.04.2022).
- <https://cittaslowturkiye.org/#cittaslow> “Cittaslow Felsefesi” Access Date: (03.04.2022).
- <https://www.cittaslow.org/content/association> “Cittaslow” Access Date: (03.04.2022).
- <http://www.egirdir.bel.tr/icerik.aspx?iid=3> “Eğirdir’in Tarihi” Access Date: (07.05.2022).
- <https://cittaslowturkiye.org/cittaslow-egirdir/> “Cittaslow Eğirdir” Access Date: (07.05.2022).
- [:\(http://www.haber32.com.tr/isparta/guneszengini-ispartada-aktif-kurulu-gucumuz-575-mw-h91049.html\)](http://www.haber32.com.tr/isparta/guneszengini-ispartada-aktif-kurulu-gucumuz-575-mw-h91049.html) “eğirdirhaberleri” Erişim Tarihi: (08.05.2022).
- <http://www.wwf.org.tr/?1365>, “Eğirdir’in Geleceği İçin Umut” Access Date: (08.05.2022).
- <https://www.yalvac.bel.tr/images/upload/1650435680625fa66006cd2.pdf> “2021 yılı faaliyet raporu” Access Date: (08.05.2022).
- https://www.nufusu.com/ilce/yalvac_isparta-nufusu “Yalvaç nüfusu” Access Date: (11.06.2022).
- https://www.nufusu.com/ilce/egirdir_isparta-nufusu “Eğirdir nüfusu” Access Date: (11.06.2022).
- <http://seferihisar.bel.tr/cittaslowseferihisar/#:~:text=Seferihisar%20il%C3%A7esi%2C%20T%C3%BCrkiye'nin%20ilk.ba%C5%9Fvurusunun%20kabal%20edildi%C4%9Fini%20ifade%20etti>. “Seferihisar Türkiye’nin ilk cittaslowu oldu” Access Date: (03.08.2022).
- <https://www.cittaslow.org/sites/> “Cittaslow international charter” Access Date: (24.11.2022).
- <https://cittaslowturkiye.org/tr/uyelik-sureci-ve-kriterler/> “Üyelik süreci ve kriterler” Access Date: (25.11.2022).

CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
<i>Idea or Notion</i>	<i>Form the research hypothesis or idea</i>	Zişan KORKMAZ ÖZCAN & Ayşegöl Simge DEMİRCİOĞLU DALGIÇ
<i>Design</i>	<i>Designing method, scale and pattern</i>	Zişan KORKMAZ ÖZCAN & Ayşegöl Simge DEMİRCİOĞLU DALGIÇ
<i>Data Collecting and Processing</i>	<i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Zişan KORKMAZ ÖZCAN & Ayşegöl Simge DEMİRCİOĞLU DALGIÇ
<i>Discussion and Interpretation</i>	<i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Zişan KORKMAZ ÖZCAN & Ayşegöl Simge DEMİRCİOĞLU DALGIÇ
<i>Literature Review</i>	<i>Review the literature required for the study</i>	Zişan KORKMAZ ÖZCAN & Ayşegöl Simge DEMİRCİOĞLU DALGIÇ

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**CUMHURİYETİN 100.YILINDA TÜRK FİNANSAL SİSTEMİ VE
FİNANSAL KURUMLARIN GELİŞİMİ ***

Gökçe Sinem ERBUĞA¹ & Ayşegül GÜRSOY²

Öz

Finansal sistem fon talep edenler, fon arz edenler, yatırım araçları ve aracılırları ile yasal düzenlemeler ve düzenleyici kurumlardan oluşmaktadır. Türk finansal sistemi içerisinde yer alan kuruluşları temel olarak mevduat ve katılım bankalarını içeren kredi kuruluşları ve finansal kuruluşlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ancak finansal sistem içerisinde yer alan bu kurumlar daha detaylı bir şekilde ele alındığında, bankacılık, bankacılık dışı finans, sermaye piyasaları, katılım finans, sigortacılık, ödeme sistemleri ve elektronik para sektörü gibi çok farklı alanlarda faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu doğrultuda, fon fazlası olan taraflarla fon açığı olan taraflar arasındaki nakit akışı finansal kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Türk finansal sistemini ele alacak olduğumuzda gelişimini iki önemli döneme ayırmak doğru olacaktır. 1923-1980 arası kapsayan ilk dönem, devletin piyasaya denetleyici ve düzenleyici rolüyle müdahalesinin yoğun olduğu ve piyasada öncü bir misyona sahip olduğu dönemdir. 1980'den günümüze kadar olan ikinci dönem ise finansal sistemin serbestleşmeye başlaması ve yabancıların finansal piyasalara girişleri önündeki engellerin kaldırılmaya başlandığı dönemi ifade etmektedir. Yabancıların finansal sisteme dahil edilmesiyle beraber yabancı para cinsinden işlemlerin gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra küresel bütünleşme, dijitalleşme ve teknolojiye görülen diğer ilerlemelerle beraber finansal araçların çeşitlenmesi, finansal istikrarsızlığın artması ve ekonomik dalgalardan görülmesi söz konusudur. Bu nedenle finansal istikrarın sürdürülebilmesi için mevcut finansal kurumların rollerinin sorgulanması ve yeni finansal kurumların oluşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen bu çalışmada Cumhuriyet'in 100.Yılında finansal sistemin ve kurumlarının tarihsel gelişimi ve rolleri detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Finansal Sistem, Finansal Kurumlar, Piyasa Serbestleşmesi.*

JEL Kodları: *G20, H50.*

Başvuru: 31.07.2023 **Kabul:** 04.11.2023

* Bu çalışma Uluslararası Sosyal Bilimler III Konferansı'nda sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İzmir, Türkiye, gokce.erbuga@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1604-4668>

² Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İzmir, Türkiye, aysegul.cimen@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5523-1397>

THE TURKISH FINANCIAL SYSTEM AND THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL INSTITUTIONS IN THE 100TH YEARS OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE³

Abstract

The financial system consists of fund suppliers and demanders, investment instruments and intermediaries, legal regulations, and regulatory institutions. It is possible to divide the institutions in the Turkish financial system into two as credit institutions which mainly include deposit and participation banks and financial institutions. However, when these institutions in the financial system are considered in more detail, it is seen that they operate in many different areas such as banking, non-banking finance, capital markets, participation finance, insurance, payment systems and electronic money sector. In this respect, cash flow between parties with surplus funds and parties with shortfalls is realized through financial institutions. When we consider the Turkish financial system, it would be correct to divide its development into two important periods. The first period, covering the period between 1923 and 1980, was the period when the state intervened heavily in the market with its supervisory and regulatory role and had a pioneering mission in the market. The second period, from 1980 to the present, refers to the period when the financial system began to liberalize and the barriers to entry of foreigners into financial markets began to be removed. With the inclusion of foreigners in the financial system, it is seen that foreign currency transactions have started to be carried out. In addition, with global integration, digitalization and other advances in technology, diversification of financial instruments, increased financial instability and economic waves are in question. For this reason, in order to maintain financial stability, the roles of existing financial institutions should be questioned, and new financial institutions should be established. In this study, which was carried out in this direction, the historical development and roles of the financial system and its institutions in the 100th year of the Republic were examined in detail.

Keywords: *Financial System, Financial Institutions, Market Liberalization.*

JEL Codes: *G20, H50.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Ülkelerin milli ekonomileri üzerinde finans sektörünün ne denli etkili olduğu, günümüzde hala önemli bir tartışma konusu olarak güncelliğini korusa da birçok ülkenin, özellikle de gelişmekte olan ülke ekonomilerinin finansal krizlerle sıklıkla karşılaştığı görülmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerin finansal krizlerle

---

³ The Extended English Summary is located the end of the Article.

karşılaşmasının önemli bir nedeni olarak finansal sistemlerinin oldukça kırılğan ve hassas olması gösterilmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu ekonomilerde finansal göstergelerin dengede olmaması, dış borcun, bütçe açığının ya da piyasa bozucu eylemlerin varlığının finansal krizlere gerekli ortamı hazırlaması söz konusudur (Dooley ve Frankel, 2007:747). Bahsi geçen bu ülkelerden biri de Türkiye Cumhuriyetidir. Cumhuriyetin kuruluş yılı olan 1923 tarihinden bu yana Türk finansal sisteminin farklı tarihler itibarıyla çeşitli krizler atlattığı ve bu krizlerin her birinin, mevcut sistemi şekillendirme konusunda etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde oldukça kritik bir öneme sahip olan finans sistemi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca farklı görev ve sorumlulukları yerine getirmiştir. Finans sektörü gerek sunmuş olduğu fırsatlar gerekse de taşıdığı riskler sebebiyle çok sayıda ülkenin reel ekonomisi üzerinde oldukça etkilidir. Türkiye Cumhuriyeti açısından bakıldığında 1980'li yılların başına kadar finans sektörüne gereken önemin verilmediği; reel sektör karşısında finans sektörünün son derece geri planda bırakıldığı görülmektedir. Ancak 1980 sonrası dönemde finans sektörü adeta ekonomimiz için lokomotif sektör haline gelmiş olup; uluslararası finansal piyasalar göz önünde bulundurulduğunda değerli bir konuma ulaşmıştır (Çekin, 2019:7).

Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte devletçilik anlayışının hâkim olduğu dönemden, günümüzde serbest piyasa ekonomisinin ve finansal serbestleşmenin en üst noktada gerçekleştiği döneme geçiş söz konusudur. Yapılan bu çalışmada, söz konusu bu dönüşümün nasıl gerçekleştiği, günümüzde artan risklerle beraber finansal istikrarın sürdürülebilmesi için mevcut finansal kurumların rollerinin nasıl olması gerektiği sorgulanmaktadır. Çalışma kapsamında ayrıca finansal risklerin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi ve istikrarın sürdürülebilmesi için finansal kurumların cumhuriyetle birlikte gerçekleştirdikleri yolculukta üstlendikleri görevler ve sorumluluklar değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada Cumhuriyet'in 100.Yılında finansal sistemin ve kurumlarının tarihsel gelişimi ve rolleri detaylı bir biçimde incelenmiştir. Finansal kurumların işlevleri ve gelecekte üstlenmesi gereken görevler tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

2. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE TÜRK FİNANSAL SİSTEMİ

Türk finansal sisteminin, Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan bugüne kadar geçen süreçte çok açık bir gelişme ve değişim süreci geçirdiği gözlemlenmektedir. Söz konusu sürecin Türk finansal sistemini ne şekilde etkilediğini doğru ve sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için, süreci bir bütün olarak incelemekten ziyade; birden çok zaman diliminden oluşan bir süreç olarak düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu doğrultuda Türk finansal sistemini ele alacak olduğumuzda, sistemin gelişimini iki ana döneme ayırmak sürecin anlaşılması için gereklidir. Cumhuriyetin kuruluşundan başlayan ve 12 Eylül darbe dönemine kadar uzan süreç diğer bir ifadeyle 1923-1980 arasını kapsayan ilk dönem, devletin piyasaya denetleyici ve düzenleyici rolüyle müdahalesinin yoğun olduğu ve piyasada öncü bir misyona sahip olduğu dönemdir. 1980'den günümüze kadar olan ikinci dönem ise finansal sistemin

serbestleşmeye başlaması ve yabancıların finansal piyasalara girişleri önündeki engellerin kaldırılmaya başlandığı dönemi ifade etmektedir.

2.1. 1923-1980 Arası Dönem

Bahsi geçen ilk dönem, Birinci İktisat Kongresi'nin ya da diğer adıyla İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlenmesiyle bilfiil başlamıştır. Türkiye Kurtuluş Savaşı'ndan, savaşın kazanı olarak çıkmış olsa da ekonomik anlamda büyük bir enkaz devralmıştır. Bunun yanı sıra savaştan bitik bir şekilde çıkan Türkiye'nin gerek sanayisinin son derece zayıf olması gerek de hiç sermaye birikiminin olmaması Türkiye ekonomisinin en baştan kurulmasını gerektirmeydi. Daha açık bir ifadeyle Türkiye Cumhuriyeti sanayileşme noktasında son derece geri kalmış, gerekli kalkınma adımını atmaya yetecek kadar sermayesi bulunmayan oldukça zayıf bir ekonomiye sahipti (İşler, 2021:35). Cumhuriyetimizin kurulmuş olduğu ilk yıllarda Türkiye her bakımdan yetersiz bir ekonomik yapıda olup; tamamen dışarıya bağımlı bir haldedir. İzmir İktisat Kongresi'nde, Türkiye Cumhuriyeti'nin izlemesi gereken ekonomi politikalarının dönemin koşullarına uygun bir biçimde liberal bir zemine dayandırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Kongre'de alınan kararlar doğrultusunda Türkiye'nin ekonomik anlamda izleyeceği yol, Batılı ülkelerin izlediği politikalarla aynı olup; piyasa ekonomisinin geliştirilmesini hedefleyen ve özel sektörün baskın olduğu bir ekonomik modelin kabulüne dayanmaktadır. Halkı temsilen farklı iş kollarından 1200'e yakın kişinin katılımıyla gerçekleştirilen Kongre'de, bağımsızlık savaşında kol kola veren halkın bu sefer ekonomi savaşında bir olduğu ve dayanışma içinde ekonomik bağımsızlığın mücadelesini vereceği görülmüştür (Memiş, 2020:265). Bu doğrultuda dünyada izlenen ekonomi politikalarıyla uyumlu, bu politikalara paralellik gösteren bir anlayışın benimseneceğinin işaretleri verilmiştir (Durmuş Aydemir, 2016:157). Söz konusu anlayış, özel sektörün ipi göğüslediği, milli bankaların kurulduğu, yerli malların teşvik edildiği ve kullanıldığı, işçilerin ve haklarının tanınması, demiryolu ağının oluşturulacağı bir dizi eylem planını içermektedir (Sabır, 2006: 11). Kongrenin taşıdığı en temel amaç ekonominin bir an önce iş görebilir hale gelmesinin sağlanması için gereken adımların belirlenmesi ve uygulamaya konmasının sağlanmasıdır. Söz konusu amaç doğrultusunda, yatırımları çekebilmek için uygun kredilerin sağlanmasına imkân tanıyacak bankaların kurulması öngörülmüştür. Bunun yanı sıra yerli üretim önünde büyük bir engel olarak duran mevcut gümrük politikalarının terkedilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Kepenek, 2011: 33). Gümrük uygulamasının yeniden düzenlenmesi gerekliliği dışında yerli üretim çıktılarının gerek yurtiçinde gerekse de yurtdışında ticaretinin gerçekleştirilebilmesi amacıyla lojistik ağların oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir (Tezel, 1994).

İzmir İktisat Kongresi'nin gerçekleştirilmesinin ardından aynı yıl içerisinde Lozan Antlaşması'nın imzalanarak yürürlüğe girmesi söz konusudur. Lozan Antlaşması'nın da Türkiye Cumhuriyeti'nin izleyeceği ekonomi ve finans politikalarının şekillenmesinde oldukça belirli olduğunu söylemek mümkündür. Sözleşmeyle beraber mevcut gümrük uygulamalarının devamına karar verilmesi, yabancı sermayeye karşı mesafeli duruşun bir süre daha geçerli olacağı anlamına gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1930'lara dek izlemiş olduğu politikalarda her zaman Lozan Antlaşması'nın izleri görülmektedir (Kepenek, 2011: 34-35; Atagenç, 2017: 77). 1923'ten 1930'lara kadar olan dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin liberal bir ekonomik politika izleme isteği taşıdığı görülmektedir. Bu dönemde devletin ekonomiye müdahalesi oldukça sınırlı olup, daha çok özel sektörün aktif bir şekilde kalkınmada rol almasına izin verildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla devletin piyasaya müdahalesi, özel sektörün çabalarının sınırlı olduğu noktalarda söz konusu olmuştur. Bahsi geçen süreçte devlet Osmanlı İmparatorluğu zamanında alınan aşar vergisini kaldırmıştır ancak aşarın kaldırılması aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti için çok büyük bir gelir kalemi olan vergi kaybına neden olmuştur (Memiş, 2020:265). Bu dönem ayrıca demiryolları ve denizyolu taşımacılığının millileştirilmesi söz konusu olmuştur ve bu durum yabancı sermayenin ülkeden kaçışını hızlandırmıştır (Kepenek, 2011: 34). Bu dönemde ayrıca para ve maliye politikalarının izlenmesi sürecinde anti-enflasyonist bir yaklaşım sergilenerek; Türk lirasının değer kaybına uğraması engellenmek istenmiştir (Aysan, 2000:37).

1929 yılına gelindiğinde tüm dünya ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti de büyük bir krize girmiş ve küresel ölçekte tüm tarım ürünlerinin fiyatlarının dip yapmasına neden olmuştur. İhracat gelirinin çok büyük bir kısmını tarımdan sağlayan Türkiye için bu durum adeta ekonomik bir yıkıma yol açmıştır (Kazgan, 2017: 46). Ekonominin mevcut durumu, devlet müdahalesinin zorunlu görüldüğü ve planlı bir sanayi politikasının izlenmesi gerekliliğini ortaya koyan bir kalkınma anlayışının benimsenmesini beraberinde getirmiştir (Kepenek, 2011: 62). 1930'ların başından itibaren devletçi bir politikasının uygulanmaya başlaması söz konusu olmuş ve 1950'li yıllara kadar bu anlayış milli iktisat yaklaşımı dahilinde hüküm sürmüştür. Merkez Bankası'nın kurulması da yine bu dönemde gerçekleşmiştir. 1950'lere kadar Etibank, Denizbank, Sümerbank, İller Bankası ve Halk Bankası gibi milli bankalar kurulmuş (Memiş, 2020: 268) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin söz konusu bu dönemde düzenli olarak yaklaşık olarak yıllık % 6 seviyesinde büyüme gerçekleştirdiği görülmektedir (Altıparmak, 2002:42).

Bu dönem aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde ilk kez planlı bir ekonomi politikası izlemeye başladığı ve bunun sonucunda 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı (BBYSP) uygulamaya koyduğu bir süreci ifade etmektedir. Söz konusu plan çerçevesinde, milli paranın değerinin korunması, ekonomik büyümeyi gerçekleştirme ve borç-alacak dengesini gözetme gibi devletçilik ilkesinin gerektirdiği ekonomik politikalar benimsenmiştir. Bunun yanı sıra ithal ikameci bir yol izlenerek üretimin artırılması ve bu sayede hızlı bir kalkınmanın sağlanması öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir (Üge, 2010:22). Ancak daha sonra 1940'lara doğru 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, atılan bu adımlardan istenilen verimin alınmasına sınırlı ölçüde izin vermiştir (Kılıçbay, 1999: 101).

2. Dünya Savaşı'na her ne kadar Türkiye girmemiş de olsa, savaşın tüm etkilerini çok büyük ölçüde hissetmiştir. Savaşın oluşturduğu tehdit nedeniyle savunma sanayi harcamaları oldukça artmış ve bunun finansmanını sağlayabilmek için varlık vergisi 1942'de uygulamaya konulmuştur. İzleyen süreçte Türkiye IMF ve Dünya Bankası'na

üye olmuş ve bu da Marshall yardımları adı altında ülkeye nakit para girişine neden olmuştur. Marshall yardımlarıyla beraber Türkiye devletçi anlayıştan tekrar uzaklaşarak daha liberal bir ekonomi politikası izlemeye başlamıştır (Palamut ve Giray, 2001: 26-27). 1950'lerin başından itibaren liberalleşmenin etkisiyle sanayide özellikle de enerji sektöründe dikkat çekici büyüme adımları atılmıştır. Türkiye bu dönemde tarım yapılabilir arazilerini %65 artırarak tarımda da oldukça önemli bir ilerleme kaydetmiştir (Parasız, 1998: 105).

1960 darbesi, Türkiye Ekonomisi için en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde planlı kalkınmaya geçilmiş ve bu doğrultuda Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulması söz konusu olmuştur. Ancak bu planlı büyüme hayali istenilen gibi gitmeyip; ülkenin siyasi ve toplumsal bir kaos içerisinde sürüklenmesine neden olmuş ve ülke genelinde toplu iş yavaşlatma ve iş bırakmalar nedeniyle üretim çok büyük oranda sekteye uğramıştır (Memiş, 2020: 275). İzleyen yıllarda meydana gelen Petrol Krizi, ekonomik anlamda dengesizliği ve ödemeler dengesinin yerle bir olmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'lere kadar olan dönemde benimsemiş ve izlemiş olduğu içe dönük sanayileşme modelinin çökmesi, ekonomide başka bir anlayışın benimsenmesi gerektiğini gözler önüne sermiştir. Kısaca dışa oldukça kapalı bir finansal sistemin benimsenmiş olup; dış yatırımcıların ve finansal kurumların ülkeye girişine müsaade edilmediği 1923-1980 arası bu dönemde izlenen politikaların doğruluğu tartışılmıştır.

2.2. 1980 ve Sonrası Dönem

24 Ocak 1980'de alınan bir dizi radikal ekonomi kararlarıyla birlikte başlayan bu dönem, Türkiye için yeni bir iktisadi yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir. Bu kararlarla beraber Türkiye Cumhuriyeti artık "içe dönük ve ithal ikameci sanayi politikasını" terk etmekte (Boratav, 2018: 163) ve önerilen yeni yaklaşım doğrultusunda "ihracata dayalı sanayileşme" modelini (Kazgan, 2017: 97) benimseyecektir. 24 Ocak kararlarıyla öncelikli olarak ulaşılmak istenen hedef, enflasyonu istenen düzeyde tutarak ihracatta yükseliş trendi yakalamak ve böylelikle dış ticaret konusunda denge noktasına ulaşmaktır (Memiş, 2020-276:276).

Bu dönemin henüz başlarında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar"ın 1989 yılında yürürlüğe konulmasıdır. Söz konusu kararla Türkiye'ye gelecek yabancı sermaye ve Türkiye'den gidecek olan yerli sermaye hareketleri düzenlenmiş olup; önündeki engeller bu karar yoluyla kaldırılmıştır (Boratav, 2018: 163). Böylelikle dış ticaretin ülke sınırları dahilinde serbestleşmesi gerçekleştirilmiş; ithalat ve ihracatta oldukça kayda değer artışlar görülmüştür. Bu durum ülkeye yabancı sermaye girişini artırmış; bunun yanında enflasyonda ümit verici hareketler görülürken, milli gelir artmış ve büyüme gerçekleşmiştir (Boratav, 2018: 178-179; Memiş, 2020:277). 1980'lerin sonuna kadar Türkiye'nin ihracatında görülen olumlu gelişmeler, 1990'lardan itibaren yaşanan 4 büyük finansal krizle yerini dalgalı bir döneme bırakmıştır.

1990 yılında Körfez Krizi'yle beraber Türkiye için kara günler başlamış olmuş ve bu durum 1994 kriziyle en üst noktaya çıkmıştır. 5 Nisan 1994 tarihinde olumsuz gidişata dur demek amacıyla bir dizi ekonomik kararın alınması söz konusu olmuştur. Enflasyonun tavan yaptığı, döviz kurlarında önlenilemez bir yükselişin meydana geldiği bu dönemde, ekonomi yaklaşık olarak %6 oranında küçülmüştür (Savrul vd., 2013: 71). Bu dönem ayrıca Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren geçen sürede gerçekleşmiş olan en büyük enflasyon oranlarından birine şahit olunmuştur (Doruk ve Yavuz, 2018: 2245).

1995 yılına gelindiğinde Avrupa Birliği ile Türkiye arasında Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmış olup; söz konusu bu gelişme Türkiye'nin liberalizasyon sürecinde son derece önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Gümrük Birliği Antlaşması, Türkiye açısından çok büyük vergi kayıplarına neden olması, ithalatta patlamaya yol açması, cari açığın büyümesi ve dış ticaret açığının artması gibi olumsuz sonuçlara neden olmuştur (Kepenek, 2011: 214). 5 Nisan kararlarının beklendiği gibi ekonomik kalkınmaya istenilen ölçüde ve istikrarlı bir biçimde katkı sağlayamaması, daha sonrasında imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması ve beraberinde getirdiği dezavantajlar 1999 krizine zemin hazırlamış; Marmara depremi ve Asya Krizi ise süreci hızlandırmıştır.

2000 yılının ocak ayında söz konusu olumsuz tabloyu gidermek adına “Enflasyonu Düşürme Programı” gündeme gelmiştir. 1990'lı yıllardan başlayarak 2000 yılına kadar olan süreçte finans sektörünün diğer reel sektöre kıyasla çok daha hızlı bir biçimde gelişmesi, bankacılık sektörünün lokomotif sektör haline gelmesine yol açmıştır. Böylelikle bankacılık ve dolayısıyla finans sektörü, diğer sektörlerle ve devlete fon sağlayan ve kısa zamanda çabasız bir biçimde sermaye biriktiren bir hal almıştır. Bankacılık sektörünün faiz gelirleri sayesinde oldukça büyümesinden ve diğer tüm sektörlerin gelirlerinin çok önemli bir kısmını faiz gideri olarak ödemesinden dolayı 2001 yılında finansal krizin gelmesi kaçınılmaz olmuştur (Kepenek, 2011: 216). 2000 yılının son dönemlerinde bankalar likidite sıkıntısına girmiş; bu durum döviz talep ve döviz kurlarında baskı oluşturmuştur (Coşkun ve Eken, 2015: 107). Ancak bu durum ve aynı zamanda uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme Programı, Türkiye'nin 2001 yılında döviz krizi yaşamasına neden olmuştur. Döviz krizi sürecinde Türkiye dalgalı kur sistemine geçmiştir (Karaçor ve Alptekin, 2006: 312). Oldukça ağır seyreden bu kriz, çok sayıda bankanın TMSF kontrolüne girmesine neden olmuştur.

2001'de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya dahil edilerek ekonominin kötü gidişatını engellemek amacıyla bir dizi önemli yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede finans sektörünün tekrardan canlılık kazanması ve sağlıklı bir biçimde işlerlik kazanabilmesi için enflasyona karşı aktif bir savaş açılmıştır (Merkez Bankası, 2006:4). 2008 yılına dek Türkiye'de hâkim olan anlayışın ve uygulanan politikaların sürdürülebilir kalkınma ve fiyat istikrarını hedeflemesi sonucu ülkemiz, finansal risklere ve kaosa karşı daha dirençli ve istikrarlı bir pozisyon kazanmıştır (Sönmez ve Şimşek, 2011: 102). Dolayısıyla tüm dünyanın 2008 yılında

kötü bir biçimde tecrübe ettiği küresel finansal krizden Türkiye en az hasarla çıkmayı başarabilmiştir.

3. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE TÜRK FİNANSAL KURUMLARI

Finansal piyasalar küreselleşme ve dijitalleşmenin etkisiyle sürekli bir dönüşüm içerisinde. Bu bağlamda, günümüz finansal yeniliklerin finansal piyasalar üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Frame ve White (2009)'a göre finansal yenilikler üç ana grupta toplanmaktadır. Bunlar ürün ve hizmet bazında finansal yenilik, süreç bazında finansal yenilik ve organizasyon yapısı bazında finansal yeniliktir.

Yetiz ve Ünal (2018) çalışmalarında finansal yeniliğin finansal kurumlar ve finansla sistem açısından önemine değinmiştir. Kronolojik olarak yeniliklerin ortaya çıkması ve finansal sistem üzerindeki olumlu yönlerini vurguladıktan sonra Türk bankacılık sektörü üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bankacılık faaliyetlerinin dijitalleşme ile daha kolaylaştığı ve Türk bankacılık sektörünün hem ulusal hem de uluslararası anlamda daha da güçlü bir sektör haline geldiği sonucuna varılmıştır.

1923 yılında Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar Türk finansal sistemi farklı dönemlerde gerek yerel gerek de küresel finansal krizleriyle karşılaşmıştır. Bu krizlerin her biri mevcut sistemi şekillendirme ve finansal kurumların rollerini değiştirme konusunda etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde oldukça kritik bir öneme sahip olan finans sistemi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca farklı görev ve sorumlulukları yerine getirmiştir. Finans sektörü gerek sunmuş olduğu fırsatlar gerekse de taşıdığı riskler sebebiyle çok sayıda ülkenin reel ekonomisi üzerinde oldukça etkilidir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, finansal kurumları bankacılık sektörü, sermaye piyasaları, katılım finans sektörü, sigortacılık sektörü, bankacılık dışı finansal kesim, ödeme sistemleri ve elektronik para kuruluşları ve diğer kurumlar olmak üzere sınıflandırmıştır. Çalışmanın geri kalanında finansal kurumlar hakkında detaylı bilgi bu sınıflandırma çerçevesinde yapılacaktır.

3.1. Bankacılık Sektörü

Bankacılık sektörü bankaların yanı sıra Bankacılık Düzenleme ve Denetim Kurumu (BDDK) ve Türkiye Bankalar Birliği'nden oluşmaktadır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu finansal piyasalarda etkin denetim ve gözetim yapılmasının yanı sıra bağımsız karar verilebilmesi amacıyla 23.06.1999 tarih ve 23734 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip bir otorite olarak kurulmuştur. 01.11.2005 tarih ve 25983 sayılı mükerrer Resmi Gazetede yayımlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile de desteklenip güçlendirilmiştir.

İhtiyatlılık, bağımsızlık, güvenilirlik, katılımcılık, etkinlik, yetkinlik ve duyarlılık temel değerlerini oluşturmaktadır. Etkin kredi sistemiyle birlikte fon fazlası olanların haklarını korumayı hedeflerken finansal piyasaların gelişim ve finansal istikrarın sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.

Dünyada meydana gelen finansal krizler bankacılık sisteminin gözetim ve denetiminin önemini ortaya koymuştur. Finansal krizlerin artmasıyla beraber ülkeler mali sistemlerinde çeşitli düzenlemelere yönelmiştir. Güney Kore (1998), Avustralya (1998) ve İngiltere (1997) finansal sistemlerinde yeniden yapılandırmanın öncüsü olmuşlardır (Akın ve Ece, 2010).

1990'lı yıllarda yaşanan bankacılık krizleri ve finansal krizler hem de IMF ve Dünya Bankası'nın Türkiye'ye bankacılık sektörünün denetim ve düzenlemesinin yapılması önerisiyle 1999'da Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur ve faaliyetlerine devam etmektedir (Doğangün, 2008).

Çoban vd. (2015) çalışmasında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun kuruluşundan önce ve sonra on bankanın verimliliğini Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFP) indeksi ile analiz etmiştir. Çalışmanın bulgularına göre BDDK'nın 2000 yılında kurulmasından sonra bankacılık sisteminin toplam faktör verimliliği yükselmiştir.

Türkiye Bankalar Birliği 8 Ekim 1958'de kurulmuştur. Bankacılık Kanunu'nun 79. maddesi hükümlerine göre kurulmuş olan tüzel kişiliği haiz kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. Tüm mevduat, kalkınma ve yatırım bankaları Birliğe üye olma zorunluluğu bulunmaktadır. Temel değerleri paydaş ortaklık, sürekli iyileştirme ve yenileşim, tanıma ve takdir, çözüm odaklılık ve katılımcılıktan oluşmaktadır. Bankaların hak ve menfaatlerini savunurken, sektörün büyümesi ve mesleğin gelişmesine katkı sağlayarak haksız rekabeti önlemeyi amaçlar (Türkiye Bankalar Birliği, 2023).

Tablo 1. Finansal Sektörde Faaliyet Gösteren Kurumlar

Bankalar	58
Mevduat	33
Kalkınma ve Yatırım	17
Katılım	6
TMSF Bünyesindeki Bankalar	2
Finansal Kiralama Şirketleri	21
Faktöring Şirketleri	49
Finansman Şirketleri	20
Varlık Yönetim Şirketleri	23

Bağımsız Denetim Kuruluşları	32
Bankalara Değerleme Hizmeti Vermeye Yetkili Kuruluşlar	152
Yetkili Derecelendirme Kuruluşları	1
Birlikler ve Diğer Kuruluşlar	3
5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu Kapsamında Faaliyet İzni Verilen Kuruluşlar	5
Tasarruf Finansman Şirketleri	6

Kaynak: BDDK, 2023

3.2. Sermaye Piyasaları

Sermaye piyasaları ile Sermaye Piyasası Kurulu, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, Borsa İstanbul, Merkezi Kayıt Kuruluşu A.Ş. ve İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.'den oluşmaktadır.

Sermaye Piyasası Kurulu, tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın bir şekilde katılmasını sağlamak ve sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenlemek ve denetlemek amacıyla 1981 yılında çıkarılan 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile kurulmuştur. Söz konusu Kanunu yürürlükten kaldıran 6/12/2012 tarihli ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile Kurulun görev, yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir (Sermaye Piyasası Kurulu, 2022a).

Kurul idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişisidir ve kendisine verilen görev ve yetkileri kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirir ve kullanır. Kurulun ilgili olduğu bakanlık, Hazine ve Maliye Bakanlığıdır (Sermaye Piyasası Kurulu, 2022b).

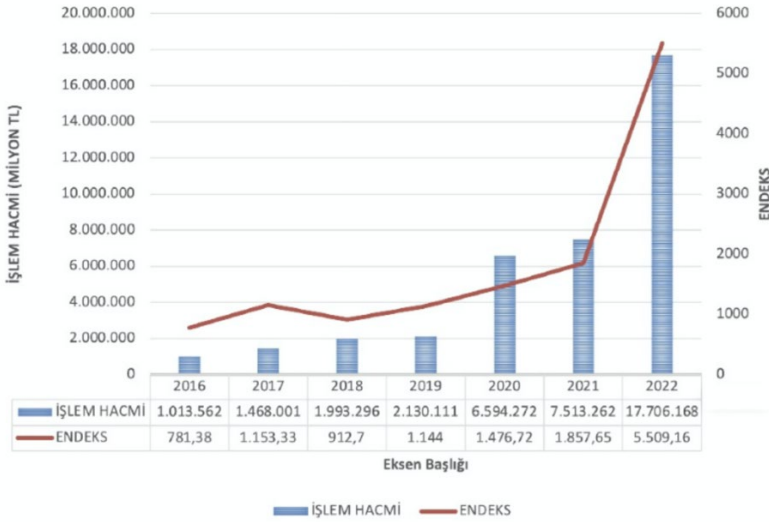
Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği ise 11 Şubat 2001'de kurulup Nisan 2001'de faaliyetlerine başlamıştır. Sermaye piyasasında faaliyet gösteren tüm kurumlar birlik üyesidir.

Borsa İstanbul tarihi Dersaadet Tahvilat Borsası'na dayanmaktadır. 1985 yılına gelindiğinde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) olarak faaliyetleri başlamıştır. Yıllar içerisinde çeşitli piyasaları bünyesine ekleyen İMKB, 30 Aralık 2012 tarihinde 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile Borsa İstanbul olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Yerli yatırımcılar yanı sıra yabancı yatırımcıların da ilgisini çeken Borsa İstanbul World Federation of Exchanges (WFE, Dünya Borsalar Federasyonu, Organisation of Islamic Cooperation (OIC) Exchanges Forum (İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Borsalar Forumu), London Bullion Market Association (LBMA, Londra Külçe Piyasası Birliği), World Federation of Diamond Bourses (WFDB, Dünya Elmas Borsaları Federasyonu), Intermarket Surveillance Group (ISG, Piyasalar Arası Gözetim Grubu) gibi uluslararası üyelikleri de bulunmaktadır.

2022 yılında, pay piyasasında yatırımcı sayısı 3.8 milyona ulaşmakla beraber Borsa İstanbul 100 Endeksi 2021 yıl sonundan 2022 yıl sonuna kadar geçen sürede % 197 getiri sağlamıştır. 40 şirket halka arz edilirken, Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa değeri 2022 sonu itibariyle 6,2 trilyon liraya ulaşmıştır (Sermaye Piyasası Kurulu, 2022a).

Şekil 1 2016-2022 yılları arasında Borsa İstanbul 100 Endeksi yıllık işlem hacmi ve endeks getirisini göstermektedir. Buna göre, pandemi sonrası dönemde Borsa İstanbul yatırımcılar için cazip bir alternatif haline gelmiş ve hem işlem hacmi hem de endeks bakımından oldukça büyük bir sıçrama göstermiştir.

Şekil 1. Bist 100 Endeksi ve İşlem Hacmi

Kaynak: BİST, 2023

2021 yılında dolar bazında %30 kayıpla en fazla değer kaybeden borsa olan Borsa İstanbul, 2022 yılında %105 kazançla en fazla değer kazanan Borsa olmuştur. Hem MSCI gelişen piyasalar endeksi (-%20) hem de MSCI dünya endeksinin (-%18) getirisinin oldukça üzerinde yer almıştır. 330 milyar dolar piyasa değeriyle Borsa İstanbul dünyada 30. sırada yer almaktadır (Türkiye Sermaye Piyasası, 2022b).

Merkezi Kayıt Kuruluşu A.Ş. (MKK) ise sermaye piyasası katılımcılarına kayıt, saklama ve takas hizmeti sağlamanın yanı sıra teknoloji yoğun ürünlerle finansal sistemi destekleyen bir kurumdur. Ar-Ge merkezi olarak faaliyette bulunan MKK, hem yerli hem de yabancı yatırımcılara veri sağlamaktadır.

Merkezi Kayıt Kuruluşu (2023) verilerine göre toplam yatırımcı sayısı 31,57 milyon, toplam hesap sayısı 66,99 milyon, bakiyeli yatırımcı sayısı 8,18 milyon ve kayden saklanan menkul kıymet değeri 10,73 trilyona ulaşmıştır.

3.3. Katılım Finans Sektörü

Katılım finans sektöründe yine Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Katılım Bankalar Birliği, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile Türkiye Sigortalar Birliği yer almaktadır.

Katılım bankacılığının sektördeki payı %8,3 iken katılım sigortacılığının sektördeki payı % 5,1 olmuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2023).

3.4. Sigortacılık Sektörü

Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile Türkiye Sigortalar Birliği katılım finans sektörü kurumlarından olduğu gibi sigortacılık sektörü kurumları arasında da sayılmaktadır. Emeklilik Gözetim Merkezi ve Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezi de yine sigortacılık sektörü kapsamındadır.

3.5. Bankacılık Dışı Finansal Kesim

Bankacılık dışı finansal kesim sektöründe Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na ilaveten Finansal Kurumlar Birliği yer almaktadır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na ilişkin detaylı bilgilere bankacılık sektöründe yer verilmiştir.

3.6. Ödeme Sistemleri ve Elektronik Para Kuruluşları

Ödeme sistemleri ve elektronik para kuruluşları Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Türkiye Ödeme ve Elektronik Para Kuruluşları Birliği'nden oluşmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarihçesini üç ana döneme ayırmak mümkündür. Bu dönemler sırasıyla Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve 1980 sonrası dönemdir. Osmanlı döneminde, padişah adına altın sikke basılmış ve Kaime-i Nakdiye-i Mutebere (Kaime) isimli kâğıt paraları bastıktan sonra 1840 yılında dolaşıma başlamıştır. Dış borçların ödenmesi için 1856 yılında İngiliz sermayeli Ottoman Bank (Bank-ı Osmanî) kurulmuştur. 1863 yılında İngiliz-Fransız ortaklığı altında Bank-ı Osmanî-i Şahane (Osmanlı Bankası) adını almıştır. Yabancı sermayeli olması halkın tepkisini çekmiş ve 11 Mart 1917 tarihinde yerli sermayeli Osmanlı İtibar-ı Millî Bankasının kurulmuştur (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2008).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla desteklenmesi gerekliliği ilk kez 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya konmuştur. 1927 yılında Maliye Bakanı Abdülhalik Renda'nın merkez bankası kurulması hakkında sunduğu kanun taslağı kabul edilmiştir. 3 Ekim 1931 tarihinde farklı kurumların işlevleri Merkez Bankası adı altında toplanmıştır. 1980 sonrası dönemde

ise, 24 Ocak 1980 kararları etkili olmuştur. 1983 yılında Merkez Bankası, altın ve döviz rezervlerini etkin şekilde yönetilmesinden sorumlu olurken 1987 yılında açık piyasa işlemlerine başlamıştır. 2002 yılında enflasyon hedeflemesi rejimi uygulanmaya başlanmıştır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2008).

3.7. Diğer Kurumlar

Diğer kurumlar ise İstanbul Tahkim Merkezi, Kredi Garanti Fonu, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi, Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu ve Sigortacılık Eğitim Merkezi olarak sınıflandırılmaktadır.

4. TARTIŞMA

Finansal kurumların en temel amacı piyasalardaki para hareketliliğinin işleyişine aracılık etmek ve katkı sağlamaktır. Bu hareketlilik ise finansal kurumlar aracılığıyla fon fazlası olanlardan fon açığı olanlara doğru gerçekleştirilmektedir.

Bu çalışmada finansal kurumlar bankacılık sektörü, sermaye piyasaları, katılım finans sektörü, sigortacılık sektörü, bankacılık dışı finansal kesim, ödeme sistemleri ve elektronik para kuruluşları ve diğer kurumlar olmak üzere sınıflandırmıştır.

Türkiye'deki finansal kurumları sektörler bazında sınıflandırırken bir yandan da Cumhuriyet dönemini iki ana döneme ayırmak mümkündür. 1923-1980 arası kapsayan ilk dönem, devletin piyasaya denetleyici ve düzenleyici rolüyle müdahalesinin yoğun olduğu ve piyasada öncü bir misyona sahip olduğu dönemdir. Bu dönemde ayrıca dışa oldukça kapalı bir finansal sistem benimsenmiş olup; dış yatırımcıların ve finansal kurumların ülkeye girişine müsaade edilmemiştir. 1980'den günümüze kadar olan ikinci dönem ise finansal sistemin serbestleşmeye başlaması ve yabancıların finansal piyasalara girişleri önündeki engellerin kaldırılmaya başlandığı dönemi ifade etmektedir.

Yabancı yatırımcıların da finansal piyasalara artan ilgisiyle beraber, küresel bütünleşme, dijitalleşme ve teknolojide görülen diğer ilerlemelerle finansal araçların çeşitlenmiş, finansal istikrarsızlığın artmış ve ekonomik dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir.

Zaman içerisinde finansal araçların çeşitlenmesiyle beraber finansal kurumlarda da değişim başlamıştır. Finansal yenilik aracılığıyla, gerek sürdürülebilir finansal araçlar gerekse de kripto paralar gibi finansal araçların piyasada işlem görmesi ve yatırımcılardan artan taleple beraber, finansal kurumlarda bu araçlarla ilgili düzenlemeler planlanmaktadır.

Finansal istikrarın sürdürülebilmesi, olası finansal krizlerle mücadele edilebilmesi ve küreselleşen piyasalarda faaliyetlere devam edebilmek ancak finansal kurumların da görev ve yetki alanlarının güncellenmesiyle mümkün olacaktır.

SONUÇ

Siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla desteklenmesi gerekliliği ilk kez 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya konmuştur. Böylece, Cumhuriyet dönemi finansal kurumlarının temelleri atılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında çeşitli bankalar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası gibi finansal kurumlar faaliyetlerine başlarken, zaman içerisinde finansal sistemdeki banka sayısı ve türleri artmıştır. Sermaye hareketliliğinin arttığı günümüzde, 1980 sonrası dönemde BDDK, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası gibi kurumlara ilaveten çeşitli düzenleyici ve denetleyici kurumlar da faaliyetlerine başlamıştır.

Bu çalışmada finansal kurumlar bankacılık sektörü, sermaye piyasaları, katılım finans sektörü, sigortacılık sektörü, bankacılık dışı finansal kesim, ödeme sistemleri ve elektronik para kuruluşları ve diğer kurumlar olmak üzere sınıflandırmıştır. Türkiye'deki finansal kurumları sektörler bazında sınıflandırırken bir yandan da Cumhuriyet dönemini iki ana döneme ayırmıştır: 1923-1980 dönemi ve finansal piyasaların serbestleşmeye başladığı 1980 sonrası dönem.

Sektörler bazında piyasa liderliği yapan BDDK, TCMB, Borsa İstanbul gibi kurumlara ayrıca odaklanılmış ve 100 yıl boyunca çeşitli yasal düzenlemelerle görev yetki ve sınırlarının değiştiği vurgulanmıştır.

Küreselleşmeyle beraber finansal piyasaların entegre olması ve sermaye akışında yaşanan artışın da etkisiyle, finansal kurumlara ilişkin mevzuat güncellenmiş ve mevcut finansal araçlar ve piyasalara ilişkin bilgilere de yer verilmeye başlanmıştır.

Bu kapsamda, zaman içerisinde finansal araçların çeşitlenmesiyle beraber finansal kurumlarda da değişim başlanmıştır. Finansal yenilik aracılığıyla, gerek sürdürülebilir finansal araçlar gerekse de kripto paralar gibi finansal araçların piyasada işlem görmesi ve yatırımcılardan artan taleple beraber, finansal kurumlarda bu araçlarla ilgili düzenlemeler planlanmaktadır.

Finansal kurumların geleceği açısından bakıldığında ise, Cumhuriyet'in 100 yılında karşılaşılan bankacılık ve finansal krizleriyle şekillen ve daha da güçlü hale gelen Türk finansal kurumlarının, gelişen ve çeşitlenen finansal araçlarla daha da güçlenmesi beklenmektedir.

THE TURKISH FINANCIAL SYSTEM AND THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL INSTITUTIONS IN THE 100TH YEARS OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE

1. INTRODUCTION

Although the effect of the financial sector on the national economies of the countries is still an important topic of discussion, it is seen that many countries, especially the economies of developing countries, frequently encounter financial crises. The fact that their financial systems are quite fragile and sensitive is shown as an important reason for developing economies to face financial crises. In addition, it is possible that financial indicators are not in balance in these economies, the existence of external debt, budget deficit or market distortions prepare the necessary environment for financial crises (Dooley and Frankel, 2007:747). One of these countries mentioned is the Republic of Türkiye. It is possible to say that the Turkish financial system has gone through various crises on different dates since 1923, the foundation year of the Republic, and each of these crises has been effective in shaping the current system.

The financial system, which has a critical importance today, has fulfilled different duties and responsibilities throughout the history of the Republic of Turkey. The financial sector is very influential on the real economy of many countries due to both the opportunities it offers and the risks it carries. From the point of view of the Republic of Turkey, the financial sector was not given the necessary importance until the early 1980s; It is seen that the financial sector is left in the background compared to the real sector. However, in the post-1980 period, the financial sector has almost become the locomotive sector for our economy; Considering the international financial markets, it has reached a valuable position (Çekin, 2019:7).

In the process from the establishment of our Republic to the present, there is a transition from the period when the understanding of statism was dominant to the period in which the free market economy and financial liberalization are at the highest level. In this study, it is questioned how this transformation took place and how the roles of existing financial institutions should be in order to maintain financial stability with increasing risks today. Within the scope of the study, the duties and responsibilities of financial institutions in their journey with the republic were evaluated in order to manage financial risks in a healthy way and to maintain stability.

2. METHODS

First of all, the processes of the Turkish financial system until today and the institutions and organizations established within these processes were determined. In order to determine for what purpose these institutions were established, what duties they fulfilled and how they contributed to financial stability, the literature was searched and the official websites of the relevant institutions were examined. In addition, official reports, documents and documents related to the subject were scanned.

3. RESULTS

As a result of the study, it has been determined how the institutions operating in the Turkish financial system have developed over the course of history and what tasks they have undertaken. In this framework, in 1923, while there was a financial structure dominated by the understanding of statism; Today, there is a situation that the free market economy requires and the state has a supervisory and regulatory role at the required points.

4. DISCUSSION

While classifying the financial institutions in Turkey on the basis of sectors, it is possible to divide the Republican period into two main periods. The first period, covering the period between 1923 and 1980, was the period when the state intervened heavily in the market with its supervisory and regulatory role and had a pioneering mission in the market. In this period, a very closed financial system was adopted; Foreign investors and financial institutions were not allowed to enter the country. The second period, from 1980 to the present, refers to the period when the financial system began to liberalize and the barriers to entry of foreigners into financial markets began to be removed.

With the increasing interest of foreign investors in financial markets, financial instruments have diversified, financial instability has increased and economic fluctuations have been experienced with global integration, digitalization and other advances in technology. Sustaining financial stability, combating possible financial crises and continuing to operate in globalized markets will only be possible by updating the mandate and jurisdiction of financial institutions.

CONCLUSION

The necessity of supporting political independence with economic independence was put forward for the first time at the 1923 İzmir Economy Congress. Thus, the foundations of the financial institutions of the Republican period began to be laid. While various banks and financial institutions such as the Central Bank of the Republic of Turkey started their activities in the first years of the Republican period, the number and types of banks in the financial system increased over time. In today's increasing capital mobility, various regulatory and supervisory institutions have started their activities in addition to institutions such as the BRSA and the Istanbul Stock Exchange in the post-1980 period.

In this study, financial institutions are classified as banking sector, capital markets, participation finance sector, insurance sector, non-banking financial sector, payment systems and electronic money institutions and other institutions. While classifying the financial institutions in Turkey on the basis of sectors, the Republican period was divided into two main periods: the period of 1923-1980 and the period after 1980, when financial markets began to liberalize.

Institutions such as the BRSA, the CBRT, and Borsa İstanbul, which are market leaders on the basis of sectors, were also focused on, and it was emphasized that their mandate and limits had changed with various legal regulations over the course of 100 years.

With the effect of the integration of financial markets with globalization and the increase in capital flow, the legislation on financial institutions has been updated and information on current financial instruments and markets has begun to be included.

KAYNAKÇA

- Altıparmak, A. (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 35-59.
- Atağenç, İ. Ö. (2017). İzmir İktisat Kongresi ve 24 Ocak Kararları Sonrası Türkiye’nin Liberal Tecrübesinin Karşılaştırmalı Analizi [Özel sayı] *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 69-87.
- Aysan, M. A. (2004). *Atatürk’ün Ekonomi Politikası*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları
- Boratav, K. (2018). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çekin, S. E. (2019). Türkiye’de Finans Sisteminin Yapısı ve Dönüşüm Gereksinimi. *SETA Analiz*, Temmuz, (290).
- Çoban, O., Yorgancılar, F. N., ve Kabaklarlı, E. (2015). BDDK’nın Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkisinin Malmquist İndeksi ile Test Edilmesi (1995-2010). *Academic Review of Economics & Administrative Sciences*, 8(2).
- Coşkun, Ö. A. ve Eken, M. H. (2015). 2001 ve 2008 Krizlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırılması. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, 1(104), 105-130.
- Doğangün, G. (2008). Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması: BDDK ve Yönetişim. *Memleket Siyaset Yönetim*, 3 (6), 39-66.
- Dooley, M. P. ve Frankel, J. A.. (2007). *Managing Currency Crises in Emerging Markets*. University of Chicago Press.
- Doruk, Ö. T. ve Yavuz, H. B. (2018). 1980’den Sonra Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15, 2237-2265.
- Ece, N. ve Akın, F. (2010). Bankacılık Sektörünü Düzenleyen Otoritelerin Yapılanması: BaFin ve BDDK Örneği. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (17), 21-30.
- Engin, C. ve Göllüce, E. (2016). 2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 27-40.
- Frame, W.S. ve White, L. J., (2014), “Technological change, financial innovation, and diffusion in banking”, *NYU Working Paper, No. 2451733549*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2380060/2808.2017

- İşler, H. (2021). Industrialization Policies in Turkey 1923-1980 Period. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 4(1), 35-51.
- Karaçor, Z. ve Alptekin, V. (2006). 1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi. *İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 306-342.
- Kazgan, G. (2017). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepenek, Y. Y. (2011). Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kılıçbay, A. (1999). *Türk Ekonomisi*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Memiş, Ş. (2020). 20. Yüzyıl Türkiye Ekonomisi Üzerine Kısa Bir Analiz (1923-2000). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (66), 263-284.
- Merkezi Kayıt Kuruluşu (2023). <https://www.mkk.com.tr>, Erişim: 16 Haziran 2023,
- Palamut, M. E. ve Giray, F. (2001). Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar. *Yeni Türkiye*, 44, 20-34.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Sabır, H. (2006). Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı. *Sayıştay Dergisi*, 62, 3-19.
- Savrul, B. K., Özel, H. A. ve Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55-78.
- Sönmez, A. ve Şimşek, F. (2011). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Küçük Ölçekli Bir Aile İşletmesi Üzerindeki Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.6(3), 93-114
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkiye Bankalar Birliği (TBB). (2023). Hakkımızda. Erişim: 3 Temmuz 2023, <https://www.tbb.org.tr/tr/hakkimizda/kurumsal/hakkinda/vizyon-misyon-ve-temel-degerler/12>.
- T.C. Finans Ofisi (2023). <https://www.cbfo.gov.tr/turkiyeye-genel-bakis>, 1 Temmuz 2023
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2008). Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Erişim: 1 Temmuz 2023, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/3fac8ff1-5cbe-4c05-89b1-4f0a4cfbaa90/dundenbugune_TCMB.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=RO_OTWORKSPACE-3fac8ff1-5cbe-4c05-89b1-4f0a4cfbaa90-m3fB7Js
- Türkiye Cumhuriyeti Sermaye Piyasası Kurulu (SPK). (2022a). Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2022. Erişim: 20 Haziran 2023, https://tspb.org.tr/wp-content/uploads/2023/05/Turkiye_Sermaye_Piyasasi_2022.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Sermaye Piyasası Kurulu (SPK). (2022b). Sermaye Piyasası Faaliyet Raporu. Erişim: 2 Temmuz 2023, <https://spk.gov.tr/data/SPK-Faaliyet-Raporu-2022/mobile/index.html#p=7>
- Yetiz, F. ve Ünal, A. E. (2018). FİNANSAL YENİLİKLERİN GELİŞİMİ VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 117-135.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Gökçe Sinem ERBUĞA Ayşegül GÜR SOY
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Gökçe Sinem ERBUĞA Ayşegül GÜR SOY
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Gökçe Sinem ERBUĞA Ayşegül GÜR SOY
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Gökçe Sinem ERBUĞA Ayşegül GÜR SOY
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Gökçe Sinem ERBUĞA Ayşegül GÜR SOY

-RESEARCH ARTICLE-

**ENHANCING CYBERSECURITY RISK MANAGEMENT THROUGH
CONCEPTUAL ANALYSIS OF HRM INTEGRATION**

Filiz MIZRAK¹

Abstract

In the rapidly changing world shaped by technology, the need for effective cybersecurity risk management has become vital for businesses. This literature review shifts the focus from traditional approaches by exploring the potential of integrating Human Resource Management (HRM) practices to heighten cybersecurity risk management. The study aims to provide a conceptual analysis of how organizations can reinforce their cybersecurity strategies, improve threat identification, refine response mechanisms, and optimally allocate crucial resources. The outcomes of this conceptual analysis are poised to reshape the understanding of cybersecurity risk management. By exploring the interplay between HRM and the challenges posed by cyber threats, the research aims to guide organizations in establishing a more adaptive and robust cybersecurity approach. This strategic alignment is anticipated to enhance resilience against cyber threats, streamline resource utilization, and contribute to a more secure digital environment. The insights derived from this literature review offer a roadmap for organizations seeking to enhance their cybersecurity practices and instill a culture of cyber vigilance and preparedness. Aligning HRM strategies with the demands of cybersecurity not only safeguards critical assets but also positions businesses at the forefront of cyber resilience. This study plays a crucial role in guiding organizations towards a future where cybersecurity becomes a strategic imperative, integral to their operational DNA, thereby contributing to a safer digital realm.

Keywords: *Human Resource Management, Risk Management, Cybersecurity.*

JEL Codes: *M10, O15, L20.*

Başvuru: 13.08.2023   **Kabul:** 22.01.2024

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Beykoz Üniversitesi, Lojistik Yönetimi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye, flzmizrak@gmail.com, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/999458>

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ENTEGRASYONUNUN KAVRAMSAL ANALİZİ ARACILIĞIYLA BİLGİ GÜVENLİĞİ RİSK YÖNETİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ²

Öz

Teknoloji tarafından şekillendirilen hızla değişen dünyada, etkili siber güvenlik risk yönetiminin işletmeler için hayati önem taşımaktadır. Bu literatür çalışması, potansiyel olarak İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) uygulamalarını entegre etmenin siber güvenlik risk yönetimini güçlendirme potansiyelini keşfederek, geleneksel yaklaşımlardan farklılaşmaktadır. Çalışma, organizasyonların siber güvenlik stratejilerini nasıl güçlendirebileceklerini, tehdit tanımlamayı nasıl iyileştirebileceklerini, yanıt mekanizmalarını nasıl geliştirebileceklerini ve kritik kaynakları nasıl optimal bir şekilde tahsis edebileceklerine dair kavramsal bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Bu kavramsal analizin sonuçları, siber güvenlik risk yönetimi anlayışını şekillendirmeye yöneliktir. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) ile siber tehditlerin oluşturduğu zorluklar arasındaki etkileşimi keşfetme yoluyla, araştırma, organizasyonlara daha uyumlu ve sağlam bir bilgi güvenliği yaklaşımı kurma konusunda rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Bu stratejik eşgüdümün, siber tehditlere karşı dayanıklılığı artırması, kaynak kullanımını optimize etmesi ve daha güvenli dijital bir ortama katkıda bulunması beklenmektedir. Bu literatür incelemesinden elde edilen iç görüşler, siber güvenlik uygulamalarını geliştirmek ve siber farkındalık ve hazırlık kültürünü aşlamak isteyen organizasyonlar için bir yol haritası sunmaktadır. İKY stratejilerini siber güvenliğin talepleriyle uyumlu hale getirmek, sadece kritik varlıkları korumakla kalmaz, aynı zamanda işletmeleri siber direncin öncüsü konumuna yerleştirmektedir. Bu çalışma, siber güvenliğin stratejik bir zorunluluk haline geldiği, operasyonel DNA'larına entegre edilen bir geleceğe rehberlik etme konusunda kritik bir rol oynamaktadır, böylece daha güvenli bir dijital ortama katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi, Risk Yönetimi, Siber Güvenlik.

JEL Kodları: M10, O15, L20.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. INTRODUCTION

The contemporary business environment is marked by an unprecedented pace of technological evolution, shaping industries and societies in profound ways. As we navigate through this rapidly evolving technological landscape, the prevalence of digital connectivity and data-driven processes has become integral to the operations of businesses worldwide (Mizrak & Akkartal, 2023). However, with this increased reliance on technology comes the escalating threat of cyber-attacks, highlighting the

² Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

critical need for effective cybersecurity risk management. The transformative impact of technology on various facets of our lives demands a comprehensive and adaptive approach to safeguarding digital assets, making cybersecurity an indispensable aspect of organizational strategy (Abushark et al., 2022).

The advent of the digital era has propelled organizations into uncharted territories, with cyber threats evolving in sophistication and scale. As a result, the importance of effective cybersecurity risk management has risen to the forefront of organizational priorities. The interconnected nature of modern systems, coupled with the increasing value of data assets, underscores the need for robust cybersecurity measures. Organizations are grappling with the challenge of ensuring the confidentiality, integrity, and availability of their digital information in the face of constantly evolving cyber threats. In this dynamic context, the traditional approaches to cybersecurity are proving insufficient, necessitating a reevaluation of strategies to fortify the defense against cyber risks (Bauer et al., 2020).

Traditional cybersecurity methodologies, while effective to a certain extent, face inherent challenges in addressing the complexities of contemporary cyber threats. Static and reactive defense mechanisms often fall short in providing real-time responses to the dynamic nature of cyber-attacks. Moreover, the traditional focus on technical solutions tends to overlook the human element, which is frequently the weakest link in the cybersecurity chain. Phishing attacks, social engineering, and insider threats are examples of challenges that traditional approaches may inadequately address. Thus, a critical analysis of existing cybersecurity strategies is imperative to identify their limitations and explore innovative avenues for enhancement (Aji et al., 2023).

Considering the evolving threat landscape and the shortcomings of traditional cybersecurity measures, there is an urgent need for innovative strategies that go beyond conventional practices. Organizations must seek new approaches that not only address technical vulnerabilities but also consider the human factor in cybersecurity. The integration of Human Resource Management (HRM) practices presents a promising avenue for fortifying cybersecurity by leveraging the skills, awareness, and behavior of employees. Establishing a symbiotic relationship between HRM and cybersecurity can lead to a more comprehensive defense against cyber threats. This study aims to explore the potential of HRM integration as an innovative strategy to enhance cybersecurity risk management, offering a novel perspective on securing the digital infrastructure of organizations (Lohrke & Frownfelter-Lohrke, 2023).

In the subsequent sections, this research will explore the intersection of HRM and cybersecurity, providing a conceptual analysis of how organizations can strategically align their human resources practices with cybersecurity imperatives. By understanding and addressing the challenges posed by cyber threats through HRM integration, organizations can elevate their overall cybersecurity posture. The study not only identifies the shortcomings of traditional approaches but also lays the groundwork for a transformative shift in cybersecurity practices. The following

sections will delve into the literature, methodology, findings, and implications of this research, ultimately offering a road map for organizations seeking to bolster their cybersecurity resilience through innovative HRM integration strategies.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Traditional Approaches to Cybersecurity Risk Management

Conventional cybersecurity methodologies have historically focused on establishing robust perimeter defenses, such as firewalls and intrusion detection systems, to protect an organization's network infrastructure. These traditional approaches often rely heavily on signature-based detection mechanisms, which identify known patterns of malicious activity. Additionally, endpoint protection solutions, antivirus software, and regular system updates constitute fundamental components of these methodologies. The overarching goal has been to create a fortified barrier to prevent unauthorized access and the spread of malware within the organizational network. Moreover, security awareness training and policy enforcement are commonly employed to cultivate a security-conscious culture among employees (Mizrak, 2023).

While traditional cybersecurity approaches have demonstrated efficacy in thwarting known threats, they exhibit notable limitations in the face of the evolving cyber landscape. Signature-based detection systems are inherently reactive, necessitating constant updates to recognize and respond to new and emerging threats. As cyber attackers continually refine their tactics and employ more sophisticated methods, the lag between the discovery of a threat and the deployment of countermeasures becomes a vulnerability (Almeida et al., 2020). Moreover, these approaches often struggle to address novel attack vectors, such as zero-day exploits and advanced persistent threats (APTs), which can go undetected by signature-based systems.

Another critical limitation lies in the overemphasis on technical solutions, neglecting the human factor in cybersecurity. Human errors, intentional or unintentional, remain a prevalent source of vulnerabilities. Phishing attacks, for instance, capitalize on social engineering tactics to exploit individuals within the organization. Traditional methodologies often fall short in adequately preparing employees to recognize and respond to such threats. Furthermore, the increasing prevalence of remote work and the use of personal devices introduce new challenges that conventional approaches may not effectively address. In this context, there is a pressing need to reassess and augment traditional cybersecurity strategies to comprehensively tackle the multifaceted nature of contemporary cyber threats. The subsequent sections of this study will delve into the potential of integrating Human Resource Management (HRM) practices to overcome these limitations and fortify cybersecurity risk management in a holistic manner (Bragas et al., 2022).

One significant limitation of traditional cybersecurity approaches is the insufficient consideration of human-centric vulnerabilities. Employees, often unknowingly, can become conduits for cyber threats through actions such as clicking on malicious links or inadvertently disclosing sensitive information. Conventional methodologies may overlook the importance of cultivating a cybersecurity-aware culture within

organizations. Inadequate employee training and awareness programs contribute to an environment where social engineering attacks, like pretexting or baiting, exploit human vulnerabilities. Integrating HRM practices becomes crucial to address this gap, as human-centric vulnerabilities require a more nuanced approach that combines technical safeguards with an understanding of human behavior (Da Silva et al., 2022).

The rigid nature of traditional cybersecurity approaches poses a significant challenge in adapting to the rapidly evolving threat landscape. The reliance on predefined signatures and rule-based systems limits the ability to respond effectively to novel or unforeseen attack methods. As cyber threats continue to advance in complexity, organizations find themselves lagging behind in updating and adapting their security measures. A lack of agility in traditional approaches can leave organizations vulnerable to zero-day exploits and other emerging threats. The integration of HRM practices can contribute to a more adaptive cybersecurity strategy by fostering a proactive, learning-oriented organizational culture that stays ahead of evolving threats through continuous employee training and awareness (Kizilcan & Mizrak, 2022).

Traditional methodologies often struggle to effectively address insider threats, where employees or individuals with privileged access pose risks to the organization. Whether through malicious intent or inadvertent actions, insiders can compromise sensitive data and systems. Conventional approaches may not adequately distinguish between normal and suspicious behavior from trusted individuals within the organization (Kure & Islam, 2019). By incorporating HRM practices, organizations can implement strategies to identify, monitor, and mitigate insider threats. This includes employee screening, role-based access controls, and continuous monitoring to detect unusual patterns of behavior that may indicate an insider threat (Lee, 2021).

In light of these limitations, the integration of HRM practices into cybersecurity risk management emerges as a promising avenue to address challenges resulted from the contemporary cyber threats. By recognizing and mitigating human-centric vulnerabilities, fostering adaptability, and addressing insider threats, organizations can enhance their overall cybersecurity resilience. The subsequent sections of this study will delve into a conceptual analysis of how the integration of HRM can contribute to fortifying cybersecurity strategies and overcoming the shortcomings of traditional approaches.

2.2. The Role of Human Resource Management (HRM) in Cybersecurity

The relationship between Human Resource Management (HRM) and cybersecurity lies in the recognition that employees are both assets and potential vulnerabilities in an organization's cyber defense strategy. HRM is traditionally responsible for managing personnel, recruitment, training, and fostering a positive organizational culture. Recognizing the importance of the human element in cybersecurity, organizations are now exploring the synergy between HRM practices and the broader goal of fortifying their cyber defenses. The connection is multifaceted, encompassing employee training, awareness programs, hiring practices, and the development of a cybersecurity-centric organizational culture. Understanding this intricate connection

is fundamental to leveraging HRM effectively as a strategic asset in cybersecurity risk management (Llorens, 2017).

HRM plays a crucial role in designing and implementing effective employee training and awareness programs. By providing comprehensive cybersecurity training, employees can develop the knowledge and skills needed to identify and respond to potential threats. This proactive approach empowers employees to become the first line of defense against cyber attacks, reducing the likelihood of falling victim to social engineering tactics such as phishing. Continuous awareness programs foster a cybersecurity-conscious culture, reinforcing the significance of security practices in day-to-day operations (Menaka, 2022).

Strategic integration of cybersecurity considerations into HRM practices involves incorporating security awareness in the hiring process. Conducting thorough background checks and assessing candidates for their cybersecurity awareness can contribute to building a workforce with a security-oriented mindset. This proactive screening can help prevent potential insider threats and ensure that individuals entrusted with critical responsibilities are aligned with the organization's cybersecurity goals (Singh & Sharma, 2020).

HRM can collaborate with IT departments to implement role-based access controls and privilege management systems. By aligning access permissions with job roles, HRM ensures that employees have the necessary access rights without unnecessary privileges. This limits the potential impact of insider threats and reduces the risk of unauthorized access to sensitive information. HRM's involvement in defining and managing access controls contributes to a more secure organizational structure (Gillam, 2019).

Beyond specific programs and practices, HRM can contribute to the development of a cybersecurity-centric organizational culture. This involves instilling a sense of responsibility for cybersecurity among employees at all levels. Through effective communication, policy enforcement, and organizational support, HRM can create an environment where cybersecurity is not perceived as solely an IT concern but as a collective responsibility embraced by every member of the organization (Madaan et al., 2023).

HRM can collaborate with IT and cybersecurity teams to develop and implement incident response training programs. By defining clear roles and responsibilities during a cybersecurity incident, HRM ensures that employees are well-prepared to act swiftly and effectively. This includes communication protocols, crisis management training, and coordination with external stakeholders. Such proactive measures enhance the organization's overall resilience in the face of cyber threats (Kalia & Mishra, 2023).

In essence, the potential contributions of HRM to cybersecurity risk management extend far beyond conventional IT-centric approaches. The strategic integration of HRM practices positions employees as active participants in the organization's cybersecurity defense, fostering a holistic and adaptive approach to cyber risk

mitigation. The subsequent sections of this study will delve deeper into the conceptual analysis of how organizations can benefit from the potential of HRM integration to strengthen their cybersecurity strategies and effectively manage cyber risks.

Table 1. Contributions of HRM to Cybersecurity Risk Management

Contribution	Description
Employee Training and Awareness	Implementing comprehensive cybersecurity training programs to empower employees with the skills to identify and respond to potential threats. Continuous awareness initiatives establish a cybersecurity-conscious culture.
Hiring Practices and Background Checks	Incorporating security awareness in the hiring process, conducting thorough background checks, and assessing candidates for their cybersecurity awareness to build a workforce aligned with security goals.
Role-based Access Controls	Collaborating with IT to implement role-based access controls, ensuring employees have appropriate access rights aligned with their job roles. Reducing the risk of insider threats and unauthorized access.
Fostering a Cybersecurity-Centric Culture	Instilling a sense of responsibility for cybersecurity through effective communication, policy enforcement, and organizational support. Creating an environment where cybersecurity is embraced by every member of the organization.
Incident Response Training and Coordination	Collaborating with IT and cybersecurity teams to develop and implement incident response training programs. Defining clear roles, responsibilities, and communication protocols to enhance organizational resilience during cyber incidents.

This table provides a concise overview of the various ways in which HRM can contribute to cybersecurity risk management within an organization.

2.3. Conceptual Framework

The conceptual framework of this study revolves around the strategic integration of Human Resource Management (HRM) practices into the domain of cybersecurity risk management. This integration signifies a departure from traditional cybersecurity approaches that primarily focus on technological solutions. By incorporating HRM practices, organizations aim to stress the human factor as a proactive and adaptive element in their cybersecurity strategies. This involves aligning HRM processes, such as employee training, hiring practices, and organizational culture development, with the overarching goal of fortifying defenses against cyber threats. The integration seeks to create a holistic approach where employees become integral contributors to the organization's cybersecurity resilience, working in tandem with technological safeguards (Bragas et al., 2022).

The integration of HRM practices into cybersecurity risk management encompasses various facets, including employee awareness, skills development, and the establishment of a cybersecurity-centric culture. Employee training programs, aligned with HRM initiatives, play a crucial role in enhancing the workforce's ability to identify and respond to cyber threats. Moreover, the strategic incorporation of security considerations into hiring practices ensures that cybersecurity awareness becomes an inherent quality sought in potential candidates. This conceptual integration aims to bridge the gap between technical cybersecurity measures and the human element, recognizing that a well-prepared and aware workforce is an invaluable asset in the defense against evolving cyber risks (Llorens, 2017).

The theoretical foundation for the conceptual analysis in this study draws from several relevant theories that underpin the integration of HRM practices into cybersecurity risk management. One such theoretical framework is the Human Capital Theory, which posits that investments in human capital, such as training and education, contribute to the overall productivity and effectiveness of an organization. In the context of cybersecurity, this theory supports the idea that investing in the knowledge and skills of employees enhances the organization's ability to manage cyber risks effectively (Carlbäck et al., 2023).

Additionally, Social Cognitive Theory is instrumental in understanding how individuals learn and adopt new behaviors, including those related to cybersecurity. This theory emphasizes the role of observational learning, social influence, and self-efficacy in shaping behavior. Applying Social Cognitive Theory to the integration of HRM practices in cybersecurity acknowledges the importance of creating a workplace environment that encourages continuous learning, collaboration, and positive cybersecurity behaviors (Zhou et al., 2023).

Furthermore, the concept of Organizational Culture provides a lens through which to examine how the integration of HRM practices contributes to shaping a cybersecurity-centric culture within an organization. A strong organizational culture that values and

prioritizes cybersecurity creates an atmosphere where employees are actively engaged in safeguarding the digital assets of the organization (Safitra et al., 2023).

In summary, the conceptual framework of this study envisions a symbiotic relationship between HRM practices and cybersecurity risk management, drawing on theories that emphasize the value of human capital, individual learning processes, and organizational culture. The subsequent sections will delve deeper into the conceptual analysis, exploring how this integration can lead to improved threat identification, enhanced response mechanisms, and optimal resource allocation in the context of cybersecurity.

2.4. Previous Studies in Literature about HRM Integration & Cybersecurity

In the face pace of Human Resource Management (HRM) and cybersecurity, understanding the relationship between technology, personnel, and security measures is crucial. This literature table compiles a diverse array of studies spanning from 2016 to 2023, each shedding light on various facets of HRM and cybersecurity integration. The keywords to explore these topics further include cybersecurity, human resource management, talent discovery, blockchain, artificial intelligence, digital conflicts, federated learning, and data security. From investigating the challenges and opportunities posed by digital transformations to proposing innovative solutions such as blockchain-based HRM systems and federated learning for IT security, these studies contribute to a comprehensive understanding of the dynamic relationship between HRM and cybersecurity in the contemporary digital age.

Table 2. Previous on HRM Integration & Cybersecurity

Authors (APA Format)	Purpose of the Study	Findings
Gillam (2019)	Cyber security and human resource development implications for the enterprise	Explored integrating human-oriented cyber security with human resource development. Identified the need for interdisciplinary involvement for cyber security awareness.
Matern (2019)	e-Platform for IT Personnel Development: Addressing the most Strategic Challenge in the Cyber Domain– People	Presented an approach for addressing the human capital challenge in the cyber domain through an e-Platform.
Zatonatskiy et al. (2019)	Modern Information Technologies in HRM:	Discussed the impact of ICT on HRM, analyzed

	Concept of Personnel Security	cloud computing's role, and emphasized the importance of personnel security with IT technologies.
Singh & Sharma (2020)	An Explication on Data & Information Security in Human Resource Management System	Emphasized security issues and challenges in HRM systems, providing insights into data security during implementation.
Bauer et al. (2020)	Privacy and cybersecurity challenges, opportunities, and recommendations: Personnel selection in an era of online application systems and big data	Addressed the use of big data in personnel selection, highlighting privacy and security concerns. Offered recommendations for stakeholders.
Fontenele & Sun (2016)	Knowledge management of cyber security expertise: an ontological approach to talent discovery	Presented an ontological approach to talent discovery in cyber security, combining quantitative and qualitative criteria. Experimented and appraised the model.
Menaka (2022)	A Study on Role of Human Resources In Cyber Security In India–With Special Reference to Cyber Risk Management	Explored HR's role in cyber hazard management, emphasizing the importance of a strong organizational cyber security culture.
Kirpik & Filizöz (2022)	Digital Conflicts in Human Resources Management	Discussed digital conflicts in HRM due to digital transformation, Industry 4.0, and the impact of information systems.

<p>Adel et al. (2022)</p>	<p>BC-HRM: a blockchain-based human resource management system utilizing smart contracts</p>	<p>Designed BC-HRM, a blockchain-based HRM system, with a successful evaluation based on the System Usability Scale (SUS) model.</p>
<p>Kalia & Mishra (2023)</p>	<p>Role of Artificial Intelligence in Re-inventing Human Resource Management</p>	<p>Explored the integration of AI into HR functions and its impact on talent acquisition, training, performance management, and employee engagement.</p>
<p>Aji et al. (2023)</p>	<p>Building Trust in The Digital Age: How HRM and Cybersecurity Collaborate for Effective Stakeholder Relations</p>	<p>Emphasized the collaboration between HRM and cybersecurity for effective stakeholder relations and provided recommendations.</p>
<p>Lohrke & Frownfelter-Lohrke (2023)</p>	<p>Cybersecurity research from a management perspective: A systematic literature review and future research agenda</p>	<p>Reviewed cybersecurity research from a management perspective and highlighted future research opportunities.</p>
<p>Madaan et al. (2023)</p>	<p>Use and Applications of Blockchain Technology in Human Resource Management Functions</p>	<p>Explored the uses of blockchain in HRM processes, including recruitment, selection, skills mapping, payroll processing, and data security.</p>
<p>Verlande et al. (2023)</p>	<p>Requirements for a Federated Learning System to strengthen IT Security in Human Resource Management</p>	<p>Examined requirements for a Federated Learning system to strengthen IT security in HRM, especially in the recruitment process.</p>

Various themes emerge from the analysis of these diverse studies, collectively painting a nuanced picture of the intricate interplay between Human Resource Management (HRM) and cybersecurity. First and foremost, the imperative of safeguarding sensitive data consistently features as a central theme. Whether through the lens of blockchain technology, federated learning systems, or the application of artificial intelligence, the studies underscore the critical need for robust cybersecurity measures to protect organizational and individual information.

Talent management and discovery constitute another prevalent theme, with studies emphasizing the importance of adopting innovative approaches in identifying, nurturing, and retaining skilled personnel within the digital workforce. The advent of Industry 4.0 and the associated digital transformations necessitate a paradigm shift in HRM practices, requiring organizations to adapt to new-collar, cyber-collar, and metal-collar employee types.

Moreover, the studies collectively shed light on the evolving role of HR professionals as pivotal actors in mitigating cybersecurity risks. From addressing digital conflicts arising from rapid digitalization to facilitating transparent communication about technology challenges, HR professionals emerge as key contributors to organizational cybersecurity resilience.

The integration of cutting-edge technologies into HRM processes, such as blockchain and artificial intelligence, stands out as a transformative theme. Whether through the development of blockchain-based HRM systems or the redefinition of HR functions using AI, these studies signal a broader shift towards leveraging technological innovations for enhanced efficiency in HRM practices.

Additionally, the studies collectively underscore the significance of organizational adaptability and preparedness in the face of digital disruptions. The emergence of digital conflicts, as highlighted in the context of HRM during the pandemic, accentuates the need for businesses to respond to unexpected challenges swiftly and effectively. Moreover, the studies emphasize the importance of fostering a positive cybersecurity culture within organizations, recognizing that a well-informed and vigilant workforce is pivotal in mitigating potential risks.

Furthermore, the role of HRM in promoting collaborative efforts with cybersecurity stakeholders becomes apparent. Building trust in the digital age requires effective collaboration between HR professionals and cybersecurity experts. Establishing transparent communication channels, prioritizing data privacy, and undertaking ongoing cybersecurity training for employees are integral components of this collaborative approach, as highlighted in several studies.

As organizations increasingly rely on big data for HR processes, the ethical considerations and privacy concerns surrounding the use of such data emerge as salient themes. The studies illuminate the delicate balance organizations must strike between leveraging big data for informed decision-making and safeguarding individual privacy rights. Recommendations offered in the literature underscore the

importance of establishing ethical guidelines and ensuring compliance with privacy regulations.

3. METHODOLOGY

To construct a robust foundation for our exploration, a comprehensive review of existing literature was conducted. This step involved an exhaustive examination of scholarly articles, conference papers, and books published between 2016 and 2023. Key databases such as IEEE Xplore, SpringerLink, and PsycInfo were systematically searched, employing specific keywords such as "cybersecurity," "human resource management," "blockchain," "artificial intelligence," and other relevant terms. The goal was to gather insights from a diverse array of studies, ensuring a nuanced understanding of the evolving relationship between HRM and cybersecurity.

3.1. Conceptual Analysis of HRM Practices in Cybersecurity

In an era dominated by technological advancements and the escalating challenges posed by cyber threats, the intersection of Human Resource Management (HRM) practices and cybersecurity emerges as a pivotal area of exploration. This table captures insights from 14 diverse studies, shedding light on the relationship between HRM strategies and the ever-evolving landscape of cybersecurity. The studies encapsulate themes ranging from the integration of cybersecurity with HR development to the innovative incorporation of technologies like blockchain and artificial intelligence in HRM functions. By presenting a detailed overview of each study, including authors and publication years, this table serves as a valuable repository for individuals seeking a deeper understanding of how HRM practices adapt and contribute to organizational cybersecurity resilience.

Table 3. Themes for HRM Practices in Cybersecurity

Theme	Author and Publication Year	Explanation
Integration of Cybersecurity and HR Development	Gillam (2019)	Explored the intersection of cybersecurity and human resource development, emphasizing interdisciplinary involvement.
Technology Integration in HRM for Personnel Development	Matern (2019)	Introduced an e-Platform addressing the human capital challenge in the cyber domain, showcasing technology integration with HRM.

ICT Impact on HRM with Emphasis on Personnel Security	Zatonatskiy et al. (2019)	Explored the impact of ICT on HRM, specifically emphasizing the role of cloud computing in personnel security.
Data & Information Security Challenges in HRM Systems	Singh & Sharma (2020)	Emphasized security issues in HRM systems, shedding light on data security challenges during implementation.
Privacy and Cybersecurity in Personnel Selection	Bauer et al. (2020)	Addressed privacy and cybersecurity challenges in personnel selection, particularly in the era of big data.
Ontological Approach to Talent Discovery in Cybersecurity	Fontenele & Sun (2016)	Presented an ontological approach to talent discovery in cybersecurity, blending quantitative and qualitative criteria.
Role of HR in Cyber Hazard Management	Menaka (2022)	Explored HR's role in cyber hazard management, emphasizing the establishment of a strong organizational cybersecurity culture.
Navigating Digital Conflicts in HRM	Kirpik & Filizöz (2022)	Discussed digital conflicts in HRM due to digital transformation and Industry 4.0, indicating the need for HR practices to navigate conflicts.
Blockchain-Based HRM System	Adel et al. (2022)	Designed a blockchain-based HRM system,

		demonstrating the integration of blockchain technology with HR practices.
AI Integration in HR Functions	Kalia & Mishra (2023)	Explored the integration of AI into HR functions, emphasizing its impact on talent acquisition, training, performance management, and employee engagement.
Collaboration between HRM and Cybersecurity	Aji et al. (2023)	Emphasized collaboration between HRM and cybersecurity for effective stakeholder relations, showcasing HR's strategic role.
Management Perspective on Cybersecurity Research	Lohrke & Frownfelter-Lohrke (2023)	Conducted a systematic literature review from a management perspective, outlining future research opportunities in cybersecurity.
Blockchain Technology in HRM Functions	Madaan et al. (2023)	Explored the use of blockchain in HRM functions, indicating HR's adaptability to technology for recruitment, skills mapping, payroll processing, and data security.
Federated Learning System for IT Security in HRM	Verlande et al. (2023)	Examined requirements for a Federated Learning system to strengthen IT security in HRM, emphasizing the dynamic nature of HR practices to align with evolving cybersecurity needs.

In conclusion, perspectives offered by these studies underscore the dynamic nature of HRM practices in responding to the cybersecurity challenges of contemporary organizational landscapes. The integration of technology, collaborative efforts, and strategic adaptation reflects an evolution within HRM to safeguard sensitive information and mitigate cyber risks. As organizations are trying to survive in the changing digital realm, these insights pave the way for informed decision-making and proactive HRM strategies aimed at fortifying cybersecurity measures.

4. FINDINGS

The role of HRM in enhancing threat awareness is an important aspect revealed through the study's findings. By integrating Human Resource Management (HRM) practices, organizations can gain a heightened sense of threat awareness among employees. This involves instilling a cybersecurity mindset through targeted training programs and awareness initiatives facilitated by HRM. Employees, as the first line of defense, become more adept at recognizing and reporting potential threats, thus significantly contributing to improved threat identification within the organizational ecosystem.

Strategies for integrating HRM to improve threat identification emerged as a critical finding in this study. Organizations can enhance threat identification by incorporating cybersecurity considerations into HRM processes. This includes the development of tailored training modules that educate employees on the evolving nature of cyber threats and the implementation of simulated exercises to test their ability to identify and respond to potential risks. Furthermore, HRM can facilitate regular communication channels to keep employees informed about the latest cybersecurity trends and ensure a continuous learning environment, ultimately strengthening the organization's ability to proactively identify and address emerging threats.

Leveraging HRM for a quick and effective response to cyber incidents is a key finding that underscores the importance of HRM in incident response strategies. The study reveals that HRM can play a crucial role in streamlining communication channels during a cyber incident, ensuring swift and coordinated responses. By incorporating HRM into incident response planning, organizations can establish clear roles and responsibilities, facilitate effective communication between teams, and minimize response times, thereby enhancing overall incident response mechanisms.

Developing adaptive response strategies through HRM integration emerged as another significant finding. The study suggests that HRM practices can contribute to the development of adaptive response strategies that go beyond traditional, rule-based approaches. This involves HRM fostering a culture of continuous learning and improvement, allowing organizations to adapt to evolving cyber threats. By integrating HRM into the planning and execution of response strategies, organizations can enhance their ability to dynamically respond to the ever-changing landscape of cyber threats.

HRM's role in efficient resource utilization for cybersecurity emerged as a crucial finding in the study. Through strategic integration with HRM practices, organizations

can optimize the allocation of resources dedicated to cybersecurity efforts. This includes aligning workforce skills with specific cybersecurity tasks, ensuring that personnel are deployed effectively to address identified risks. HRM's involvement in resource allocation ensures a more targeted and efficient use of human capital, technology, and budgetary resources in the pursuit of robust cybersecurity measures.

Allocating crucial resources based on HRM insights represents a strategic approach unveiled in the study's findings. By leveraging HRM data and insights, organizations can make informed decisions regarding resource allocation for cybersecurity. This involves HRM collaborating with cybersecurity teams to analyze workforce capabilities, assess training needs, and identify areas where additional resources, whether in the form of personnel or technology, are required. The integration of HRM in resource allocation processes ensures a holistic and data-driven approach to cybersecurity risk management.

4. IMPLICATIONS

The transformative impact of HRM integration revealed in this study has important implications for reshaping the traditional understanding of cybersecurity risk management. The integration of Human Resource Management (HRM) practices signifies a departure from conventional, solely technology-focused approaches. It highlights the transformative potential of harnessing the human factor as a strategic asset in fortifying cybersecurity defenses. By recognizing the role of employees in threat identification, response mechanisms, and resource allocation, organizations can reevaluate their cybersecurity strategies, moving towards a more comprehensive and adaptive framework that integrates HRM principles. This transformative impact extends beyond a mere enhancement of technical capabilities; it speaks to a fundamental shift in organizational culture and strategy, positioning cybersecurity as a collective responsibility woven into the fabric of the entire enterprise.

The findings of this study suggest a paradigm shift in organizational cybersecurity strategies as a consequence of HRM integration. Traditionally siloed departments, such as IT and HR, are shown to be integral collaborators in fortifying cybersecurity measures. This shift challenges organizations to view cybersecurity not as an isolated technical concern but as a multifaceted discipline that requires a holistic approach. The integration of HRM practices prompts organizations to view cybersecurity as a strategic imperative, embedded in the organizational DNA, and encourages a collaborative mindset that engages employees at all levels. This paradigm shift is essential for adapting to the dynamic nature of cyber threats, fostering a culture of innovation and continuous improvement in organizational cybersecurity strategies.

The implications of this study extend to guiding organizations on a transformative journey to enhance their cybersecurity practices. By providing a roadmap for integrating HRM into cybersecurity risk management, organizations can strategically align their human resources with cybersecurity imperatives. This roadmap involves implementing targeted employee training, refining hiring practices, and fostering a culture that values cybersecurity. Organizations can leverage the insights gained from this study to develop customized strategies that suit their unique organizational

contexts, ensuring a tailored and effective integration of HRM practices to bolster cybersecurity defenses.

Additionally, the study underscores the importance of establishing a culture of cyber vigilance and preparedness within organizations. The findings suggest that by integrating HRM practices, organizations can instill a sense of responsibility for cybersecurity across the entire workforce. This cultural shift involves not only addressing technical aspects but also fostering a mindset where every employee becomes a proactive participant in cybersecurity efforts. By guiding organizations toward establishing a culture of cyber vigilance and preparedness, this study equips them with the tools needed to create a resilient environment that can effectively navigate the evolving landscape of cyber threats.

5. CONCLUSION

The importance of HRM integration in cybersecurity risk management, as evidenced by the findings of this study, stresses a shift in how organizations approach the multifaceted challenge of cyber threats. The integration of Human Resource Management (HRM) practices is not only an augmentation of technical capabilities but a transformative strategy that recognizes employees as proactive contributors to the organization's cybersecurity resilience. By aligning HRM with cybersecurity imperatives, organizations can harness the human factor to enhance threat identification, response mechanisms, and resource allocation, ultimately fortifying their defenses against an ever-evolving threat landscape.

The contributions of HRM integration to threat identification, response mechanisms, and resource allocation represent a holistic approach to cybersecurity. The study's key findings highlight that HRM practices play a crucial role in fostering a culture of cyber awareness, enabling quick and effective responses to incidents, and optimizing the allocation of resources based on human insights. By recognizing the interplay between HRM and cybersecurity challenges, organizations stand to benefit from a more comprehensive and adaptive cybersecurity strategy that addresses both technical vulnerabilities and the human element, leading to a more resilient digital infrastructure.

Recommendations for further research and practical implementation revolve around the need to delve deeper into the specific mechanisms and frameworks for successfully integrating HRM practices into cybersecurity risk management. Future studies could explore industry-specific nuances, organizational sizes, and regional variations to provide tailored recommendations for diverse contexts. Additionally, practical implementation strategies, case studies, and success stories could offer valuable insights into overcoming challenges and maximizing the benefits of HRM integration in real-world organizational settings.

The anticipated impact on the cybersecurity landscape is one of increased adaptability, resilience, and cultural transformation within organizations. As the integration of HRM practices gains prominence, the cybersecurity landscape is expected to witness a shift toward a more proactive and collaborative defense against cyber threats. The

findings from this study suggest that organizations embracing HRM integration are likely to become pioneers in establishing a culture of cyber vigilance and preparedness, positioning themselves at the forefront of a safer and more secure digital realm. The anticipated impact extends beyond individual organizations, influencing broader industry standards and best practices in cybersecurity risk management.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ENTEGRASYONUNUN KAVRAMSAL ANALİZİ ARACILIĞIYLA BİLGİ GÜVENLİĞİ RİSK YÖNETİMİNİN GELİŞTİRİLMESİ

1. GİRİŞ

Bu çalışma, günümüz iş ortamının hızla evrilen teknolojik peyzajında, dijital bağlantı ve veri odaklı süreçlerin yaygınlaşmasıyla birlikte artan siber tehditlere karşı etkili bir savunma stratejisi geliştirmenin kritik önemini vurgulamaktadır. Geleneksel siber güvenlik yaklaşımlarının, çağdaş tehditlerin karmaşıklığını ve hızını ele almakta yetersiz kaldığı belirtilirken, İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) uygulamalarının entegrasyonu ile siber güvenlikte insan faktörünü dikkate alan bir yaklaşımın potansiyelini araştırmaktadır. Yenilikçi siber güvenlik stratejileri gerekliliğini vurgulayan çalışma, İKY entegrasyonunun, organizasyonların dijital altyapılarını güçlendirmek için beceriler, farkındalık ve davranışları kullanma potansiyeli olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca, geleneksel siber güvenlik metodolojilerinin sınırlamalarını ele alarak, güncel tehditlere daha adaptif ve kapsamlı bir yanıt geliştirmenin önemini vurgulamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, PubMed, IEEE Xplore ve Google Scholar gibi akademik veritabanlarından elde edilen akademik makaleler, araştırma çalışmaları ve ilgili yayımlar incelenmektedir. Bu bağlamda çalışma, İnsan Kaynakları Yönetim uygulamalarının siber güvenlik risk yönetimi alanındaki potansiyelini anlamak için temel bir bilgi sağlamıştır. Literatür taramasının ardından, bu bulguların temelinde nitel bir araştırma metodolojisi benimsenmiş ve kavramsal analiz gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışma, İnsan Kaynakları Yönetimi'nin (İKY) tehdit farkındalığını artırma, tehdit tespitini geliştirme, siber olaylara etkili yanıt verme, adaptif yanıt stratejileri oluşturma ve kaynak kullanımını optimize etme gibi kilit rollerde önemli olduğunu gösteriyor. İKY uygulamalarının entegrasyonu, organizasyonlara çalışanlar arasında siber güvenlik bilinci oluşturma, tehditleri tanıma ve raporlama yeteneklerini güçlendirme imkânı sunmaktadır. Ayrıca, İKY'nin siber olaylara hızlı yanıt vermede koordinasyonu artırma ve adaptif stratejiler geliştirmeye katkı sağlama yeteneği vurgulanmaktadır. İKY'nin kaynak tahsisine entegrasyonu, siber güvenlik çabalarında daha etkili ve hedefe yönelik bir kullanımı desteklemekte, bu da organizasyonların siber tehditlere daha dinamik bir şekilde yanıt verme yeteneğini güçlendirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, İnsan Kaynakları Yönetimi'nin (İKY) siber güvenlik risk yönetimine entegrasyonunun, organizasyonların siber tehditlere karşı daha etkili bir savunma stratejisi benimsemelerinde kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. İKY uygulamalarının entegrasyonu, sadece teknik yetenekleri güçlendirmekle kalmayıp aynı zamanda çalışanları organizasyonun siber güvenlik direncine proaktif bir şekilde katkıda bulunan bir dönüşümsel strateji olarak tanımaktadır. Bu, tehdit tespiti, yanıt mekanizmaları ve kaynak tahsisi gibi alanlarda bütünlük sağlayarak, organizasyonların siber tehditlere karşı daha dirençli bir dijital altyapı oluşturmalarına olanak tanımaktadır. İKY entegrasyonunu benimseyen organizasyonlar, siber güvenlik kültürünü güçlendirme ve kendilerini daha güvenli bir dijital ortamın öncüsü olarak konumlandırma eğilimindedir, bu da endüstri standartları ve siber güvenlik risk yönetimi alanında geniş bir etki yaratma potansiyeline işaret etmektedir.

REFERENCES

- Abushark, Y. B., Khan, A. I., Alsolami, F., Almalawi, A., Alam, M. M., Agrawal, A., ... & Khan, R. A. (2022). Cyber security analysis and evaluation for intrusion detection systems. *Comput. Mater. Contin*, 72(1), 1765-1783
- Adel, H., ElBakary, M., ElDahshan, K., & Salah, D. (2022). BC-HRM: a blockchain-based human resource management system utilizing smart contracts. In *The International Conference on Deep Learning, Big Data and Blockchain (Deep-BDB 2021)* (pp. 91-105). Springer International Publishing.
- Ahvanooey, M. T., Zhu, M. X., Ou, S., Mazraeh, H. D., Mazurczyk, W., Choo, K. K. R., & Li, C. (2023). AFPr-AM: A novel Fuzzy-AHP based privacy risk assessment model for strategic information management of social media platforms. *Computers & Security*, 130, 103263.
- Aji, G. G., Widodo, S., Aji, G. N., Aji, G. G., & Prawitasari, D. (2023). Building Trust in The Digital Age: How HRM and Cybersecurity Collaborate for Effective Stakeholder Relations. *Management Analysis Journal*, 12(2), 254-260.
- Aji, G. G., Widodo, S., Aji, G. N., Aji, G. G., & Prawitasari, D. (2023). Building Trust in The Digital Age: How HRM and Cybersecurity Collaborate for Effective Stakeholder Relations. *Management Analysis Journal*, 12(2), 254-260.
- Almeida, F., Santos, J. D., & Monteiro, J. A. (2020). The challenges and opportunities in the digitalization of companies in a post-COVID-19 World. *IEEE Engineering Management Review*, 48(3), 97-103.
- Ani, U. D., He, H., & Tiwari, A. (2019). Human factor security: evaluating the cybersecurity capacity of the industrial workforce. *Journal of Systems and Information Technology*, 21(1), 2-35.

- Bauer, T. N., Truxillo, D. M., Jones, M. P., & Brady, G. (2020). Privacy and cybersecurity challenges, opportunities, and recommendations: Personnel selection in an era of online application systems and big data.
- Bragas, C., Bragas, L., & Soliman, C. (2022). The changing workforce and its implications to productivity: A literature review. *Sachetas*, 1(2), 55-69.
- Carlback, M., Nygren, T., & Hägglund, P. (2023). Human Resource Development in Restaurants in Western Sweden—A Human Capital Theory Perspective. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 1-26.
- Da Silva, L. B. P., Soltovski, R., Pontes, J., Treinta, F. T., Leitão, P., Mosconi, E., ... & Yoshino, R. T. (2022). Human resources management 4.0: Literature review and trends. *Computers & Industrial Engineering*, 168, 108111.
- Fontenele, M., & Sun, L. (2016, June). Knowledge management of cyber security expertise: an ontological approach to talent discovery. In *2016 International Conference On Cyber Security And Protection Of Digital Services (Cyber Security)* (pp. 1-13). IEEE.
- Gillam, A. R. (2019). Cyber security and human resource development implications for the enterprise. *Cyber Security: A Peer-Reviewed Journal*, 3(1), 73-92.
- Kalia, P., & Mishra, G. (2023). Role of Artificial Intelligence in Re-inventing Human Resource Management. In *The Adoption and Effect of Artificial Intelligence on Human Resources Management, Part B* (pp. 221-234). Emerald Publishing Limited.
- Kirpik, G., & Filizöz, B. (2022). Digital Conflicts in Human Resources Management. In *Conflict Management in Digital Business: New Strategy and Approach* (pp. 127-145). Emerald Publishing Limited.
- Kizilcan, L. S., & Mizrak, K. C. (2022). Cyber Attacks In Civil Aviation And The Concept Of Cyber Security. *Idea Studies Journal. International Journal*, 47(8), 742-752.
- Kure, H. I., & Islam, S. (2019). Assets focus risk management framework for critical infrastructure cybersecurity risk management. *IET Cyber-Physical Systems: Theory & Applications*, 4(4), 332-340.
- Lee, I. (2021). Cybersecurity: Risk management framework and investment cost analysis. *Business Horizons*, 64(5), 659-671.
- Llorens, J. J. (2017). The Role of Human Resource Management in Cybersecurity. In *Public Personnel Management* (pp. 192-199). Routledge.

- Lohrke, F. T., & Frownfelter-Lohrke, C. (2023). Cybersecurity research from a management perspective: A systematic literature review and future research agenda. *Journal of General Management*, 03063070231200512.
- Madaan, V., Singh, R., & Dhawan, A. (2023). Use and Applications of Blockchain Technology in Human Resource Management Functions. In *Effective AI, Blockchain, and E-Governance Applications for Knowledge Discovery and Management* (pp. 130-142). IGI Global.
- Matern, S. (2019). e-Platform for IT Personnel Development: Addressing the most Strategic Challenge in the Cyber Domain–People. *Information & Security: An International Journal*, 42, 50-62.
- Menaka, R. (2022). A Study on Role of Human Resources in Cyber Security In India– With Special Reference to Cyber Risk Management. *Journal of Positive School Psychology*, 6(2), 4495-4501.
- Mizrak, F. (2023). Integrating cybersecurity risk management into strategic management: a comprehensive literature review. *Research Journal of Business and Management*, 10(3), 98-108.
- Mizrak, F., & Akkartal, G. R. (2023). Strategic management of digital transformation processes in the aviation industry: Case of Istanbul Airport. In *Cases on Enhancing Business Sustainability Through Knowledge Management Systems* (pp. 154-177). IGI Global.
- Safitra, M. F., Lubis, M., & Fakhurroja, H. (2023). Counterattacking cyber threats: A framework for the future of cybersecurity. *Sustainability*, 15(18), 13369.
- Singh, R., & Sharma, T. (2020). An Explication on Data & Information Security in Human Resource Management System. *Vivechan International Journal of Research*, 11(1), 54-62.
- Verlande, L. (2023). Requirements for a Federated Learning System to strengthen IT Security in Human Resource Management.
- Verlande, L., Lechner, U., & Rudel, S. (2022, November). Design of a Federated Learning System for IT Security: Towards Secure Human Resource Management. In *Proceedings of the 11th Latin-American Symposium on Dependable Computing* (pp. 131-136).
- Zatonatskiy, D., Dluhopolska, T., Rozhko, O., Tkachenko, N., Stechyshyn, T., & Metlushko, O. (2019, December). Modern Information Technologies in HRM: Concept of Personnel Security. In *2019 IEEE International Conference on Advanced Trends in Information Theory (ATIT)* (pp. 313-316). IEEE.

Zhou, S., Qin, L., Zhang, J., & Cao, X. (2023). Research on the influencing factors of knowledge transfer among construction workers based on social cognitive theory. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 30(4), 1768-1786.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Filiz Mızrak
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Filiz Mızrak
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Filiz Mızrak
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Filiz Mızrak
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Filiz Mızrak.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**TÜRKİYE’NİN ENDÜSTRİ 4.0’A GEÇİŞ SÜRECİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ***

Neşe SALİK ATA¹

Öz

Dördüncü Endüstri Devrimin başlangıcı olarak Almanya’da 2011 yılında düzenlenen Hannover Fuarı’nda Endüstri 4.0 kavramının gündeme gelmesi kabul edilmektedir. İnsan unsuruna bağlı kalmadan, 24 saat, hiç durmadan karanlık fabrikalarda üretimi esas alan Endüstri 4.0’ın yaşlı nüfusun yoğun olduğu, üretimde yoğunlukla göçmenlerin çalıştırıldığı Almanya’da gündeme gelmesi tesadüf değildir. Endüstri 4.0 kavramı; iletişim, bilişim, internet, nesnelerin interneti, otomasyon, simülasyon, siber güvenlik, siber fiziksel sistemler, büyük veri, bulut teknolojileri, dijital ikiz, robotik teknolojileri, yapay zekâ ve akıllı fabrikaların üretim süreçlerini yoğun biçimde etkileyip dönüştürmesi ile ortaya çıkan yeni bir dönem olarak ifade edilmektedir. Endüstri 4.0’ın ekonomiye en önemli etkisinin üretim kesiminde olacağı öngörüldüğünden devletler, rekabet edebilmek ve bu hızlı değişime ayak uydurmak adına bazı stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Son zamanlarda Türkiye’de de Endüstri 4.0 önem verilen konulardan birisi olmuştur ve geçiş süreci için yol haritaları aranmaya başlanmıştır. Bu çalışma ile Türkiye’nin Endüstri 4.0 sürecinin nasıl ilerlediğinin tespit edilmesi ayrıca Türkiye’nin eğitim ve iş yapısının Endüstri 4.0’a geçiş sürecine uygun hale getirilmesi için hangi adımların atıldığının ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Endüstri 4.0 kavramı hakkında bilgi verilerek Endüstri 4.0’ın temel özellikleri, avantajları ve dezavantajları, Endüstri 4.0 bileşenleri, Endüstri 4.0’ın çalışma hayatına kazandırdığı meslekler, Türkiye’nin Endüstri 4.0’a geçiş süreci ve Türkiye’nin Endüstri 4.0 geçiş sürecinde yapması gerekenler ele alınmıştır. Yapılan çalışma ile Türkiye’deki Endüstri 4.0 uygulamaları incelendiğinde ağırlıklı olarak orta-düşük teknoloji seviyesinde üretim gerçekleştirdiği görülmüştür. Ancak sektörler incelendiğinde Endüstri 4.0’ın gerekliliklerini yerine getirme konusunda stratejiler belirlenip hayata geçirilmeye yönelik gerekli adımları atmaya başladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Akıllı Fabrikalar, Endüstri 4.0’a Geçiş.

Jel kodlar: L10, M10, O38.

Başvuru: 17.08.2023 **Kabul:** 23.01.2024

* Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından 05-06 Temmuz 2023 tarihlerinde çevrimiçi olarak düzenlenen III Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı’nda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir, Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Atatürk Sağlık Hizmetleri MYO, nesesalik@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-8977-7881

AN EVALUATION OF TURKEY'S TRANSITION PROCESS TO INDUSTRY 4.0²

Abstract

It is accepted that the concept of Industry 4.0 came to the agenda at the Hannover Fair held in Germany in 2011, as the beginning of the Fourth Industrial Revolution. It is not a coincidence that Industry 4.0, which is based on production in dark factories 24 hours a day, without depending on the human element, has come to the fore in Germany, where the elderly population is dense and immigrants are mostly employed in production. Industry 4.0 concept; It is a new era that emerges as communication, informatics, internet, internet of things, automation, simulation, cyber security, cyber physical systems, big data, cloud technologies, digital twin, robotic technologies, artificial intelligence and smart factories intensely affect and transform production processes. is expressed. Since it is predicted that the most important impact of Industry 4.0 on the economy will be in the production sector, states have started to develop some strategies in order to compete and keep up with this rapid change. Recently, Industry 4.0 has become one of the important issues in Turkey and road maps have begun to be sought for the transition process. This study aims to determine how Turkey's Industry 4.0 process is progressing and also to reveal what steps have been taken to make Turkey's education and business structure suitable for the transition to Industry 4.0. In this context, information is given about the concept of Industry 4.0, its basic features, advantages and disadvantages, Industry 4.0 components, the professions that Industry 4.0 brings to working life, Turkey's transition process to Industry 4.0 and Turkey's actions in the Industry 4.0 transition process. What is needed has been discussed. When the study examined Industry 4.0 applications in Turkey, it was seen that production was mainly carried out at medium-low technology level. However, when the sectors are examined, it has been determined that strategies have begun to be determined and taken the necessary steps to implement the requirements of Industry 4.0.

Keywords: *Industry 4.0, Smart Factories, Transition to Industry 4.0.*

JEL Codes: *L10, M10, O38.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Son yıllarda literatürde en çok tartışılan konulardan birisi olan Endüstri 4.0 kavramı ilk kez 2011 yılında Almanya'da düzenlenen Hannover Fuarı'nda kullanılmıştır. Hızla değişen müşteri taleplerine ve daha esnek üretim süreçlerine yönelik artan ihtiyaca yanıt olarak üretim süreçlerini yeniden şekillendirmek üzere Endüstri 4.0 kavramı gündeme gelmiştir (Alçın, 2016: 47).

---

² The Extended English Summary is located below the Turkish article.

Endüstri 4.0, çalışma hayatının her alanında teknoloji kullanımını iyileştirerek üretimi, düşük enerji tüketimi, düşük maliyet ve yüksek verimlilikte gerçekleştirmektedir. Endüstri 4.0'ı iş hayatına entegre etmeye çalışan ülkeler ekonomik avantajlar elde etmeyi planlamaktadır. Bu yüzden gelişmiş ülkeler Endüstri 4.0 yapılarını kurmaya başlamıştır. Ancak Endüstri 4.0 süreci köklü değişikliklere yol açacağından Endüstri 4.0'a geçen ülkeler, toplumu bu sürece hazırlamak için gerekli politikaları geliştirmelidir.

Bu çalışma ile Türkiye'nin Endüstri 4.0 geçiş sürecinde hangi aşamada olduğunu ve geçiş sürecinde yapması gerekenlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Endüstri 4.0 geçiş sürecine yeni bir bakış açısı kazandırmak ve literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu bağlamında literatür incelenerek teorik bir değerlendirme yapılmıştır ve açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Çalışmada öncelikle Endüstri 4.0 kavramı hakkında bilgi verilerek Endüstri 4.0'ın temel özellikleri, avantajları ve dezavantajları, Endüstri 4.0 bileşenleri, Endüstri 4.0'ın çalışma hayatına kazandırdığı meslekler açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye'nin Endüstri 4.0'a geçiş süreci ve Türkiye'nin Endüstri 4.0 geçiş sürecinde yapması gerekenler ele alınmıştır.

Literatür incelendiğinde Türkiye'nin Endüstri 4.0'a geçiş sürecini konu alan çalışmalara rastlanmıştır. Bulut ve Akçacı (2017) Endüstri 4.0'ın Dünya ve Türkiye yansımalarını incelemiştir. Koca (2018) çalışmasında Türkiye'nin Endüstri 4.0 sürecinde karşılaşılabilecek fırsatlar ve tehditler hakkında bilgi vermiştir. Yüksekbilgili ve Çevik (2018) çalışmalarında Endüstri 4.0'ın beraberinde getirdiği katma değerleri analiz edilebilmek için dünyadaki endüstriyel devrimleri incelemiştir.

Kamber ve Bolatan (2019) çalışmalarında üretim sanayisinin Endüstri 4.0 konusundaki eksikliklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Acet ve Koç (2020) Endüstri 4.0'ın Türkiye'ye ve dünyaya ekonomik yansımalarını incelemiştir. Arpınar (2022) yaptığı çalışmada Türkiye imalat sanayinin Endüstri 4.0 sürecindeki konumunu belirlemeyi amaçlamıştır. Aydınbaş ve Erdinç (2023) yaptıkları çalışmada Endüstri 4.0 süreci kapsamında Türkiye ekonomisini değerlendirmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde Türkiye'nin Endüstri 4.0'a geçiş süreçleri belli kriterler kapsamında ele alındığı görülmüştür. Yapılan çalışma ile Türkiye'nin Endüstri 4.0'a geçiş süreci günümüz itibarıyla daha kapsamlı ele alınarak bu süreçte hangi aşamaya gelindiği belirlenmeye çalışılacaktır ve bu bağlamda yapılan çalışmanın mevcut alan yazınına katkı sağlaması beklenmektedir.

2. ENDÜSTRİ 4.0

Endüstri 4.0, üretim sürecindeki tedarik zincirinin her bir parçasının birbiriyle etkileşime girerek bir bütün oluşturduğu, makinelerin birbirleriyle iletişim kurduğu akıllı üretim olarak adlandırılmaktadır (Kabaklarlı, 2016: 39). Ağ iletişimi, dijital üretim, otomasyon ve bilgisayar teknolojilerini içeren karmaşık ve esnek bir sistem olarak tanımlanan Endüstri 4.0 (Zhou vd., 2015: 2149), kendi kendini düzenleyen,

üretimi gerçekleştiren, insanlar, makineler, ekipmanlar ve ürünler birbirleriyle iletişim kuran ağ bağlantılı akıllı sistemlerin toplamıdır (Gubán ve Kovács, 2017: 112). Diğer bir ifade ile Endüstri 4.0 birbiriyle bağlantılı ve yenilikçi teknolojilerin birleşimidir.

Toplumda devam eden dijitalleşme ve otomasyon için kullanılan Endüstri 4.0 (Vrchota vd., 2019: 1) otomatik ve akıllı mekanizmaların endüstriyel ortama entegrasyonu yolu ile şirketlerin üretim sürecini iyileştirmelerine yardımcı olmak, esnekliği, etkinliği, üretkenliği artırmak ve maliyetleri düşürmek için (Yüksel, 2020: 1) akıllı fabrikalar oluşturmak amacı ile veri bilimi alanını endüstriye sokmayı amaçlamaktadır (Bayram ve İnce, 2018: 192).

Yeni bir eğilim olan dijitalleşmeyi ve üretim otomasyonunu tanımlamak için kullanılan Endüstri 4.0 kavramı (Oesterreich ve Teuteberg, 2016: 121), ileri bilgi teknolojisi ve otomasyon uygulamaları aracılığıyla üretim merkezinde çevre dostu olarak yeni değerler ve hizmetler üretebilmedir (Khan ve Turovski, 2016: 441). Endüstri 4.0'da bilgi, veri, işlem ve sensör gibi unsurların bir araya gelmesi vasıfsız iş gücünü ortadan kaldırmakta, yerini stabil ve hatasız işlemler almaktadır (Şener ve Elevli, 2017: 26).

Tarihte toplumu, kültürü, siyaseti ve ekonomiyi etkileyen birçok olay yaşanmıştır. Endüstri Devrimleri de bu olayların başında gelmektedir (Şahin, 2007: 415). 1790'larda başlayan ve günümüze kadar devam eden dört Endüstri Devrimi bulunmaktadır (Schwab, 2017: 17).

1. 1790'larda başlayan Birinci Endüstri Devriminde buhar makinesi kullanılarak mekanik üretime geçilmiştir. Buhar gücü ile çalışan makinenin keşfi, insan emeğine ve tarıma bağlı ekonomik düzenden, mekanik hale gelen kitlesel üretime dayalı ve bu yönüyle önceki devrimlerden ayrılan yeni bir ekonomik düzeni başlatmıştır (Tunçkan, 2018: 2).
2. 1900'lerin başında İkinci Endüstri Devrimi ile birlikte elektrik kullanılarak seri üretime geçilmiştir. İkinci Endüstri Devrimi, akıl ve aydınlanmış fikir doğrultusunda çalışan bilimin daha yönetsel vasıtalar ile bilimsel süreçlere odaklanmasıyla oluşmuştur. Bu süreç gelişen metodolojik bir yaklaşım ile işlenmiş bilginin ve teknolojinin etkileşiminin artması sonucunda insan hayatını bütünü ile etkileyerek yöntem ve araçları geliştirmiştir (Görçün, 2017: 112).
3. 1970'li yıllarda Üçüncü Endüstri Devrimi ile birlikte üretimde bilgisayarlı otomasyon sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. Üçüncü Endüstri Devrimi kapsamında, elektronik sanayi; teknolojideki ilerlemelere paralel olarak hızla gelişimini sürdürürken, bilim ve teknolojinin her alanına etki eden bir sanayi alanı konumuna gelmiştir (Sarıkulak, 2008: 25-26).
4. 2011'de başlayan ve gelişimi halen devam eden Endüstri 4.0, endüstri devrimlerinin dördüncüsüdür. Endüstri 4.0 ile birlikte yeni teknolojiler endüstrideki tüm üretim süreçlerine entegre edilmekte ve fabrikalar akıllı

fabrikalara dönüşmektedir. Dördüncü Endüstri Devrimi gücünü bilimsel ve teknolojik araştırmalardan alan, yoğun bilgi birikimine sahip, ileri düzeyde gelişim gösteren siber sistemlerin “bilişim teknolojileri” adı altında kullanıldığı bir devrimdir (Karademir, 2016).

Yukarıdaki bilgiler ışığında diğer endüstri devrimlerinden farklı olarak Endüstri 4.0 küresel ölçekte tüm endüstriyel düzeni değiştirmenin yanı sıra çalışma, eğitim ve yönetim gibi konularda sosyal yapıları değiştirmesi olası bir durumdur.

3. ENDÜSTRİ 4.0'IN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Endüstri 4.0, dijital üretimin internet ile kontrol edilen nesnelere aracılığı ile gerçekleştirilmesidir (Schwab, 2017: 17). Literatür incelendiğinde Endüstri 4.0'ın temel özelliklerinin beş başlıkta toplandığı görülmektedir. Bu başlıklar aşağıdaki gibidir (Ünlü ve Atik, 2018: 437-438):

i) Sanallaştırma: Simülasyon modelleri sensör verileri ile birleştirilerek akıllı fabrikanın sanal bir kopyası oluşturulmaktadır. Bir ürünün yaşam döngüsü içerisinde yer alan her faaliyeti, ağ tabanlı sistemler aracılığı ile birbirine bağlanarak, gerçek ve sanal dünyayı birbirine yaklaştırmaktadır.

ii) Modülerlik: Akıllı fabrikaların değişen koşullara uyum sağlama kabiliyetini ve esnekliğini ifade etmektedir. Tüketicilerin istek ve gereksinimlerine göre üretim esnekliğine sahip olacak şekilde bu fabrikalar tasarlanmaktadır.

iii) İşbirliği: Siber-fiziksel sistemler sayesinde akıllı fabrikalar ile iş birliği yapılarak üretim süreçlerinde yer alan aktörlerin pazarlama, dağıtım, lojistik gibi tüm kanallar ile sürekli ve kesintisiz bir iletişim ve etkileşim halinde olmaları sağlanmaktadır.

iv) Gerçek Zamanlı Üretim: Malzeme akışının ihtiyaca göre koordinasyonu, değer zinciri boyunca azalan stok süreleri, yüksek kullanım oranı ile karakterize edilmektedir.

v) Merkezsizleşme: Üretim süreçlerinde meydana gelen her türlü sorunda, karar verme yetkisine sahip yöneticilerin yer aldığı hiyerarşik sistem, yerini tabandan tavana kontrol anlayışına bırakmaktadır.

4. ENDÜSTRİ 4.0 BİLEŞENLERİ

Endüstri 4.0, akıllı, gerçek zamanlı üretim sistemleri, bilgi işlem, iletişim ve kontrol teknolojileri ile iş birliği içinde kullanılan siber fiziksel sistemlere dayanmaktadır. Temel olarak siber fiziksel sistemi, nesnelere internetini, simülasyonu, otonom robotları, artırılmış gerçekliği, bulut iletişimini ve büyük veriyi ifade eden Endüstri 4.0'ın temel teknolojileri aşağıda verilmiştir (Zhou vd., 2015: 149):

1. Siber-fiziksel sistemler (CPS): Siber-fiziksel sistem kavramı ilk defa 2006'da ABD'de, fiziksel dünya ile bilgisayar ağları üzerine kurulu sanal ortamların giderek yakınlaşan ilişkisini vurgulamak amacıyla Lee (2006) tarafından dile getirilmiştir (Alçın, 2016: 23-24). Fiziksel dünya ile siber dünya arasındaki koordinasyonu ve iletişimi sağlayan yapılar bütünü olarak ifade edilmektedir. Bu sistemin temel rolü, değişen üretim ihtiyaçlarını karşılamak ve endüstrinin etkinliğini ve üretkenliğini artırmaktır (Yıldız, 2018: 549).

2. Nesnelerin İnterneti (IoT): Kullanılan dijital cihazların, internet üzerinden veya bir ağ üzerinden fiziksel nesnelerin birbiri ile bağlantı kurmasıdır. Bu dijital nesneler, verilerini internetin ağ altyapısı üzerinden aktardıkları için nesnelerin interneti (IoT) adını almıştır (Öztuna, 2017: 29). Nesnelerin interneti binaların, taşıtların, makinelerin, fiziksel cihazların ve çeşitli mekanik ya da elektronik donanım ile yazılım içeren nesnelerin veri toplamak, dağıtmak ve iletişim kurmak için oluşturduğu ağ sistemidir (Banger, 2017: 43).

3. Simülasyon (Simulation): Bir sistemin ya da nesnenin hareketlerini, müdahalelerini ve bunları optimize etmek amacı ile işlenmesini incelemek için sanal simülasyonunu içermekte, uygulama ve üretimden önce potansiyel sorunları azaltmaktadır (Satyro vd., 2023: 3). Simülasyon, gerçek zamanlı bilgilerden yararlanarak fiziksel dünyayı, insanları, ürünleri ve makineleri sanal bir formda yansıtmaktadır (Rübman, vd., 2015).

4. Otonom Robotlar (Autonomous Robots): Endüstri 3.0 sırasında tasarlanan robotların aksine, Endüstri 4.0'da robotlar, insanlarla çalışmak ya da etkileşimde bulunmak üzere tasarlanarak çalışırken insan riskini ve çabasını azaltır (Soares vd., 2021: 7). Otonom robotlar, Endüstri 4.0'ın en hassas uygulama alanlarından biri olan esnek üretim yöntemleri bakımından kilit teknoloji konumundadır (Yazıcı, 2016: 39).

5. Arttırılmış Gerçeklik (Augmented Reality): Arttırılmış gerçeklik gerçek zamanlı olarak sanal unsurlarla birleştirilmiş gerçek dünyadaki fiziksel ortamı görüntülemek için elektronik cihazları kullanmaktadır. Arttırılmış gerçeklik hizmet, üretim, satış ve pazarlama, tasarım, operasyonlar, kalite doğrulama ve personel eğitimi ve desteğine uygulanabilmektedir (Marinagi vd., 2023: 11). Sanal gerçeklikte tam anlamıyla sanal bir dünya yaratılıyorken arttırılmış gerçeklik uygulamasında (tıpkı insanların anime karakterler ile birlikte oynadıkları filmlerdeki gibi) sanal ve gerçek olan beraber iç içe yer almaktadır (Banger, 2017: 157).

6. Bulut Bilişim (Cloud Computing): Bulut bilişim, bir arama motoru platformundan doğmuş olup, düşük maliyet ve yüksek performans sunabilen bir bilgi işlem teknolojisidir (Zhou vd., 2015: 2149). Bulut bilişim; neredeyse her türlü ağa dâhil olabilen cihazların bağlanabildiği, internet aracılığıyla donanımsal ve yazılımsal anlamda var olan doküman ve kaynaklarımızın, hizmet ve servis sağlayıcılar ile kullanıcılara ve cihazlara aktif şekilde paylaştırılabildiği bir internet platformu şeklinde tanımlanmaktadır (Yazır, 2018: 9).

7. Siber Güvenlik (Cyber Security): Siber güvenlik topluluğu, siber tehditlerin tamamen ortadan kaldırılamayacağını kabul etmektedir. Bu nedenle, siber saldırıların zararlı etkilerini azaltmak için araştırma ve teknoloji geliştirme esastır (Azambuja vd., 2023: 3). Siber güvenlik, siber ortamda kullanıcı, kuruluş ve kurumların varlıklarını korumak amacı ile kullanılan politikalar, araçlar, güvenlik teminatları, güvenlik kavramları, risk yönetimi yaklaşımları, kılavuzlar, eğitimler, faaliyetler, teknolojiler ve uygulamalar bütünüdür (Karacı vd., 2017: 2079).

8. Büyük veri ve analizi (Big data and Analytics): Büyük veri ve analizi kuruluşlarda karar verme süreçlerini destekleyebilen, büyük hacimli verilerin analizini ve yararlı bilgi ve bilgiye dönüştürülmesini sağlamaktadır. Büyük veri ve analizi, gerçek zamanlı kritik bilgilere erişim sağladığından, kuruluşlar proaktif davranmak için bu bilgileri kullanılmaktadır (Marinagi vd., 2023: 12).

9. Katmanlı Üretim (Additive Manufacturing): Yazılım tarafından yönetilen ardışık malzeme katmanlarının biriktirilmesi yolu ile üç boyutlu nesnelerin üretilmesine izin veren bir teknolojidir (Satyro vd., 2023: 3). Katmanlı imalat; üç boyutlu şekilde hazırlanan bilgisayar destekli tasarımlardan direkt el ile tutulur fiziksel modeller elde etmeyi sağlayan imalat teknolojisidir. Bu yöntemde tabandan başlayarak fiziksel modeller katman katman yüzeylerin üst üste eklenmesi ile oluşturulmaktadır (Aktimur ve Gökpınar, 2015: 464).

10. Akıllı Fabrikalar: Akıllı fabrikalar geleceğin fabrikaları kavramı ile adlandırılmaktadır (Hozdic, 2015: 31). Akıllı fabrikalar, fiziksel ve sanal dünyanın entegrasyonunu sağlayan, veri değişiminin gerçekleşmesini sağlayan ve akıllı üretim yapabilen oldukça zeki bir organizma biçimidir (Wan ve Zhou, 2015:136).

11. Dijital İkiz: Dijital ikiz kavramını Michael Grieves ilk kez üretimde uygulamış ve yazılım metodunun yol haritasını ortaya koymuştur (Grieves, 2014). Dijital ikiz, fiziksel ortam ile sanal ortam arasında gerçek zamanlı etkileşim, yinelemeli operasyon, optimizasyon ve personel/süreç/iş veri odaklı özelliklere sahip olduğu için işletme, ürün geliştirme, tasarım, bakım, servis ve üretimin tüm yaşam döngüsü sürecinde yagın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Wang vd., 2021).

5. ENDÜSTRİ 4.0 AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Endüstri 4.0'ın avantajlarından en üst düzeyde faydalanmak ve dezavantajlarından en az etkilenmek oldukça önemlidir (Anuşlu ve Fırat, 2020: 44). Endüstri 4.0'ın birçok avantajı olmasına rağmen bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Endüstri 4.0'ın avantajları ve dezavantajları aşağıdaki gibidir:

5.1. Endüstri 4.0'ın Avantajları

Endüstri 4.0 teknolojilerinin üretime dahil edilmesi ekonomiye katkı sağlaması beklenmektedir (Aydemir, 2018: 259-260). Üretim sürecine iş görenler ile birlikte katılması beklenen işbirlikçi robotlar otomasyon konusunda önemli ölçüde kolaylık sağladığı için, karşılaşılan pahalı, karmaşık görünen ve üretimde zorluğa neden olan

aşamaları kısa vadede kolaylıkla aşabilmektedir. Ayrıca verimliliğin ve iş kazalarının önlenmesi için gerekli koşullar ortaya çıkmaktadır (Bağ vd., 2020: 8). Bu çerçevede Endüstri 4.0'ın başlıca avantajları aşağıda verilmiştir (Kasa ve Arslan, 2020: 1812; Tonga ve Tonga, 2022: 45):

- Endüstri 4.0 mimarisini kurmak, etkinleştirmek ve değiştirmek kolaydır.
- Üretim bölümünde yer alan bileşenler arasında iletişim kurmak mümkündür.
- Üretim süreçlerinde esneklik arttırılmaktadır.
- İşletmelerde MES (Üretim Yürütme Sistemleri) ve ERP (Kurumsal Kaynak Planlama) gibi yazılımların kullanılması, üretim sürecinin hızlandırmakta ve verimlilikte artış meydana getirmektedir.
- Üretim maliyetlerinde önemli düşüşler sağlamaktadır.
- Uygun maliyetli ve kaliteli ürünlerin teslimatını sağlayabilmektedir.
- Çevre dostu ve düşük kaynak politikalarında istikrarlılığa olanak vermektedir.
- İnsan gücünün minimize edilerek, makine gücü kullanılmaktadır.
- Çalışan kaynaklı hataların ortadan kaldırmaktadır.
- Düşük hata oranı, tek tip ürünlerde devamlılık sağlanmaktadır.
- Yeni iş modellerinin ve hizmetlerin geliştirilmesine olanak vermektedir.
- Yeni protokoller ve süreçler eklemek kolaydır.
- Arıza tespit ve sistemi takip süreçlerinin daha kolay hale getirmektedir.

Türkiye açısından Endüstri 4.0'ın avantajlarına bakılacak olursa; Türkiye'nin Endüstri 4.0'ın teknolojilerine uyumu ile birlikte verimlilik ve sürdürülebilirlik açısından daha kaliteli üretim yapması, rekabet gücünün artması beklenmektedir (Akkuşçu, 2019: 86). Endüstri 4.0 teknolojileri üretime entegre edilerek ekonomik büyüme sağlanabilmektedir. Ayrıca Endüstri 4.0 ile birlikte gelişen akıllı makineleşmenin, Türkiye'nin ithalat ve ihracat oranını artıracığı aşikardır (Aydemir, 2018: 260).

5.2. Endüstri 4.0'ın Dezavantajları

Endüstri 4.0, katma değeri yüksek işletmelere avantaj sağlarken, gelecekte analiz edilmesi gereken dezavantaj yaratabilecek durumları da söz konusudur. Öncelikle işletmelerin örgütsel anlamda dijitalleşmenin getirdiği yeniliklere uyum sağlaması gerekmektedir. Üretim süreçlerinin her zaman kontrol altında tutulması, çalışan kaynaklı sorunlara çözüm yönünde adımlar atılması, ortaya çıkan arızalara anında müdahale edilmesi gibi nedenlerle zaman içinde işgücünün azalacağı ve işsizliğin artacağı öngörülmektedir (Şahin, 2017).

Endüstri 4.0 yüksek düzeyde uzmanlık ve önemli sermaye yatırımı gerektirdiğinden rekabete sekte vurması göze çarpan bir başka dezavantajdır (Muhuri vd., 2019: 228). Endüstri 4.0'ın diğer dezavantajları aşağıda verilmiştir (Kasa ve Arslan, 2020: 1813; Tonga ve Tonga, 2022: 45):

- Üretim sürecinde insan faktörünün ortadan kalkmasıyla kalitede sürekliliğin önemi artacaktır.

- Akıllı fabrikalarda robotların üretime katılması sonucunda insana ihtiyaç duyulmayacağından istihdam ve işsizlik sorunları yaşanacaktır.
- Üretim sürecindeki siber-fiziksel etkileşimler sırasında siber güvenlik sorunları meydana gelmektedir.
- Otomasyona dahil olan cihaz sayısının artması sebebi ile veri güvenliği sorunları yaşanmaktadır.
- Nesnelerin güvenliği önemli bir problem haline gelmekte ve ortaya çıkan büyük verilerin çözümlenerek zor ve karmaşık bir hal almaktadır.
- Teknik sorunların çözümü için uzun vadeli yüksek maliyetlerin oluşabilmektedir.
- Endüstri 4.0'a geçiş maliyetli ve zaman alan bir süreç olduğu için kurumlarda isteksizlik olabilmektedir.

Türkiye açısından Endüstri 4.0'ın dezavantajları ele alınacak olursa; Endüstri 4.0'a geçiş zaman alan ve meşakkatli bir süreçtir. Coğrafi konum ve düşük çalışan maliyetleri gibi konular artık işletmelerin uluslararası alanda birbirleri ile yarışabilmeleri yönünden geçerli neden değildir. Rekabet avantajını elde edebilmek için üniversite, sanayi ve devlet üçgeninin birlikte hareket etmesi gerekmektedir (Taş, 2018: 1825-1826).

6. ENDÜSTRİ 4.0'IN İŞ YAŞAMINA KAZANDIRDIĞI MESLEKLER

Endüstri 4.0 ile birlikte bilgisayarlaşma, dijitalleşme, otomasyon ve robotlaşmanın yaygınlaşması, endüstriyel pazardaki işleri, becerileri ve meslekleri önemli ölçüde etkilemektedir (Akkuşçu, 2019: 68). Endüstri 4.0'ın iş yaşamına kazandırdığı meslekler aşağıdaki gibidir (Taş, 2018: 1828-1829; Şener ve Elevli, 2017: 29-30):

- 1. Endüstriyel Veri Analiz Uzmanı:** Veri yığını anlamlandırarak, ayıklayarak ve akıllı sonuçlara evirerek cihazların birbirine bağlı olması, heba edilmiş olan verileri analiz edip önleyebilmekte ve kullanışlı hale getirebilmektedir.
- 2. Robot Koordinatörlüğü:** Bozulan robotların aynı işi yapacak yenileri ile değiştirilmesi, psikolojik rahatsızlıkların giderilmesi, üretim sistemindeki aksamaların önlenmesi gibi birçok görevi içeren yeni bir iş modelidir.
- 3. Bilişim Sistemleri ve Nesnelerin İnterneti Çözüm Üreticisi:** Anlamlı ve iyi veri hızlarına ulaşmak için nesnelerin interneti olarak adlandırılan veri işlemede uzman olan yüksek vasıflı kişilerin, veriyi değerleyip uygun ve akıllı yanıtlar alabilmek için bu bilgilerin akıllı cihazlar arasında dağıtılabilmesi gerekmektedir.
- 4. Akıllı Şehirler Planlayıcısı (Smart City Planner):** Ürünler ve üretim süreçleri daha akıllı hale geldikçe ortaya çıkan ürünlerin de bu süreçlerle uyumlu olması gerekmektedir. Bu süreçte binalar en az ihtiyaç duydukları kadar enerji üretir hale gelecektir. Bir alanda fazla üretilen enerji otomatik olarak diğerine aktarılacaktır.
- 5. Endüstriyel Yazılım Programcıları:** Python, Java ve C++ gibi genel programlama; R-Statistik, Simulink ya da Matlab gibi veri analizlerine imkân veren programlara, endüstriyel simülasyonlara; Kukas KRL ve VHDL (donanım tanım yazılımı) gibi robot programlamak için gerekli yazılımlara ileri düzeyde bilinmesi gereklidir.

6. Ürün Tasarımcısı ve Üreticiler: Akla gelebilecek her türlü ürünü tasarlayarak 3D yazıcılara hazır hale getirip üretime geçilmesidir.

7. Üretim Teknolojileri Uzmanı: Üretim süreçlerini planlayıp gerekli makine ve tesisleri belirlemede ve programlanmalarını sağlamaktadır.

Yukarıda sıralanan meslekler göz önüne alındığında Endüstri 4.0 devriminin getirdiği dijitalleşme üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. (Sayın ve Seferoğlu, 2016: 9). Endüstri 4.0 dijital teknolojiler ile toplum hayatına tesir ederek meslek gruplarında da değişimlere yol açmaktadır. Bu bağlamda Endüstri 4.0'ın iş yaşamına kazandırdığı meslek gruplarında çalışacak olan günümüz öğrencilerinin mesleklere uygun beceriler ile yetiştirilmesi gerekmektedir. Çünkü Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan yeni mesleklerin, beden gücünden çok beyin gücüne dayalı olduğu görülmektedir.

7. TÜRKİYE'NİN ENDÜSTRİ 4.0'A GEÇİŞ SÜRECİ

Şubat 2016 yılında Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun toplantısında Türkiye'nin Endüstri 4.0'a geçişi konusunda ciddi kararlar alınmıştır. Ancak farkındalık bu kararlardan sonra artmaya başlamıştır. 2016 yılında TÜBİTAK tarafından yapılan bir araştırma, Türkiye'nin sanayisinin dijital olgunluk seviyesinin Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arasında olduğunu göstermiştir (TÜSİAD, 2016). Bu durum ilk üç Endüstri Devrimine geç kalan Türkiye'nin endüstri 4.0 devriminde öncü rol oynamayacağını gözler önüne sermektedir.

2016 yılında TÜBİTAK tarafından hazırlanan "Yeni Sanayi Devrimi: Akıllı Üretim Sistemleri Teknolojisi Yol Haritası" ile tüm dünyaya yayılan yeni Endüstri Devrimi için hazırlıklar yapılmaktadır. TÜBİTAK'ın "Dünyadaki Seviyeyi yakalamak ve Üzerine Geçmeğe" yönelik on teknolojik kapsam ve hedefleri aşağıda yer almaktadır (TÜBİTAK, 2016):

- 1. Akıllı Fabrika Sistemleri:** Akıllı fabrika sistemleri ve bileşenlerinin yanı sıra ara katman yazılım teknolojilerinin geliştirilmesi.
- 2. Endüstriyel Nesnelerin İnterneti Platformu:** Endüstriyel uç nokta ekipmanları için yazılım ve donanım geliştirilmesi ve uyumluluğu, güvenliği, güvenilirliği yüksek bir endüstriyel nesnelerin interneti dijital platformunun oluşturulması.
- 3. Büyük Veri Analitiği:** Veri toplama, işleme, yorumlama, entegrasyon, analiz, raporlama ve karar destek sistemlerinde kullanımı.
- 4. Simülasyon ve Modelleme Çözümleri:** Yeni Endüstri Devrimi için simülasyon ve modelleme teknolojilerinin geliştirilmesi.
- 5. Servis Bulut Platformu, Mahremiyet ve Güvenlik:** Uç Cihazların mahrem, güvenli, ölçeklenebilir ve akıllı bir servis bulut platformu, algoritmaları ve uygulamaları geliştirmesi.
- 6. Robotlar, Otomasyon, Ekipman, Yazılım ve Yönetim Sistemleri:** Teknoloji ve maliyet açısından uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek KOBİ'lerin erişebileceği akıllı üretim robotları, yazılım/yönetim ve donanım sistemlerinin geliştirilmesi.

7. **Yenilikçi Sensörler:** Endüstri için biyolojik, kimyasal, fiziksel, optik, mikro-nano sensörler; akıllı eyleyiciler, dijital, kablosuz, endüstriyel sensör ağları; görüntü işleme, yapay görme, yenilikçi sensör uygulamaları, uç koşullu sensörlerin geliştirilmesi.
8. **M2X Yazılım ve Donanımı:** Üretim aşamalarında kullanılacak, yaşam döngüsü verimliliği ve kaliteyi artıracak güvenilir ve yenilikçi M2X yazılımları (makineden makineye, makineden insana, makineden altyapıya) ve donanımlar için uygun veri depolama teknolojilerinin geliştirilmesi.
9. **Eklmeli İmalat Malzeme, Ekipman, Yazılımlar:** Eklmeli imalatta kullanılan hammadde, gerekli yazılım, otomasyon sistemlerinin ve üretim donanımlarının geliştirilmesi.
10. **Siber Güvenlik Çözümleri:** Yeni Endüstri Devrimi için siber güvenlik çözümleri oluşturulması.

Endüstri 4.0'a geçiş süreci ile ilgili TÜBİTAK tarafından hazırlanan yol haritasında yer alan hedefler kapsamında aşağıda yer alan adımlar atılmıştır:

2018 yılında Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayınlanan Endüstri 4.0 yol haritası çerçevesinde Türkiye'nin dünyada ilk 10 ekonomi arasında yer alması için Ar-Ge harcama payı *GSYH içerisinde* yüzde 1'den yüzde 3'e çıkarılmıştır (Kamber ve Bolatan, 2019: 845). Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın %17,5'ini imalat sanayinin oluşturduğu Türkiye, firma bazında orta-düşük teknoloji yoğunluklu üretim gerçekleştirmektedir. Yüksek teknoloji yoğunluklu üretimde ise bu oran %3,6'dır (ISO, 2018).

Türkiye'deki üniversitelerin bir kısmında hâlihazırda faaliyet gösteren robot laboratuvarları ile uygulama ve araştırma merkezleri bulunmaktadır. Bunlar arasında ODTÜ, Boğaziçi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi gibi üniversiteler yer almaktadır (Kılıç ve Alkan, 2018: 44). Ancak Türkiye Yazılım Sektörü Stratejisi ve Eylem Planı (2017-2019) çerçevesinde Endüstri 4.0 yeni sanayi devrimi göz önünde bulundurularak, bu devrimle ortaya çıkan robotik teknolojiler, yapay zeka, 3 boyutlu yazıcılar, akıllı üretim sistemleri, bulut bilişim ve büyük veri gibi yazılım temelli teknolojilerdeki gelişmelere vurgu yapılmıştır (Ayboğa ve Görmüş, 2022: 95).

Temmuz 2021'de Türkiye Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanan Yeşil Mutabakat Eylem Planı, şirketleri atık yönetimi ve çevre konularında bilgilendirme, gıda artıklarının ve geri dönüşümü konusunda farkındalık yaratma ve tüketicileri bilinçlendirmeyi amaçlamıştır (Aşut ve Demir, 2023: 144). Dahası Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı (2020-2023) ile akıllı şehirler özelinde gerekli yetkinliklerin hayata geçirilmesini, istihdam alanında itici bir güç etkisi oluşturmayı ve ekonomik büyümeyi hedeflemektedir (CBDDO, 2023a: 51).

Türkiye'de yapay zekâ alanına ilişkin yol haritası stratejik öncelik çerçevesinde tasarlanarak hazırlanan "Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi" (2021-2025) ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Genelgesi Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (Aydımbaş ve Erdinç, 2023: 207). Bununla birlikte Türkiye'de bankacılık ve finans, e-ticaret, medya,

eğlence, otomotiv gibi birçok sektörde “sohbet robotu” olarak da bilinen chatbot yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (CBDDO, 2023c: 35).

Dünyada robot kurulumunun yaygınlaşmasıyla birlikte Türkiye’de robot kurulumunun gerçekleştiği pazarlar arasında yerini almıştır. Türkiye’de on bin çalışan başına yirmi dokuz robot düşmektedir. Türkiye’nin Otomobili Girişim Grubu (TOGG) ile birlikte otomotiv ve yan sanayi daha da hareketlenmiştir (Cerit ve Ören, 2022: 49). Ayrıca 2022 yılında Gazi Üniversitesi Teknoloji Fakültesi Elektrik Elektronik Mühendisliği bölümü bünyesinde 15 kişilik Turkuaz Hyperloop ekibi, Türkiye’nin en yüksek hızlı Hyperloop aracını geliştirmiştir (CBDDO, 2023b: 45).

8. TÜRKİYE’NİN ENDÜSTRİ 4.0’A GEÇİŞ SÜRECİNDE YAPMASI GEREKENLERE YÖNELİK BİR LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye, gelişmekte olan ülke olmasına rağmen ucuz üretim maliyetleri açısından gelişmiş ülkelere göre daha avantajlı konumdadır. Ancak Endüstri 4.0 düşük maliyetli üretim yaklaşımı ile endüstriyel yenilik sürecinde yıkıma neden olmuştur. Özellikle son 20 yılda Türkiye’nin dünyanın önde gelen şirketlerinin üretim sahası haline gelmesi ülkemizi ciddi bir tehlikeye atmaktadır. Bu durumda insanların üretim sürecine katılımını azaltacağından Endüstri 4.0, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin avantajlı konumunu kaybetme riskini artırmıştır (Bozkurt, 2016).

Türkiye’nin küresel piyasada yer edinebilmesi için teknolojik gelişme çağında inovasyona önem vermesi ve bu alanda yeni yabancı yatırımları ülkesine çekmesi gerekmektedir. Türkiye’nin kalkınma, sanayi ve teknoloji politikalarında verimlilik stratejilerine odaklanmalıdır (EKOIQ, 2014). Başka bir ifade ile Türkiye’nin Endüstri 4.0 geçişinde başarılı olabilmesi için Türkiye’nin köklü değişiklikler ve yenilikler yapması gerekmektedir.

Dijital olgunluk seviyesinin Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arasında olan Türkiye’nin Endüstri 4.0’a dönüşümü için aşağıdakileri yapması gerekmektedir (Ünlü ve Atik, 2018: 457; Genç, 2018: 240-241; Koca, 2018: 250; Aydemir, 2018: 260-261; OECD, 2023):

- Türkiye, Endüstri 4.0 yol haritasını net ve açık bir şekilde belirlemelidir.
- Endüstri 4.0 devrimini hayata geçirmek için Türkiye emin ve kararlı adımlar atmalıdır.
- Emin ve kararlı adımlardan sonra tedarikçi, işletmeci, sanayici, hükümet ve akademisyen bu devrimi sistematik bir şekilde anlatmalıdır.
- Türkiye’de şirketlerin dijital dönüşümüne yönelik çalışmalar hızlandırılmalıdır.
- Hükümet politikaları açısından 'Endüstri 4.0' devrimi gerçekleştiğinde, emek yoğun üretim ile sermaye yoğun üretim arasında bir denge kurulmalıdır.
- Endüstri 4.0 ile küçük çaplı ve geçici yenilikler yerine daha yapıcı ve rasyonel yenilikler sağlamak için Ar-Ge çalışmaları yapılmalıdır.

- Türkiye endüstri 4.0 eğitimini teknoparklar kurarak çok küçük yaşlardan itibaren vermeye başlamalı, şirketler de endüstri 4.0 departmanlarını kurularak bu departmanlarda endüstri 4.0 mühendislerini istihdam etmelidir.
- Siyasal iktidar, küreselleşen dünya ile uyumlu bir eğitim politikası izlemeli, Teknoloji ve Fen Liseleri gibi bilimsel kurumları teşvik etmeli ve öğrencileri Endüstri 4.0'a uyumlu hale getirmelidir.
- Eğitim alanında Endüstri 4.0'a göre bir platform oluşturulmalı ve bu devrim anlaşılır bir şekilde anlatılmalıdır.
- Kurum içi dijital uzmanlığı geliştirmek, öğrenme kültürünü teşvik etmek ve mesleki gelişim fırsatları sunmak için dijital devlet mesleki becerilerinin sürekli gelişimini teşvik etmelidir.
- Dijital yeteneklerin performansını izlemek, kişisel ve mesleki gelişimlerinde rehberlik etmek için düzenli geri bildirim döngüleri ve mentorluk planları oluşturulmalıdır.
- Türkiye, Endüstri 4.0'ın ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlamak için eğitimi son Endüstri Devrimine uyarlama yolunda Almanya ve Çin ile stratejik ortaklıklar kurularak Çin - Alman mesleki staj ve eğitim ortaklıkları kurmalıdır.
- Hükümet, Endüstri 4.0'ı geliştirirken mevcut durumunu değerlendirmeli ve aktif iktisat politikalarını analitik gözlemlere dayalı olarak belirlemelidir.
- Hükümet, hizmet sektöründe çalışanları ve genç işsizlik oranını negatif etkileyen politikalar yerine daha yapıcı politikalar belirlemelidir.
- Endüstri 4.0 entegre sistemleri Türkiye ekonomisine uyarlanmalıdır.
- Türkiye'deki şirketler teknolojik altyapılarına yatırım yapmalıdır.
- Hükümet, yerli firma ve tedarikçilerin Endüstri 4.0 üretmesi ve özel sektörü yüksek teknolojiye üretime hazırlaması için teşvik paketi oluşturmalıdır.
- Küresel ekonomideki rolünü genç, dinamik ve teknolojik olarak bütünleşmiş güç yapısı ile yeni devrimle değiştirme fırsatını kaçırmamalıdır.
- Dijital kamu sektörü iş gücünün, dijital cihazları tasarlama, kullanma ve erişme konusunda 21. yüzyıl becerileriyle donatılmalıdır.
- Kamu sektörü genelinde dijital yatırımların Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından yönlendirilmesini ve koordinasyonunu kolaylaştırmak için proje yönetimi, iş senaryoları, BİT/dijital projelerin satın alınması ve mali yönetim araçları dâhil olmak üzere ortak politika araçlarının kullanımı güçlendirilmelidir.
- E-devletten dijital devlete geçişi ve dijital dönüşüm çabalarını desteklemek için düzenleyici ve yasal çerçeve iyileştirilmelidir.
- Her seviyedeki kamu çalışanlarının başarılı bir dijital dönüşüme öncülük etmek için yeterli dijital okuryazarlık ve özgüven geliştirmeleri sağlanmalıdır.

Düşük ve orta-düşük teknolojiye üretimde uzmanlaşmış olması (Genç, 2018: 240) ve Endüstri 4.0 konusundaki uzmanlık ve teknik beceri eksikliği (Yüksel, 2020: 1) nedeni ile Türkiye'nin Endüstri 4.0 konusunda teorik olarak Almanya'dan beş yıl geride olduğu düşünülmektedir (Nuroğlu ve Nuroğlu, 2018: 340). Schober'in çalışmasına göre ise Türkiye'nin Endüstri 4.0 geçiş sürecinde yapması gerekenler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin Endüstri 4.0 Geçiş Sürecinde Yapması Gereken

Devlet/ Bölgesel destek	<ul style="list-style-type: none"> Hükümet, altyapı, güç ve veri bağlantısına yatırım yaparak uygun bir ekosistem oluşturulmasına destek vermelidir. Türk şirketleri yeni teknolojileri benimsemeye hazır olmak zorunda kalacaklardır.
İnovasyonu Hızlandırmak	<ul style="list-style-type: none"> Özel ve kamu sektör ortakları inovasyonu artırmak için yakın iş birliği içinde olmalıdır. Türkiye, endüstriyel kuruluşların paydaşlara ortak bir foruma gelmeleri için yollar sağlayarak yeniliği teşvik etme konusunda öncülük etmelidir.
En iyi Uygulamaların benimsenmesi	<ul style="list-style-type: none"> Endüstriler, dört ana alanda küresel en iyi uygulamaları benimsemelidir: <ol style="list-style-type: none"> 1-İş modeli 2- Bilgi tabanı 3- Değer zinciri 4- Finansal Üs Genel büyüme küresel uygulamaların yaygın olarak benimseyerek sağlanacaktır.
Altyapı Oluşturmak	<ul style="list-style-type: none"> Dijital yön birçok ürün ve hizmet için kritik öneme sahip hale gelmiştir. Bu nedenle, "yeni" endüstrinin internet ve dinamik telekomünikasyon kullanımını teşvik eden rekabetçi bir ortama ihtiyacı vardır.
Yeni Yetenekleri Desteklemek	<ul style="list-style-type: none"> Bu dinamik dijital ortamın da altyapının yanı sıra yeni yetenekler geliştirmesi gerekmektedir. Endüstri 4.0'ın benimsenmesini sağlamak için geriye dönük eğitim politikalarının ve eski içeriğin kökten değiştirilmesi gerekmektedir.
Bir Yol Haritası Geliştirmek	<ul style="list-style-type: none"> Her şirketin kendi firmaları için Endüstri 4.0'ın amacını ve potansiyelini tanımlaması ve buna göre özel bir strateji geliştirmesi gerekmektedir. Stratejiyi uygulamak ve tüm düzeylerde satın alma oluşturmak için yukarıdan aşağıya organizasyon değişikliği gerekmektedir.

Kaynak: Schober, 2017: 25

Yukarıdaki tablo incelendiğinde devlet/ bölgesel destek, inovasyonu hızlandırmak, en iyi uygulamaların benimsenmesi, altyapı oluşturmak, yeni yetenekleri desteklemek, bir yol haritası geliştirmek gibi başlıklar altına Türkiye'nin Endüstri 4.0 geçiş sürecinde yapması gerekenlerin olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Endüstri 4.0 performansı düşük olan ülkeler grubunda Türkiye'nin yer almasının temel nedeni, Endüstri 4.0 ile ilgili çalışmalara geç başlanması ve Türk Sanayisinin içinde bulunduğu gelişme aşamasıdır (TUSİAD, 2016). Endüstri 4.0'a geçişin sürecinden önce Türkiye'nin yaşanan endüstri devrimlerindeki mevcut konumunun belirlenmesi gerekmektedir. Böylece Türkiye'nin eksiklikleri belirlenerek geçiş sürecinin hızlandırılması sağlanabilir.

Endüstri 4.0'a geçişini hızlandırmak amacı ile Türkiye'deki şirketlerin teknolojik alt yapıları için yatırım yapabileceği gibi (Ünlü ve Atik, 2018: 458) sermaye yoğun yatırımların artması sonucunda teknoloji düzeyinin yükseltilir (Şahin, 2007). Bu adımlar ile Türkiye kısa sürede Endüstri 4.0'a geçiş yaparak rekabet avantajı elde edebilecektir.

Endüstri 4.0'a geçiş ile birlikte teknik açıdan üretim ortamı otomasyonunun ve artan dijitalleşmenin yanı sıra ürünler ve çevreleri arasında iletişimi sağlamak için dijital bir değer zinciri oluşturulması gerekmektedir (Oesterreich ve Teuteberg, 2016: 121). Çünkü Endüstri 4.0'a geçmesi ile birlikte Türkiye'nin daha yüksek kalitede de üretim yaparak rekabet gücünün arttırabilecektir.

İş dünyasının bu hususta düzenlediği etkinlikler, devlet politikaları ve akademik çalışmalar dikkate alındığında, Türkiye'nin geçiş sürecine geç kaldığı aşikârdır. Türkiye'nin de Endüstri 4.0' da söz sahibi olabilmesi için yüksek teknoloji üretimi gerçekleştirmesi gerekmektedir. Endüstri 4.0 yol haritasını kısa sürede tanımlayarak Endüstri Devrimini yakalanması gerekmektedir (Genç, 2018: 242). Bu durum Türkiye'nin Endüstri 4.0 için daha fazla kaynak ayırıp, ARGE çalışmalarını arttırmasının gereğini ortaya koymaktadır (Tutar vd., 2018: 211). Aksi halde diğer endüstri devrimlerde olduğu gibi bu Endüstri Devriminde de söz sahibi olmamaya devam ederek gelişmeleri uzaktan takip etmek ile yetinmek zorunda kalacaktır. Bu da istenilen bir durum değildir.

Endüstri 4.0'a geçiş ile birlikte artan küresel entegrasyon, Türkiye'nin küresel rekabet zincirinden daha fazla pay almasını sağlayacaktır (Aydemir, 2018: 261). Ancak Türkiye, Endüstri 4.0 sürecinin dayandığı yüksek düzey teknolojileri geliştirmek ve kendi ihtiyaçlarına göre yeniden tasarlamak için gerekli olan kapasiteye sahip olmadığı aşikârdır (Tahsin ve Börü, 2023: 1310). Dolayısıyla Endüstri 4.0 Türkiye'nin geçiş sürecine geç kaldığı her gün küresel rekabet zinciri payından da mahrum olmaktadır. Dahası süreç bu şekilde ilerlemeye devam ederse Türkiye'nin bu payı başka ülkelere de kaptırması olası bir durumdur.

Sonuç olarak yapılan çalışmadaki Türkiye'nin Endüstri 4.0 seviyesi Yüksekbilgili ve Çevik (2018), Ünlü ve Atik'in (2019), Acet ve Koç (2020), Aydınbaş ve Erdiç (2023) çalışmalarındaki seviyesi ile örtüşmektedir. Çünkü Türkiye Endüstri 4.0'a geçiş sürecinde geniş ve kapsamlı adımlar atsa da bu süreçte koşan ülkelere yetişememektedir.

AN EVALUATION OF TURKEY'S TRANSITION PROCESS TO INDUSTRY 4.0

1. INTRODUCTION

The concept of Industry 4.0, which is one of the most discussed topics in the literature in recent years, was used for the first time at the Hannover Fair held in Germany in

2011. In response to rapidly changing customer demands and the increasing need for more flexible production processes, the concept of Industry 4.0 has come to the fore to reshape production processes (Alçın, 2016: 47). Industry 4.0 improves the use of technology in all areas of working life and realizes production with low energy consumption, low cost and high efficiency. Countries trying to integrate Industry 4.0 into business life plan to gain economic advantages. Therefore, developed countries have started to establish Industry 4.0 structures. However, since the Industry 4.0 process will lead to radical changes, countries that have switched to Industry 4.0 should develop the necessary policies to prepare the society for this process.

2. METHODOLOGY

With this study, it is aimed to determine at what stage Turkey is in the Industry 4.0 transition process and what needs to be done in the transition process. In addition, it is aimed to give a new perspective to Turkey's Industry 4.0 transition process and to contribute to the literature. In this context, the literature was examined and a theoretical evaluation was made and explanatory information was given. In the study, first of all, by giving information about the concept of Industry 4.0, the basic features, advantages and disadvantages of Industry 4.0, the components of Industry 4.0, and the occupations brought by Industry 4.0 to working life are explained. Then, Turkey's transition process to Industry 4.0 and what Turkey should do in the Industry 4.0 transition process were discussed.

3. RESULTS

Industry 4.0 causes changes in occupational groups by affecting social life with digital technologies. In this context, today's students, who will work in the occupational groups brought to business life by Industry 4.0, should be trained with skills suitable for the professions. Because it is seen that the new professions that emerged with Industry 4.0 are based on brain power rather than body power.

4. DISCUSSION

When the literature is examined, studies on the subject of Turkey's Industry 4.0 transition process have been found. Bulut and Akçacı (2017) examined the reflections of Industry 4.0 in the World and Türkiye. Koca (2018) Information was given about the opportunities and threats that Turkey will face in the Industry 4.0 process. In the study of Yüksek Bilgili and Agile (2018), the industrial revolution periods in Turkey and in the world were examined in order to analyze the added values that Industry 4.0 brought and expected to bring. Kamber and Bolatan (2019) aimed to reveal the deficiencies of the manufacturing industry in Industry 4.0 in their studies. Acet and Koç (2020) examined the economic reflections of Industry 4.0 on Turkey and the world. Arpınar (2022) aimed to determine the position of the Turkish manufacturing industry in the Industry 4.0 process in his study. Aydınbaş and Erdiñç (2023) evaluated the Turkish economy within the scope of Industry 4.0 process in their study. In this context, the study is expected to contribute to the existing literature.

CONCLUSION

Considering the events, government policies and academic studies organized by the business world in this regard, it is obvious that Turkey is late for the transition process. For Turkey to be successful in Industry 4.0 transition, Turkey needs to make radical changes and innovations. When the Industry 4.0 applications in Turkey are examined with the study, it has been seen that the production is mainly at the medium-low technology level. However, when the sectors are examined, it has been determined that strategies to meet the requirements of Industry 4.0 have been determined and started to take the necessary steps to implement them.

KAYNAKÇA

- Acet, H. ve Koç, Ş. (2020). Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (Endüstri 4.0) Dünyaya ve Türkiye'ye Ekonomik Yansımaları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(58), 2243-2256.
- Akkuşçu, H. İ. (2019). Endüstri 4.0'ın Çalışma Hayatına Etkileri Ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(2), 65-98.
- Aşut, M. ve Demir, S. (2023). KOBİ'lerin Endüstri 4.0 Hazırlık ve Olgunluk Seviyelerinin Belirlenmesi: Şanlıurfa İmalat Sanayisinde Örnek Bir Uygulama. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 8(2), 141-150.
- Aktimur, B. ve Gökpinar, E. (2015). Katmanlı Üretimin Havacılıktaki Uygulamaları. *Gazi University Journal Of Science Part C: Design And Technology*, 3(2), 463-469.
- Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0, *Journal of Life Economics*, 19-30.
- Anuşlu, M. D. ve Fırat, S. Ü. (2020). Ülkelerin Endüstri 4.0 Seviyesinin Sürdürülebilir Kalkınma Düzeylerine Etkisinin Analizi. *Endüstri Mühendisliği*, 31, 44-58.
- Arpınar, C. (2022). Endüstri 4.0 Sürecinde Türkiye İmalat Sanayinin Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi).YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ayboğa, H. ve Görmüş, L. (2022). Endüstri 4.0-Türkiye'nin Durumu Ve Yapılması Gerekenler. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (17), 82-98.

- Aydemir, H. (2018), Sanayi 4.0 ve Türkiye Ekonomisi Açısından Etkileri, *Sosyoekonomi*, 26(36), 253-261.
- Aydımbaş, G. ve Erdiñ, Z. (2023). Endüstri 4.0 Yolunda Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sakarya İktisat Dergisi*, 12(2), 187-211.
- Azambuja, A. J. G.D., Plesker, C., Schützer, K., Anderl, R., Schleich, B. ve Almeida, V. R. (2023). Artificial Intelligence-Based Cyber Security in the Context of Industry 4.0—A Survey. *Electronics* (2079-9292), 12(8): 1-18.
- Bag, S., Gupta, S. ve Kumar, S. (2021). Industry 4.0 Adoption and 10R Advance Manufacturing Capabilities For Sustainable Development. *International Journal of Production Economics*, 231, 1-12.
- Banger, G. (2017). *Endüstri 4.0 Ekstra* (1. Baskı). Ankara: Dorlion Yayınları.
- Bayram, B. ve İnce, G. (2018), Advances in Robotics in the Era of Industry 4.0. In Üstündağ, A. ve E. Cevikcan (Eds.), *Industry 4.0: Managing the Digital Transformation*. (ss. 187–200). Switzerland: Springer International Publishing.
- Bozkurt, R. (2016), Endüstri 4.0 Aşaması Türkiye'de Yeni İşler Yaratmak İçin Büyük Fırsattır, Erişim: 11.04.2023, <http://www.dunya.com/sirketler/039endustri-40-asamasi-turkiyede-yeni-isler-yaratmakicin-buyuk-haberi-319455>.
- Bulut, E. ve Akçacı, T. (2017). Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(7), 55-77.
- Cerit, S. ve Ören, H. G. Ü. (2022). Türkiye Ekonomisinin Endüstri 4.0 Kapsamında Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 23(50), 37-59.
- CBDDO, (2023a). Yeşil Teknolojiler. <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/2..%20Aras%CC%A7t%C4%B1rmaRaporu-Yes%CC%A7ilTeknolojiler.pdf> . Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- CBDDO, (2023b). Yeni-Nesil-Ulaşım Teknolojisi Hyperloop. <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/3.Aras%CCA7t%C4%B1rm>

- a-Raporu-Yeni NesilUlas%CC%A7%C4%B1m-Teknolojisi-Hyperloop.pdf
Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- CBDDO, (2023c). ChatbotUygulaması ve ChatGPT Örneği
<https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/21.ChatbotUygulamas%C4%B1veChatGPT%C3%96rne%C4%9FiDe%C4%9Ferlendirme-Raporu.pdf>
Erişim Tarihi: 11.10.2023.
- EKOIQ. (2014). “Akıllı” Yeni Dünya Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Bilişimin Endüstri İle Buluştuğu Yer Türkiye “Akıllı” Üretime Hazır Mı?. *EKOIQ Dergisi Özel Eki*,1-17.
- Genç, S. (2018). Sanayi 4.0 Yolunda Türkiye. *Sosyoekonomi*, 26(36), 235-243.
- Görçün, Ö. F. (2017). *Dördüncü Endüstri Devrimi: Endüstri 4.0*. İstanbul: Beta.
- Grieves, M. (2014). Digital Twin: Manufacturing Excellence Through Virtual Factory Replication. *White Paper*, 1: 1-7.
- Gubán, M. ve Kovács, G. (2017). Industry 4.0 Conception. *Acta Technica Corviniensis-Bulletin of Engineering*, 10(1): 111-115
- Hozdic, E. (2015). Smart Factory For Industry 4.0: A Review. *International Journal Of Modern Manufacturing*, 7(1), 28-35.
- İSO (2018), “Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu”, <http://www.iso500.org.tr/sunum-vekonusma-metni/iso-500/> , 11.10.2023
- Kabaklarlı, E. (2016). *Endüstri 4.0 ve Dijital Ekonomisi; Dünya ve Türkiye Ekonomisi İçin Fırsatlar, Etkiler ve Tehditler* (1. Baskı). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Kamber, E. ve Bolatan, G. İ. S. (2019). Endüstri 4.0 Türkiye Farkındalığı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(30), 836-847.
- Karacı, A., Akyüz, H. İ. ve Bilgici, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Siber Güvenlik Davranışlarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(6), 2079-2094.
- Karademir, M. (2016). Dördüncü Sanayi Devrimi. Erişim: 12.07.2023,https://tasam.org/trTR/Icerik/25733/dorduncu_sanayi_devrimi.
- Kasa, H. ve Arslan, G. (2020). Endüstri 4.0 Kapsamında Teorik Bir Analiz: Türkiye Örneği. *Electronic Journal of Social Sciences*, 19(76), 1810-1826.

- Kılıç, S. ve Alkan, R. M. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 29-49.
- Khan, A. ve Turowski, K. (2016, April). A Perspective On Industry 4.0: From Challenges To Opportunities In Production Systems. In *International Conference on Internet of Things and Big Data* (ss. 441-448). Scitepress.
- Koca, K. C. (2018). Sanayi 4.0: Türkiye Açısından Fırsatlar ve Tehditler. *Sosyoekonomi*, 26(36), 245-252.
- Marinagi, C., Reklitis, P., Trivellas, P. ve Sakas, D. (2023). The Impact of Industry 4.0 Technologies on Key Performance Indicators for a Resilient Supply Chain 4.0. *Sustainability*, 15(6), 1-31.
- Muhuri, P. K., Shukla, A. K. ve Abraham, A. (2019). Industry 4.0: A Bibliometric Analysis and Detailed Overview. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 78, 218-235.
- Nuroğlu, E. ve Nuroğlu, H. H. (2018). Endüstri 4.0'ı Türkiye'nin Dış Ticareti İçin Bir Fırsat Penceresine Dönüştürmek. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 329-346.
- OECD (2023), *Digital Government Review of Türkiye: Towards a Digitally-Enabled Government*, OECD Digital Government Studies, OECD Publishing, Paris.
- Oesterreich, T. D. ve Teuteberg, F. (2016). Understanding The Implications Of Digitisation and Automation in The Context Of Industry 4.0: A Triangulation Approach and Elements of A Research Agenda For The Construction Industry. *Computers in Industry*, 83, 121-139.
- Öztuna, B. (2017). *Endüstri 4.0 ile Çalışma Yaşamının Geleceği*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P. ve Harnisch, M. (2015). Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. *Boston Consulting Group*, 9(1), 54-89.
- Sarıkulak, Ö. (2008). Endüstri Devrimlerinin Performans Göstergelerine Etkilerinin İncelenmesi İle Endüstri 4.0 Analizi. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Satyro, W. C., Contador, J. C., de Paula Monken, S. F., de Lima, A. F., Junior, G. G. S., Gomes, J. A., ... ve Silva, L. S. (2023). Industry 4.0 Implementation Projects: The Cleaner Production Strategy—A Literature Review. *Sustainability*, 15(3), 1-18.
- Sayın, Z. ve Seferoğlu, S. (2016). *Yeni Bir 21. Yüzyıl Becerisi Olarak Kodlama Eğitimi ve Kodlamanın Eğitim*. Aydın: Akademik Bilişim.
- Schober, K.S. (2017). Industry 4.0 – Challenge For The F&B Industry In Turkey, Advantage Or Competitive Disadvantage?, Erişim: 20.07.2023, https://www.siemens.com.tr/i/Assets/gidagunu/170524_KS_Industrie40_Presentation_Siemens_Turkey.pdf
- Schwab, K. (2016). *Dördüncü Sanayi Devrimi*, (çev. Zülfü Dicleli), İstanbul: Optimist Yayınları.
- Soares Junior, G.G., Satyro, W.C., Bonilla, S.H., Kontador, J.C., Barbosa, A.P., Monken, S.F.P., Martens, M.L. ve Fragomeni, M.A. (2021). Construction 4.0: Industry 4.0 Enabling Technologies Applied To Improve Workplace Safety in Construction. *Research, Society and Development*. 10(12),1-18.
- Şahin, A. (2017). Akıllı Üretim Çağı: Endüstri 4.0. Fortune Turkey. Erişim: 27.06.2023, <http://www.fortuneturkey.com/akilli-uretim-cagi-endustri-40-42841>.
- Şahin, H. (2007). *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi
- Şener, S. ve Elevli, B. (2017). Endüstri 4.0'da Yeni İş Kolları ve Yüksek Öğrenim. *Mühendis Beyinler Dergisi*, 1(2), 25-37.
- Tahsin, E. ve Börü, F. (2023). Türkiye'nin Endüstri 4.0'a Geçiş Sürecinin Teknoloji Kapasitesi Yaklaşımları Temelli Analizi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 1293-1314.
- Taş, H. Y. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (Endüstri 4.0) Çalışma Hayatına ve İstihdama Muhtemel Etkileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 1817-1836.
- Tonga, M. Y. ve Tonga, M. (2022). Endüstri 4.0'a Genel Bir Bakış: Sanayinin Geleceği. *GÜ İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 6(6), 40-60.

- Tunçkan, E. (2018). Endüstrileşme Olgusu ve Endüstriyel Reklamcılık. *Selçuk İletişim Dergisi*, 5(2), 113-120.
- Tutar, H., Terzi, D. ve Tınmaz, G. (2018). Türkiye'nin "Vizyon 2023" Stratejisi İle Almanya'nın "2025" Stratejik Hedeflerinin Endüstri 4.0 Göstergeleri İtibariyle Karşılaştırılması. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 2(3), 195-212.
- TÜBİTAK (2016), Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Yol Haritası, Erişim: 21.05.2023, http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/akilli_i_uretim_sistemleri_tyh_v27aralik2016.pdf.
- TÜSİAD (2016). Türkiye'deki dijital değişime CEO bakışı. Erişim: 23.06.2023, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8867-tu-rkiye-deki-dijital-deg-is-ime-ceo-bakis-i-raporu>.
- Ünlü, F. ve Atik, H. (2018). Türkiye'deki İşletmelerin Endüstri 4.0'a Geçiş Performansı: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Ampirik Analiz. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17(2), 431-463.
- Vrchoťa, J., Volek, T. ve Novotná, M. (2019), Factors Introducing Industry 4.0 to SMES. *Social Sciences*, 8(5), 1–10.
- Wan, J., Cai, H. ve Zhou, K. (2015, January). Industrie 4.0: enabling technologies. In *Proceedings of 2015 international conference on intelligent computing and internet of things* (pp. 135-140). IEEE.
- Wang, K. J., Lee, Y. H., ve Angelica, S. (2021). Digital Twin Design For Real-Time Monitoring—A Case Study Of Die Cutting Machine. *International Journal Of Production Research*, 59(21), 6471-6485.
- Yazıcı, A. (2016). Endüstri 4.0 ve Otonom Robotlar. Erişim: 28.05.2023, http://www.emo.org.tr/ekler/91f2bb2a057879e_ek.pdf?dergi=1069.
- Yazır, S. (2018). Türkiye'de Bulut Bilişimin Teknolojik Gelişimi Ve Bulut Platformu Üzerinde Örnek Bir Kişisel Web Uygulamasının Sunulması. (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 546-556.

- Yüksekbilgili, Z. ve Çevik, G. Z. (2018). Endüstri 4.0 Bağlamında Türkiye'nin Yerine İlişkin Güncel ve Gelecek Eksenli Bir Analiz. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 422-436.
- Yüksel, H. (2020). An Empirical Evaluation of Industry 4.0 Applications of Companies in Turkey: The Case of A Developing Country. *Technology in Society*, 63, 101364.
- Zhou, K., Liu, T. ve Zhou, L. (2015, August). Industry 4.0: Towards future industrial opportunities and challenges. In *2015 12th International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (FSKD)* (ss. 2147-2152). IEEE.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Neşe SALİK ATA
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Neşe SALİK ATA
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Neşe SALİK ATA
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Neşe SALİK ATA
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Neşe SALİK ATA

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE ANKARA'DA KENTSEL TOPRAKLARIN
DEĞER ARTIŞI VE ARSA SPEKÜLASYONU**

Harika UÇAR ALTINIŞIK¹

Öz

Cumhuriyet rejiminin sembolü olarak görülen başkent Ankara'nın tüm Anadolu kentlerine örnek olması istenmiştir. Bu nedenle sadece Ankara'ya özel çıkarılan yasalar ve uygulamalarla hedeflenen planlı kentleşme süreci tam olarak beklenen sonuçları doğurmasa da Ankara birçok konuda tüm Türkiye'de öncü olmuştur. Göç, hızlı nüfus artışı, konut sorunu, bunlara bağlı olarak ortaya çıkan gecekondu ve arsa spekülasyonu da yoğunluklu ve ilk olarak Ankara'da deneyimlenmiştir. Bu çalışmada özellikle başkent araştırma konusu seçilmesinin nedeni de budur. Ankara'nın kentleşme sürecinin incelenmesi tüm Türkiye'nin kentleşme sürecini değerlendirmek için oldukça önemli ve gereklidir. Cumhuriyetin 100. Yılında Ankara'nın 100 yılını incelemek, tüm Türkiye kentlerinin değerlendirilmesine ışık tutacaktır. Bu çalışmada kavramsal açıdan önem taşıyan kentsel toprak, kentsel toprakta değer artışı, arsa spekülasyonu ve kentsel rant gibi konular hakkında kısa da olsa bir değerlendirme yapıldıktan sonra Ankara'nın serüveni tarihsel dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Ankara geçmişi oldukça eski tarihlere dayanan, bilim, kültür ve sanatsal açıdan oldukça önemli bir yeri olan bir kenttir. Ancak günümüzde Ankara'yı anlamak için başkent ilan edildiği tarihi bir milat olarak kabul ederek değerlendirme yapmak gerekir. Bu temel referans noktasından hareketle Ankara'nın başkent olması ve cumhuriyetin ilan edilmesinden başlayarak günümüze gelene kadar kentsel toprak kullanımı, kentsel topraklardaki değer artışı ve arsa spekülasyonları dört döneme ayrılmıştır. Bu bağlamda Ankara'nın başkent oluşu ve cumhuriyetin ilanından başlayarak 1950 yılına kadar olan dönem başkent imarı, 1950-1980 arası gecekonduların ortaya çıkması ve yaygınlaşmaya başladığı dönem olması nedeniyle gecekondulaşma, 1980-2000 arası gecekondulaşmanın önüne geçilememesi ve çıkarılan yasalarla gecekonduların artmasına neden olan imar afları ve 2000 sonrası ise tıpkı cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi Ankara'ya özel çıkarılan bir yasayla tüm ülkeye yaygınlaştırılan kentsel dönüşüm başlıkları altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Toprak, Arsa Spekülasyonu, Ankara'da Kentsel Toprakların Değer Artışı, Ankara'da Arsa Spekülasyonu.*

JEL Kodları: H83, R31, R33, R38.

Başvuru: 21.10.2023 **Kabul:** 23.01.2024

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tapu Kadastro Yüksekokulu, harika.ucar@hbv.edu.tr, Ankara, Türkiye, ORCID No: 0000-0001-7438-7496

VALUE INCREASE IN THE URBAN LANDS AND LAND SPECULATION IN ANKARA DURING THE REPUBLICAN ERA²

Abstract

Ankara, the capital city symbolizing the republican regime, was intended to set an example for all Anatolian cities. Therefore, even though the planned urbanization process targeted with laws and practices enacted exclusively for Ankara has not yielded the expected results, Ankara has been a pioneer in Turkey in many respects. Migration, rapid population growth, housing problems, the resulting squatter settlements, and land speculation were also encountered first and foremost in Ankara. Hence the choice of the capital city as the subject of research in this study. Examining the urbanization process of Ankara is of great importance and necessary for evaluating the urbanization process of Turkey as a whole. 100th anniversary of the Republic Anniversary of the Republic will shed light on the evaluation of all Turkish cities. In this study, after a brief evaluation of conceptually crucial issues such as urban land, value increase in urban land, land speculation, and urban rent, the adventure of Ankara is analyzed by dividing it into historical periods. Ankara is a city that dates back to ancient times and has a very essential position in terms of science, culture, and art. However, it is necessary to take the date when Ankara was declared the capital as a milestone for understanding today's Ankara. Based on this main reference point, starting from the capitalization of Ankara and the proclamation of the republic until today, urban land use, the increase in the value of urban land, and land speculation will be analyzed in four periods. In this regard, the period from the foundation of Ankara as the capital city and the proclamation of the republic until 1950 is analyzed under the heading of the capital city's construction, the 1950-1980 period is analyzed under the heading of squatter settlement as it is the time when squatter settlements emerged and became widespread, the 1980-2000 period is analyzed under the heading of zoning amnesties, a period in which squatting could not be prevented and the laws enacted led to an increase in squatter settlements, and the post-2000 period is analyzed under the heading of urban transformation, which, just like in the early years of the republic, was expanded to the whole country with a law enacted specifically for Ankara.

Keywords: *Urban Land, Land Speculation, Value Increase of Urban lands in Ankara, Land Speculation in Ankara.*

JEL Codes: *H83, R31, R33, R38.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Toprak doğada hazır olarak bulunan ve temel üretim faktörlerinden biri olan en önemli doğal kaynaktır. Tarımsal toprak, üzerinde tarım yapılan ve/veya üzerinde tarımsal faaliyetler yapılması için ayrılmış topraklardır. Kentsel toprak ise kısaca, “kent ve kasabalarda yapı yapmaya ayrılmış ve kent yönetiminin sunduğu kolaylık ve

² The Extended English Summary is located below the Turkish article.

donanımlardan yararlanabilecek yerey” (Keleş, 1998:71) olarak tanımlanabilir. Keleş’in yaptığı tanımda özellikle “yapı yapmaya ayrılmış” ifadesi geçiyor olmasından hareketle Keleş’in kentsel arsa ve kentsel toprağı eş anlamlı olarak kullandığı söylenebilir. Literatürde genel olarak Keleş’in kullandığı şekilde kullanımın yaygın olduğu görülmüş olup toprağı, kentsel toprak haline getiren altyapı, üst yapı ve imar hakkı olmak üzere üç unsura vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. (Şahin, 2011:300-301) Kısaca özetlemek gerekirse, kent toprağının bir değer ifade edebilmesi için altyapısının ve üst yapısının tamamlanmış olması buna ek olarak da imar planlarıyla verilen kararlar doğrultusunda ne amaçla kullanılacağına belirlenmiş olması gerekmektedir. Yani aslında literatürde sadece kentsel arsa olarak tanımlamasını yaptığımız alanlar kentsel toprak olarak kabul edilmektedir.

Kentsel alanda var olması gerekli olan tüm işlevler için, belli bir kentsel toprağı ihtiyaç duyulmaktadır. Kentlerin hızla büyümesine koşut olarak artan işlevler gereğı kentsel toprağı gereksinim artmaktadır. Taşınmasının ve çoğaltılmasının mümkün olmaması ve miktarının kısıtlı olması nedeniyle de kıt kaynaklar arasında yer alan kentsel toprağın değeri artmaktadır. Özer (2004: 68-69) bu değer artışının ilk nedenini toprağın arsa haline gelmesiyle açıklarken ülkenin yapısal sorunlarının da söz konusu değer artışındaki etkisine vurgu yapar. Tarımsal toprakların kentsel toprak haline gelmesi yani arsa olarak kullanılması (toprak üzerindeki altyapı yatırımlarının yapılması, kamusal hizmetlerin sunulması için gerekli olan yol, yeşil alan gibi alanların düzenlenmesi) toprağın arsa değerini toprak sahibinin denetimi dışında arttırmaktadır. Ayrıca yüksek yapısal enflasyon ve piyasa istikrarsızlığının paranın satın alma gücünde yarattığı güvensizlik sonucu bireylerin farklı yatırımlara yöneldiğini, arsa satın almanın da bunlardan biri olduğunu belirtir. Arsanın gelir elde etmek amacıyla alınıp satılması arsa spekülasyonudur. Bazen spekülatörlerin kendi girişimleriyle bazen de kamunun aldığı kararların etkisiyle gerçekleşen rant, kentlerdeki en önemli gelir kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Değişen işlevler, kentsel topraklarının değerinin artmasına neden olduğu gibi kentsel mekandaki güç ilişkilerinin de değişmesine ve çeşitlenmesine neden olmaktadır. Mekânsal yapı, “toplumsal güç ilişkilerinin üzerinde yer aldığı nötr bir alan değil, bu ilişkilerin kurulduğu ve taşındığı aracın kendisi” (Batuman,2012:44) olarak tanımlanabilir. Kentler söz konusu “toplumsal güç ilişkilerinin kurulduğu ve taşındığı araç” olmasının yanı sıra aynı zamanda belli grupların sahip oldukları güç vasıtasıyla kâr elde edebilmek için “paylaşmaya çalıştıkları/paylaşmadıkları bir nesne” konumundadır. Bu anlamda kentler adeta çıkar çatışmalarının gölgesinde şekillenen inşaat alanları haline gelmektedir.

Bu çalışmada temel amaç rant teorisi oluşturmak ya da rant teorilerini tartışmak olmadığından ve çalışmanın içeriğinin genişlemesine neden olacağı düşünülerek rant teorileri yer almamaktadır. En genel anlamıyla, rant “bir mal veya paranın, belirli bir süre içinde emek verilmeksizin sağladığı gelir, getirim” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanabilir. Yani rant, toprağın mülkiyetine sahip olanların, üretime herhangi bir katkıda bulunmaksızın üretimden pay almalarıdır. Keskinok’a göre (2006:53), kentsel rant küreselleşme sürecinden, kapitalist üretimden ve kapitalizmin yarattığı eşitsiz gelişme eğilimlerinden bağımsız değildir. Kentsel rant, kapitalizmin etkisiyle

şekillenen dünyadaki eşitsiz gelişme ve bunun yansıması olarak ortaya çıkan bölgesel ve ulusal eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Yani kentsel rant, sadece söz konusu kente özgü bir sorun değildir. Bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkardığı bir sorundur ve kentteki eşitsizliklerin, hizmet sunumunun veya kentin niteliksel sorunlarının farklılaşmasıyla güçlendirilmektedir.

Türkiye'deki kentsel toprakların değer artışı ve kentsel rant sıklıkla tartışılan ve gündemde yer bulan bir konudur. Birçok açıdan tüm Türkiye kentlerine örnek olan ve birçok kentsel gelişmenin öncelikle gerçekleştiği kent başkent Ankara'dır. Bu nedenle cumhuriyetin 100. yılında Ankara'nın 100 yılını incelemek, tüm Türkiye kentlerinin değerlendirilmesine ışık tutacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, Ankara kentsel alanındaki toprakların değer artışı, arsa spekülasyonları ve kentsel gelişimiyle ilgili bir değerlendirme yapmak ve var olan durumu tespit etmek amaçlanmıştır. Böyle bir değerlendirme yapabilmek için de Ankara'nın geçmişten günümüze geçirdiği süreci incelemek gerekmektedir. Ankara'nın kentsel gelişimiyle ilgili yapılacak herhangi bir çalışmada başkent ilan edilmesi bir mihenk taşı olarak değerlendirilebilir. Ankara'nın kentsel gelişim serüveni bu tarihten itibaren genel olarak kentsel topraklardaki değer artışı ve arsa spekülasyonlarından etkilenerek şekillenmiştir. Bu temel referans noktasından hareketle Ankara'nın başkent olması ve cumhuriyetin ilan edilmesinden başlayarak günümüze gelene kadar kentsel toprak kullanımı, kentsel topraklardaki değer artışı ve arsa spekülasyonları dört döneme ayrılarak incelenmeye çalışılmıştır. İncelenen dönemlere verilen başlıklar o tarih aralığında hem Türkiye'deki hem de Ankara'daki kentleşme sürecini en fazla etkilemiş olan konular olarak belirlenmiştir. Ankara'nın başkent oluşu ve cumhuriyetin ilanından başlayarak 1950 yılına kadar olan dönem başkentim imarı, 1950-1980 arası gecekonduların ortaya çıkması ve yaygınlaşmaya başladığı dönem olması nedeniyle gecekondulaşma, 1980-2000 arası gecekondulaşmanın önüne geçilememesi ve çıkarılan yasalarla neredeyse sayılarının artmasına neden olan imar afları ve 2000 sonrası ise tıpkı cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi Ankara'ya özel çıkarılan bir yasayla tüm ülkeye yaygınlaştırılan kentsel dönüşüm başlıkları altında incelenmiştir. Elbette ki, dönemler için kullanılan başlıklar keskin bir çizgiyle sadece belirlenen tarihsel aralıkta gerçekleşmiş ve diğer dönemlerde etkileri görülmemiş değildir. Sadece seçilen tarih aralığının en belirgin konusu başlık haline getirilmiştir. Çalışmada bulgular literatür taraması yapılarak elde edildiği için bulgular ve tartışma aynı başlık altında incelenmiştir.

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Paleolitik çağdan itibaren bilim, kültür ve sanatsal açıdan oldukça önemli bir yeri olan Ankara'nın kentsel tarihinde inişler çıkışlar olmakla birlikte Roma devrinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. Yüzylında görülen yükselişlerinin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmasından sonra günümüze kadar ki dönemi üçüncü yükseliş dönemidir (Tankut, 1993:16) Ankara'nın ismini nereden aldığı, anlamının ne olduğu, kimler tarafından neden kullanıldığı yönünde yapılan araştırmalar kenti tarihsel, coğrafi ve sosyolojik açıdan değerlendirilebilmek için gerekli görülmektedir.

Ancak günümüzde Ankara'yı anlamak için başkent ilan edildiği tarihi bir milat olarak kabul ederek değerlendirme yapmak gerekir. Ankara'nın imarı, kentsel gelişmesini ve bu gelişmeye paralel bir şekilde ortaya çıkan kentsel rant ve bu ranttan pay alma mücadelelerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Diğer dönemlere verilen başlıklar Ankara başta olmak üzere tüm Türkiye'nin kentleşme sürecine şekil veren en önemli konulardır. Gecekondu başlangıçta kentlerde yoğunlaşan nüfusun konut sorununa çözüm olarak ortaya çıkmasına rağmen yıllar içerisinde kentsel rant aracı haline gelmiştir. Bu nedenle gecekonduların ilk ortaya çıkmaya başladıkları 1950 yılından itibaren yoğunlaşarak arttıkları 1980 yılları arası gecekondulaşma başlığı altında incelenmiştir. 1980'li yıllardan 2000'li yıllara gelene kadar arka arkaya çıkarılan imar afları, gecekondulaşmayı meşrulaştırmasının yanı sıra taşınmazlarda değer artışına neden olan önemli bir faktör olması nedeniyle farklı bir başlık altında incelenmiştir. 2000'li yıllardan sonra özellikle afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi amacıyla gündeme gelen kentsel dönüşüm projeleri, kentsel alanlardaki değer artışına etki eden en önemli konu olması nedeniyle bir başlık altında incelenmiştir. Bu seçilen başlıklar ve onların etkisiyle kentsel alanlarda belli bölgelerde elektrik, doğalgaz, su, kanalizasyon, yol ve internet erişimi gibi alt yapı yatırımlarının artması; havaalanı, metro, otoyol, otogar, park, bahçe, köprü gibi kamu yatırımları ve otel, alışveriş merkezi, rezidans gibi özel yatırımlar başta olmak üzere ulaşım, sanayi, ticaret ve turizm gibi tüm alanlardaki gelişmeler taşınmazların değerlerinde artışa neden olan faktörler olarak ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.1. 1923-1950 Dönemi: Başkent'in İmarı

20 bin nüfuslu bir Orta Anadolu kasabası, devlet merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasıyla birlikte iktisadi ve sosyal açıdan hızla değişmeye başlamıştır. Ardından "Türkiye Devletinin makam idaresi Ankara şehridir." ifadesiyle sunulan teklif TBMM'de oy çokluğuyla kabul edilmiş ve Ankara 13 Ekim 1923 tarihinde, cumhuriyet ilan edilmeden başkent ilan edilmiştir. Ardından 417 Sayılı Ankara Şehremaneti Yasası (1924) çıkarılmış ve onu 1925'te çıkarılan imar yasası izlemiştir. Ancak yeni imar yasasının sadece gelişme alanları olarak belirlenen bölgelerde uygulandığını, diğer alanlardaki imar uygulamalarının 1877 tarihinde çıkarılan Belediyeler Yasası ve 1882 tarihinde çıkarılan Ebniye Nizamnamesinin hükümlerine göre gerçekleştirildiğini de belirtmek gerekir.

Bu dönemde 1927 Teşviki Sanayi Kanunu'na dayanarak mimarlık faaliyetlerinde ve eğitiminde Holzmeister, Jansen, Öelsner, Taut, Bonatz, Poelzing, Egli, Jost, Oerley, Elsaesser, Gabriel, Wagner, Prost gibi pek çok uzmandan yararlanılmıştır (Ural, 1974:28-30). Yabancı uzmanlar tarafından yapılan çalışmalar milli niteliklere uygun olmadığı, yabancılardan sadece eğitimle ilgili faaliyetlerde destek alınması gerektiği, uygulamaların yerli uzmanlar tarafından yürütülmesi gerektiği yönünde eleştiriler olsa da yabancı uzmanların Türk milli değerlerini koruyarak ve siyasi iradenin isteklerini temel alarak hareket ettikleri kendi açıklamalarında da sıklıkla dile getirilmiştir. Başkent'in yeniden inşasının gerçekleştirilebilmesi için üç yabancı şehir plancısı arasında sınırlı uluslararası bir yarışma düzenlenerek Ankara'ya en uygun kent planlamasının seçilmesi sağlanmak istenmiştir. Bakanlık binalarının projelendirme için de yine yabancı bir mimar davet edilerek görevlendirilmiştir.

Cumhuriyetin ilk somutlaştırma girişimi olarak Ankara'nın Türk Devrimi'nin çıkış noktası olduğu gibi aynı zamanda sonucu olarak da kurgulanmış olduğu söylenebilir (Duru, 2012:173). Cumhuriyet ve çağdaşlık başkent Ankara üzerinde sembolleştirilerek diğer kentler için örnek oluşturması hedeflenmiştir. Atatürk döneminde gerçekleştirilmek istenen kentsel gelişimi “köktenci bir modernite projesi” olarak tanımlayan Tekeli (1998:1-24), bu projenin başkenti olarak Ankara'nın çağdaş bir kent olamaması durumunda, cumhuriyet rejiminin de başarısız olduğu anlamının çıkarılacağını belirtmektedir. Bir kentin beklenen bu niteliklere kendiliğinden ulaşamayacağı Cumhuriyetin ilanından hemen sonra anlaşılmış olsa da geniş kapsamlı bir plan fikri ve bunu sağlayacak yarışmanın açılması 1927 yılını, yarışmanın sonuçlarının açıklanması 1929 yılını bulmuş ve onaya sunulacak kesin imar planının hazırlanması 1932 yılının ortasına kadar sürmüştür (Tankut, 1993:17). Yarışmayla ilgili süreç devam ederken Ankara'nın imarı da kesintisiz bir şekilde devam etmektedir.

1925 yılında başkentin yerleşme alanının Eski Ankara'nın güneyindeki boş arazi olarak belirlenmesiyle, yaklaşık 4 milyon metrekarelik bir alan kamulaştırılmıştır. Tankut (1993:51) bu kamulaştırma kararını “Cumhuriyet Meclisi'nin çıkardığı en yaratıcı, en adil ve en sosyal içerikli yasalardan biri” olarak görmektedir. Benzer şekilde Keskinok (2006:54) 1920'lerdeki Ankara'yı “kültürel ve kamusal işlevlerin vurgulandığı ve bunlarla ilişkili mekanların yüceltildiği bir kent” olarak niteledikten sonra bu dönemin 1980'li yıllardaki kentsel gelişmeyi rant odakları yaratarak yönlendirme politikasından farkına vurgu yapar. Ancak Ankara'nın gelişiminin planlandığı dönemdeki konuşmaları aktaran Yavuz'un (1980:5-25) yaptığı alıntılar incelendiğinde, yürütülen tartışmaların planlama sürecinde ortaya çıkabilecek kentsel topraklardaki değer artışının etkisiyle başlayan rant paylaşım tartışmaları olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Yani aslında Başkent'in imarı rant paylaşım tartışmaları gölgesinde başlamıştır denilebilir. Tankut (1993:59) bu dönemdeki meclis tartışmalarını “tarafsız ve bilimsel” olarak nitelerken bunun nedeninin meclis üyelerinin henüz Ankara'da taşınmaz sahibi olmamasından kaynaklandığını belirtir. Ancak bu tarafsız ve akılcı davranışların arkasındaki itici gücün Ankara'da taşınmaz sahipliği olan eski Ankaralılar ile Ankara'ya yeni gelenler arasındaki ileriye dönük bir çıkar mücadelesi olduğunu da ekler. Yapılan tartışmalar sonucunda kurulacak başkentin eski kent merkezinden yeni alanlara kaydırılmasıyla yeni Ankaralı olmuş meclis üyelerinin oluşacak arazi rantlarından yararlanmalarına imkân sağlanmış olması nedeniyle çıkar çatışmasını kazananı da yeni Ankaralılar olmuştur.

Ankara nüfusunun 74 bin olduğu 1927 yılında geleneksel Osmanlı dokusunun etkilerini taşıyan konutlar ve daha çok memur konutları olarak planlanmış tek katlı, ayrıklı düzenli bahçeli evler dışında geleneksel dokunun içine sızmış dört-beş katlı, süslü, pahalı ve ilk rant amaçlı apartmanlar olmak üzere üç tür konut gözlenmektedir (Tankut, 1993:53). Cumhuriyet döneminin, 1950'li yıllara kadar kentleşme ve mimarlık alanıyla ilgili programlarında öncelik sıralamasında en başta Ankara'nın imarı gelirken, ardından diğer illerdeki hükümet otoritesinin sembolü olarak görülen özellikle hükümet konakları gibi yönetim yapıları, ilkokullar, sağlık hizmetleri, diğer kamu hizmetlerine ait binalar, memur evleri, köy ve göçmen evleri ve işçi evleri izlenmektedir (Ural, 1974:21). 1930'larda Ankara uygulanan kent planıyla, vurgulanan

mekânların niteliğiyle dönemin iktisadi, siyasi ve ideolojik özelliklerini yansıtan bir kenttir (Keskinok,2006:54). Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar nüfusu artan ve imar gören tek kentin Ankara olduğu söylenebilir (Yavuz, 1980:13) Ankara’da 1925 yılında Sağlık Bakanlığı’nın arkasında yer alan 198 bahçeli konut ve Gençlik Parkı’nın kuzeyinde yer alan 7 bahçeli konut devlet eliyle yapılan ilk memur konutlarıdır (Tankut, 1993:53). 1944 yılında yapımına başlanan, üst kademelerdeki bürokratlar için inşa edilen memur evleri olan Saraçoğlu Mahallesi ve en iyi örnekleri Ankara civarındaki Etimesgut ve Somutlu’da gerçekleştirilen göçmenlerin yerleştirilmesi için inşa edilen örnek köyler (kerpici köylüden, ahşabı devletten olacak şekilde düşünülmüş ve sayıları Türkiye genelinde 64 uygulamayla sınırlı kalmıştır) dönemin konut ihtiyacını karşılamaktan oldukça uzaktır. Jansen planının yapıldığı tarihte, 50 yıl sonra Ankara’nın nüfusunun 300 bin olacağı hesaplanarak hareket edilmiş ve nüfusun bu kadar hızlı bir şekilde artacağı öngörülememiştir. Ankara nüfusunun hızlı artışı ve spekülasyon rant oluşumuna karşı önlem alınmamış olması nedeniyle arazi fiyatları yükselmiş, Jansen planının büyüme kapalı ve esnek olmayan yapısının da etkisiyle yapılaşma imar sınırlarının dışına taşmıştır (Tankut, 1993:32). Ankara’nın başkent ilan edilmesiyle birlikte başlayan göç ilerleyen yıllarda artarak devam etmiştir. Planlanan konut arzı artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaz hale gelince özellikle dar gelirli kendi konut sorunlarına kendi çözümlerini üretmeye başlamıştır. Bu nedenlerle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki birkaç yıl içinde Ankara’da 20 binin üstünde gecekondu inşa edilmiştir (Ural, 1974:21). 1940’lı yıllardan sonra ilk gecekondu, Ankara’nın Kale’ye yakın mahallelerinde görülmüş, yıllar içinde tüm Ankara’da yaygınlaşmaya başlamıştır. Hatta Ankara’yı Türkiye’deki diğer kentlerden ve gelişmekte olan ülkelerin metropollerinden ayıran bir şekilde Ankara’da gecekondu kenti kuşatmakla kalmayarak, kentin çekirdeğinde ve ona çok yakın olan arazi parçalarında da yoğun olarak yer almaktadır (Keleş, 1971:12). Keleş “başkent olmanın bir paradoksu” olarak nitelendirdiği bu durumu; söz konusu gecekondu mahallelerinin devlet merkezine ve denetim mekanizmalarına olan yakınlıkları nedeniyle daha etkin bir şekilde engellenmeleri gerekirken bu inşaatlara siyasal karar organlarıyla yüz yüze olmalarından dolayı göz yumulduğu izlenimini uyandırdığı şeklinde yorumlamaktadır.

Aslanoğlu (2010:29) başkent Ankara’nın ilk modern kent imajını oluşturan intizamlı, temiz ve planlı yapısını (parkları, binaları ve ölçeğiyle) ancak 1950’li yıllara kadar koruyabildiğini belirtmektedir. Ancak ne yazık ki ilk olarak Ankara’da başlayan gecekondu yapım süreci de göz önünde bulundurulduğunda bu imajın 1950’lere kadar bile korunamadığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Yavuz’a göre (1980:13), Ankara’nın imarındaki başarısızlığın ve yozlaşmanın nedeni arsa spekülasyonudur ve arsa spekülasyonunu yaratanlar da bizzat imar işlerini yürütmekle görevli olanlardır. İmar işlerini yürütmekle görevli olan yetkililer, emlak karaborsacılarıyla mücadele etmek yerine onlarla ortaklık yaparak, kurulan düzeni işletmeyerek ve gerekli olan yeni düzenlemelerin getirilmesine engel olarak arsa spekülasyonuna neden olmuşlardır.

Modern cumhuriyetin simgesi ve düzenli kent planıyla tüm ülkeye örnek olması gereken başkentin kaçak yapılaşmayla ülkeye örnek olmasına paralel olarak

kanunlarla bu soruna çözüm aranmaya çalışılmıştır. 1948 yılında özel olarak Ankara'daki kaçak yapılarla ilgili olarak çıkarılan 5218 sayılı kanunun kentsel gelişimi için oldukça özen gösterilmiş ve tüm ülkeye örnek bir kent olması için çaba sarfedilmiş bir başkent için çıkarılmış olması oldukça ironiktir (Turan, 2007:391, Tercan, 1996:5). Kısa bir süre sonra ise aynı maddenin hükümlerinin tüm ülke geneli için yaygınlaştıran 5228 sayılı kanun çıkarılmıştır.

3.2. 1950-1980 dönemi: Gecekondulaşma

1950-1955 yılları arasında yıllık nüfus artışı Türkiye genelinde binde 27.8 iken Ankara'da binde 73.4, İstanbul'da ise binde 54.2'dir. 1935-1940 yıllarında bu değerlerin Ankara için 25.8, İstanbul için 22.9 olması büyük kentlerin büyümesinin denetimsizliğinin, artan bölgesel eşitsizliklerin ve kırsal kent arasındaki dengesiz gelişimin bir göstergesidir (Keskinok,2006:55). Özellikle 1955'ten sonra başta tarımda makineleşme olmak üzere bir dizi teknolojik, iktisadi ve siyasi etken nedeniyle kırsal alandan kentlere göç yoğunlaşmıştır (Karpaz, 2003:105).

1945 yılında gazetelerde, kente ilişkin haberlerde kentsel altyapı yetersizlikleri, güvenlik sorunları, özellikle bürokratların atandıkları kentlerde konut bulamadıkları ve konut yetersizliğinin spekülasyon kazançlara yol açtığı gibi haberler yer alırken, "gecekondu" kavramı henüz kullanılmıyordu. 1947 yılında, Ankara'nın Altındağ ilçesindeki toprağın kazılıp, tepesinin teneke ile çevrilmesiyle oluşturulmuş, bir gaz tenekesinin ters çevrilerek baca ve tepe penceresi yapılmış oyuklar ve buralarda yaşayanlar haberlerde yer bulmaktadır (Şenyapılı,1998:301-302).

Ankara'nın başkent oluşuyla birlikte, yeni devlet bürokrasisi ve hizmet sektöründen kaynaklanan nüfus artışı diğer kentlerle kıyaslanamayacak ölçüde bir konut gereksinimine neden olmuştur. (Bilgin,1998:262) Buna bağlı olarak da ilk gecekondu Ankara kent merkezinde görülmeye başlanmıştır. 1948 yılında büyük kentlerdeki 25-30 bin olan gecekondu sayısı katlanarak artma eğilimi göstermiş, 1953 yılında 80 bine, 1960 yılında 240 bine, 1983 yılında ise 1,5 milyona yükselmiştir. (Keleş, 2012:509)

Gecekondu sayısının artmasının yanı sıra gecekondu da kendi içerisinde bir dönüşüm yaşamıştır. 1950'lerde derme çatma, dört duvar ve bir çatıdan oluşan ve adı gibi bir gecede alel acele yapılviren (Erman, 1998:323) anlamına gelen tek katlı barakalardan oluşan gecekondu zaman içinde eklerle genişletilmiş ve gecekondu mahalleleri yaygınlaşmış ardından üstüne kat çıkılan apartmanlara, Erman'ın ifadesiyle (1998:323) "apartkondu"lara dönüşmüştür. 1950'lerde Eski Ankara'nın merkezinin yer aldığı Altındağ işyerleri, atölyelerin olduğu tamirat ve bakım işlerinin yapıldığı mekân haline gelirken modern sanat, eğlence, eğitim ve kültür mekânları Sıhhiye, Yenışehir, Kavaklıdere, Bakanlıklara doğru kaymıştır. Ulus klasik ve eski eğlence, sanat, işyeri ve alışveriş merkezleriyle genellikle kırsal alanlardan kente göç edenlerin kentlileşmesine imkân veren kent merkezi görevini üstlenirken Çankaya ve Kızılay ise hem yeni konutlar ve işyerleri için hem de diploması, kamu kurum ve kuruluşlarının yerleşkeleri için bir cazibe merkezi haline gelmiştir (Erdem vd., 2011:136-137).

Literatürde gecekondulaşma süreci düzenli kentleşme açısından bir sorun olarak ele alınıp incelenerek çözüm önerileri üretilmeye çalışılmıştır. Ancak bunun yanı sıra özellikle kentlileşme sürecinde “tampon bir mekanizma” işlevi görüyor olduğu, gecekondulaşma sürecinde ve gecekonduda oturanlar arasında dayanışma duygularının ve katılım eğilimlerinin gelişmesini güçlendirmesi bakımından yararlı olduğu görüşü de yer almaktadır. (Keleş,2012:505) Kıray (1995:64), kırdan kente göç edenlerin kırsaldaki ilişki ağlarına benzer özelliklerin kentsel yaşamda aile içi yardımlaşma ve hemşehri dayanışmasıyla kendini gösterdiğini ve bunun da zamanla yerini siyasi patronaj sistemine bıraktığını belirtmektedir. Kente ilk geldiğinde iş bulma, ev yapma, borç alma gibi konulardaki akraba ve hemşehri destekleri zamanla siyasallaşarak gecekondulaşma sürecine göz yumma, gecekondulaşma bölgesine altyapı getirme, kentsel ranttan pay alma gibi değişik biçimleriyle patronaj ilişkilerine dönüşmektedir (Karasu, 2010:372).

Gecekondular belli bir süre kentlerin yoksul kesimlerinin ihtiyaçlarını karşıladıkları, kentlerde var olan konut sorununa halk tarafından üretilmiş bir çözüm olarak görüldükleri ve sadece kullanım değeri taşıdıkları için meşru görülmüşlerdir (Erder:1999). Ancak zaman içerisinde gecekondular ticarileşerek bir spekülasyon, yatırım ve güvence aracı haline gelirken, gecekondular da arsa spekülasyonuna dönüşmüş ve önemli bir kentsel rant elde etmişlerdir. Ancak gecekondulaşma ve devamında gelişen süreci sadece rantla ilişkilendirmek ve bu alanlara yerleşenlerin tümünü “gaspçı ve rantçı” olarak nitelendirmek de doğru değildir (Erder:1999). Sürecin bir parçası tüm birikim ve yatırımlarını konut elde etmek için harcayanlarken, bu alanları yerleşime açan ticari gruplar ve gecekondular bir yatırım aracı olarak görerek hareket edenler de bulunmaktadır.

Karpat’a göre (2003:82-83) gecekonduların oy hakkı ve seçmenin oyu için yürütülen rekabet, gecekondulaşma yerleşimlerinin gelişip serpilmesinin aracıdır. Bu nedenle gecekondular hem yetkililerle iletişim kurmak ve onlar üzerinde baskı oluşturmak hem de kentle bütünleşebilmek için siyasi partilere ve seçmenlik hakkına çok önem vermektedirler. Özellikle çok partili hayata geçişle birlikte artan siyasal popülizm, kentsel alanlardaki imar uygulamalarında görülen ve sıklıkla eleştirilen hataların (kaçak yapılaşma, ıslah imar planları, imar planlarında yapılan değişiklikler, hazine arazilerinin satışı, kıyı alanlarının ve orman alanlarının yapılaşmaya açılması, imar afları gibi) temel nedeni olarak değerlendirilebilir (Karasu,2010:372). Nitekim 1980’leri ifade etmek için seçtiğimiz imar aflarını incelerken bu konu daha detaylı olarak incelemek gerekmektedir.

Türkiye’de ilk örnekleri Ankara’da görülen gecekondular, Türkiye’deki gelişim ve dönüşüm sürecine paralel bir şekilde artarak devam etmiştir. Gecekondulaşma mahalleleri ilerleyen zamanlarda gecekondulaşma semtlerine dönüşmüştür. Diğer illerde genellikle kentin çeperlerinde başlayan ve halkalar şeklinde büyüyen gecekondulaşma mahalleri Ankara’da kentin tam merkezinde sayılabilecek alanlarda bile görülmektedir. İlerleyen yıllarda kentin hızla büyümesi ve kentsel toprağın değer artışına paralel bir şekilde bu gecekondulaşma mahalleri de değer kazanmış ve rant aracı haline gelmiştir. Kentin içinde yaşanan sorunlardan uzaklaşarak, kentsel alanlarda yaşanan diğer gruplardan/sınıflardan kendilerini ayırıştırarak bir yaşam arzulan üst ve orta üst gelir

grubunun beklentilerine karşılık verebilecek villa, lüks konut, iş ve alışveriş merkezi vb. inşası için gerekli kentsel arsaları temin edebilmek için sermaye sahiplerinin ilgisi bu alanlara yönelmiştir (Uçar,2021:208-209).

3.3. 1980-2000 Dönemi: İmar Afları

Adlarında ve içeriklerinde imar affı kavramı geçmemekle birlikte 1948 yılında Ankara özelinde çıkarılan kanunla başlayarak günümüze kadar 20'den fazla imar affi olarak nitelendirilebilecek kanun çıkarılmıştır. Çıkarılan imar affi niteliği taşıyan tüm kanunlar ufak farklılıklarla birbirinden ayrılmakla birlikte genel olarak benzer nitelikler taşımaktadır. Aslında bu kanunlar kaçak yapılaşmayı bir suç olarak görmekte ve yasaklamaktadır. Ancak kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar yapımı tamamlanmış olan kaçak yapıları affederek sadece daha sonra yapılacak olanları yasaklamaları nedeniyle o güne kadar işlenmiş olan suçların cezai yaptırımlarını ortadan kaldırmışlardır. Farklı sebeplerle bu tür kanunların sıklıkla çıkarılmış olması da soruna çözüm üretmekten çok benzer imar suçlarının işlenmesini neredeyse teşvik edici bir nitelik kazanmalarına neden olmuştur (Uçar Altınışık, 2022).

Gecekondu Kanunu'ndan önce çıkarılan bina yapımını teşvik ve kaçak yapılaşmayla ilgili bazı kanunlarla konut sorununa ve dolaylı olarak da gecekondu sorununa çözüm aranmaya çalışılmıştır. Ankara belediye sınırları içerisindeki belli alanlardaki arsa üretimi görevini belediyeye veren 5218 sayılı kanun Ankara'daki sorununun acil çözüm bekliyor olması gerekçesiyle başkente özel çıkarılmıştır. Çok kısa bir süre sonra çıkarılan 5228 sayılı kanun ise imar sınırları içerisindeki hazineye ve özel idareye ait olan ya da devletin hüküm ve tasarrufundaki herhangi bir ihtiyaç ve amaç için ayrılmamış olan tüm arsaları kapsayan niteliğiyle benzer bir kanunun tüm ülke genelinde uygulanmasına imkân vermiştir. (R.G., KT: 28/6/1948, Y.T:6/7/1948 Sayı:6950) Bu iki kanunun da daha çok dar gelirli kesimi ilgilendiren niteliğine rağmen 1949'ta çıkarılan 5431 sayılı kanun, daha üst gelir grubuna ait ruhsatsız ve denetimsiz olarak yapılmış olan kaçak yapılarla ilgilidir (Tercan, 1996: 6). Bu kanunların yanı sıra benzer nitelikte başka kanunlar da olmakla birlikte açık bir şekilde gecekondu kanunundan ya da imar affından söz edilmemiştir. Ancak 1969 yılında çıkarılan Gecekondu Kanunu'yla gecekondu kavramı kanunun adında yer bulmuş ve kanunda açıkça gecekondu kavramı tanımlanmıştır.

Gecekondu Kanunu, soruna dair çözüm arayışlarının yanı sıra imar aflarına benzer şekilde, kanunun yürürlüğe girmesinden önce inşa edilen kaçak yapıların çeşitli yöntemlerle yasallaştırılmasını da kapsamaktadır. İmar aflarında olduğu gibi kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren imara aykırı yapılar kesinlikle yasaklanmış ve tespiti durumunda da kaçak yapıların yıkımının gerçekleştirileceği belirtilmiştir. (R.G., KT: 20/7/1966, YT: 30/7/1966, Sayı:12362) Kömürcüoğlu (2013:60) bu kanunun, devletin, imar düzenlemelerini uygulayamadığının ve mülkü olan toprağı gecekondu işgalinden koruyamadığının ilanı olarak görmektedir.

Gecekonduların affedilmesinin açıkça gündeme geldiği 2805 sayılı kanunla, ıslah imar planları aracılığıyla planların yapıldığı bölgedeki tasfiye edilecek gecekondu çözümlerine çalışılmış ve kanunlara uygun olmayan bir şekilde oluşturulan hisseli şahıs arazileri meşrulaştırılmıştır (Tercan, 1996: 7). Şenyapılı (1998: 312),

genel olarak birbirine benzer hükümler içeren ve 1983-88 yılları arasında çıkarılan af kanunlarını “İslah İmar Planı Yasa Grubu” olarak tanımlamaktadır. Genel olarak bu kanunların ana amacının, gecekonduların alanlarına yasal statü kazandırarak mülkiyet sorununu çözmek ve bu gecekonduların yerine daha düzenli apartman türü konutların inşa edilmesinin sağlanması olduğu söylenebilir.

Gecekonduların meşrulaştırılarak hukuki sorunlarının çözülmesi, bu alanların ekonomik açıdan yatırım yapılabilir hâle gelmesine neden olmuştur. Eskiden gecekonduların yer aldığı alanlarda apartman inşa edilmesiyle mahallelerin fiziksel görünümünde bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Ancak rant elde etmek için yoğun yapılaşmadan ibaret olan bu süreç sağlıklı kentler yaratma amacından oldukça uzaktır (Kömürcüoğlu, 2013:65).

Kıray (2003:27) bu kanunların gecekonduların evlerinin tapularına sahip olarak kendilerini güvende hissetmelerini sağlamaktan öteye geçemediğini ve onlar için çok önemli olan bu hissini de politikacılar tarafından özellikle seçim zamanlarında sömürüldüğünü belirtir. Gerçekten de 1980-1990’lı yıllarda gecekonduların yerel seçimlerdeki oy verme davranışını etkileyen temel unsurun çıkarılan ve çıkarılması vaat edilen imar afları olduğu yerel seçim sonuçlarındaki oy geçişkenliklerini baz alarak yapılan çalışmalarda da görülmekte ve literatürde de sıklıkla dile getirilmektedir.

Çıkarılan afların etkisi ve daha sonra yeniden bir af çıkacağına beklentisiyle gecekonduların ve gecekondulu nüfusun katlanarak artması, siyasi partilerin seçmenleri olan bu nüfusun ihtiyaç ve beklentilerini göz önünde bulundurarak vaatlerde bulunması ve bu vaatlerin de yeniden kanunlaşması kendi içerisinde bir kısır döngüye neden olmuş ve gecekonduların rant aracı haline getirmiştir. Ancak bu süreçten rant elde edenlerin sadece gecekondular olmadığını da belirtmek gerekir.

1985 yılında çıkarılan İmar Yasasıyla belediyelerin imar planlamaya ilişkin geliştirilen yetkileri (yapma, onaylama, uygulama) o zamana kadar imar işleriyle ilgili olarak tercih edilen merkezîyetçi tutumun terk edilerek adem-i merkezîyetçi bir yapıya geçildiği söylenebilir. Bu önemli adım, her ne kadar, belediyelerin özerkleşmesi, merkezi yönetimin ağır denetiminden kurtulması, demokratikleşmesi açısından önemli olsa da yerel halk katılımı ve denetimi mekanizmalarını getirmediği ve imar işlerindeki yolsuzlukların artmasına neden olduğu yönünde eleştiriler almıştır (Geray, 2017: 203). 1980 sonrasında belediye meclislerinin patronaj ilişkileriyle şekillendiği, belediye meclislerinde görev alanların mesleklerindeki değişimlerin de etkisiyle yerel siyasetin ticari amaçlar için yapıldığı ve belediyelerin birer rant dağıtıcısı konumuna geldiği dile getirilmektedir (Karasu, 2010, 373) Genel olarak 2000’li yıllarda kendini tekrarlayan ve imar affı niteliği taşıyan kanunların çıkarılmadığı söylenebilir. Ancak kamuoyunda “İmar Barışı” olarak bilinen 7143 sayılı kanunun 16. maddesiyle imar kanununda yapılan değişiklik farklı boyutlarda eleştiriler almasının yanı sıra özellikle imar aflarına benzer niteliğiyle de eleştirilmiştir (Uçar Altınışik, 2022).

3.4. 2000 ve sonrası: Kentsel Dönüşüm

1990'lerden sonra özellikle gecekondular alanlarında başlayan dönüşümlerle 2000'li yıllarda Ankara'da oldukça belirgin değişiklikler ortaya çıkmıştır. Doğrudan konuyla ilgili yasal düzenlemeler yapılmaya kadar, yürütülen faaliyetler 2981 sayılı kanun, 5366 sayılı kanun ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi gibi farklı yasal dayanaklar temel alınarak yürütülmüştür. Kentsel dönüşümle uygulanan projelere temel dayanak teşkil eden kanun özel olarak Ankara'daki bir projeden hareketle çıkarılmış olan 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu'dur (Uçar, 2021:203). Ankara kent merkezini havaalanına bağlayan yolun her iki yanının fiziki durumunun ve çevre görünümünün güzelleştirilerek, sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ve kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla bölgeye "utanılmayacak" bir görünüm kazandırmayı (Koçak ve Tolanlar, 2008:405) amaçlayan özel bir kanundur. Kanun, bütüncül bir planlama yaklaşımından uzak olması ve proje uygulamasının sonuçları bakımından eleştiriler almıştır. Yasal düzenlemelerin yetersizliklerini gidermek ve sürecin daha sağlıklı işleyebilmesini sağlamak amacıyla 2012 yılında 6306 sayılı afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanun çıkarılmıştır.

Birçok kentte gecekondular kent çeperinde halkalar halinde büyüyerek gelişmiştir ve zaman içerisinde kentsel alanın genişlemesiyle bu gecekondular alanları kent merkezindeki değerli arsalar haline gelmiştir. Ancak daha önceden de belirtildiği üzere diğer kentlerdeki deneyimlerden ayrışarak Ankara'da gecekondular öncelikle kentin tam da merkezinde varlık göstermiştir. Bu nedenle hem kentin çeperindeki hem de merkezindeki bu alanların kentsel toprak değeri ve üst ve orta gelir grubu kentliler için önemi oldukça artmıştır. Bu nedenle bu alanlar yatırımcılar ve toprak sahipleri arasında yeni bir hak paylaşım cephesi halini almıştır. Ayrıca kentin içerisinde yaşamaktan kaynaklanan sorunlardan uzaklaşarak, kendilerini kentsel alandaki diğer gruplardan ve sınıflardan ayırıştırarak yaşamak isteyen üst gelir grupları kent çeperlerine yönelmişlerdir (Arıkanlı Özdemir, 2005:215). Bu nedenle çok katlı, gerekli sosyal donatı alanlarına sahip lüks sitelerin hemen yanı başında yer alan gecekonduların olduğu, kentsel mekânda sosyal ayrışmanın oldukça net gözlemlenebildiği çarpıcı fotoğraf kareleri gibi görüntüler oluşmuştur.

Ankara'da kanuna konu olan proje dışında Portakal Çiçeği Vadisi gibi farklı ve öncül projeler de gerçekleştirilmiştir. Bu ilk uygulamalarda yeşil alanların yoğunlukta olması planlanmasına rağmen rant kaynaklı baskılar nedeniyle planlanan kat ve konut sayıları artırılarak projelerin amaçlarından saptıkları görülmüştür (Uslu, Yetim, 2006:175) Özdemir Sönmez (2006: 125-126) Dikmen'deki projede, hedeflenen yeşil rekreasyon alanı yerine kent merkezinde bulunan lüks bir konut alanı oluşturulmuş ve dönüşüm sonucunda inşa edilen yeni konutlarda ikamet eden gecekondular sahiplerinin sayısının gittikçe azaldığı tespitini yapmıştır. Projenin başında, diğer etaplar için gerekli olan finansmanı sağlamak amacıyla ilk etapta işyerleri ve lüks konutlar inşa edilmiş ancak elde edilen rant projenin amaç ve aracının yer değiştirmesine neden olmuştur.

Kentin Çukurambar, Ümitköy, Çayyolu, Eskişehir yolu, Beysukent, Bilkent ve Yaşamkent gibi alanları farklı bir gelişim çizgisinde ilerleyerek özellikle üst gelir gruplarının bu bölgelere kaymasına neden olacak şekilde gelişirken kentin eski tarihi mekanlarının yer aldığı bölgeler terk edilmiş hale gelmeye başlamıştır. Bilindiği üzere kentsel dönüşüm sadece gecekondu alanlarının değil çöküntü haline gelmiş, terk edilmiş, köhneleşmiş alanların ve tarihi kent merkezlerinin de dönüşümünü içermektedir. Bu bağlamda Altındağ bölgesindeki gecekondu alanları da eski kent merkezi olan bölgeleri de birbirinden farklı dönüşüm projeleriyle hızla dönüştürülmüştür. Tarihi kent merkezlerinde koruma amaçlı yapılan uygulamalar teknik açıdan eleştiriye açık olmakla birlikte, kentsel dönüşüm uygulamalarının sonucunda fiziksel anlamda bir iyileşmenin gerçekleşmiş olduğu bir gerçekliktir. Ancak söz konusu bölgelerde sosyo-ekonomik anlamda bir dönüşümün gerçekleştiğini söylemek oldukça zordur. Yaşanan dönüşümlerden sonra dönüşüme konu olan bölgelerdeki özellikle mülk sahibi olmayan dar gelirli sınıflar, kentin başka bir bölgesine transfer edilmekte, onlar için bu dönüşümün bir faydası gerçekleştirilmemektedir.

Bu noktada zaten dönüşüm projelerinin uygulanacağı alanların seçilmesinden başlayarak süreç sonunda beklenen çıktıların neler olduğuyla ilgili yorum yapılabilir. Toprak (2016:135-136), yoksul görünümüne alanların kentsel toprak değerlerinin artıp, kentsel rant açısından önemli hale gelmesiyle ekonomik baskı gruplarının dikkatini çekmesinden sonra başlayan kentsel dönüşüm projelerini eleştirmektedir. Kentsel dönüşüm projelerinin uygulanacağı yerleşim alanlarına yönelik imar stratejilerinin, zaman zaman amaçlanan hedefle örtüşmeyen ve sosyal gerilime neden olabilecek rant kollama stratejilerine dönüşebildiğini belirtmektedir.

Yaşanan dönüşümler kentsel yaşamda eğlence, kültürel faaliyetler ve tüketim alışkanlıklarında da farklılaşmaya neden olmakta ve Ankara kişi başına düşen alışveriş merkezi sayısının yüksekliğiyle (bin kişiye 297 metrekare) de farklı bir dönüşüm yaşadığını göstermektedir. Alışveriş merkezlerinin özellikle nüfusun ve gelir seviyesinin yani tüketim potansiyelinin yüksek olduğu Çankaya, Yenimahalle (Eskişehir yolu), Keçiören ve Etimesgut ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Varol, Özöduru, 2014:220). Alışveriş merkezleri genellikle kent merkezinde yer almazken, Ankara'da oluşturulmaya çalışılan modern kentin inşasında oldukça önemli bir yeri olan Yenişehir'in merkeziyle sembolleşerek meydana adını veren Kızılay binasının yerine bile bir alışveriş merkezi açılmış olması, kentin simgelerindeki dönüşümü de ortaya koymaktadır.

Hızla artan toplu konutlar, lüks siteler, iş merkezleri ve gökdelenlere koşut bir şekilde son yıllarda özellikle kent çeperinde yer alan tarım arazilerinde 300-500 metrekarelik alanların hisseli olarak satışının yaygınlaştığı görülmektedir. Hobi bahçesi adıyla satılan bu arazilerin üzerine imara aykırı bir şekilde 1+1 ya da 2+1 prefabrik konutlar inşa edilmekte, sıklıkla bu alanların yıkımının gerçekleşeceğine dair haberler kamuoyunda yer alsada genel olarak yerel yönetimler tarafından uygulanan yaptırımlar para cezasıyla sınırlı kalmaktadır.

SONUÇ

Yeni cumhuriyetin taşıması gerektiğine inanılan değerlerle özdeşleştirilen başkent hem fiziksel hem kültürel açıdan diğer tüm kentlere örnek teşkil etmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle dünyadaki ilk örnekler arasına girmesine neden olan planlı bir kentleşme süreci düzenlenen yarışmayla başlatılmış olsa da beklenen sonuçlara ulaşmak yerine daha planın uygulanmaya başlandığı on yıllar içinde başkent düzensiz kentleşmenin getirdiği sorunlarla yüzleşmiştir. Aldığı yoğun göç ve yoğunlaşan nüfusun temel barınma ihtiyaçları için gerekli imkanlar sunulamaması nedeniyle ilk gecekondular henüz 1940'lı yıllarda Ankara'da görülmeye başlanmıştır. Tüm ülkeye örnek olması için Ankara'ya özel olarak çıkarılan yasalar ve uygulamalar gibi yaşanan sorunlara çözüm için çıkarılan yasalar da tüm ülkeye yaygınlaştırılmıştır. Ne acıdır ki Ankara olumsuz uygulamalarıyla da tüm ülkeye örnek olma kaderinden kurtulamamıştır.

Önceleri dar gelirli kesimin konut sorununa pratik bir çözüm ve bir tampon mekanizma olarak görülen gecekondular zaman içerisinde ticarileşmiş ve rant aracı haline gelmiştir. Eleştiriler gecekonduların kente uygun olmayan yapısı ve yaşam koşulları, afet riski yüksek bölgelerde inşa edilmiş olmaları, rant aracı haline gelmeleri vb. nedenler üzerine yoğunlaşmıştır. Tekrarlanan İmar afları, yeniden bir af çıkabileceğine dair kanaatin oluşmasına ve bu nedenle de kaçak yapılaşmasının artmasına neden olurken söz konusu yapıların bulunduğu alanları rant aracı haline getirmiştir. Kentsel dönüşüm projeleriyle, kentin fiziki koşullarında ve görsel özelliklerinde açıkça bir iyileşme olduğu görülmekle birlikte bu projelerden kaynaklı olarak meydana gelen taşınmazdaki değer artışı kentsel alanlardaki rant odaklı çıkar çatışmalarına neden olduğu yönünde eleştirilere de neden olmuştur.

Arsa spekülasyonunun kendini gösterdiği en önemli alanlardan birisi de tarım arazilerinin, tarım dışı amaçlarla alım-satımının yapılarak topraktaki değer artışından istifade edilme çabasıdır. Halk arasında arazi alımı uzun vadeli bir yatırım aracı olarak görülürken, yakın zamanda olmasa da uzun vadede kâr getireceğine dair kanı genel kabul görmektedir. Tarım arazilerinin satın alınarak kentteki kentsel toprak ihtiyacının artması ve kentsel alanın genişlemesi sonucunda geçen zaman içinde bu arazilerin kentsel toprağa dönüşmesiyle birlikte ciddi bir değer artışı elde edildiği daha önceki yıllarda tecrübe edilmiştir. Ankara'da son yıllarda hızla artış gösteren ve hobi bahçesi adıyla satışa sunulan hisseli araziler ve kooperatiflerin de benzer bir beklentiden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Her ne kadar pandemi sonrasında kent merkezinden uzak, bahçeli, müstakil ev talebinin artması (Gönen, Çetinkaya, 2021:32) ve kentsel alanda imarlı bir bahçeli ev almanın maliyetinin yüksek oluşu bu konuda etkili olsa da bu tür alım-satımların arkasında gelecekte elde edilmesi planlanan bir rantın olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Tarım arazisine kanuna uygun olmayan bir şekilde inşa edilen benzer nitelikli yapılar daha önceki yıllarda çıkarılan imar aflarıyla yasallaştığından pek çok kişi tekrar çıkabilecek bir af beklentisiyle inşa sürecine girmeye çekinmemektedir. Belediyeler yapımı tamamlanan bu tür konutlara metrekaresine göre cezai yaptırım uygulamasına rağmen genel olarak yıkım çok nadir gerçekleşmektedir. Bu gibi nedenlerde 1980'lerde gecekonduların yaygınlaşmasına benzer şekilde Ankara'nın kentsel alanının çevresinde yer alan tarım arazilerinde hobi

bahçeleri artarak daha geniş alanlara yayılmaktadır. Bu bağlamda hobi bahçelerinin kentsel tarım amacıyla mı yoksa kentsel rant elde etmek amacıyla mı bu kadar yaygınlaştığı tek başına farklı bir araştırma konusu olarak ele alınarak incelemeye değer görülmektedir.

VALUE INCREASE IN THE URBAN LANDS AND LAND SPECULATION IN ANKARA DURING THE REPUBLICAN ERA

1. INTRODUCTION

For all the functions that need to exist in the urban area, a certain amount of urban land is necessary. In parallel with the rapid growth of cities, the need for urban land has increased due to expanding functions. The value of urban land, which is among the scarce resources, increases as it cannot be transported and reproduced and has a limited amount. Changing functions lead to an increase in the value of urban land as well as a change and diversification of power relations in urban space. Besides being "the medium through which social power relations are established and carried," cities are also "objects that certain groups try to share/not share" in order to gain profit through the power they possess. In this sense, cities become construction sites shaped by conflicts of interest.

2. METHODS

In this study, after a brief evaluation of conceptually crucial issues such as urban land, value increase in urban land, land speculation, and urban rent, the adventure of Ankara is analyzed by dividing it into historical periods.

3. RESULTS AND DISCUSSION

Ankara is a city that dates back to ancient times and has a very essential position in terms of science, culture, and art. However, it is necessary to take the date when Ankara was declared the capital as a milestone for understanding today's Ankara. Based on this main reference point, starting from the capitalization of Ankara and the proclamation of the republic until today, urban land use, the increase in the value of urban land, and land speculation will be analyzed in four periods. In this regard, the period from the foundation of Ankara as the capital city and the proclamation of the republic until 1950 is analyzed under the heading of the capital city's construction, the 1950-1980 period is analyzed under the heading of squatter settlement as it is the time when squatter settlements emerged and became widespread, the 1980-2000 period is analyzed under the heading of zoning amnesties, a period in which squatting could not be prevented and the laws enacted led to an increase in squatter settlements, and the post-2000 period is analyzed under the heading of urban transformation, shopping malls, gated communities and urban segregation, which, just like in the early years of the republic, was expanded to the whole country with a law enacted specifically for Ankara. Needless to say, the headings used for the periods are not sharply delineated as having taken place only in a given historical interval and not having had any impact in other periods. Although each topic in the headings starts before the determined date

range and its effects continue in the following years, the most prominent topic of the selected date range has been tried to be titled.

Ankara, the capital city symbolizing the republican regime, was intended to set an example for all Anatolian cities. Therefore, even though the planned urbanization process targeted with laws and practices enacted exclusively for Ankara has not yielded the expected results, Ankara has been a pioneer in Turkey in many respects. Migration, rapid population growth, housing problems, the resulting squatter settlements, and land speculation were also encountered first and foremost in Ankara. Hence the choice of the capital city as the subject of research in this study. Examining the urbanization process of Ankara is of great importance and necessary for evaluating the urbanization process of Turkey as a whole. 100th anniversary of the Republic Anniversary of the Republic will shed light on the evaluation of all Turkish cities.

4. CONCLUSION

Identified with the values that the new republic was believed to carry, the capital was intended to set an example for all other cities, both physically and culturally. Therefore, although a planned urbanization process, which made it one of the first examples in the world, was initiated with a contest, instead of achieving the expected results, the capital faced the challenges of irregular urbanization within decades of the plan's implementation. Analyzing the speeches in the parliamentary meetings where the development of Ankara was planned, it seems possible to say that the discussions were rent-sharing debates that started with the impact of the increase in the value of urban land that could arise during the planning process. In other words, it can be said that the zoning of the capital started under the shadow of rent-sharing debates. The first squatter settlements began to appear in Ankara in the 1940s due to the intense migration and the inability to provide the necessary facilities for the basic housing needs of the dense population. As in the laws and practices enacted specifically for Ankara to set an example for the whole country, the laws enacted to solve the issues encountered were disseminated to the whole country. From the 1948 law on illegal buildings to the urban transformation and dense shopping malls that began in the 1990s, many urban issues in Turkey were initially observed, implemented, and enacted in Ankara and then spread throughout the country. However, the process that started with the emergence of illegal construction and squatter settlements shows that Ankara, designed to be an example with its planned and orderly urbanization, could not escape the fate of being an example for the whole country with its negative change. In this study, we have attempted to examine the value increases in urban land, land speculation and the effects of urban rent in the urbanization process of Ankara from past to present.

KAYNAKÇA

- Aslanoğlu, İ. (2010). 1930'lar: Türk mimarisinde erken modernizm. E.A. Ergut, B. İmamoğlu, (Ed.), *Cumhuriyet'in Mekanları Zamanları İnsanları* içinde, (s.25-30). Ankara: Dipnot.
- Arıkanlı Özdemir, M. (2005). Kentsel Dönüşüm Sürecinde Eski Bir Gecekondu Mahallesi: Karanfilköy Kentlere Vurulan Neşterler, H. Kurtuluş (Ed.), *İstanbul'da Kentsel Ayrışma* içinde, (s.187-238). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Batuman, B. (2012). Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı. G.A. Sargın (Der), *Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler Ankara'nın Kamusal Yüzleri* içinde, (s.41-70). Ankara: İletişim.
- Bilgin, İ. (1998) Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyet'in İmarı. Y. Sey (Ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, (s.255-272). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Duru, B. (2012). Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı. F.Ş. Cantek (Ed.), *Cumhuriyetin Ütopyası: Ankara* içinde (s.173-192). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını.
- Erdem, T. vd. (2011). *Altındağ'ın Sosyo-Kültürel Dokusu*. Ankara Kalkınma Ajansı Araştırma Projesi. Ankara.
- Erder, S. (1999). Göç, Yerleşme ve "Çok". Kültürel Tanışma, *Birikim Dergisi*, 123, İstanbul.
- Erman, T. (1998). Kentteki Kırsal Kökenli Göçmenlerin Yaşamında Gecekondu ve Apartman. . Y. Sey (Ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, (s.317-324) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Geray, C. (2017). *Kent Planlamasının Uygulama Araçları*. H.H. Doğan (Yay. Haz.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Gönen, T., Çetinkaya, E. (2021). Covid-19 Salgınının Konut Tercihlerine Etkisi, *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 25-33.
- Karasu, M.A. (2010). Kentsel Rant, İmar Planları ve Siyasal Yozlaşma. S. Bayramoğlu Özügürlü (Ed.), *Toprak Mülkiyeti* içinde (s.369-385). Ankara: Memleket Yayınları.
- Karpat, K.H. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. A. Sönmez (Çev). Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (1971). *Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Keleş, R. (1998) *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2012). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Keskinok, H.Ç. (2006). *Kentleşme Siyasaları*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Kıray, M. (1995). Siyasi Himayecilikten Dinsel Grup Himayeciliğine. *Türkiye'de Toplumsal Değişim*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.
- Koçak, H., Tolanlar, M. (2008). Kentsel Dönüşüm Uygulamaları (Aydın ve Afyonkarahisar Örnekleri). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 397-415.
- Kömürcüoğlu, M. (2013). Türkiye'de İmar Ahlaksızlığının Nedenleri, *İş Ahlakı Dergisi*, 6(1), 45-78.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Özdemir Sönmez, N. (2006), Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Planlama Dergisi*, (2), 121-127.
- Şahin, Y. (2011). *Kentleşme Politikası*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Şenyapılı, T. (1998). Cumhuriyet'in 75. Yılı Gecekonduunun 50. Yılı. Y. Sey (Ed.). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s.301-316). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tankut, G. (1993) *Bir Başkent'in İmarı*. İstanbul: Anahtar Kitap.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması. Y. Sey (Ed.). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde (s.1-24). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tercan, B. (1996). Günümüze Değın İmar Afları. *Planlama Dergisi*. 1(14). 5-8.
- Toprak, Z. (2016) *Kent Yönetimi ve Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Turan, M. (2007). Başkent'in Gecekonduuları: Kentsel Dönüşüm Projelerinin Arka Bahçeleri. A. Mengi (Ed.). *Kent ve Planlama* içinde (s.389-404). Ankara: İmge Kitabevi.
- Uçar Altınışık, H. (2022). Tarihi Arka Planıyla Birlikte İmar Barışı, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(3), 1593-1610.
- Uçar, H. (2021). İştah Arttıran Bir Gayrimenkul Yatırım Aracı: Kentsel Dönüşüm. E. Güler (Ed.). *Gayrimenkul Alanında Disiplinlerarası Yaklaşımlar* içinde (s.195-215) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ural, S. (1974). Türkiye'nin Sosyal Ekonomisi ve Mimarlık 1923–1960, *Mimarlık*, 12 (1-2), 5-51.
- Uslu, A., Yetim, L. (2006). Çağdaş Kentsel Çevre Yaratma Çabalarına Bir Örnek: 'Ankara / Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi', *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 169-179.
- Varol, Ç., Özuduru, B. (2014). Alışveriş Merkezlerinin Yer Seçimlerinin Mekansal ve İstatistiksel Yöntemlerle Modellenmesi: Ankara Örneği. *13. Ulusal Bölge Bilimi/ Bölgesel Planlama Kongresi, Bölgesel Gelişme İçin Yapılanma*

Gündemi Bildiriler Kitabı içinde (s.198-222) İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Matbaası.

Yavuz, F. (1980). *Kentsel Topraklar Ülkemizde ve Başka Ülkelerde*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Harika Uçar Altınışik
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Harika Uçar Altınışik
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Harika Uçar Altınışik
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Harika Uçar Altınışik
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Harika Uçar Altınışik

-RESEARCH ARTICLE-

**CLIOMETRIC ANALYSIS OF SECTORAL EMPLOYMENT-FREE
GROWTH IN TURKEY BEFORE 1980: FOURIER EVIDENCE**

Müşerref ARIK¹, Hasan AZAZİ² & Melike Buse AKCAN³

Abstract

Cliometric analysis refers to the use of econometric analysis tools to study the connection between variables in a certain era, in addition to they have historical significance and seek to offer information about the period. The aim of the study is to examine the period that started after the proclamation of the Republic until the 1980 coup, which can be described as the crisis period. Therefore, the republican period between 1923 and 1980 will be subjected to cliometric analysis in this The variables to be analysed in the study are sectoral employment data taking into account agriculture, industry and services sectors and GDP data defining economic growth. By examining the relationship between variables, the existence of jobless growth will be tested on a sectoral basis, and the data sets will be examined in two separate analyses. The tests to be applied in the study will be carried out by applying both traditional analysis methods and new generation analysis methods. The first of the tests to be applied in the study can be expressed as the traditional Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test and the Fourier Granger Causality test to determine the causality relationship between variables. The use of the Fourier analysis method, which is among the new generation analysis methods, in the applied tests shows that the study will contribute to the literature. When the Augmented Dickey Fuller test results are examined, it is seen that the independent variables consisting of agriculture, industry and service sectors and the dependent variable consisting of the growth rate each contain unit roots at their level values but are purified from the unit root as a result of taking the first order difference. The results obtained from the Fourier Granger causality test of the study show that growth without employment was valid in the service sector between 1923 and 1980, while growth without employment was invalid in the agricultural and industrial sectors.

Keywords: *Growth Without Employment, Cliometric Analysis, Fourier, Türkiye.*

JEL Codes: *E24, O47.*

Başyuru: 23.10.2023   **Kabul:** 26.01.2024

---

¹ Lecturer, KTO Karatay University, Vocational School of Commerce and Industry, Department of Foreign Trade, Konya, Türkiye, muserref.arik@karatay.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5334-8743>

² Asst. Prof. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Çanakkale, Türkiye hasanazazi@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4241-9857>

³ PhD Student, Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Çanakkale, Türkiye, melikebuseakcan@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5101-1613>

1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE SEKTÖREL İSTİHDAMSIZ BÜYÜMENİN KLİOMETRİK ANALİZİ: FOURIER KANITLARI⁴

Öz

Tarihi öneme sahip olmakla birlikte belirli bir dönemde değişkenler arası ilişkiyi inceleyen ve dönem hakkında bilgi verme amacı güden çalışmalarda ilgili değişkenlerin, ekonometrik analiz yöntemlerinden yararlanılarak analiz edilmesine kliometrik analiz denilmektedir. Çalışmada Cumhuriyetin ilanı sonrası başlayan ve kriz dönemi olarak ifade edilebilecek 1980 darbesine kadar olan sürecin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, 1923-1980 dönemi arası cumhuriyet dönemi kliometrik analize tabii tutulacaktır. Çalışmada incelenecek değişkenler tarım, sanayi ve hizmet sektörlerini dikkate almak suretiyle sektörel istihdam verileri ve ekonomik büyümeyi tanımlamakta kullanılan GSYİH verileri olarak belirlenmiştir. Değişkenler arası ilişkinin incelenmesi ile istihdamsız büyümenin varlığı sektör bazında test edilecek olup veri setlerinin incelenmesi iki ayrı analize ile gerçekleştirilecektir. Çalışmada uygulanacak testler gerek geleneksel analiz yöntemleri gerekse yeni nesil analiz yöntemleri uygulanarak gerçekleştirilecektir. Çalışmada uygulanacak testlerden ilki geleneksel Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ve değişkenler arası nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi için Fourier Granger Nedensellik testi olarak ifade edilebilecektir. Uygulamaya tabii tutulan testlerde yeni nesil analiz yöntemleri arasında yer alan Fourier analiz yönteminden yararlanılması çalışmanın literatüre katkı sağlayacağını göstermektedir. Augmented Dickey Fuller test sonuçları incelendiğinde, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinden oluşan bağımsız değişkenler ile büyüme oranından oluşan bağımlı değişkenin her birinin düzey değerlerinde birim kök içerdiği ancak birinci dereceden farkın alınması sonucunda birim kökten arındırıldığı görülmektedir. Çalışmanın Fourier Granger nedensellik testi sonucunda elde edilen çıktılar ise; 1923-1980 yılları arasında hizmet sektöründe istihdamsız büyümenin geçerli olduğu, tarım ve sanayi sektörlerinde ise istihdamsız büyümenin geçersiz olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *İstihdamsız Büyüme, Kliometrik Analiz, Fourier, Türkiye.*

JEL Kodları: *E24, O47.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. INTRODUCTION

Economic growth is defined as an increase in a country's GDP due to increased production activity in its economy. Improving the country's production capacity and providing added value is expressed as economic growth. Increasing the amount of production is not enough for economic development, it is also important to ensure social welfare. There is a long-term and comprehensive development here. Therefore,

⁴ Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

high living standards, low unemployment rates, and a fair and regular increase in income levels for all segments of society are central to the economic goals of every country (Karataş & Ergül, 2023). In this view economic growth occurs with an increase in the production amount, both in the number of products and in the expansion of the product range, and it is expected to have an employment-increasing effect. With the realization of economic growth activity, the amount of production increased in the relevant year and after an increase in national income, a decrease in unemployment rates, an improvement in income distribution and an increase in general welfare are expected. The fact that economic growth has an important place for countries can be explained by the contribution of the increase in GDP to the decrease in unemployment rates. This can be explained by the fact that more goods and services production increases labour demand and reduces unemployment rates. At this point, the expectation can be expressed as an increase in the welfare of the country. The fact that economic growth does not have an impact on employment without providing the expected increase in employment creates the problem of growth without employment (Çaskurlu, 2014). The increase in the amount of production that provides economic growth increases employment in the workforce, positively affects existing working conditions and affects social development. Here, production does not have a positive impact on employment conditions. At this point, while all variables are constant, the impact of the workforce is within the expectation, and the impact levels can be determined by examining the issue within the economic order.necessitated its evaluation (Konukman & Tureli, 2010). If economic growth and production increase occur without any increase in the amount of labor - which can be expressed as productivity increase - employment will not be provided and growth without employment will occur.

The negative impact of growth without employment on economic development has enabled the subject to be addressed in many studies in the literature. It is important to examine economic growth, which has an important place in the macroeconomic field, and evaluate the positive impact it has on employment, which is within the expectations. At this point, the concept of without employment growth, which offers an output beyond expectations, has become the focus of new studies and has been evaluated among the topics referenced in the literature. When the studies are examined, it is observed that quantitative analysis methods are used more frequently in studies where the concept of GDP is taken into account when evaluating economic growth and the effect of the relevant variable on employment is examined. This situation can be explained by the fact that the existence of without employment can be tested by comparing the GDP variable with employment rates. When the studies in the literature were examined, it was determined that different tests were applied in quantitative studies examining the existence of without employment growth. When these tests are evaluated, cointegration tests, causality tests, etc. were observed. Among the tests identified, it was observed that the tests most frequently used in the literature were causality tests. In this regard, studies that carried out analysis using causality tests were examined within the literature.

While many studies found a causal relationship between unemployment and economic growth (Bölükbaş, 2018; Meyer and Sanusi, 2019; Uçan and Çebe, 2018), others could not find such a relationship and said that growth cannot exist without employment. Some academic studies (Abraham, 2019; Abubakar & Nurudeen, 2019; Bayrak, 2019; Eğri, 2018; Padhi & Panda, 2021; Türüoğlu, 2018) argue for the existence of without employment growth in the literature. The results obtained vary depending on factors such as the year range and sample considered.

When the analysis methods applied in the studies were examined, it was determined that causality tests were constructed using traditional analysis methods. Besides the use of traditional unit root tests, no academic study has been found in which the Granger Fourier analysis method, one of the new generation methods, is used to examine the relationship between economic growth and unemployment between 1923 and 1980. Cliometric analysis will be applied to test the existence of a relationship between variables and to examine the relationship between economic growth and employment rates in agriculture, industry and service sectors before 1980. Two separate tests will be applied within the study to determine the relationship between the variables and obtain output on whether there is growth without employment. In the study, Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test was used for unit root analysis and Fourier Granger Causality Test will be applied to determine the causality between the relevant variables.

After the introduction of the study, the scope and results of some academic studies examining the concept of without employment growth in the field are expressed, and then the methodology of the study is expressed. The results obtained as a result of the analysis will be presented in tables. In the last part of the study, the findings were interpreted, and an economic evaluation was carried out. This study contributes to the literature as it is the first study to present cliometric analysis by evaluating the relationship between economic growth and unemployment before 1980.

Although economic growth and economic development issues constitute the main subject of study in the field of macroeconomics, unemployment and employment are frequently discussed in the literature, prioritizing social development and welfare. Economic growth can be explained by measuring the increase in gross domestic product as a result of an increase in the amount of production, by increasing the demand for the workforce to carry out the relevant production and subsequently minimizing the unemployment problem.

More than one quantitative and qualitative study has been carried out on the relevant subject in the literature, and the factors that create without employment growth and the problems encountered after without employment growth are examined. When the studies were examined, (Uras, 2016) examined the unbalanced relationship between economic growth and unemployment between 2000 and 2014 and examined the causality relationship between the variables. Although the study cannot mention the existence of a two-way relationship between unemployment and economic growth, it does mention the existence of a relationship from unemployment to growth.

Another study takes the unemployment problem into consideration, considering it among the economic problems caused by economic growth. As a basis for examining the issue of growth without employment, the study was created using a quantitative analysis method; The unexpected level of relationship between economic growth and unemployment following the 2001 crisis is shown. Although the study was based on economic growth and unemployment rates determined from 1975 to 2008, it concluded that there was a causality relationship between the variables (Takim, 2015).

Another quantitative study (Özdemir & Yildirim, 2013), which is introduced to the literature to examine the period between 2005 and 2013 and evaluated the relationship between economic growth and unemployment, stated that there is a relationship between the variables, but a long-term relationship cannot be mentioned. Another study (Öztürk & Sezen, 2018) examining the relationship between economic growth and employment using a causality test states that there is a one-way causality relationship from economic growth to unemployment. Data between 2005 and 2017 were taken into account in the study, and it can be stated that growth that does not create employment is rejected based on the existence of a causality relationship.

Another study (Mihei & Atilgan, 2010) conducted an analysis based on the fact that the relationship between unemployment and economic growth has an inverse proportion as discussed in the arrow's law, and concluded that the economic climate changed as of the 2001 crisis and growth without employment increased. In his study, Bölükbaş (2018) aimed to examine whether there was employmentless growth in Turkey for the years 2010-2017 by using econometric analysis methods. In the study, although var analysis and Granger causality test were applied, it was determined that there was a one-way relationship from economic growth to youth unemployment. Meyer & Sanusi (2019) conducted an analysis using quarterly data between 1995 and 2016 and applied causality analysis between variables. The test result applied within the study shows that there is a causality relationship from economic growth to investments.

Studies examining the relationship between unemployment and economic growth variables and detecting the existence of a causality relationship between the variables in different periods and in selected samples, and accordingly finding that there is no growth without employment (Bölükbaş, 2018; Meyer & Sanusi, 2019; Uçan & Çebe, 2018); In addition, it was determined that there was no causality relationship between the variables and that there was growth without employment; More than one academic study is included in the literature (Abraham, 2019; Abubakar & Nurudeen, 2019; Bayrak, 2019; Eğri, 2018; Padhi & Panda, 2021; Türüoğlu, 2018).

When the studies in the literature are examined, it is observed that traditional tests are frequently used for studies in which the quantitative analysis method is applied, and no article has been found stating that the Fourier analysis method, which is among the new generation unit root tests, was studied for a cliometric examination on without employment growth before 1980. In this respect, it can be stated that this study differs

from other studies in the literature and contributes to the Fourier analysis method with its structure that minimizes the margin of error by including sine and cosine values in the analysis. Although there are many articles in the literature that examine the field, the fact that there is no study that comprehensively scans the subject as in this study and provides up-to-date output by using new generation analysis methods at this point explains the contribution of this study.

1. METHODOLOGY

It has been observed that the methods applied in the studies in the literature that examine the relationship between economic growth and employment and evaluate whether there is growth without employment are considered as quantitative analysis methods. When the studies in the literature are evaluated, it has been determined that traditional analysis methods are frequently used when examining growth without employment, and it is thought that a contribution to the literature can be made by using Fourier analysis, which is referred to as the new generation analysis method.

For this reason, in order to contribute to the literature, the Fourier analysis method, which is among the new generation unit root tests, will be used in the study. Although Fourier analysis was first applied in the literature by Jean Baptiste Joseph Fourier, who was active in the literature as a mathematician, the relationship between two variables in the literature is examined and it is used in economic approaches. The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type was introduced to the literature by Enders & Lee in 2012. It is embodied in an academic study titled "unit root tests". The study was created by examining the relationship between two variables in macroeconomic analysis and applying the Dickey Fuller unit root test, which is important in determining whether the series contains a unit root (Enders & Lee, 2012). When critical values are taken into account in the study, values at significance levels are expressed and serve as a guide on how to interpret the test results.

Within the scope of the study, sectoral employment data of the agricultural industry and service sectors, which were determined in Turkey before 1980 and were discussed as of 1923, the year of the proclamation of the Republic, were constructed by using the data obtained from the study written by Şahin & Yildirim (2015). The sectoral data obtained in the study (Şahin & Yildirim, 2015) were calculated by the authors by obtaining the "Statistical Indicators 1923-2011-TURKSTAT" data. In this regard, the GDP variable, which represents economic growth, was compiled using the data pool of TURKSTAT and was included in the study by taking the logarithm of the data since the calculation was made at fixed prices.

In order to perform unit root analysis of the data in the study, the Augmented Dickey Fuller Unit Root Test Model, which includes both a trend and a constant term, was used, as well as the Augmented Dickey Fuller Unit Root Test Model, which includes a constant term. Formulas (1) and (2) can be expressed as the general formulation of the test.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \lambda Y_{t-1} + \mu_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \lambda Y_{t-1} + \mu_t \quad (2)$$

Another test to be applied within the scope of familiarization is the Fourier Granger Causality test in order to evaluate the causality relationship between the economic growth variable and sectoral employment rates. Granger causality test was first introduced to the literature with the study titled "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods", named after its author (Granger, 1969). Although the study has developed a suitable formulation for examining the causality relationship between variables, the relevant formulas are expressed in lines (3) and (4).

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k1} \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k2} \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$X_t = X_0 + \sum_{i=1}^{k3} x_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{k4} \delta_i Y_{t-i} + v_t \quad (4)$$

The Granger Causality test applied in the study will be applied in the study as its new generation version, the Fourier Granger causality test. The Fourier analysis method contributes to the examination of the relationship between variables by adding sine and cosine values to the formulation, minimizing the margin of error and providing a more accurate and healthy output. In addition, the fact that Fourier analysis is used relatively less frequently in the literature compared to traditional analysis methods increases the reliability of this study and explains its contribution.

Formulas (5) and (6) are expressed as Fourier Granger causality test formulas.

$$\beta(t) \cong \beta_0 + y_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + y_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (5)$$

$$y_t = \beta_0 + y_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + y_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \vartheta_1 y_{1t} + \dots + \vartheta_u y_{t-u} \quad (6)$$

The results obtained after applying the above formulas in the study will provide information on whether there is a causal relationship between the variables under examination and, if so, in which direction there is a relationship.

2. RESULTS

In the study, economic growth and sectoral unemployment rates between 1923, the date of the proclamation of the Republic, and 1980 were examined by subjecting them to unit root test and causality tests. Although the tests to be applied and the formulations of the tests are stated in the third section of the study, in this section the relevant tests are constructed after the application of the data obtained.

In this part of the study, Table 1 shows the descriptive statistics of the tests applied. In this regard, when table 1 is examined, the descriptive values of the tests to be applied in this study can be observed.

Table 1. Descriptive Statistics

	Log-GDP	Agriculture	Industry	Service
Mean	4.991978	77.14552	7.963276	14.89172
Median	4.663358	81.72	7.32	11.655
Maximum	7.715013	89.95	14.91	32.11
Minimum	3.47116	53.24	3.5	6.53
Std. Dev	1.499639	11.56371	3.398519	8.282826
Skewness	0.999401	-0.66567	0.637811	0.613048
Kurtosis	2.409253	2.06123	2.380756	1.929749

When Table 1 is examined; In addition to the economic growth (GDP) variables examined in the study, sectoral employment data (agriculture, industry, services) were examined. Above, the logarithmic value of GDP, which is the economic growth variable, and descriptive statistics of the values of the variables are expressed. Table 2 and table 3 show the unit root test results used in the study.

Table 2. Fixed Term Augmented Dickey Fuller Unit Root Test Level Values

	Log-GDP	Agriculture	Industry	Service
%1 Critical Value	-3,550396	-3,550396	-3,550396	-3,552666
Δ%1 Critical Value	-3,552666	-3,552666	-3,552666	-3,552666
%5 Critical Value	-2,913549	-2,913549	-2,913549	-2,914517
Δ%5 Critical Value	-2,914517	-2,914517	-2,914517	-2,914517
%10 Critical Value	-2,594521	-2,594521	-2,594521	-2,595033
Δ%10 Critical Value	-2,595033	-2,595033	-2,595033	-2,595033
ADF Stat.	-0,163512	3,926512	0,755263	1,775599
ΔADF Stat.	-7,599942	-4,332042	-7,287849	-3,599283
Prob.	0,9367	1,0000	0,9924	0,9997
ΔProb.	0,0000	0,0010	0,0000	0,0088

Table 2 shows the results of the constant term model of the Augmented Dickey Fuller Unit Root test. When the results of the constant term unit root test are evaluated, it is seen that the independent variables consisting of agriculture, industry and service sectors and the dependent variable consisting of the growth rate each contain a unit root at their level values, but are purified from the unit root as a result of taking the first order difference.

Table 3. Fixed Term Augmented Dickey Fuller Unit Root Test First Difference Values

	Log-GDP	Agriculture	Industry	Service
%1 Critical Value	-4,127338	-4,127338	-4,127338	-4,130526
Δ%1 Critical Value	-4,130526	-4,130526	-4,130526	-4,130526
%5 Critical Value	-3,490662	-3,490662	-3,490662	-3,492149

$\Delta\%5$ Critical Value	-3,492149	-3,492149	-3,492149	-3,492149
$\%10$ Critical Value	-3,173943	-3,173943	-3,173943	-3,174802
$\Delta\%10$ Critical Value	-3,174802	-3,174802	-3,174802	-3,174802
ADF Stat.	-1,958249	-0,804863	-1,511591	-1,341070
Δ ADF Stat.	-7,629195	-5,427635	-7,443017	-4,591007
Prob.	0,6110	0,9589	0,8141	0,8671
Δ Prob.	0,0000	0,0002	0,0000	0,0027

In addition to the unit root test, the Granger Causality test will be applied in the study to determine the relationship between variables, and the test will be carried out by applying the Fourier Granger Causality test, a new generation analysis method, to the data obtained.

Table 4. Fourier Granger Causality Test

	Wald Stat.	Asymptotic Probability Value	Bootstrap Probability Value	Frequency	Delay	Conclusion
Log-GDP—Agriculture	3,557*	0,059	0,068	1	1	Log-GDP→ Agriculture
Log-GDP—Industry	3,530*	0,060	0,058	3	1	Log-GDP→ Industry
Log-GDP—Service	1,824	0,177	0,187	1	1	Log-GDP— Service
Agriculture —Log-GDP	3,855*	0,050	0,061	1	1	Agriculture →Log-GDP
Industry—Log-GDP	13,285***	0,000	0,000	3	1	Industry→Log-GDP
Service—Log-GDP	2,387	0,122	0,132	1	1	Service— Log-GDP

Note: Bootstrap values were calculated with 1000 Bootstraps. The signs *, ** and *** indicate significance at the 10%, 5% and 1% level, respectively.

Table 4 expresses the results of the Granger causality test, and when the test results were examined, a bidirectional causality relationship was detected from the Log-GDP value to the agriculture and industry sector variables. As a result of the applied test, when the Log-GDP value and the service sector variable were examined, no causality relationship was found between the variables. When the results are evaluated, it can be said that there is a growth without employment between the service sector and economic growth, since no causality relationship has been found.

3. DISCUSSION

The study is assessed by a rise in the sample country's output quantity, which is expressed as economic growth, and will be quantified by the gross domestic product (GDP) variable inside the research. GDP can be expressed as a variable that provides statistical output to determine the growth that occurs in the economy in a calendar year. Measuring the gross domestic product and then analysing it according to the

relevant year range is the basis of macroeconomic studies and provides output about the rate of economic growth. Against the economic growth variable, the other variable to be examined to evaluate the relationship is considered as sectoral employment data. Sectoral employment data was carried out to evaluate how effective the sectors under examination are in economic development and to determine what kind of relationship the sectors have with economic growth in the relevant country and in the selected year range. The sectors to be examined within the scope of the study are discussed in 3 separate groups.

These variables are identified as agriculture, industry and service sectors. By examining the relationship between these variables discussed in the study, it was evaluated in which sectors the existence of without employment growth could be mentioned. For the intended determination, firstly, the Augmented Dickey Fuller unit root test, which is the most frequently used in the literature and determines whether the series of variables contain a unit root, and the Fourier Granger causality test, which is among the new generation analysis methods examining the causality relationship between these variables, were applied.

The tests applied examine the period between 1923 and 1980, which is the period covered in the study, and the fact that there is no study examining the relevant year with similar methods in the literature contributes to the literature. When the study was carried out, employmentless growth was detected between the service sector and economic growth. In this regard, although there was growth in the service sector between 1923 and 1980, the economic growth did not have a positive effect on employment. In this regard, it can be stated that the change in the economy does not have an impact on the sector. This study may serve as a guide for researchers who will conduct an economic analysis of the relevant period.

CONCLUSION

Cliometric analysis is a type of analysis created by examining a period of historical importance, and this study was created to examine the data set of variables after 1923, which is referred to as the post-Republican period. The year range in the study started from 1923 and was considered until 1980. Within the scope of the study, a macroeconomic analysis was carried out, the GDP variable was taken into account as a descriptor of economic growth, and data from the agriculture, industry and service sectors were taken into account for the sectoral employment analysis. The sectoral data to be examined was constructed using the data obtained from the study written by Şahin & Yildirim (2015).

When the test to be applied for the study is evaluated by examining the studies in the literature, it is observed that quantitative analysis methods are frequently used in the literature. This can be achieved by comparing GDP and employment rates, which are statistically published as economic growth indicators. At this point, the test to be applied in the study needs to evaluate whether there is a relationship between the variables. While detecting a relationship between the increase in GDP and sectoral

employment data shows that there is no growth without employment, the absence of a relationship between the variables shows the existence of growth without employment.

The study aimed to determine whether there was employment-free growth between the years considered by evaluating the causality relationship between the variables. Based on the relevant purpose, two separate tests have been applied, and the first of these tests is the Augmented Dickey Fuller Unit Root test, which is among the unit root tests and the most used test in the literature.

Following the unit root test, the relationship between economic growth and sectoral employment needs to be tested by testing the existence of employmentless growth. The causality test to be applied in the study to determine the causality relationship is the granger causality test, and instead of the traditional version of the test, the version that examines sine and cosine values will be applied. In order to benefit from the Fourier Granger analysis method, it is necessary to first test the stationarity of the series by evaluating the unit root analysis results. At this point, after determining the same level of stationarity, Granger causality will be applied. In this direction, the Fourier Granger Causality Test, which is an improved version of the Granger Causality test introduced to the literature by Granger (1969) with Fourier functions, was applied. According to the unit root test results, all variables were found to be stationary at first difference levels. According to the results of the Fourier causality test applied, a bidirectional causality relationship was found between employment and growth in the agricultural and industrial sectors. No causal relationship was found between service sector employment and economic growth.

The results obtained from the research, which was carried out as a result of the application of new generation analysis methods and thought to contribute to the literature, show the following. Before 1980, the service sector was of little or no importance to the Turkish economy. However, from the first years of the Republic, when the agricultural economy was dominant, until 1980, there was a strong relationship between the agricultural and industrial sectors and economic growth.

1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE SEKTÖREL İSTİHDAMSIZ BÜYÜMENİN KLİOMETRİK ANALİZİ: FOURIER KANITLARI (GENİŞLETİLMİŞ ÖZET)

1. GİRİŞ

Kliometrik Analiz, tarihsel bir döneme ilişkin analiz yapmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. İki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen bu tarihsel analiz yönteminde, ilgili döneme ilişkin fikir edinmek amacıyla ekonometrik yöntemler kullanılmaktadır. Çalışmanın amacı Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan ve kriz dönemi olarak tanımlanabilecek 1980 darbesine kadar olan dönemi incelemektir. Örneklem olarak seçilen dönem, yeni bir siyasi ve ekonomik dönemin başlangıcını temel almakta ve siyasi ve ekonomik bir krizle sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda

çalışmada 1923-1980 yılları arasındaki cumhuriyet döneminin kliometrik analize tabi tutulacağı ifade edilebilir. Çalışma kapsamında seçilen örneklem için istihdamsız büyüme hipotezinin geçerliliğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında seçilen örneklem için istihdamsız büyümenin geçerliliği belirlenecektir. Bu bağlamda çalışmada sektörel istihdam değişkenleri ve ekonomik büyüme değişkenleri incelenecektir. Ekonomik büyüme, bir ülkenin bir takvim yılında üretim miktarındaki artışla ölçülmekte olup, literatürde ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasının üretim yoluyla artması ölçüm yöntemine temel teşkil etmektedir. Çalışmada ilgili ölçümü gerçekleştirmek için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verilerinden yararlanılacaktır. İncelenecek bir diğer değişken ise tarım, sanayi ve hizmet sektörlerini içerisine almaktadır. Çalışmada ekonomik büyümeyi incelemek için GDP verileri kullanılacaktır. İstihdam verilerinin sektörel bazda değerlendirilmesi ile 1923-1980 döneminde ekonomideki büyüme ve üretim artışının istihdam düzeyindeki değişiminin belirlenmesi ve hangi sektörün istihdam olmadan büyüme yaşadığını değerlendirmek amacı güdülmektedir.

2. YÖNTEM

Değişkenler arasındaki ilişki incelenerek istihdamsız büyümenin varlığı sektörel bazda test edilecek ve veri setleri iki ayrı analizde incelenecektir. Çalışmada uygulanacak testler hem geleneksel analiz yöntemleri hem de yeni nesil analiz yöntemleri uygulanarak gerçekleştirilecektir. Çalışmada uygulanacak testlerden ilki, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemeye yönelik geleneksel Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ve Fourier Granger Nedensellik testi olarak ifade edilebilir. Çalışmada birim kök analizi uygulamak için Genişletilmiş Dickey Fuller Birim kök analizi serinin hem trend gem de sabit terim içerdiği varsayımı altında gerçekleştirilecektir. Granger Nedensellik Testi literatüre ilk kez "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods", isimli çalışma ile kazandırılmıştır.

3. TARTIŞMA

Uygulanan Granger Nedensellik testinde yeni nesil analiz yöntemlerinden Fourier analiz yönteminin kullanılması, çalışmanın literatüre katkı sağlayacağını göstermektedir.

4. SONUÇ

Artırılmış Dickey Fuller testi sonuçları incelendiğinde, bağımlı değişken olan büyüme hızı ile bağımsız değişkenler olan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin her birinin kendi düzey değerlerinde birim köklere sahip olduğu gözlemlenmiştir ve bu doğrultuda seri birinci derece farkı alınarak birim kökten arındırılmıştır. İstihdamsız büyümenin tespiti amacıyla yapılan çalışmada uygulanan Fourier Granger nedensellik testi sonucunda elde edilen çıktılar, istihdamsız büyümenin 1923-1980 yılları arasında hizmet sektöründe geçerli olduğunu, göstermektedir. Buna ek olarak tarım ve sanayi sektörlerinde istihdamsız büyüme hipotezi geçersizdir.

REFERENCES

- Abraham, V. (2019). Jobless Growth Through the Lens of Structural Transformation. *Indian Growth And Development Review*, 12(2), 182–201. <https://doi.org/10.1108/IGDR-07-2018-0077>
- Abubakar, J., & Nurudeen, I. (2019). Economic Growth in India, Is It a Jobless Growth? An Empirical Examination Using Okun's Law. *The Indian Journal of Labour Economics*, 62(2), 307–317. <https://doi.org/10.1007/s41027-019-00165-w>
- Bayrak, S. (2019). Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik İlişkisi: Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları ile Türkiye Üzerine Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(6), 301–310. <https://doi.org/10.18506/anemon.523421>
- Bölükbaş, M. (2018). Kayıt Dışı İstihdam ve Genç İşsizlik Ekonomik Büyüme ile İlişkili Olabilir Mi? Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 75–90. <https://doi.org/10.32331/sgd.492902>
- Çaşkurulu, E. (2014). İstihdamsız Büyüme (İstihdamsız İyileşme) Sorununa Karşı Kamusal Politikalar ve Önemi: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2), 43-76.
- Eğri, T. (2018). İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Mısır için Okun Yasası Analizi. *Journal of Yaşar University*, 13(49), 68–78. <https://doi.org/10.19168/jyasar.342728>
- Enders, W., & Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), 196–199. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081>
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3). <https://www.jstor.org/stable/pdf/1912791.pdf>
- Karataş, A. R. & Ergül, M. (2023). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme ve Ticari Açıklık: Genişletilmiş ARDL ile Kanıtlar, Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 5(Özel Sayı), 222-236. <https://dergipark.org.tr/pub/neusbf/issue/81358/1383700>
- Konukman, A., & Tureli, R. (2010). The Reflections of Economic Crisis On The Turkish Economy And The Future Prospects. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(75), 77. <https://doi.org/10.5455/ey.10705>
- Meyer, D. F., & Sanusi, K. A. (2019). A Causality Analysis of the Relationships Between Gross Fixed Capital Formation, Economic Growth and Employment in South Africa. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Oeconomica*, 64(1), 33–44. <https://doi.org/10.2478/subboec-2019-0003>

- Mihci, S., & Atilgan, E. (2010). İşsizlik Ve Büyüme: Türkiye Ekonomisi için Okun Katsayıları. *İktisat İşletme ve Finans*, 25(296), 33–54. <https://doi.org/10.3848/iif.2010.296.2803>
- Özdemir, B., & Yildirim, S. (2013). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi: Özçikarimli Dalgacık Yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38), 97-116.
- Öztürk, S., & Sezen, S. (2018). Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(41). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/36823/388299>
- Padhi, B., & Panda, S. (2021). Employment and Economic Growth Dynamics in Odisha, India. *Journal of Public Affairs*, 21(2), e2168. <https://doi.org/10.1002/pa.2168>
- Şahin, L., & Yildirim, K. (2015). On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de İşsizlikle Mücadele Politikalarının Gelişimi. *Çalışma ve Toplum*, 2(45). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71785/1155103>
- Takım, A. (2015). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27).
- Türlüoğlu, E. (2018). Kadın İstihdam ve Büyüme İlişkisi: Var Modeli Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(9). 59-68. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/41120/497015>
- Uçan, O., & Çebe, G. N. (2018). 2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 6–17. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.414713>
- Uras, Ö. (2016). Türkiye Ekonomisindeki İstihdamsız Büyümenin Ekonometrik Analizi. *Ekonometri ve İstatistik*, (24). 94-108

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Müşerref ARIK Hasan AZAZİ Melike Buse AKCAN
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Müşerref ARIK Melike Buse AKCAN
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Hasan AZAZİ Melike Buse AKCAN
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Müşerref ARIK Hasan AZAZİ Melike Buse AKCAN
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Müşerref ARIK Hasan AZAZİ Melike Buse AKCAN

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

1991 KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE SİYASAL VE TOPLUMSAL ELİTLERİN İRAK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNDE ETKİSİ

Mehmet ALKIŞ¹

Öz

Bu makale Irak dış politikasında siyasal-toplumsal elitlerin etkisini 1991 Körfez Savaşı sonrası dönemde incelemektedir. 1991 Körfez Savaşı sonrası Irak açısından küresel ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde dönemlendiren bu çalışma elitlerin etkisine odaklanacaktır. Genel olarak literatürdeki çalışmalar 2003 Irak Savaşı sonrası dönemi ele almaktadır. 1991 Körfez Savaşı ile 2003 Irak Savaşı arasındaki dönemi de kapsamı bu çalışmayı literatürde özgün bir yerde konumlandırmaktadır. 1991 Körfez Savaşı itibariyle Irak uluslararası toplum ile ilişkilerinde farklı bir aşamaya geçmiştir. Bu dönemde Baas rejiminin uluslararası yaptırımların etkisiyle zayıflamasına koşut bir biçimde muhalif elitler güçlenmeye başlamıştır. 2003 Irak Savaşı ile birlikte ülkede kurulan yeni sistemde kimlik grubu elitleri güçlenmiştir. Elitlerin siyasal ve ekonomik kaynakları kontrol ve seferber edebilme kapasitesi etkin olmalarını sağlamıştır. Paylaşımı temel alan bu sistemde elitler arası ayrışmalar da artmıştır. Dış politikada resmi kurumlar ve profesyoneller etkili olamamış kimlik gruplarının elitleri etkin olmuştur. Ülkenin dış etkilere daha da açık hale gelmesiyle Irak'ın Arap Baharı sürecinde ülkede dış ilişkilerde farklı kimlik grupları farklı yönelimler içerisine girmiştir. Arap Baharı sonrası dönemde "muhasasa" adı verilen kimlik kotasına yönelik tepkiler ve protestolar artmıştır. Bu tepkilere bakıldığında ülkede kimlik siyasetinin belli bir ölçüde etkisinin azaldığı söylenebilir. Ancak siyasal sistem kimlik politikası çerçevesinde şekillenmeye devam etmektedir. Bu makale elitler arası uyumsuzlukların ülkenin dış etkilere açık olmasını kolaylaştırdığını, bunun da Irak'ın gelişebilecek tehditleri dengeleyememesine neden olduğunu öne sürmektedir. İç-dış siyaset arasındaki etkileşim ülkenin bütüncül-tutarlı politika oluşturmasını engellemektedir. Çalışmanın temel argümanı Irak'ta siyasal-toplumsal elitlerin ihtilaflar ve çıkar çatışmaları içerisinde olmalarının tehditleri dengelemesini zorlaştırdığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Irak, Dış Politika, Elitler, Orta Doğu, Paylaşım Sistemi.

JEL Kodları: F5, F59, N45.

Başvuru: 23.10.2023

Kabul: 05.01.2024

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mmehmet.alkis@gmail.com, Diyarbakır, Türkiye, ORCID:0000-0001-6521-0701

THE INFLUENCE OF POLITICAL AND SOCIAL ELITES ON IRAQI FOREIGN POLICY IN THE POST-1991 GULF WAR ERA²

Abstract

This article studies the influence of political-social elites on Iraqi foreign policy in the post-1991 Gulf War era. The study, which periodizes the post-1991 Gulf War era within the framework of global and regional developments for Iraq, will focus on the influence of the elites. In general, studies in the literature examine the era after the 2003 Iraq War, however the originality of the study stems from covering the period between the 1991 Gulf War and the 2003 Iraq War. As of the 1991 Gulf War, Iraq moved to a different stage in its relations with the international community. Due to the influence of international sanctions in this period, opposition elites began to strengthen in parallel with the weakening of the Baath regime. Identity group elites have become stronger in the new system established in the country with the 2003 Iraq War. The elites' capabilities to control and mobilize political and economic resources has enabled them to be effective. Due to consociationalism, disputes between elites have also increased and official institutions and professionals have not been effective in foreign policy. As the country became more prone to external influences, different identity groups took different orientations in foreign relations in Iraq during the Arab Spring era. The reactions and protests against "muhasasa", identity quota, have increased in the post-Arab Spring era. When looked at these reactions, it is likely to say the influence of identity politics has relatively decreased its influence to a certain extent in the country. However, the political system has been shaped within the framework of identity politics. This article also points out that conflicts between elites make it easier for the country to be prone to external influences, and this means that Iraq can not balance the threats that may arise. The interaction between domestic and international politics prevents the country from making a holistic and consistent foreign policy. The main argument of the study is that the disputes and conflicts of interest of the political-social elites in Iraq make it difficult for Iraq to balance threats.

Keywords: *Iraq, Foreign Policy, Elites, Middle East, Consociationalism.*

JEL Codes: *F5, F59, N45.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Bu çalışma 1991 Körfez Savaşı sonrası dönemde Irak'ta siyasi ve toplumsal elitlerin dış politika üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Orta Doğu'nun önemli ülkelerinden olan Irak hem küresel hem de bölgesel dinamikler açısından önemli bir yere sahiptir. Ülkenin siyasi ve toplumsal yapısı bölgede yaşanan değişimlerin ortaya

---

² The Extended English Summary is located the end of the Article.

çıkardığı etkilere daha açık olmasına neden olmaktadır. 1991 Körfez Savaşı sonrası ülke uluslararası toplum ile ilişkilerinde farklı bir aşamaya geçmiştir. Saddam Hüseyin yönetiminin ülkede otoritesinin zayıflaması ülkede mezhep ve etnik temelli kimliklerin güçlenmesini beraberinde getirmiştir. 2003 Irak Savaşı sonrası dönemde kurulan yeni düzen kimliklere dayalı paylaşım sistemi üzerine oturmuştur. Bu bakımdan kimlik gruplarının siyasal ve toplumsal elitleri güçlenmiştir. Arap Baharı ve sonrası dönemde Irak kimlik siyaseti etkisini yoğun bir biçimde yaşamıştır. Elitlerin ayrışması ve çıkarlarının farklı olması Irak'ın bütüncül-tutarlı bir dış politika oluşturmasını zorlaştırmıştır. Bu açıdan Irak, ilişkilerinde dış etkilere açık olmuş ve muhtemel tehditlere karşı dengeleyici bir politika geliştirememiştir.

Elitlerin siyasal ve toplumsal alandaki etkileri başta Siyaset Bilimi ve Sosyoloji gibi sosyal bilim alanlarının önemli çalışma konularından birini oluşturmaktadır. Elit teorisi toplumun halk kitleleri ve yönetici grup şeklinde ayrıldığını ve yönetici grubun siyasal gücü elinde bulundurarak topluma kararlarını uyguladığını belirtmektedir. Bu açıdan elit teorisi; ekonomik, entelektüel ve kültürel kaynakların sınırlı sayıda kişinin elinde toplanarak nüfusun geri kalanına karşı bir güç şeklinde uygulandığının bilimsel bir açıklamasını yapma amacı taşır (Mariotti, 2020:2). Platon ve Aristo gibi antik dönem düşünürleri ayrıcalıklı ve üstün sınıfların devlet yönetimindeki konumlarına ve belirleyiciliklerine dikkat çekmiştir. Yine İbn-i Haldun ve Machiavelli gibi düşünürler de yöneticilerin özellikleri ve yönetici sınıfların karakteristiği üzerinde durmuştur. Mosca, Pareto ve Michels gibi İtalya'daki Machiavelli Okulu'nun önemli isimleri hem siyasal gücün asimetrik biçimde dağılması hem de bu gücün hangi nedenler ile meşrulaştırıldığı üzerinde durmuştur (Mariotti, 2020:2). Mosca (1939:50) toplumları yönetenler ve yönetilenler şeklinde iki grup şeklinde sınıflandırmıştır. Pareto (1935:1419) ise elitleri bir alanda ve bir aktivitede en iyi olan kişiler şeklinde tanımlamıştır. Elitleri kendi içerisinde yönetici elitler ve yönetici olmayan elitler şeklinde ayırmıştır. Bu bakımdan Mosca ve Pareto elit grupların elit olmayanlar üzerindeki hakimiyeti şeklinde bir yaklaşıma sahiptir. Elitler, önde gelen hareket ve oluşumlar içerisinde stratejik konumlarından dolayı siyasal sonuçları temelden etkileyebilen kişiler şeklinde tanımlanabilir (Higley, 2018:163). Elitler bu konumlarından dolayı devletlerin dış politikalarında da etkili olabilmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin önemli teorik yaklaşımlarından neo-klasik realizm devletlerin iç karakteristiğini bir yönlendirici şeklinde kullanarak bu karakteristiği uluslararası sınırlılıklara karşı verilen bir tepki şeklinde görür. Bu bakımdan elitlerin algısı bir devletin dış politika yapımında önemli rol oynar (Lobell vd., 2009: 22). Ancak devletler toplum ve elitler düzeyinde bölündüğünde güç dengesine uygun bir biçimde davranmaları daha az olasıdır (Schweller, 2004:161). Bu bakımdan uyumsuzluğa sahip devletlerin liderleri ve yöneticileri siyasal riskleri alma konusunda daha az istekli olurlar.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ondokuzuncu yüzyıldan itibaren kolonyalizmin elitler ve konumları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur (Henry, 2018:181). Bölgede kolonyalizmin etkisi ve kapitalist-sanayi toplumuna geçişin olmaması geleneksel liderliklerin bölgede gücünü korumasına olanak tanımıştır. Irak'ta modern devlet yapısı oluşurken İngiltere'nin Orta Doğu'yu jeopolitik konumlandırması ile birlikte

toprak sahibi ve tüccar sınıfların oluşturduğu sosyal yapı önemli bir rol oynamıştır (Bromley, 2005:518). Irak da siyasal ve toplumsal elitlerin etkili olduğu bölge ülkelerinden biridir. İngiliz manda yönetimi, krallık, cumhuriyet, Baas rejimi ve sonrası dönemlerde bu etkiyi görmek mümkündür. 1991 Körfez Savaşı ve sonrasında Irak'ta yeni bir dönem başlamıştır. Uluslararası toplumun müdahalesi sonrası Baas rejiminin otoritesi zayıflamıştır. Ülke siyasi ve ekonomik açıdan kırılğan ve ayrılmış bir yapıya evrilmiştir. Bu açıdan siyasal ve toplumsal elitlerin dış politika üzerindeki etkisi, birçok ülke örneğinde olduğu gibi, Irak için de belirgin düzeydedir (Smith, 2004:18; Anderson ve Stansfield, 2004:28). Özellikle post-Saddam dönemi, yeni aktörlerin, grupların Irak'ın siyasi sahnesinde etkili oldukları bir dönemdir (Dodge, 2012a). Bu değişim, 2003'teki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğündeki koalisyonun Irak'ı işgali ve sonrasında yaşanan siyasi boşluktan sonra daha da belirginleşmiştir (Baram, 2011:348). Bu süre zarfında, dış politika kararlarına yön veren siyasal ve toplumsal elitlerin kimlikleri, hedefleri ve stratejileri, Irak'ın uluslararası arenada izlediği yol üzerinde belirleyici olmuştur (Tripp, 2007:32). Özellikle 2003 sonrası dönem, siyasi elitlerin dış politikada öncelikli rol oynadığı, etnik ve mezhebi temsilin arttığı bir döneme dönüşmüştür (Al-Marashi ve Salama, 2008:27).

Literatürde Irak'ın dış siyasetinde elitlerin rolüne dikkat çeken birçok çalışma bulunmaktadır (Marr, 2011:24; Visser ve Stansfield, 2008:17). Irak'ta 2005 sonrası oluşan yeni sistem enformel bir paylaşım sistemine (consociationalism) dayanmaktadır. Herbert (2018:6) de Irak'ta elitlerin etno-sekter temelde siyasi ve ekonomik konularda ayrıştığını belirtmektedir. Gulmohamed (2021:12) ise Baas rejimi sonrası dönemde dış politikada yönetici elitlerin ve siyasal hiziplerin uyumsuz ve ayrışan tutumlarına dikkat çekmektedir. Irak'ta paylaşım dayalı devlet yapısı uyumsuz-tutarsız bir nitelik arz etmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında kimliklere dayalı paylaşım sistemi çok büyük bir rol oynamaktadır (Dodge, 2023:2).

Schweller'e göre (2004:165) uyumsuzluk içerisinde olan devletlere karşı dışarıdan bir tehdit geliştğinde toplumsal düzeyde bölünme oluşur. Bu bölünme de hükümet ve yönetimin savunmasız kalmasına neden olarak elitlerin de ayrışmasını beraberinde getirir. En sonunda ise devlet tehditleri dengeleyemez (Schweller, 2004:170). Irak örneğinde 1991 Körfez Savaşı ve sonrasında benzer bir örüntünün oluştuğunu söylemek mümkündür. Literatürün genel olarak Baas sonrası dönemde kimlik grubu elitlerinin Irak'ın dış politikasında önemli bir rol oynadığına odaklandığı görülmektedir. Bu çalışma da "1991 Körfez Savaşı sonrası dönemde siyasal ve toplumsal elitler Irak dış politikasını nasıl etkilemiştir?" sorusuna cevap üretmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel argümanı bu çerçevede; 1991 Körfez Savaşı sonrasında siyasal ve toplumsal elitlerin uzlaşısı içerisinde olmamasının ve çıkarlarının ayrışmasının Irak'ın bütüncül-tutarlı dış politika oluşturmasını zorlaştırdığı ve gelişen tehditleri dengeleyemediği yönündedir. Bu bakımdan küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan gelişmeler ve değişimler Irak'ı doğrudan etkilemektedir. Ortaya çıkan sonuç özellikle bölgesel güçlerin Irak'ın tutarlı dış politika oluşturamamasını ve tehditlere karşı dengeleme gücünün sınırlı olmasını lehlerine kullandıkları şeklindedir. Çalışma 1991 Körfez Savaşı sonrası süreci küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan gelişmeler

çerçevesinde dönemlendirecektir. 1991 Körfez Savaşı sonrası dönemin temel alınmasının ana nedeni bu dönem itibarıyla Baas rejiminin zayıflaması ve kimliklere dayalı siyasal ve toplumsal elitlerin dış ilişkilerde etkin hale gelmesidir. Çalışmayı literatürde özgün bir yerde konumlandıran nokta, 1991 Körfez Savaşı'ndan 2003 Irak Savaşı'na kadar geçen süreyi de kapsayarak siyasal ve toplumsal elitlerin etkisini ele almış olmasıdır. Irak'ta resmi kurumların dış politikanın oluşturulmasındaki etkisinin sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışma bürokratlar (diplomat, teknokrat, ordu mensubu vb.), akademisyenler ve iş insanları gibi profesyonellerden ziyade siyasal ve sosyal alanda nüfuz sahibi elitlerin dış politika üzerindeki etkisine odaklanacaktır.

Makalenin planı şu şekilde olacaktır: İkinci bölümde 1991 Körfez Savaşı'ndan sonraki dönemde Irak'ta Baas rejiminin otorite kaybına paralel biçimde güçlenen muhalif elitlerin dış ilişkilerdeki etkisine yer verilecektir. 2003 Irak Savaşı'ndan Arap Baharı'na ülkede oluşan yeni düzende elitlerin kimlikler temelinde etkisi üçüncü bölümde ele alınacaktır. Dördüncü bölümde ise Arap Baharı ve ABD'nin Irak'tan geri çekilmesi sonrasında yaşanan gelişmeler ışığında elitlerin etkisi yer alacaktır. Beşinci bölümün konusunu Arap Baharı sonrasında yakın döneme kadar geçen sürede kimlik grubu elitlerinin etkisinin azalıp azalmadığı tartışması oluşturacaktır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın temel argümanları ve yaklaşımları vurgulanacaktır.

2. 1991 KÖRFEZ SAVAŞI SONRASINDAN 2003 IRAK SAVAŞI'NA: ZAYIFLAYAN SADDAM HÜSEYİN YÖNETİMİ VE GÜÇLENMEYE ÇALIŞAN MUHALİF ELİTLER

1991 Körfez Savaşı'ndan sonra başta ABD olmak üzere uluslararası sistemdeki güçler bölgede düzen ve istikrarın devamı amacıyla Irak'ta toprak bütünlüğünün korunması ve Saddam Hüseyin yönetimine karşı caydırıcı tedbirler alınmasını öncelikli politika olarak belirlemiştir. Yine başta Türkiye ve İran olmak üzere bölgesel güçler istikrar ve güvenliğin sağlanması için Irak ile yakından ilgilenmiştir. Bölgesel güçler bu dönemde hem Saddam yönetimi ile hem de diğer muhalif gruplar ile yakın ilişki içerisinde olmaya çalışmıştır. Bu dönemde Bağdat yönetiminin otoritesinin zayıflaması ve kimlik tabanlı elitlerin güçlenmeye başlaması birbirini besleyen süreçler şeklinde gelişmiş ve bütünlüklü bir dış politika izlenmesini zorlaştırmıştır.

Baas partisi ve yönetici elitleri siyasi, askeri ve ekonomik kaynakları kontrol ederek iktidarını sürdürmeye çalışmıştır. 687 ve 688 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları ile Irak'a bir dizi yaptırım uygulanmıştır. Sünni azınlığa dayanan Saddam Hüseyin yönetimi bürokrasi, ordu ve diğer birimler içerisinde güç merkezlerinin oluşmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu dönemde nüfusun %35'ini oluşturan Sünnilerin desteğini almaya çalışan yönetim özellikle Bağdat, Tikrit, Musul ve Ramadi'deki aşiret ve ailelerin desteğine dayanmıştır. Rejimin varlığını sürdürmesinde ülkenin sosyo-ekonomik olarak en gelişmiş bölgesi olan Bağdat'ta yer alan şehirli ve orta-sınıf Kürt ve Şiiilerin de desteğini de almış olması etkili olmuştur (Cordesman ve Hashim, 1997:12). Böylece Saddam Hüseyin yönetimi gücünü bu "merkez"e dayandırmıştır.

Bu merkez başta sosyo-ekonomik nedenler olmak üzere dini ve etnik kimliklerin oluşturabileceği ayrışmalar nedeniyle rejimin yanında yer almış ve muhalif gruplara karşı mesafeli davranmıştır. Tripp'e göre (1995:12) Irak'ta siyaset aşiret ve aile bağlarından dolayı patrimonyal bir karaktere sahiptir ve patrimonyal liderler otoritelerini devlet içerisindeki etkilerine, somut-materyal kaynakları bölüştürme yeteneklerine borçludur. Ancak Baas rejimi 1990'ların ortalarından itibaren bazı Sünni aşiretler ile sorunlar yaşamaya başlamıştır.

1991 Körfez Savaşı'ndan 2003 Irak Savaşı'na kadar geçen sürede ABD ve İngiltere sürgündeki muhalif Iraklı grupları desteklemiştir. Her ne kadar bu dönemde sürgündeki Irak muhalefeti Irak'ı temsil ettiğini ileri sürmüştü de Baas rejiminin baskısından dolayı ülkede tarafsız seçim ve kamuoyu araştırmaları yapılmadığından dolayı bunu ölçmek mümkün olmamıştır (Al-Ali, 2014:40).

Bu dönemde Irak Yüksek Devrim Konseyi'nin lideri el-Hakim Şiiiler üzerindeki etkisinden dolayı önemli bir ortak olarak görülmüştür. Yine Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), ABD ve İngiltere tarafından önemli müttefikler olarak görülmüştür. Sürgündeki Vifak hareketi de önemli bir unsur olarak görülmüştür. Liderliğini İyad Allavi'nin yaptığı hareket genel olarak seküler ve liberal çevreler tarafından desteklenmiştir. Koalisyon güçleri tarafından önemli bir partner olarak görülen Şii Dava Partisi ise maddi destek almamak ile birlikte yakın ilişkiler kurmuştur (Al-Ali, 2014:43). Sürgündeki önemli isimlerden İbrahim Caferi'nin liderliğini yaptığı partinin başına 2006'da Nuri el-Maliki geçmiştir.

Muhalif grup ve hareketler 1990'larda güçsüz olmuştur. Baas-karşıtı bir zeminin güçlenmesi bu bakımdan çok mümkün olmamıştır. 1990'da Şam'da toplanan muhalif gruplar Ortak Eylem Komitesi'ni kurmuştur (Cordesman ve Hashim, 1997:63). Temel amaçlar; Baas rejiminin devrilmesi, geçici hükümetin kurulması, siyasi özgürlüklerin ileri letilmesi, serbest seçimlerin yapılması ve dini-etnik ayrıcalıkların kaldırılması olarak belirlenmiştir.

İran-İrak Savaşı sonrasında KDP ve KYB bir araya gelerek Saddam rejimine karşı bir cephe oluşturmuştur. 1991 Körfez Savaşı ile oluşan güç boşluğundan yararlanan cephe, ülkenin kuzeyinde oluşan hareketlenmeyi yanına alarak bölgedeki birçok şehir ve köyde kontrolü eline geçirmiştir. Saddam yönetiminin tekrar ülkenin kuzeyine yönelmesi üzerine çok sayıda insan Türkiye ve İran sınırına yönelmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan "Uçuşa Yasak Bölge" ve "Güvenli Bölge" kararları sonrasında rejim güçleri bölgeden çekilmiştir.

1991 yılında ülkenin güneyi ve kuzeyinde rejim karşıtı hareketlenmeler sırasında muhalif gruplar Beyrut'ta toplanmıştır. Yine 1992 yılının Şubat ayında Suudi Arabistan'da toplantı yapılmış ve sonuç alınmamıştır. Kürt liderler bu toplantılara katılmamıştır. Londra merkezli muhalif gruplar 1992 yılının Haziran ayında Viyana'da tüm muhalefeti dahil edecek bir toplantı çağrısında bulunmuştur. Toplantı sonrasında Irak Ulusal Konseyi adını alan şemsiye grup alternatif hükümet kurma

girişiminde bulunmuştur. Ancak bu girişim muhalefeti birleştirme konusunda başarısız olmuştur. Ağırlıklı olarak Kürt partileri (KDP ve KYB) ve sürgündeki Arap elitlerinden oluşan bu girişim İslamcı, milliyetçi, liberal ve sol eğilimli gruplar tarafından adil olmama konusunda eleştirilmiştir.

Yine Saddam karşıtı bir platform olarak Selahaddin şehrinde farklı muhalif grupların yer aldığı toplantı düzenlenmiştir. Konferans sonunda Londra’da yaşayan Şii elitlerden Ahmed Çelebi konsey başkanı olmuştur. Çelebi liderliğindeki Irak Ulusal Konseyi Saddam rejiminin devrilmesini amaçlamıştır. Ancak grup içerisinde farklı tartışmalar olmuştur.

Kürt parti ve grupları ise 1992’de uzlaşarak bir meclis kurmuştur. Barzani liderliğindeki KDP ve Talabani liderliğindeki KYB’nin uzlaşısı sınır kapılarındaki gümrük gelirlerinin paylaşılması konusundaki anlaşmazlık nedeniyle sona ermiştir. Bu anlaşmazlık sonunda 1994-1996 yılları arasında KDP ve KYB arasında bir savaş yaşanmıştır. Uzun müzakereler sonucunda ABD’nin arabuluculuğunda 1998 yılındaki Washington Anlaşması ile KDP ve KYB uzlaşmaya varmıştır (Özkan ve Baba, 2021:924).

1991 Körfez Savaşı ile oluşan güç boşluğundan dolayı ülkenin güneyindeki Şiiler de ayaklanmaya başlamıştır. Baas yönetimi savaşın ertesinde Şii bölgelerde kontrolü tekrar sağlamış ve Irak Şiilerinin önemli merkezlerinden olan Necef’te sıkı bir kontrol politikası izlemiştir. Bu nedenle Şiiler Baas yönetiminden uzaklaşmaya başlamıştır.

Yine aynı dönemde Ürdün kralı Hüseyin, Irak’ın durumunu göz önünde bulundurarak muhalif grupların liderleri olan Ahmed Çelebi, Muhammed Bakır el-Hakim, Mesut Barzani, Celal Talabani’ye ülkenin federal bir sistem ile yönetilmesini önermiştir (Cordesman ve Hashim, 1997:70). Yalnız bu öneri bölge ülkeleri ve muhalefet tarafından olumlu karşılanmamıştır.

İleriki yıllarda ülke siyasetinde etkin konuma gelecek olan Sadr hareketinin geçmişine bakmakta fayda bulunmaktadır. Şii ulema ailesinden gelen Mukteda el-Sadr’ın babası Muhammed Sadık el-Sadr’in öncülüğünü yaptığı hareket Baas rejimi döneminde ülkedeki yoksullara yardım faaliyetlerine odaklanmıştır. Baas rejiminin 1991 Körfez Savaşı sonrası yaptırım altında olması nedeniyle ülkenin ekonomik anlamda sıkışmasından yararlanan Sadr hareketi yoksullara sosyal ve ekonomik yardımlar sağlayarak etki gücünü arttırmıştır. Bu bakımdan ülke nüfusu içerisinde -Kürt partileri dışında- gerçek anlamda sosyal tabanı ve desteği olan en önemli hareket olmuştur (Al-Alı, 2014:44). Mukteda el-Sadr’ın etkisini babası olan Muhammed Sadık el-Sadr’in aktivizminin devamı olarak görmek mümkündür. Muhammed Sadık el-Sadr, Şii ulemaya mensup bir kişilik olarak geleneksel otorite sahibi olarak öne çıkmıştır. Dini ve manevi otoritesinden yararlanarak sosyal ve politik alanda etkisini arttırmıştır. Necef ekolünün önemli ismi Hoyi’den eğitim alan Muhammed Sadık el-Sadr, Necef havzasının siyasetten uzak kalma yaklaşımının aksine aktivizm içerisinde olmuştur. Bu nedenle Dava Partisi’nin kurulmasında rol almıştır. Ayetullah Ali el-Sistani’nin aksine Sadr’ın Iraklı Arap Şii olması ülkede sosyal ilişkiler kurmasını

kolaylaştırmıştır (Hasan, 2021:372). Muhammed Sadık el-Sadr'ın oğlu ve Muhammed Bakır el-Sadr'ın damadı olan Mukteda el-Sadr'ın liderliğini devraldığı Sadr hareketi 2003 sonrası dönemde koalisyon güçlerinin ülkede kalmasına karşı çıkmış ve kurduğu paramiliter Mehdi Ordusu ile ülkede şiddet ve saldırı olaylarında bulunmuştur.

3. 2003'TEN ARAP BAHARINA: YENİ DÜZEN, YENİ ELİTLER VE MEZHEP/KİMLİK SİYASETİ

1998 yılında Irak'ı Özgürleştirme Yasası kapsamında Iraklı muhalif gruplara siyasi, askeri ve ekonomik destek sağlanmıştır. Bu bakımdan Ahmed Çelebi ve liderlik ettiği Irak Ulusal Konseyi'ne destek verilmiştir. Yine Kürt gruplar da bu dönemde desteklenmiştir. Özellikle ABD 2003 Irak Savaşı'ndan sonra ülkede işleyen bir siyasi sistemin oluşmasını amaçlamıştır. Bu nedenle öncelikli olarak “uygun elitleri” seçip bu elitler yoluyla devlet-inşa sürecini sürdürmek istemiştir (Manning, 2006:727). Bu bakımdan ülkede yeni elitler, güçlenmiş siyasi gruplar ve mezhepleştirilmiş siyaset söz konusudur. Ülkenin yeni bir düzen kurma sürecinde olması ve elitlerin ayrılmış olması dış politikada tehditleri dengeleme konusunda yetersizliklere neden olmuştur.

Geçici Koalisyon Hükümeti'nin başkanı Paul Bremer, elit seçimi politikasını biraz değiştirerek sürgündeki Iraklı elitler yoluyla değil yereldeki temsilcileri dahil eden yönetim yapıları kurarak bir sistem kurma politikasına başvurmuştur (Manning, 2006:729). Ulusal düzeyde ülkeyi geçici olarak yönetecek olan Irak Yönetim Konseyi 25 üyeden oluşmuştur. 25 kişilik konsey 13 Şii Arap, 5 Sünni Arap, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Hristiyan üyeden oluşmuştur. Bu konseyin verdiği kararlar Geçici Koalisyon Hükümeti'nin onayına tabi olmuştur. 2004 yılının ortasında Geçici Koalisyon Hükümeti yetkilerini Irak Geçici Hükümeti'ne devretmiştir. Bu hükümet yeni anayasanın hazırlanmasına kadar geçen sürede yönetimi devralmıştır. Bu dönemde devlet başkanlığını Gazi el-Yaver (Sünni), başbakanlığı Şii olan İyad Allavi, yardımcılığını Berham Salih (Kürt) yapmıştır. Yeni anayasanın kabul edilmesinden sonra kurulan Geçiş Dönemi Hükümeti ise anayasanın yürürlüğe girdiği 2006 yılının Haziran ayına kadar yönetimi üstlenmiştir. Bu dönemde başkanlığı Celal Talabani (Kürt), yardımcılıklarını Gazi el-Yaver ve Adil Abdul Mehdi (Şii), başbakanlığı ise İbrahim Caferi yapmıştır.

Ülkedeki Şii ve Kürt elitler sahip oldukları organizasyon, güç ve etki nedeniyle bu geçiş döneminden kazançlı çıkmış ve sonraki dönemlerde etkilerini sürdürmüştür. Önceki dönemlerde sürgünde bulunan elitler ve Sünni gruplar etkili olamamıştır. İç siyasi dinamikler Irak'ın yeni dönemdeki dış ilişkilerini etkileyen bir faktör olmuştur. Irak'ta farklı kimlik gruplarının yer almış olması ülke ile ilişki kuran aktörler tarafından öncelikli olarak göz önünde bulundurulmuştur. Aslında bu durum Birinci Dünya Savaşı sonrasında Irak devleti kurulurken ülkenin dini-etnik kompozisyonu ve ülkede iktidarı elinde bulunduran gruplar ile bağlantılıdır (Stansfield, 2010:1398). Ülkede 2003 sonrasında mezhep ve etnik kimlik temelinde fiili olarak ayrışmanın devam etmiş olması dış ilişkilerini de etkilemiştir.

2003 sonrası dönemde Irak Dışışleri Bakanlığı ve ABD Dışışleri Bakanlığı ülkenin dış politikasını kimlikler-üstü bir yerde konumlandırmak istemişse de ülkedeki durum buna izin vermemiştir. Saddam döneminde dış politika belli bir kimlik temeline oturtulmuş olmakla birlikte tek bir merkezden yönetilmiştir. Ancak 2003 sonrası dönemde ise farklı elitler birbirinden farklı dış ilişkiler geliştirmiştir. Devlet kurumlarının zayıf olması farklı siyasi grup ve elitlerinin dış ilişkilerde belirleyici olmasını beraberinde getirmiştir. 2003 sonrası dönemde Baas karşıtı muhalefetin kendi içinde ayrılmış olması, devletin kurumsallaşması yerine kimliklere dayalı siyasi sistem ve siyasi partilerin dış ilişkilerde farklı yönelimlerde olması ülkede dış politikanın parçalı olması üzerinde etkili olmuştur (Stansfield, 2010:1402).

İran 2003 sonrası dönemde Irak'ta Dava Partisi-Maliki hükümetleri ve Ammar el-Hakim üzerinden etkili olmaya çalışmıştır. Sadece Şii gruplar üzerinden değil aynı zamanda Kürt elitleri ile de önceki dönemlerde var olan ilişkilerini de kullanarak ülkede nüfuzunu arttırmak istemiştir. Türkiye de bu dönemde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve İran etkisinin sınırlandırılmasını temel politika olarak takip etmiştir. Baas rejiminin devrilmesinden sonraki dönemlerde de Irak Türkmen Cephesi'ne destek veren Türkiye'nin bu dönemde Kerkük konusunda kaygı ve hassasiyetleri ön plana çıkmıştır. Bu nedenle başlangıçta Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile mesafeli bir ilişki kurulmuştur. Ancak sonrasında bölgesel dengeler ve Irak iç siyasetinin getirdiği sonuçlar Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile Türkiye arasında yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulmasını beraberinde getirmiştir.

2003 sonrası dönemde Sünnilerin ülkede zayıflaması ile birlikte Arap ülkeleri Irak ile ilişki kurma konusunda tereddütler yaşamıştır. Ülkede Şii ağırlıklı bir hükümetin olması Körfez ülkelerini endişelendirmiştir. Özellikle Suudi Arabistan ve Bahreyn, ülkelerindeki Şii nüfusun İran ve Irak etkisi altına girmesini bir tehlike olarak görmüştür. Fakat Ürdün, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Arap ülkeleri Irak ile yakın ticari ilişkiler kurmuştur. Birleşik Arap Emirlikleri özellikle Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde hidrokarbon ve turizm yatırımlarında bulunmuştur (Stansfield, 2010:1404).

Bu dönemde Şii elitler arasında öne çıkan isim Ayetullah Ali Sistani olmuştur. İran kökenli olan Sistani önemli bir Şii ulema ailesinden gelmektedir. Sistani, İran'ın Kum kentine giderek orada dini eğitimine devam etmiştir. Daha sonra Şiiliğin Irak'taki önemli dini merkezlerinden Necef'e dönen Sistani buradaki medreselerde dini eğitim vermeye başlamıştır. Ayetullah Huyi'nin ölümünden sonra Necef'te en önemli dini otorite olmuştur. 2003 müdahalesine kadar geçen sürede ciddi anlamda kamuya açık açıklamalarda bulunmamıştır. Bunun temel nedeni, - Necef ekolünün siyasete karşı mesafeli tutumunun yanı sıra- Baas rejiminin baskısı olmuştur. 2003 Irak Savaşı sonrasında Sistani ülkede istikrar ve düzenin sağlanması için çağrıda bulunmuştur. Baas rejiminin devrilmesinden sonra Irak'ta devlet kırılmasının artmasından dolayı oluşan güç boşluğu Şii ulemanın bu boşluğu doldurmasına neden olmuştur (Al-Qarawee, 2019:488). Sistani, yeni dönemde Londra ofisi üzerinden dolaylı olarak kamuya açık açıklamalar yapmıştır. Böylece pozisyonunu siyaset-üstü bir yerde konumlandırmak istemiştir. Ancak bu yaklaşımı siyasete uzak olduğu anlamını

taşımamaktadır. Siyasetçilere tavsiyelerde bulunmuş olması bu durumu daha net anlatmaktadır (Riggs, 2012:312).

Sistani, Geçici Koalisyon Hükümeti'nin seçimler yapılmadan anayasa hazırlamasına karşı çıkmıştır. 2003 sonrasında ülkede karışıklıklar ortaya çıkmış Sistani kaostan uzak durarak yeni siyasi süreçte barışçıl bir rol edinmeye çalışmıştır. Özellikle Şiiliğin en önemli merkezlerinden olan İran eksenli Kum ekolünün siyasi görüşlerine mesafeli davranarak Şiilik açısından bir alternatif olarak ortaya çıkması kolaylaşmıştır (Riggs, 2010:319). Bunu da daha çok yaptığı dini yorumlarda ulus-ötesi ve kozmopolit bir aktör olarak konumlanma stratejisinde görmek mümkündür. Baas sonrası dönemde şiddet ve radikallikten uzak durma yaklaşımından dolayı Sistani koalisyon güçleri tarafından yeni dönemde dolaylı olarak muhatap alınmış ve ülkedeki meşruiyetinden dolayı önemli bir aktör olmuştur (Al-Qarawee, 2019:488). ABD de İran Şiiliğini temsil eden Kum ekolüne karşı Irak-Arap Şiiliğini temsil eden Necef ekolünün öne çıkmasını desteklemiştir.

Yine bu dönemde Dava Partisi ve yöneticilerinden oluşan Şii elitler öne çıkmıştır. İbrahim Caferi'den sonra Dava Partisi'nin başına geçen Nuri el-Maliki parti içerisinde güçlenerek devlet iktidarını da ele almaya çalışmıştır. Parti içerisinde aile bağlarına ve yakın gruplara dayanan Maliki ülkede başbakanlık makamını nihai otorite haline getirmeye çalışmıştır. Güvenlik güçlerini de başbakanlığa bağlayan Maliki potansiyel muhalefet ve rakipleri bastırmaya çalışmıştır. Hem ABD'nin hem de İran'ın desteğini almaya çalışan Maliki ülkede istikrarsızlığa karşı düzeni korumaya çalıştığını öne sürmüştür (Dodge, 2012b:170). Bu dönemdeki rakiplerinin sınırlı bir etkisinin olması da Maliki'nin işini kolaylaştırmıştır.

2003 sonrası yeni dönemde ülkede konumunu güçlendiren gruplardan biri de Kürtler olmuştur. Başta ABD ile olan ilişkilerini iyi bir seviyede tutmaya çalışan Kürtler Irak'ta siyasi ve ekonomik açıdan güçlenmeye başlamıştır. 2005 Anayasası ile federal statü elde eden Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde öne çıkan siyasi liderler KDP'nin yönetimini elinde bulunduran Mesut Barzani ve KYB'den Celal Talabani olmuştur. Mesut Barzani bölgesel yönetimin başkanlığını bu dönemde sürdürürken Talabani de Irak Cumhurbaşkanı olmuştur. Yine bu dönemde KDP'den Hoşyar Zebari Irak Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynaklarını da kullanmak isteyen bölgesel yönetim ekonomik açıdan güçlenmeye çalışmıştır. 2008'den itibaren Türkiye ile yakın ilişki kurulmasında KDP'nin önemli bir rolü olmuştur. Süleymaniye bölgesinde etkin olan KYB'nin içerisinden çıkan Goran Hareketi de 2009 seçimlerinde ciddi bir oy oranına ulaşmıştır. Bu dönemde KYB ve Goran İran ile yakın ilişkileri içerisinde olmuştur.

Ülkede Sünnilerin durumuna bakıldığında ise bu dönemde Baas partisinin tasfiyesinin öncelikli olması nedeniyle eski Baas yöneticilerinin siyasete girmeleri yasaklanmıştır. Bu nedenle 2005 seçimlerini büyük oranda boykot eden Sünnilerin yine 2010 seçimlerinde ittifaklar içerisinde yer alan adaylardan bir bölümünün adaylıkları veto edilmiştir.

İyad Allavi öncülüğündeki Irakıyye (Irak Ulusal Hareketi) ittifakı 2010 seçim kampanyasında mezhep siyasetinden uzak duran ulusal siyaset ile birlikte hukuk-düzen vurgusunu öne çıkarmış ve İran-karşıtı mesajlar vererek Irak'ı Arap dünyasına tekrar entegre etme politikasını uygulayacağını belirtmiştir (Dodge, 2012b:152). Suudi Arabistan da Maliki'yi İran yanlısı bulduğundan dolayı 2010 yılındaki seçimlerde Allavi liderliğindeki Irakıyye koalisyonunu desteklemiştir. Ancak 2010 seçimlerinde Irakıyye koalisyonunun başarı elde etmiş olması ülkedeki mezhebe dayalı elit pazarlığı ve siyasal yapıya karşı bir tehdit oluşturmuştur. Seçim sonrasında bu koalisyonun sistemde nasıl bir yer edineceği sorunu ortaya çıkmıştır. Etnik ve mezhep kimliklerine dayalı kota sistemi ülkede elit çıkarlarının korunmasını sağlamıştır. Kabinedeki koltukların kota sistemi ile Irakıyye koalisyonunu dahil edecek şekilde seçimlerden sonra paylaşılması bunun bir sonucudur (Dodge, 2012b: 156). Genel olarak Irak'ta 2003 sonrası kurulan yeni siyasi düzen elitlerin kaynakları kullanmalarında parti ve kişisel çıkarlarını öne çıkarabilmelerine zemin sağlamıştır. Mezhep ve kimliklere dayalı siyasetin bu dönemde etkin olması siyasi elitlerin oy almalarını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla ülkedeki farklı mezhep ve etnik kimlik grupları dış ilişkilerde farklı yönelimler içerisinde olmuştur.

4. 2011-2018 DÖNEMİ: ABD'NİN ÇEKİLMESİ, ARAP BAHARI VE BÖLGESEL GELİŞMELER

2011 yılı sonu itibarıyla ABD'nin Irak'tan çekilmesi sonrasında ülkede yeni bir dönem başlamıştır. Obama yönetiminin Asya-Pasifik bölgesini öncelikle politikası bölgede yeni bir düzenin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Yine bu dönemde Orta Doğu'daki Arap Baharı hareketleri bölgedeki yapıyı önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde bölge genelinde kimlik eksenli politikaların etkili olması bir önceki dönemde olduğu gibi Irak'ı daha fazla etkisi altına almıştır. Bölgesel güçlerden İran, Irak'ta Şii unsurlar üzerinden önceki dönemden devam eden nüfuzunu korumaya çalışırken Türkiye ise daha çok Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile bu dönemde yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kurarak etkin olmaya çalışmıştır. Mezhep siyasetinin Arap Baharı döneminde şiddete evrilmesi ve DEAŞ gibi örgütlerin güçlenmesi hem iç siyasette hem de dış siyasette bütünlüklü bir politika izlenmesini zorlaştırmıştır.

2011'de ABD'nin çekilmesinden sonra Irak'ın dış politikada temel amacı tarafsız kalarak diğer ülkeler ile çatışmaktan uzak kalmak olmuştur. Burada belirleyici olan durum bölgesel çatışmalara müdahil olmanın içerideki ihtilafları arttırabileceği düşüncesi olmuştur (Salem, 2013:4). ABD'nin çekilmesine kadar geçen sürede ülkede yaşanan yapısal sorunlar ve istikrarsızlıklardan dolayı dış politika belli bir temele oturtulamamıştır. Siyasal aktörlerin çatışan amaçları ve Maliki hükümetlerinin iktidarını güçlendirme politikası bu durum üzerinde etkili olmuştur. İç sorunlara bölgesel sorunların da eklenmiş olması yine etkili olmuştur (Salem, 2013:5). İç ihtilafların ülkede artmış olması Bağdat hükümetleri ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin dış ilişkilerde farklı yönelimler içerisinde olmasına neden olmuştur. Bu bakımdan tutarlı ve bütüncül bir Irak dış politikasından söz etmek zordur. Bölgesel yönetim ve Sünni gruplar Suriye'deki savaşta muhalif grupları desteklerken Bağdat yönetimi rejimi desteklemiştir. Bu ayrışma dış ilişkiler bakımından Bağdat

hükümetlerinin İran'a yakın davranmalarını sağlarken Kürtler ve Sünnilerin ise Türkiye'ye yakın olmalarını beraberinde getirmiştir. 2014 seçimleri ile Şii-içi ayrışma ve bloklaşma Suudi Arabistan açısından önemli bir fırsat olmuştur. Seçimlerden sonra İbadi'nin başbakan olması Irak'ın ABD ile birlikte Suudi Arabistan ile de yakın ilişkiler kurmasını beraberinde getirmiştir. Bu açıdan Suudi Arabistan da İran etkisinden uzak kalmak isteyen Şii gruplar ile yakınlaşmaya çalışmıştır. 2011 ile 2018 arası dönemde Irak için söylenebilecek şey bölgedeki gelişmelere bağlı olarak ülkede ayrışmaların belirginleştiği ve iç-dış siyasette kırılganlığın arttığı olacaktır.

Ülkede Şiiilerin siyasi, ekonomik ve askeri olarak güçlü hale gelmesi ve Maliki hükümetlerinin dışlayıcı politikaları bu dönemde belirgin hale gelmiştir. Özellikle İran nüfuzunun doğrudan ve dolaylı olarak artması ülkede daha önce belirtilen ayrışmaların derinleşmesinde etkili olmuştur. Irak'ta şiddetin tırmandığı önceki dönemlerde Sünni nüfusun yoğunlukta olduğu Anbar ve Selahaddin vilayetleri hükümete karşı uç muhalefeti oluşturmuştur. Aynı zamanda cumhurbaşkanı yardımcısı olan Sünni siyasetçilerden Tarık el-Haşimi hakkında tutuklama kararı çıkarılması ülkede Sünniler'in dışlandığını göstermiştir. Hükümetin Sünni muhalefeti sert bir politika ile bastırması radikalleşmeyi arttırarak IŞİD'in zemin bulmasına neden olmuştur (Kuoti, 2016:25). Arap Baharı'nın etkisi, Sünnilerin dışlanması ve eski Baasçıların destek vermesi IŞİD'in Irak'ta güçlenmesinde etkili olmuştur.

IŞİD'in 2013 yılı sonu itibariyle Suriye ve Irak'ta güçlenmiş olması Ortadoğu'daki dinamiklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 2014 yılının ortalarından itibaren IŞİD'in Irak'a yönelmesi özellikle Irak'taki Şii ve Kürtlerin tehdit algısını etkilemiştir. Sistani'nin çağrısı üzerine oluşan paramiliter gruplardan Haşdi Şabi ülkede etkili olmaya başlamıştır. Ancak Haşdi Şabi'nin ülkede resmi bir yapı olarak yer almaması ve Sünnilere'e yönelik yaklaşımı tepkilere neden olmuştur. Benzer paramiliter grupların Sünnilere yönelik sert yaklaşımını eleştiren Sistani devlet dışında silahlı güçlerin olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ebu Mehdi el-Mühendis'in liderliğini yaptığı bu yapı IŞİD ile mücadele kapsamında 2016 yılında Irak ordusuna bağlanmıştır. Sistani'nin 2015 yılının yaz aylarındaki protesto hareketlerini meşru görmesi ve hükümete reform çağrısında bulunması Şii ulemanın siyasi elitler üzerindeki etkinin görülmesi açısından önemlidir (Alaaldin, 2018:17). Daha önce Sistani'nin öncülüğünde birleşmiş olan Şii ittifakı 2014 seçimlerinde ayrılmıştır. 2014 seçimlerinden sonra Maliki'nin yerini alan İbadi yönetimi göreceli olarak İran ile dengeli bir ilişki kurma çabası içerisinde olmuştur. 2015'e kadar geçen sürede genel olarak Irak ile gevşek bir ilişki içerisinde olan Suudi Arabistan bu tarihten itibaren politika değişikliğine gitmiştir (Mansour, 2018). Bağdat'a büyükelçi atanması ile birlikte 25 yıl aradan sonra diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur. Aynı yıl Şii lider Mukteda Sadr Riyad'a gitmiştir. Bu yakınlaşmada İran'ın etkisini azaltma politikası ile birlikte IŞİD kaynaklı tehditler etkili olmuştur.

Bu dönemde Irak'ta Kürtlerin maksimalist talepleri tepkileri beraberinde getirmiştir. Aynı dönemde Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Bağdat'tan ayrışması 2003 sonrası dönemde kurulan yeni düzende ABD'nin Kürtler'in denge unsuru olması politikasını da etkilemiştir (Natali, 2013:75). Tartışmalı bölgelerde IŞİD ile mücadele sonrasında

fiili olarak kontrolün bölgesel yönetime geçmesi bu dönemde Bağdat ile olan müzakereleri ve ülkedeki istikrarı da etkilemiştir. Bölgesel yönetimde KDP, Türkiye ile yakın ilişkiler kurarak bir projeksiyon geliştirirken KYB ve Goran ise Bağdat hükümetleri yanlısı bir siyaseti savunmuştur. nemli Kürt siyasetçilerden Celal Talabani'nin hastalanması zerine KYB'nin bölgesel yönetimde etkinliği azalırken KDP gücünü arttırmaya çalışmıştır. IşİD ile mücadele kapsamında uluslararası toplumun desteğini almaya alışan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Bağdat hükümetleri ile olan uyuşmazlıklarını da gerekçe göstererek 2017 yılında bağımsızlık referandumu düzenlemiştir. Küresel ve bölgesel aktörlerden beklediği desteği bulamayan bölgesel yönetim referandum sonrasında tartışmalı bölgelerdeki kontrolünü Bağdat hkmetine bırakmıştır (Natali, 2013:75).

Sünnilerin kendi ilerinde ayrışması ülkenin iç ve dış siyasetini etkilemeleri karşısında engel olmuştur. Tarık el-Haşimi ve Rafi el-İssavi gibi Sünni politikacılar tasfiye edilmiştir. Sonraki dönemlerde ise same el-Nuceyfi ve Asil el-Nuceyfi gibi isimler Sünniler arasında ön plana çıkmıştır (Mansour, 2016:14). Sünni liderler dış ilişkiler konusunda birbirlerine eleştiriler yönelmiştir. Ülkede geçen zaman içerisinde artan İnan etkisinden dolayı ABD'nin bir dengeleyici gücü olması konusunda bir fikir birliği olmamıştır. Irak'taki Sünniler IşİD ile mücadele kapsamında Haşdi Vatani adlı bir yapı oluşturmuştur. Türkiye'nin Musul'un kurtarılması operasyonunda yer alması Sünni liderler arasında tartışmalara neden olmuştur.

5. 2018'DEN SONRA: ARAP BAHARI SONRASI VE MEZHEP/KİMLİK SİYASETİNİN AZALAN ETKİSİ Mİ?

2018'den sonra Irak'ta önceki dönemlerden farklı bir siyasetin geliştiğini görmek mümkündür. Arap Baharı sonrası yaşanan değişimler ve bölgedeki ülke yönetimlerinin istikrarsızlık algısının yükselmesi Orta Doğu'daki önemli dinamiklerden olmuştur. ABD'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi dışında ülkede askeri varlığını asgari düzeye çekmesi ile birlikte İnan'ın bölge genelinde siyasi ve ekonomik gücünün azalması Irak'ı da etkilemiştir. ABD'de Trump yönetiminin bölgede İnan'ı tehdit olarak görmesi ve Biden yönetiminin de İnan'ı çevreleme politikası bölgedeki dinamikleri şekillendirmiştir. Bölgede İsrail ile Sünni Arap devlet yönetimleri arasında imzalanan İbrahim Anlaşması bölgede yeni gücü ekseninin ne çıkmasına neden olmuştur. Oluşan yeni gücü eksenini Ortadoğu'da İnan'ın etkisini kırmaya çalışırken Irak'ta Arap/Iraklı olma politikasını önemsemiştir. Yine Türkiye ve Suudi Arabistan'ın ülkedeki farklı aktörler ile ilişkiler geliştirme politikası Irak'ta önceki dönemlerden farklı bir siyasetin geliştiğini göstermektedir. Ülkede paylaşım sistemine yönelik tepkiler, toplumdan yükselen reform talepleri ve protesto hareketlerinin yoğun yaşanmasının mezhep/kimlik siyasetinin etkisini önceki dönemlere oranla azalttığı söylenebilir. Sünnilerin Arap Baharı sonrası dönemde IşİD tehlikesinin büyük oranda bertaraf edilmesi sonucu pragmatik bir biçimde Irak'taki siyasi sisteme entegre olması durumu ortaya çıkmıştır. Machlis'e göre (2022) kimliklere dayalı siyasetin ülkede bir sınıra dayandığını söylemek mümkündür. Bu dönemde kurumların dış politika konularında ne çıkabilmesi göreceli olarak daha tutarlı bir dış politikanın oluştuğunu göstermektedir. Nitekim Irak, Suudi Arabistan

ile İran arasında arabuluculuk yapması bu durumu göstermektedir (Şarkul Avsat, 2023).

2018 seçimleri sonucunda parlamentoda Sairun Bloğu (Sadr) 54 sandalye, Haşdi Şabi destekli Fetih Bloğu 47, Nasr koalisyonu (İbadi) 42, Hukuk Devleti koalisyonu (Maliki) 25 ve KDP (Barzani) 25 sandalye elde etmiştir. Şiiler arası rekabet önemli bir hale gelmiştir. İbadi'yi güçlü kılan; bu dönemde IŞİD ile mücadelede sonuç alınmış olması, İran'a karşı mesafeli olması ve devletin güvenlik birimlerini güçlendirmiş olmasıdır. Aynı zamanda ABD ve Suudi Arabistan ile ilişkiler kurmuş olması İran'a karşı bir denge denge siyaseti olarak görmek mümkündür (Herbert, 2018:9). İbadi'den sonra başbakanlık görevini sırasıyla devralan Adil Abdülmehdi ve Mustafa Kazimi de İbadi'ye benzer bir politika takip etmiştir.

Mukteda Sadr'ın Sairun Bloğu Irak Şiileri arasında destek bulan popülist ve pragmatik bir hareket olmuştur. 2016 yılında protesto hareketlerine destek veren Sadr'ın temel vurgusu, yolsuzluklarla mücadele ve ABD-İran karşıtlığı odaklıdır. Bu bakımdan bir anlamda mezhepçi bir politik çizgiden ülke sorunlarına odaklanan politikaya geçişi temsil etmektedir (Herbert, 2018:8). Yine 2019 yılı sonlarında ülkedeki protesto olaylarında Sadr hareketi etkili olmuştur. Protestocular genel olarak ülkede refah ve yaşam standartlarının yükseltilmesi talebinde bulunarak “muhasasa“ sistemine (mezhep/kimlik kotası) karşı çıkmıştır. Bu bakımdan ülkede mezhep aidiyeti temelindeki siyasetin etkisi göreceli olarak azalmıştır. Dolayısıyla protestolarda İrankarşıtlığı öne çıkmıştır.

Irak'ta bu dönemde bölgesel güçler de etkilerini sürdürmek istemiştir. 2020 yılının başında Bağdat'ta ABD'nin düzenlediği hava saldırısı sonucu İran'ın Kudüs Ordusu komutanı Kasım Süleymani ve Haşdi Şabi liderlerinden Ebu Mehdi el-Mühendis'in ölmesi İran'ın ülkedeki nüfuzunu etkilemiştir. Suudi Arabistan, Sünniler dışındaki gruplar ile de ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Türkiye de farklı gruplar ile ilişkilerini geliştirme amacıyla olmuştur. Türkiye'nin desteklediği Irak Türkmen Cephesi lideri Erşat Salih bu dönemde öne çıkan önemli isimlerden olmuştur.

2017 yılında düzenlediği referandumdan sonra önceki dönemlere kıyasla durağan bir dönem geçiren Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde siyasi açıdan değişimler yaşanmıştır. 2017 yılında aynı zamanda cumhurbaşkanı olan KYB lideri Celal Talabani ölmüştür. Referandumdan sonra Mesut Barzani de bölgesel yönetim başkanlığını bırakmıştır. KDP'de Mesut Barzani'den sonra Neçirvan Barzani bölgesel yönetim başkanı ve Mesrur Barzani de bölgesel yönetim başkanı olarak öne çıkmıştır. KYB içerisinde ise farklı gruplar partide etkin olmaya çalışmıştır. Aynı dönemde ABD'nin bölgesel yönetime yaptığı askeri ve lojistik yardımlar devam etmiştir. Yine bölgesel yönetim bu dönemde Türkiye, Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve İran ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu dönemde bölgesel yönetim istisnai durumunu korumakla birlikte Bağdat hükümetleri ile güvenlik ve bütçe konularında müzakere ve işbirliğini sürdürmeye çalışmıştır.

2021 yılı sonuna doğru yapılan seçim sonuçları ülkede siyasetin önceki dönemlere göre değiştiğini göstermiştir. Sadr grubu 73, Sünni bloğu temsil eden Muhammed Halbusi liderliğindeki Takaddum Partisi 37, Nuri el-Maliki'nin Kanun Devleti Koalisyonu 33, Mesut Barzani liderliğindeki KDP 31, Haşdi Şabi'ye yakın Fetih Koalisyonu ise 17 sandalye kazanmıştır. ABD, Sadr'ın seçim başarısını İran etkisine karşı bir fırsat olarak görmüş ve Irak siyasetinde bir değişim açısından Sadr'ı desteklemiştir (Mansour ve Robin-D'Cruz, 2022). 2021 seçimleri sonucunda Sadr'ın liderliğini yaptığı Sairun İttifakı hükümeti kuramamış ve ittifak içerisinde yer alan milletvekilleri istifa etmiştir. Böylece mecliste çoğunluk Sadr grubu dışında kalan Şiilerin oluşturduğu Koordinasyon Çerçevesi grubuna geçmiştir. Sadr bu seçim başarısını hükümet kurmaya tahvil edememiş ve ülkedeki reform taleplerini gerçekleştirme konusunda sonuç elde edememiştir. Koordinasyon Çerçevesi öncülüğünde 2022 yılının Ekim ayında hükümet kurulmuş ve Muhammed Şia el-Sudani başbakan olmuştur. Sudani kabinesinde bakanlıklar yine paylaşım sistemine göre dağıtılmıştır (Aygün ve Ayaz, 2023:12). Bu bakımdan Irak'ta ABD-İran rekabetinin etkisini sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Irak'ta hükümetlerin dış politika amaçlarına ulaşamamasında en önemli etkenlerden biri hükümetlerin bu konuda bir plana sahip olmamasıdır. Bu durum Bağdat'taki elitler arası ayrılıklar ve Bağdat-Erbil arasındaki gerilimin sonucudur (Gulmohamed, 2021:18). Genel olarak değerlendirildiğinde küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan gelişmeler ve değişimler Irak'ı doğrudan etkilemektedir. Bunun sonucu olarak Bağdat'ta elitler arası uzlaşma sağlanamamaktadır. Belirtilen elitler-arası ihtilafların oluşması Irak'ın dış etkilere açık olmasını kolaylaştırmaktadır. Yani iç siyaset ve dış siyaset etkileşimi Irak'ın tutarlı-bütüncül bir dış politika oluşturmasını engellemekte ve olası tehditlere karşı dengeleme gücünü olumsuz etkilemektedir. Yaşanan gelişmeler ve geline süreç iç ve dış aktörlerin Irak'ın bu durumunu lehlerine kullandıklarını göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma 1991 Körfez Savaşı sonrası dönemde Irak'ta kimliklere dayalı siyasal-toplumsal elitlerin etkisinin bütüncül-tutarlı bir dış politika oluşmasını zorlaştırdığını göstermiştir. 2003 Irak Savaşı'na kadar geçen sürede Baas rejimi zayıflamış ve buna bağlı olarak muhalif siyasal-toplumsal elitler güçlenmeye başlamıştır. 2003 sonrası ülkenin sosyal kompozisyonuna göre yeni elitler ortaya çıkmış ve kimlik siyaseti güçlenmiştir. Bu yeni dönemde Irak'ta iç-dış siyasetin parametrelerini paylaşım dayalı sistem oluşturmuştur. Arap Baharı döneminde ise bu mezhep/kimlik siyaseti bölgesel dinamiklerin de etkisiyle şiddet içermiş ve devlet kırılganlığını arttırmıştır. Arap Baharı sonrası dönemde ülkeye yönelik bazı tehditlerin bertaraf edilmiş olması kimlik siyasetinin etkisini önceki dönemlere göre azaltmış olmak ile birlikte bu etkinin sona erdiğini söylemek yanıltıcı olacaktır.

Neo-klasik realizm, uyumsuz devletlerin iç siyasi yapılarından dolayı gelişen tehditleri dengeleyemediklerine dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın da üzerinde durduğu temel nokta Irak'ta siyasal-toplumsal elitler arası ihtilafların devletin

tehditlere karşı koyma kapasitesini olumsuz etkilediği şeklindedir. Başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere Irak'ta kurumların dış politika yapımında etkisinin sınırlı olması bu durumun en önemli göstergelerinden biridir. Kimliklere dayalı çıkarlar ve ihtilaflar elitlerin birbirinden farklı politika ve ilişkiler içerisinde olmasına neden olmaktadır. Küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan gelişmelerin Irak'ı doğrudan etkileyebilmesi bu durumun en somut göstergesidir. Bu bakımdan Irak bütüncül-tutarlı bir dış politika oluşturmakta zorlanmaktadır. Ancak 2018 sonrası dönemde göreceli olarak mezhep siyasetinin ve elitler arası ihtilafların azalmış olması daha tutarlı bir dış politika oluşturulmasına olanak tanımıştır.

THE INFLUENCE OF POLITICAL AND SOCIAL ELITES ON IRAQI FOREIGN POLICY IN THE POST-1991 GULF WAR ERA

This study aims to examine the influence of political and social elites on foreign policy of Iraq after the 1991 Gulf War. Iraq has an important place in global and regional dynamics. The country's political and social structure makes it more prone to the effects of the changes taking place in the region. After the 1991 Gulf War, the country moved to a different stage in its relations with the international community. The weakening authority of the Saddam Hussain administration led to the strengthening sectarian and ethnic identities in the country. The new order established after the 2003 Iraq War was based on a consociational system of identities. In this respect, the political and social elites of identity groups have become stronger. During the Arab Spring and its aftermath, Iraq experienced the intense influence of identity politics. The segregation of elites and their divergent interests have made it difficult for Iraq to establish a holistic and consistent foreign policy. In this respect, Iraq has been prone to external influences in its relations and has not been able to develop a balancing policy against possible threats. Thus, this study seeks to answer the question of "how did political and social elites influence Iraqi foreign policy in the post-1991 Gulf War period?". The main argument of the study is within this framework; the lack of consensus among the political and social elites, and the divergence of their interests made it difficult for Iraq to establish a holistic and consistent foreign policy and it could not balance the arising threats. In this respect, developments and changes at the global and regional level directly affect Iraq. Therefore, regional powers benefit Iraq's inability to establish a consistent foreign policy and its limited power to balance threats against threats to their advantage.

After the 1991 Gulf War, the powers in the international system, especially the United States, determined the keeping territorial integrity in Iraq and taking deterrent measures against the Saddam Hussain administration as their main policy in order to maintain order and stability in the region. Again, regional powers in the region, especially Turkey and Iran, paid close attention to Iraq to ensure stability and security. During this period, regional powers tried to maintain close relations with both the Saddam Hussain regime and other opposition groups.

In 1998, political, military and economic supports were provided to Iraqi opposition groups within the scope of the Iraq Liberation Act. Especially after the 2003 Iraq War,

the USA aimed to establish a functioning political system in the country. For this reason, USA primarily sought to select "appropriate elites" and continued the state-building process through these elites. In this respect, there are new elites, strengthened political groups and sectarian politics in the country.

After the United States withdrew from Iraq at the end of 2011, a new era began in the country. The Obama administration's policy of prioritizing the Asia-Pacific region has brought about the formation of a new order in the region. Also during this period, the Arab Spring movements in the Middle East significantly affected the structure in the region. In the same time, the influence of identity-oriented policies throughout the region affected Iraq more, as in the previous periods. While Iran sought to maintain its influence in Iraq through the Shiite groups, Turkey tried to be effective by establishing close political and economic relations with the Kurdistan Regional Government of Iraq (KRG) during this period.

The changes experienced after the Arab Spring and the increasing perception of instability of the governments have been important dynamics in the Middle East. The United States' minimizing its military presence in the country except for the KRG and the decrease in Iran's political and economic power throughout the region have also affected Iraq. In the USA, both Trump and Biden administrations' policy of Iran have shaped the dynamics in the region. The Abraham Accords, signed between Israel and Sunni Arab state governments, led to the new axis of power to come to the fore in the Middle East. While the new power axis was trying to diminish the influence of Iran in the Middle East, it gave importance to the policy of being Iraqi in the country. Again, the policies of Turkey and Saudi Arabia to develop relations with different actors in the country demonstrate that new politics has developed in Iraq. It is likely to say the reactions to the consociational system in the country, the rising demands for reform from the society and the intense protest movements have reduced the impact of sectarian/identity politics compared to previous periods. In the post-Arab Spring period, as the threat of ISIS was largely eliminated, the pragmatic integration of Sunnis into the political system in Iraq emerged.

This study has revealed that the influence of political-social elites based on identities in Iraq after the 1991 Gulf War made it difficult to form a holistic and consistent foreign policy. In the period until the 2003 Iraq War, the Baath regime weakened and, accordingly, the opposition political-social elites began to strengthen. After 2003, new elites emerged according to the social composition of the country and identity politics became stronger. In this new period, a system based on consociationalism has constituted the main parameters of domestic politics in Iraq. During the Arab Spring, this sectarian/identity politics involved violence with the influence of regional dynamics and increased state fragility. Although the elimination of some threats to the country in the post-Arab Spring period has reduced the effect of identity politics compared to previous periods, however it will be misleading to say this effect has ended.

KAYNAKÇA

- Alaaldin, R. (2018). Sectarianism, Governance, and Iraq's Future. Brookings Doha Center Analysis Paper, No 24.
- Al-Ali, Z. (2014). *The Struggle for Future of Iraq*. New Haven: Yale University Press.
- Al-Marashi, I., ve Salama, S. (2008). *Iraq's Armed Forces: An Analytical History*. London: Routledge.
- Al-Qarawee, H. H. (2019). The 'Formal' Marja': Shi'i Clerical Authority and the state in post-2003 Iraq. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(3), 481-497.
- Anderson, L., ve Stansfield, G. (2004). *The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy, or Division?* New York: Palgrave Macmillan.
- Aygün, F. T. ve Ayaz, Y. C. (2023). Sudani Kabinesi ve Hükümet Programı, Analiz No. 309. ORSAM.
- Baram, A. (2011). Dynamics of the Arab-Iraqi relations. *Journal of Contemporary History*, 32(2), 347-364.
- Bromley, S. (2005). The States-system in the Middle East: Origins, Development, and Prospects. In Youseff M. Choueiri (Ed.), *A Companion to the History of the Middle East*. Blackwell.
- Cordesman, A. H., ve Hashim, A. S. (1997). *Iraq: Sanctions and Beyond*. Colorado: Westview Press.
- Dodge, T. (2012a). *Iraq: From War to a New Authoritarianism*. London: International Institute for Strategic Studies.
- Dodge, T. (2012b). The Politics of Iraq: The Exclusive Elite Bargain and the Rise of a New Authoritarianism. *Adelphi Series*, 52(434-435), 147-180.
- Dodge, T. (2023). Iraq, Consociationalism and the Incoherence of the State. *Nationalism and Ethnic Politics*, Doi: 10.1080/13537113.2023.2215600.
- Gulmohamad, Z. (2022). *The Making of Foreign Policy in Iraq: Political Factions and the Ruling Elite*. I. B. Tauris.
- Hasan, H. (2021). The Roots of the Sadrist Movement: Muhammad al-Sadr: Religious Authority, and Sociopolitical Practice. *Middle East Institute Journal*, 75(3).
- Henry, C. M. (2018). Political Elites in the Middle East and North Africa. *The Palgrave Handbook of Political Elites*, Palgrave Macmillan, 181-202.
- Herbert, S. (2018). Who Are the Elite Groups in Iraq and How Do They Exercise Power?. Helpdesk Report, DFID.
- Higley, J. (2010). Elite theory and elites. In K. T. Leicht and J.C. Jenkins (Eds.) *Handbook of Politics: State and Society in Global Perspective*, Springer, 161-176.
- Kuoti, Y. (2016). Exclusion and Violence in post-2003 Iraq. *Journal of International Affairs*, 69(2).
- Lobell, S. E., Ripsman, N. M., ve Taliaferro, J. W. (Eds.). (2009). *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Machlis, E. (2022). Sunni Participation in a Shi 'i-led Iraq: Identity Politics and the Road to Redefining the National Ethos. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 22(1), 43-62.

- Manning, C. (2006). Political Elites and Democratic State-Building Efforts in Bosnia and Iraq. *Democratization*, 13(5), 724-738.
- Mansour, R. (2018). Saudi Arabia's New Approach in Iraq. Center for Strategic ve International Studies Analysis Paper.
- Mansour, R. (2016). The Sunni Predicament in Iraq, Carnegie Middle East Center.
- Mansour, R., ve Robin-D'Cruz, B. (2022). Why Muqtada al-Sadr Failed to Reform Iraq. *Foreign Policy*, 3(10).
- Mariotti, C. (2020). Elite Theory. In *The Palgrave Encyclopedia of Interest Groups, Lobbying and Public Affairs*. Springer: New York.
- Marr, P. (2011). *The Modern History of Iraq*. Boulder, CO: Westview Press.
- Mosca, G. (1939). *The Ruling Class* (trans.) HD Kahn. New York: McGraw-Hill.
- Natali, D. (2013). The Kurdistan Region of Iraq: Stabilizer or Spoiler?. *Georgetown Journal of International Affairs*, 14(2).
- Özkan, M. F. ve Baba, G. (2021). Reel-politikle Yüzleşmek: Irak Kürtlerinin Bağımsızlık Arayışları. *Mülkiye Dergisi*, 45(4), 912-939.
- Pareto, V. (1935). *The Mind and Society*. New York: Harcourt, Brace & Co.
- Riggs, R. J. (2012). Partisan and Global Identity in the Historiography of Iraqi Religious Institutions. In J. Tejel, P. Sluglett, R. Bocco & Hamit Bozarslan (Eds.), *Writing the Modern History of Iraq: Historiographical and Political Challenges*. World Scientific.
- Salem, P. (2013). Iraq's Tangled Foreign Interests and Relations. Carnegie Endowment for International Peace.
- Schweller, R. L. (2004). Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing. *International Security*, 29(2).
- Smith, B. (2004). *Understanding Third World Politics: Theories of Political Change and Development*. London: Palgrave Macmillan.
- Stansfield, G. (2010). The Reformation of Iraq's Foreign Relations: New Elites and Enduring Legacies. *International Affairs*, 86(6).
- Şarkul Avsat (2023). Irak Başbakanı Sudani: İran ve Arap ülkeleri arasında arabuluculuk yapıyoruz Erişim: 19 Aralık 2023, <https://turkish.aawsat.com/arap-d%C3%BCnyasi/4537696-irak-ba%C5%9Fbakan%C4%B1-sudani-i%CC%87ran-ve-arap-%C3%BClkeleri-aras%C4%B1nda-arabuluculuk-yap%C4%B1yoruz>.
- Tripp, C. (1995). The Future of Iraq and of Regional Security. In *Powder Keg in the Middle East: The Struggle for Gulf Security*. London: Rowman ve Littlefield, 133-159.
- Tripp, C. (2007). *A History of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Visser, R., ve Stansfield, G. (2008). *An Iraq of its Regions: Cornerstones of a Federal Democracy?* New York: Columbia University Press.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Mehmet ALKIŞ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Mehmet ALKIŞ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Mehmet ALKIŞ
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Mehmet ALKIŞ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Mehmet ALKIŞ

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**DOĞU AFRIKA'DAKİ İÇ ÇATIŞMALARDA
KOMŞU ÜLKE FAKTÖRÜ: SOMALİ İÇ SAVAŞI ÖRNEĞİ ***

Belma ENGİN GÜDER¹

Öz

Pek çok aktör ve faktörün etkili olduğu Doğu Afrika ülkelerindeki iç çatışmalarda, komşu ülkeler ve kötü komşuluk ilişkileri de önemli bir rol oynamaktadır. Diğer yandan da bu ülkeler, komşularındaki iç çatışmaların bölgedeki olumsuz etkilerine en çok maruz kalan dış aktörler olmaktadır. Ülkelerin çeşitli motivasyonlarla ve maliyet hesaplarıyla izlediği politikalar, komşularında yaşanan iç çatışmaların ortaya çıkışı, gidişatı ve çözümünü süreçlerini şekillendirebilmektedir. Çatışmaları kendi bölgesel güç ve ulusal çıkarları doğrultusunda yönlendirmek üzere çatışan tarafları destekleyen, çatışmaların devamından yana tavır alan veya çözüm girişimlerini baltalayan komşu ülke politikaları, iç çatışmaları içinden çıkılmaz hale getirebilmektedir. Tam tersine, çatışmaların çözüm süreçlerini ve barış girişimlerini destekleyerek, çatışma ve şiddet ortamının kendisine ve bölgesine uzun vadede getireceği zararların farkına vararak hareket eden komşu ülkeler ise iç çatışmaların çözümüne katkı sağlayabilmektedir. Kötü komşuluk ilişkilerinin olumsuz etkilerinin ve zararlarının en açık örneklerinden birini Somali iç savaşında görmek mümkündür. Somali iç savaşının farklı niteliklere bürünerek on yıllardır devam etmesinde komşu ülkelerin kendi çıkar ve motivasyonları doğrultusundaki politika ve stratejileri dikkat çekicidir. Bu çalışma, komşu ülkelerin çatışma ya da barış yanlısı politikalarının iç çatışma sürecini etkileme potansiyelini Somali iç savaşı örneği üzerinden ele almaktadır. Çalışmada, çatışma yanlısı komşu ülke politikalarının çatışma süresini uzatabileceği ve şiddet yoğunluğunu arttırabileceği; kötü komşuluk ilişkilerinin dönüştürülmesi ve komşu ülkeler arasındaki iş birliği anlayışının geliştirilmesinin ise hem iç çatışmaların çözümüne hem de bölgesel barış ve güvenliğe katkı sağlayabileceği ileri sürülmektedir. Buradan yola çıkarak, Somali'de ve bölgede sağlanacak bir barış ortamının yolunun komşuluk ilişkilerinin rekabet ve çatışmadan ziyade iş birliği anlayışına dönüştürülmesiyle mümkün olabileceği çalışmada tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Somali, Komşuluk İlişkileri, Çatışma, Çatışma Çözümü.

JEL Kodları: D74, F51, F53.

Başvuru: 14.11.2023 **Kabul:** 17.01.2024

* Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı programında yazar tarafından hazırlanan 'Sahra-altı Afrika'daki Çatışmaların Çözümünde/Çözumsuzlüğünde Komşu Ülkelerin Rolü: Somali, Fildişi Sahili ve Zimbabve Örnekleri' adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BİİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, belmaengin@comu.edu.tr, Çanakkale, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-3734-1218.

THE NEIGHBORING COUNTRY FACTOR IN INTERNAL CONFLICTS IN EAST AFRICA: THE CASE OF THE SOMALI CIVIL WAR²

Abstract

Numerous actors and factors play an important role in the internal conflicts in East African countries, including neighboring countries and bad neighborly relations. On the other hand, neighboring countries are the external actors most exposed to the negative effects of internal conflicts in the regional context. The motivations and cost-calculated policies pursued by countries can shape the emergence, progress, and resolution of internal conflicts in their neighbors. In order to drive conflicts in line with their own regional power and national interests, neighboring country policies that support the conflicting parties, favor the continuation of conflicts, or undermine attempts to resolve them can make internal conflicts inextricable. On the other hand, neighboring countries that support conflict resolution processes and peace initiatives, and act with an awareness of the long-term damage that continued conflict and violence will cause to themselves and their region, can contribute to the resolution of internal conflicts. One of the clearest examples of the negative effects and damages of bad neighborly relations can be seen in the Somali civil war. The policies and strategies of neighboring countries in the direction of their own interests and motivations are noteworthy in the continuation of the Somali civil war for decades with different characteristics. This study examines the potential of pro-conflict or pro-peace policies of neighboring countries to affect the internal conflict process through the case of the Somali civil war. In this study, it is argued that pro-conflict neighboring country policies can prolong the duration of the conflict and increase the intensity of violence, whereas transforming bad neighborly relations and improving the understanding of cooperation between neighboring countries can contribute to both the resolution of internal conflicts and regional peace and security. From this point of view, it is argued in this study that a peaceful environment in Somalia and the region can be achieved by transforming neighborly relations into an understanding of cooperation rather than competition and conflict.

Keywords: *Africa, Somalia, Neighborhood Relations, Conflict, Conflict Resolution.*

JEL Codes: *D74, F51, F53.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Afrika'nın doğusundaki rekabet ve çatışmalarda komşu ülkeler önemli bir rol oynamaktadır. Soğuk Savaş sonrası dünya genelinde geniş çaplı devletlerarası savaş ve çatışmalara giderek daha az rastlanmasına rağmen, bölgede savaşa kadar varan komşuluk ilişkileri yaşanmaktadır. Etiyopya-Eritre ve Cibuti-Eritre savaşları,

² The Extended English Summary is located the end of the Article

Etiyopya ve Kenya'nın Somali ile arasında geçmişe dayanan sınır sorunları ve rekabet, Etiyopya'nın Somali topraklarını işgali, Kenya'nın Somali'de El-Şebab'a yönelik askeri müdahalesi, Sudan'ın ikiye ayrılması ve Güney Sudan ile Sudan arasında devam eden çatışmalar, komşuluk ilişkileriyle iç içe geçmiş faktörlere dayanmaktadır. Bölgedeki çatışmalarda sınır ve toprak anlaşmazlıklarının yanı sıra muhalif grupları desteklemek, ulusal güvenliğe yönelik tehditleri bertaraf etmek, ideolojik veya dini birtakım hareketlerin güçlenmesini önlemek gibi niyetlerle komşu ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışması durumu oldukça ön plandadır (Mengisteab, 2014: 19). İç çatışmaların ortaya çıkışı, gidişatı ve çözüm girişimleri, bölgede komşu ülke politikalarından belirgin bir biçimde etkilenmektedir.

Kapsayıcı sosyo-ekonomik ve kurumsal sistemlerin oluşturulmadığı Doğu Afrika ülkelerinde toplumsal, etnik, kabilesel, dini ve bölgesel kimlik çeşitliliğinin iyi yönetilememesi, iç çatışmalara yol açan temel faktörler arasındadır. Aynı etnik grubun farklı ülke topraklarında bırakılmasıyla çizilen sömürge sonrası sınırlar, komşu ülkeler için devletlerarası çatışmaların başlıca sebeplerindedir. Komşu ülkelerle birlikte bölgesel ve uluslararası aktörler ya da küresel güçler tarafından iç çatışmalara yapılan dış müdahaleler, çatışmaların altında yatan veya çatışmaları tetikleyen faktörlere dönüşebilmektedir. Kıtanın doğusu ayrıca, iklim değişikliği, yiyecek ve su sıkıntısı, hızlı nüfus artışı, periyodik olarak meydana gelen kıtlık, yanlış arazi kullanımı ve çevresel bozulma gibi katalizörlerin etkisiyle pek çok çatışmaya ev sahipliği yapmaktadır (Mengisteab, 2014: 1-6).

Doğu Afrika'da meydana gelen iç çatışmalar arasında Sudan, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Kenya ve Uganda'daki çatışmalar dikkat çekmektedir. Sudan'da ikiye bölünmeyle sonuçlanan uzun iç savaş, Cibuti'de etnik çatışmalar, Eritre'de cihatçı hareketler, Etiyopya'da artan etnik, dini ve ideolojik temelli çatışmalar ve güç mücadelesi, Kenya'da 2007 seçimleri sonrası ortaya çıkan şiddet olayları, Uganda'da etnik, bölgesel ve dini nitelikli çatışmalar mevcuttur (HIIK, 2023). Tüm bu çatışmalarda bazı komşu ülkeler, iyi ilişkiler geliştiremediği rejimleri istikrarsızlaştırmak amacıyla veya etnik bağları nedeniyle, iç çatışmaların yaşandığı ülkelerde ayaklanan gruplara destek vermektedir. Bu dış destek, ulus inşasının zorlukları, başarılı kalkınma hamlelerinin eksikliği ve baskıcı rejimlerin varlığı gibi temel iç sorunlarla birleştiğinde ise çatışmaların içinden çıkılması giderek zorlaşmaktadır (Mengisteab, 2014: 25-28).

İçinden çıkılması zor hale gelen ve iç savaş düzeyinde seyreden çatışma bölgelerinden biri de Somali'dir. Ülkedeki sorunların tarihsel sebeplerini oluşturan sömürge döneminin izleri; General Siad Barre'nin 1969 yılında gerçekleştirdiği askeri darbe ile demokratik yapının kısa sürede son bulması; Etiyopya ile yaşanan Ogaden Savaşı'nın ülke üzerindeki yıkıcı etkisi ve Barre iktidarına karşı ortaya çıkan muhalefetin birbirine düşmesi, Somali'de devletin yıkılışına ve günümüze dek devam eden iç savaşa zemin hazırlayan dört esas gelişme olmuştur (Daniels, 2012). 1991'den itibaren değişik grupların ulusal güç mücadelesi şeklinde devam eden çatışmalar, farklı şiddet yoğunluklarıyla varlığını sürdürmüştür. Yıkılan devletin yıllar boyunca yeniden kurulamadığı ve otoritenin sağlanamadığı Somali'de çatışmalar 2006 yılında

ise farklı bir boyut kazanmış; El-Şebab boyutuyla çatışmalar yeniden iç savaş yoğunluğuna ulaşmıştır. (HIIK, 2006: 20; HIIK, 2007: 22). Küresel güçlerin, bölge ülkelerinin ve komşuların müdahaleleri, Somali'deki iç savaş sürecinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu çalışmada, çatışmaların hemen hemen her türüne ev sahipliği yapmış bir bölge olarak Afrika'nın doğusunda yaşanan iç çatışmalarda Somali iç savaşı üzerinden komşu ülkelerin rolüne odaklanılmaktadır. Ülkeler, komşularındaki iç çatışmaların ortaya çıkışında veya şiddetlenmesinde önemli bir faktör olabildiği gibi, çatışmaların çözümü, barış ve güvenliğin sağlanması süreçlerini de olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Somali'de 1991 yılından bu yana son bulmayan çatışma, şiddet ve kaos ortamı, komşu ülke faktörünün çatışmalarda ve çatışmaların çözümü yönündeki çabalarda oynadığı rolü göstermesi açısından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmada komşu ülkeler, yanı başındaki ülkelerde yaşanan iç çatışma sürecini etkileme potansiyeli yüksek dış aktörler olarak ele alınmakta; komşu ülkelerin çatışmaları kısırtıcı değil, çatışmaların çözümünü destekleyici rasyonel bir davranış geliştirmesinin bölgesel barış, güvenlik ve iş birliğine sağlayacağı katkının önemi ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

2. Kuramsal Tartışma: İç Çatışmalarda Komşu Ülkelerin Rolü

İç çatışmaları etkileyen unsurlar ele alınırken, 'kötü komşu/luk' ve 'komşu laneti' gibi komşuların çatışmalardaki olumsuz davranışlarına referans veren kavramlara rastlanmaktadır. Brauer'a göre iyi komşuluk ilişkileri ve işbirliği, ülkelerin birbirlerini destekleyen ve güçlendiren bir ortam hazırlarken, kötü komşuluk ilişkileri ülkelerin birbirlerini güçsüzleştirmek ya da yükünü arttırmak şeklinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır (Brauer, 2013). İç çatışmalara neden olan en belirleyici unsurları liderler ve halk düzeyinde inceleyen Brown ise iç sorunlar ve kötü yönetimi başlıca iç faktörler kapsamında değerlendirirken, kötü komşular ve kötü komşuluk ilişkilerini bir iç çatışmayı tetikleyen en önemli dış faktörler arasında saymaktadır (Brown, 1996: 582-597). Kötü komşuların ve hükümetlerin etkisi, komşu ülkesinde yaşanan iç çatışmaları kendi çıkarları doğrultusunda destekleyen veya kısırtan bir tutum şeklinde olabilmektedir (General Assembly Security Council, 1998: 5). Komşu ülkelerce vaat edilen sözler ya da taraflara sunulan kaynaklar, destek alan çatışma tarafını hedeflerini başarabilecekleri yönünde cesaretlendirmekte; aynı zamanda çatışmaların süresi ve geleceğine dair değişkenleri de şekillendirebilmektedir (Yılmaz, 2015, 7). Potansiyeli bulunan ancak henüz görünür çatışma olarak ortaya çıkmayan toplumlardaki uyuşmazlıklar dahi farklı dış destekler yüzünden gizli çatışmadan görünür hale dönüşebilmektedir. Aynı şekilde, mevcut çatışmaların içinden çıkılmaz ve inatçı bir hal almasının arka planındaki en önemli unsurlardan biri, yine kötü komşuluk ilişkileri olabilmektedir (Crocker, Hampson ve Aall, 2009: 494).

Çatışmalar esnasında izlediği politikalarla ve taraflara verdiği destekle çatışmaların sürüp gitmesine destek veren komşu ülkeler, çatışmaların çözümü ve barış olasılığı ortaya çıktığında yine aynı anlayışla bu kez çözümü baltalayıcı bir tutum

sergileyebilmektedir. Komşu ülkeler, iç çatışmaların son bulduğu ve barışın tesis edilerek çatışma yaşayan komşusunun güçlenmeye başladığı bir durumu kendi ulusal bütünlüğüne ve bölgedeki gücüne yönelik bir tehdit olarak algılayabilmekte; bu bağlamda, rakibi olarak gördüğü komşusunun barış ve güvenliğini kendi güvenliğine ve ulusal çıkarlarına aykırı olarak değerlendirebilmektedir (Mac Ginty, 2006: 170-171). Bir dış faktör olarak kötü komşuluk ilişkileri, komşuların ancak kendi çıkarlarını koruyan öncelikte bir barış ortamına rıza göstermesi şeklinde de sergilenmektedir. Halbuki komşu ülkeler, iç çatışmaların sona erdirilmesinde, çatışan taraflara destek vermekten ziyade barışı ve uzlaşmayı teşvik edebilecek önemli bir potansiyel taşımaktadır (Wallensteen ve Sollenberg, 2001). Nasıl ki iç çatışma yaşayan ülkelerde komşu devletlerin sürece olumlu katkısı çatışmaların çözümü yönünde artı değer katabilirse, tersi şekilde, kötü komşuluk ilişkileri ve düşman bir çevre de barış çabalarına ciddi bir zarar verebilmektedir. Downs ve Stedman, barış süreçlerinin başarısında ve anlaşmaların uygulanmasında sekiz ana zorluk ve engelden bahsederken, kötü komşulardan oluşan düşman bir çevrenin varlığını en önemli dış etkenler arasında göstermektedir (Downs ve Stedman, 2002: 55-57). Afrika'nın doğusunda ve Somali'de yaşanan gelişmelerde kötü komşuluk ilişkileri ve düşman bir çevrenin varlığı, bölgedeki barış ve güvenlik girişimlerini sekteye uğratmaktadır. Ayrıca, çatışmaların sona ermesi halinde kendisinden daha güçlü olabilecek bir ülkeye yönelik komşu ülkeler, saldırgan realist dış politika yaklaşımları geliştirebilmektedir. Somali'deki iç savaşta çatışan gruplara ve savaş ağalarına destek vererek çatışmaların uzun yıllar devam etmesinde rol oynayan Etiyopya'nın komşuluk politikaları, bu durumun bariz örneklerinden birini oluşturmaktadır (Grosse-Kettler, 2004: 26).

Komşu ülkeler bir iç çatışmaya dahil olurken kendilerine ait birtakım ekonomik, askeri, siyasi ve/veya insani motivasyonlarla hareket etmektedir. Bu motivasyonlar, komşu ülkelerin çatışmaların devamı ve/veya çözümü noktasındaki politika ve davranışlarını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Motivasyonları doğrultusunda, çatışan taraflara siyasi meşruiyet kazandırmak, mali ve askeri yardımda bulunmak ya da cephe gerisi yaratmak gibi yöntem ve eylemleriyle komşu ülkeler, çatışma ve barış süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Reychler ve Langer, 2006: 52-53). Ayrıca, silahlar için halihazırda bir piyasa ve savaşan kesimler için bir üs imkânı sunan komşu ülkeler, pek çok açıdan silahsızlanma çabalarının daha zor sonuç vermesine yol açmaktadır (Mac Ginty, 2006: 169). Böyle bir ortamda hem pozitif barış (Galtung, 1996: 32-33) sağlanması hem de çatışmaların nihai olarak çözülmesi uzayıp karmaşıklaşmaktadır.

Komşu ülkeler, çatışma çözümünde üstlenecekleri üçüncü taraf rolleriyle sürece olumlu ve destekleyici katkı da sağlayabilmektedir. Bölgedeki diğer ülkelerle birlikte iç çatışmaların çözümüne yönelik komşu ülkelerin ortaya koyabilecekleri en önemli üçüncü taraf rolleri, arabuluculuk ve müzakere gibi uygulamalara ortam hazırlamak veya öncülük etmek şeklinde olabilmektedir. Bu durumda, çatışmaların çözümünde ve barış sürecinin istikrarlı bir şekilde işleminde komşu ülkelerin ve bölgesel güçlerin yine rasyonel çıkar ve davranışları belirleyici hale gelmektedir. Bu aktörler, barış sürecine siyasi meşruiyet veya destek sağlanması, askeri yönetimin kaldırılması, bölgesel ticaret ve ekonomik bütünleşmenin kolaylaştırılması gibi girişimlerde

bulunabilmektedir (Reychler ve Langer, 2006: 22). Çatışmaların çözümü çabalarında komşu ülkeler, çatışmaların devamı yerine barış ve iş birliği anlayışını daha rasyonel değerlendirebilmektedir. Bu çabaların güçlü bir biçimde hayata geçirilmesi, pozitif ve sürdürülebilir bir barışın sağlanmasında etkili ön koşullardan da biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Komşu ülkeler, çatışmaların sürmesi veya çözümü yönünde bir irade sergilerken fayda ve maliyet hesapları yapmaktadır (Reychler ve Langer, 2006: 21). Komşu ülkelerin maliyetleri, Reychler ve Langer tarafından beş temel kategoride ele alınmaktadır: 1- Mültecilerin maliyetleri (ekonomik yük, siyasi, toplumsal ve askeri zorluklar) 2- Askeri maliyetler (sınır ihlalleri, askeri çatışmalar, yüksek savunma bütçesi) 3- Doğrudan ekonomik maliyetler ve ekonomik fırsatlar maliyeti (kayıp yatırımlar, kayıp ithalat, kayıp ihracat piyasası, işgücü arzının azalması, bölgesel sorumluluk) 4- İstikrarsızlık maliyeti (etnik radikalleşme, uyuşturucu ticareti, milliyetçi ve ayrılıkçı kampanyalar, fırsatçı müdahaleler ve işgaller) 5- Barış operasyonları (insani yardım çabaları, çok fonksiyonlu çatışma çözümü girişimleri) (Reychler ve Langer, 2006: 11-12). Küreselleşen ve karşılıklı bağımlılığın arttığı bir uluslararası sistemde bütün bu maliyetler, komşu ülkelerin ekonomilerini, ulusal güvenliğini veya demografik unsurlarını etkileme potansiyeli taşımaktadır. Bu durum, fayda ve maliyet hesaplarına bakarak komşu ülkelerin çatışmaların farklı aşamalarında devreye girmesini de beraberinde getirmektedir. Somali, komşu ülkelerin fayda ve maliyet hesaplarının ön plana çıktığı çatışma bölgelerinden birine sahne olmaktadır.

3. Somali'deki Çatışmaların Analizi ve Komşu Ülkeler

Somali, etnik ve dini açılarından homojen bir ülke olmasına rağmen, çoğulcu bir kabile yapısına sahiptir. Sosyal hayattaki kabilecilik anlayışı ve kabileler arası rekabet, ülkedeki iç çatışmalara zemin hazırlamıştır (Elmi, 2012, 80). Çatışmalarda iç etkenler kadar dış etkenlerin de rolü dikkat çekicidir. Sömürge döneminde Afrika'da çizilen ve Somali'nin komşu ülkeleriyle olan ilişkilerini şekillendiren sınırlar, çatışmaların ortaya çıkmasında ciddi bir pay sahibidir. Somali halkının Somali, Cibuti, Etiyopya ve Kenya olmak üzere dört ayrı ülke topraklarına yayılması, bölgede ortaya çıkan ve savaşa kadar giden devletlerarası çatışmalarda sınır meselelerinin gündeme getirmektedir. Örneğin, komşu Etiyopya ve Somali arasında 1960'larda düşük yoğunlukta baş gösteren ve 1970'lerde devletlerarası bir savaşa (Ogaden Savaşı) dönüşen çatışmaların özü, sınır sorunlarına dayanmaktadır (Mengisteab, 2011: 11). Savaşın çıkış noktasını oluşturan 'Büyük Somali' ideali doğrultusunda Siad Barre iktidarının öne sürdüğü irredentist iddialar (Bir, 1999: 88), Somali'nin geçmişten bu yana en büyük siyasi problemlerinden biridir (Silberman, 1959: 655). Sadece Etiyopya ile değil, Somali'nin Kenya gibi diğer komşularıyla da ilişkilerinde irredentizm ve Büyük Somali ideali etkili olmaktadır (Bir, 1999: 88). Ayrıca, etnik grupların farklı ülkelere dağılması devletlerarası çatışmalara yol açmakta; ülke içinde etnik kimliklerin marjinalleşmesine, etnik mücadelelerin ve iç çatışmaların ortaya çıkmasına ortam hazırlamaktadır. Koloni mirası toprakların böl ve yönet anlayışıyla sosyal gruplara dayatılması, toplumsal çatışmaları beraberinde getirmektedir

(Özçelik, 2020: 268). Komşu ülkelere bölünen etnik grupların yaşadığı devlete karşı şiddet içeren protesto eylemleri veya silahlı mücadele içerisine girmesiyle, o ülkelerde iç çatışmaların ortaya çıkabildiği gözlemlenmektedir (Mengisteab, 2014: 11-12).

Ogaden Savaşı'nın hemen sonrasında, Barre iktidarında Somali'deki iç karışıklıklar yeniden tetiklenmiştir. Büyük kabilelerin birbirlerine karşı üstünlük kurma mücadelesi tekrar başlamış; savaşın sonucu ve yol açtığı zararın etkileri ülkede ağır bir biçimde hissedilmiştir (Bir, 1999: 88). Yenilginin ardından bir milyondan fazla Somalilinin Etiyopya'nın Ogaden bölgesinden Somali'ye göç etmesi üzerine ülkede ciddi bir ekonomik ve toplumsal kriz ortaya çıkmıştır (Shay, 2012: 4). Askeri rejim dönemindeki sorunlarla birleşen savaşın etkileri, Barre iktidarına karşı bir muhalefet cephesi ortaya çıkarmıştır. Muhalefet, 1991'de rejimi devirmeyi başarmış; ancak bu kez her bir grup ya da kabile, kendisine yakın bir iktidar oluşturma mücadelesine girmiş ve ayrıcalıklı bir statü elde etmek uğruna kendini gruplar/kabileler arası çatışmaların ortasında bulmuştur (Daniels, 2012: 3). Somali devleti, Barre rejiminin ardından yeni bir hükümet kurulamaması dolayısıyla büyük bir kaosa sürüklenmiştir (Shay, 2012: 8). Ortaya çıkan güç mücadelesi, kısa sürede şiddet içeren çatışmalara dönüşmüştür. Bu mücadelede sömürgeci devletlerin, kabile ve klan anlayışının yanı sıra komşu ülkelerin rolü de etkili olmuştur (Lewis, 2002: 256).

1992 yılına gelindiğinde, ilk olarak başkent Mogadişu'da görülen çatışmalar yayılarak tüm ülkeyi sarmış ve Somali'de farklı grup ve fraksiyonlar arasında acımasız bir iç savaş başlamıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan kuraklık ve kıtlığın etkisiyle, ülke nüfusunun yarısından fazlası, açlık, yetersiz beslenme ve buna bağlı hastalıklara maruz kalmış; yaklaşık 300 bin kişi hayatını kaybetmiş; iki milyon civarında Somalili evlerini terk ederek komşu ülkelere veya ülke içinde başka bölgelere göç etmek durumunda bırakılmıştır. Somali'de ateşkesin sağlanması, insani yardımların güvenli bir biçimde ülkeye ulaştırılması ve bu yardımların dağıtımının kontrol edilmesi amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) tarafından oluşturulan barış gücü operasyonları da şiddet ve çatışmaların önüne geçememiştir. Ayrıca, 1990'lı yıllar boyunca Somali'de meydana gelen otorite boşluğu, ülke içinde bazı bölgelerin bağımsızlık veya özerklik iddialarına zemin hazırlamıştır (Farah, 2002: 335).

2000'li yıllara gelindiğinde ülkede halen devlet ve hükümet sisteminin kurulamadığı görülmüştür. 2004 yılında BM, Afrika Birliği (AfB) ve Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD) desteğiyle oluşturulan Geçici Federal Hükümet (GFH), Somali'de düzenin tesis edilebilmesi, kabileler/klanlar arası barışın sağlanabilmesi ve silahlı grupların hakimiyetine son verilerek günlük hayatın normalleştirilmesi işlevlerini yerine getirememiş ve kamuoyunda meşruiyetini sağlayamamıştır (Menkhaus, 2011: 155). Bu noktada, 2006 yılında Somali'de ortaya çıkan bir oluşum ve sonrasında yaşanan gelişmeler, ülkedeki siyasi hayatı ve çatışmaları çok daha farklı bir boyuta taşımıştır. Bu oluşumun adı, İslam Mahkemeleri Birliği (İMB)'dir.

İslam Mahkemeleri Birliği, GFH'ye karşı Somali'de 2006 yılında kendisini gösteren bir harekettir. Aslında temelleri, 1990'larda devlet yapısı gibi hukuk sisteminin de kalmadığı Somali'de bir düzen inşa etmek amacıyla kabile/klan düzeyinde

uygulamaya geçirilen yerel dini mahkemelere dayanmaktadır. Her bir klanın kendi mahkemesi, karar mercii ve kararları uygulamaya geçiren silahlı bir gücü bulunmaktadır. Devlet kurumlarının çökmüş bir devlet yapısıyla birlikte ortadan kalktığı Somali halkı bu mahkemelere saygı ve güven duymuştur. Zamanla bu yapılanma daha da oturmuş; aynı kabile içinde olduğu kadar farklı kabile/klanlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve çatışmaların çözümü için de adım atılması ihtiyacıyla mahkemeler arasında koordinasyon sağlanmıştır. İMB, Somali'deki problemlere ve çatışmalara, kabile/klanlar arası anlaşmazlıkların yol açtığını öne sürmüştür; Somali'de çatışma çözümü, barış ve güvenliğin ise ancak İslami bir yönetim ile sağlanabileceği anlayışıyla hareket etmiştir (Ahmad, 2009: 59).

Somali'nin merkezinde ve güneyinde belli ölçüde hukuki düzen ve otoriteyi sağlayan, ülkenin havaalanı ve önemli limanlarını yeniden hizmete açan İMB, izlediği politikalar ve aldığı kararlarla Somali'de toplumun önemli bir kesiminin desteğini kazanmayı başarmış; hatta toplumda, ülkenin yaşadığı uzun kabusların sona erdiğine dair bir inanç oluşmaya başlamıştır (Menkhaus, 2011: 40). Sınırlarındaki İslami rejimi komşu ülke Etiyopya'nın tehdit olarak algılaması ve 2006 yılında İMB'ye yönelik Amerika Birleşik Devletleri (ABD) destekli bir harekât ile Somali'ye tek taraflı müdahalede bulunması neticesinde ise ülke yeniden bir çıkmaza sürüklenmiştir (Lewis, 2008: 89). Etiyopya müdahalesi, İMB'nin silahlı kanadının Somali'de ön plana çıkmasında; çatışmaların boyutunun dini nitelik kazanıp ülke dışına taşmasında ve derinleşmesinde, komşu ülkelerin çatışmalara müdahalesinin ne derece önemli bir role sahip olabileceğini göstermektedir (Ingiriis, 2018a: 11).

İMB'nin silahlı kanadı olarak ortaya çıkan ve kontrolü altındaki bölgelerde sıkı şeriat kanunları uygulayan El-Şebab, 2007 yılında 'ılımlılar' ve 'aşırılar' olmak üzere iki gruba ayrılan İMB'nin aşırılar grubu saflarında kalan kesimin bir parçasıdır. İlimliler, 2009 yılında Şeyh Şerif Ahmed liderliğindeki GFH'ye katılırken, aşırılar, bir yanda El-Şebab, diğer yanda Hasan Aveys liderliğindeki Hizb-ul İslam şeklinde bölünmüştür. Somali'nin özellikle orta ve güney kesimlerinde El-Şebab, siyasi ve askeri nüfuzunu genişleterek 1991 yılının ardından ilk kez ülkenin belli bölgelerinde otorite sağlamayı başarmıştır (Sıradağ, 2015: 17). Yönetim yapısı, vergi sistemi, yargı, adalet ve silahlı güçleriyle emir komuta zinciri ve eşgüdüm gibi olgular açısından etkili bir yapı kuran El-Şebab, yönetim ve toplumsal düzen anlamında GFH ile kıyaslandığında, ülkenin kabile/klan temelli siyasi ve toplumsal yapısına alternatif ve görece daha başarılı bir yaklaşım geliştirebilmiştir (Ingiriis, 2018b: 515-517). El-Şebab'a asıl ün kazandıran ise, komşu ülke Etiyopya'nın müdahalesi sonucu Somali'nin işgal edilmesine karşı milliyetçi bir direniş sergileyen tek yapı olmasıdır (Wise, 2011: 5). Somali halkı ve diasporası tarafından GFH'ye suçlamalar yöneltilirken El-Şebab, ülkedeki tek meşru siyasi ve askeri güç kabul edilerek Somalilerin geniş ölçüde takdirini kazanmıştır (Roque, 2009: 2). El-Şebab, ülkenin güneyine çekilerek Somali topraklarının güneyinde gücünü ve hakimiyetini sağlamlaştırmıştır.

Etiyopya'nın Somali müdahalesi ve El-Şebab'ın Etiyopya ile mücadelesi 2009 yılında sona erdiğinde, örgütün fundamentalist politikaları ile radikal İslam anlayışı ülke

içerisinde ön plana çıkmaya başlamıştır. GFH'yi devirerek Somali'nin tamamında hakimiyeti ele geçirmek; Kenya ve Etiyopya'da Somalililerin yaşadığı bölgelerin ülke topraklarıyla birleşmesini sağlamak ve bir İslam devleti kurmak amaçlarını taşıyan El-Şebab'ın İslam devleti anlayışı, İslamiyet'i çok katı bir anlayışla yorumlamıştır. Örgüt, toplumu kendi ideolojisine uygun bir biçimde dönüştürmeyi hedeflemiştir. Hedeflerini gerçekleştirebilmek üzere El-Şebab, bir yandan Batı'nın kuklası olarak gördüğü ve İslami kimliğini kaybettiğini iddia ettiği GFH ile mücadelesine devam ederken diğer yandan 'aşırılar' içindeki diğer grubu oluşturan Hizb-ul İslam ile girdiği mücadeleyi kazanmıştır. 2010 yılında asıl önemli gelişmelerden biri de örgütün El-Kaide ile ortak hareket etme kararı alması olmuştur. El-Şebab'ın gitgide güçlenmesiyle terör saldırıları hem komşu ülkelere yayılarak bölgeselleşmiş hem de cihatçı anlayışla küresel bir nitelik kazanmıştır (Ingiriis, 2018a; Sıradağ, 2015: 21-22; Shuriye, 2012: 280). Bu tarihe dek El-Şebab'ın hükümet/GFH ya da Somali'deki yabancı aktörlere karşı mücadelesi öne çıkmış; cihatçı anlayışın ardından ise El-Şebab, yabancı savaşçılarla birlikte Batı'ya ve tüm İslam düşmanlarına karşı bir harekete dönüşmüştür (Shuriye, 2012: 279). Somali'deki çatışmalar böylelikle ideolojik ve radikal dini bir forma bürünerek ilave bir kimlik kazanmıştır.

El-Şebab, 2010 yılında Somali sınırları dışındaki ilk saldırısını düzenlemiştir; Afrika Birliği Somali Misyonu (AMISOM, 2023) güçlerine asker göndererek destek veren Uganda'ya düzenlenen iki ayrı saldırıda 74 sivil hayatını kaybetmiştir. Saldırıyla birlikte El-Şebab, uluslararası bir terör tehdidi haline gelmiştir (Council on Foreign Relations). Ortaya çıkan terör tehdidi gibi, bu tehdit ile mücadele de 2010 yılından itibaren farklı aktörlerin devreye girmesiyle uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Somali'nin özellikle güney ve ortalarında hakimiyet alanını genişleten El-Şebab, AMISOM ve ABD destekli Somali güçleri tarafından önemli şehirlerden çıkarılmıştır. Ayrıca Kenya, ekonomik çıkarlarına, ulusal güvenliğine ve Doğu Afrika'daki bölgesel güvenliğe tehdit olarak algıladığı El-Şebab'a yönelik bir harekât düzenleyerek 2011 yılında Somali'yi işgal etmiştir (Warsameh, 2019).

Komşu ülke Kenya, Somali'deki çatışmalardan ve kuzeyindeki El-Şebab'ın varlığından en çok etkilenen ülkelerden biri iken, işgalin ardından aynı zamanda terör örgütü saldırılarının da günümüze dek en önemli hedef ülkelerinden biri haline gelmiştir. Kenya kadar öne çıkmamakla birlikte, Uganda, Tanzania ve Mozambik de El-Şebab saldırılarına maruz kalan diğer Doğu Afrika ülkeleri olmuştur. Somali dışındaki eylemleri ile komşu ülkelere bir nevi gözdağı veren El-Şebab, asıl saldırı alanı olarak ise Somali topraklarında kanlı eylemler gerçekleştirmiştir. Ekim 2017'de Mogadişu'da bomba yüklü kamyonla düzenlenen El-Şebab saldırısında Somali, 587 kişinin hayatını kaybettiği ve yüzlerce kişinin yaralandığı, tarihinin en kanlı terör eylemine sahne olmuştur (ICG, 2018).

4. Somali'deki Siyasi Ortam ve Çatışmaların Yoğunluğu

El-Şebab cephesi hükümet ve Batı nezdinde giderek bir terör örgütü kimliği kazanırken Somali'de hükümet, geçiş dönemi hedeflerinin neredeyse hiçbirine ulaşamamış ve Somali halkının gözünde meşruiyet kazanamamıştır (Menkhaus, 2011,

s. 155). Geçiş döneminin ardından, 1969 yılından beri Somali'de ilk kez 2012 yılında seçimler gerçekleştirilmiştir. Hasan Şeyh Mahmud'un kazandığı seçimler, ülkede yıllar sonra ilk kez kalıcı bir hükümetin kurulabileceği yönündeki umutları arttırmıştır. 2013 yılında ABD, 22 yıl aradan sonra Somali Hükümetini tanımıştır. 2014 yılında El-Şebab lideri Ahmed Abdi Godane ABD'nin bir hava saldırısında öldürülmüş ve yerine Ahmed Umar geçmiştir. Daha önce ertelenmesine rağmen, 2017 yılında Somali'de yeniden seçimler yapılabilmiş; ülkenin yeni lideri ve çekişmeli seçimin galibi, eski Başbakan Mohamed Abdullahi Farmajo olmuştur (Council on Foreign Relations). 2022 yılında yapılan seçimleri ise Hasan Şeyh Mahmud kazanarak görevi ikinci kez devralmıştır (Ali, 2022).

Somali'de hükümeti güçlendirme çabaları devam ederken El-Şebab ile federal hükümet arasındaki çatışmaların yoğunluğu, 2006 yılından bu yana değişiklik göstermeden 'savaş' düzeyinde sürmektedir. Ülkedeki El-Şebab kaynaklı çatışmalar, yoğunluk düzeyi daha düşük diğer çatışmalarla birleşince Somali, içinde bulunduğu çatışma sarmalından bir türlü çıkamamaktadır. Kabilesel çekişmeler, Somaliland ve Puntland'ın ulus-altı düzeyde üstünlük mücadeleleri ve/veya ayrılıkçı hamleleri; ayaklanan çeşitli grupların hükümet ile karşı karşıya gelmesi ve aşırı gruplarda birlikte yer alan ancak kendi aralarında husumet bulunan grupların birbirleriyle üstünlük mücadelesi gibi nedenlere dayalı ortaya çıkan çatışmalar, HIIK Çatışma Barometresi 2006 yılından 2022 yılına kadar incelendiğinde, düşük ya da orta yoğunluktaki diğer çatışmalar arasında sayılabilmektedir. Ayrıca, Somali'de İslam Devleti (ISS) örgütü ile El-Şebab arasında bir mücadele yaşanmakta ve ISS tarafından federal hükümete karşı da saldırılar düzenlenmektedir. Ancak, ülkedeki en yoğun çatışma alanı yine El-Şebab eksenindeki sistemik/ideolojik ve ulusal güç mücadelesi esaslı çatışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır (HIIK, 2023).

Özellikle Somali'nin güneyinde etki alanını koruyan El-Şebab'ın halen 6 bin ila 12 bin arasında üyesi olduğu tahmin edilmektedir. Somali topraklarının yaklaşık %20'sini kontrol eden El-Şebab, Somali federal hükümetindeki ve Kenya'nın Somali'ye yakın sınır bölgelerindeki siyasilere, kamu görevlilerine, AMISOM birliklerine ve sivillere yönelik saldırı ve suikastlarını günümüze dek sürdürmektedir. Restoranların, otellerin, yolların hedef alındığı saldırılarda bomba yüklü araçlar, intihar eylemcileri, havan topları, el yapımı patlayıcılar, kara mayınları ve silahlar kullanılarak binlerce kişinin hayatını kaybettiği bir çatışma ortamı devam etmektedir (HIIK, 2022: 88-89). El-Şebab'a yönelik Somali Hükümeti ve Kenya'nın verdiği mücadelenin yanı sıra ABD, AFRICOM, AMISOM ve Etiyopya tarafından da örgüte karşı hava saldırıları gerçekleştirilmektedir (HIIK, 2022: 88). Ancak bu operasyonların ne kadar etkili olduğu yönünde tartışmalar sürmektedir. Zira, bir zamanlar ülkede güvenlik ve otoriteyi sağlayabileceği umudu veren İMB'nin silahlı kanadı El-Şebab, ülkedeki iç savaşın, yıkımın, ölümlerin, mülteci akınlarının sorumlusu hale gelmiştir. Böyle bir ortamda, bir yandan El-Şebab'ın ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde yol açtığı tehdit konuşulurken, diğer yandan ülkede kurulmaya çalışılan hükümet kurumlarının ve demokratik sistemin güçlü ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir devlet yapısına dönüşüp dönüşmeyeceği sorgulamaları da sürekli yapılmaktadır.

5. El-Şebab ile Mücadelede Komşu Ülkeler

Somali meselesinde komşu ülkeler, çatışmaları ciddi biçimde etkileyen ve yönlendiren ülkeler olarak düşünülebilir. Bölgede daha çok, 'kötü komşuluk' anlamında öne çıkan ilişkiler, geçmişten günümüze Somali'de yaşanan çatışmalarda belirleyici dış etkenlerden biridir. Aslında 'Büyük Somali' hayali ve irredentist iddiaları göz önüne alındığında, Somali'nin de bölge ülkeleri açısından 'iyi komşuluk politikası' örneği sergilemediği görülmektedir. Bu bağlamda Somali meselesi, bir ülkedeki iç çatışmalarda ve çatışmaların çözümünde komşu ülkelerin davranışlarının ele alınabileceği güçlü örneklerden birini oluşturmaktadır. Komşu ülkeler arasında ise özellikle Etiyopya ve Kenya'nın Somali'deki çatışma ve çatışmaların çözümü süreçlerinde ortaya koydukları politikaların ağırlığı hissedilmektedir.

Etiyopya, Somali'de sonu gelmeyen çatışmaların günümüze dek sürmesinde etkili olan en önemli ve en değişmez dış aktördür. Çatışan taraflar için silah tedarikçiliği, topraklarını çatışan grupları koruma amaçlı kullandırma, barış görüşmelerini sabote etme/baltalama ve askeri müdahale dahil olmak üzere pek çok eylemiyle Etiyopya'nın bu iddiayı desteklediği öne sürülmektedir (Elmi ve Barise, 2006: 39). Etiyopya'nın Somali'ye yönelik dış politika davranışlarının ardında yatan en önemli olgulardan biri aralarındaki ezeli rekabettir (Dowden, 2008: 122). Ogaden Savaşı ile gün yüzüne çıkan Etiyopya-Somali rekabeti ve görünür hale gelen çatışmalar, aynı zamanda bir bölgesel üstünlük yarışı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda güçlü bir Somali, Ogaden bölgesinde hak iddialarından vazgeçmeyecek ve topraklarındaki başta Somalililer olmak üzere farklı etnik grupları Etiyopya'ya karşı kıskırtabilecek bir rakip demektir. Zayıf bir Somali ise, çatışma ve istikrarsızlık sonucu ortaya çıkan mülteci akınının Etiyopya'daki kırılğan etnik dengeyi bozma ihtimalinin yanı sıra, Somali'deki ölçsüz hukuksuzlukların ve yasa dışı eylemlerin, aralarındaki uzun sınır dolayısıyla Etiyopya'yı olumsuz etkileme riski demektir. Bu denklemde Etiyopya için güçlü ve düşman bir komşu devlet en istenmeyen durum iken, zayıf ve Etiyopya'ya bağımlı bir Somali ise en tercih edilebilir seçenek olarak değerlendirilmektedir (Møller, 2009: 20). Ogaden Savaşı'ndan bu yana Etiyopya, Somali'deki çatışmalara ve çatışmaların çözümüne yönelik politikasını, ülkedeki nüfuzunu arttırarak 'zayıf ve bölünmüş bir Somali' (Dowden, 2008: 122) etrafında şekillendirmektedir.

Etiyopya, dış politika uygulamalarında Somali'deki geçici hükümetin oluşturulması sürecine aktif bir destek vermiştir. Etiyopya ile yakın ilişkisi bulunan Abdullah Yusuf'un geçici cumhurbaşkanı olarak belirlenmesi tesadüf değildir (Møller, 2009: 20). Somali'de hükümet kurma çabaları henüz yolun başındayken, üstelik bu hükümet üzerinde Etiyopya'nın yönlendirici bir gücü söz konusuysen, İMB'nin ülkede güçlü bir yapı olarak ortaya çıkması ve İslam devleti kurma hedefi, Etiyopya'nın ulusal çıkarlarıyla hiçbir biçimde örtüşmemiştir. 2006 yılında Etiyopya'nın Somali'ye müdahalesi ile sonuçlanan bu süreç, Somali halkı nezdinde tarihi düşmanları Etiyopya'nın ülkelerini işgali olarak görülmüş ve halk arasında küçük düşürüldükleri inancına yol açmıştır (Ingiriis, 2018a: 11). Müdahale ile ayrıca, İslami hareket içinden radikal bir güç olarak El-Şebab'ın ortaya çıkışına zemin hazırlanmıştır. Böyle bir ortamda, "ezeli rakip, tarihi düşman ve Hristiyan ağırlıklı bir ülke olarak Etiyopya'nın

işgali, El-Şebab tarafından “kafirlerin dar-ül İslam’a karşı yeni bir haclı seferi” şeklinde milli ve dini duygular kullanılarak sunulmuştur (Møller, 2009: 21).

Etiyopya'nın siyasi gerekçelerle ve ulusal güvenliğine tehdit algısıyla Somali'de hayata geçirdiği çıkar odaklı ve pragmatist politika, ülkedeki durumu iyileştirmekten ziyade bölünmüşlüğü daha ileri seviyeye taşımış ve federal yapılı Somali'de adeta mini-devletler ortaya çıkarmıştır. Müdahalenin ayrıca, Etiyopya'nın tüm Afrika Boynuzunda hegemonik gücünü koruma amacına hizmet ettiği görülmüştür. ‘Kötü komşuluk’ olarak tanımlanabilecek adımlarıyla Etiyopya, aynı şekilde Somali'deki çatışmaların çözümü için ortaya çıkan barış görüşmelerini de çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmış veya sabote etmiştir (Ingiriis, 2018a: 12). Etiyopya, Somali'de kırılman ve federal bir yapıyı çıkarlarına daha uygun bularak politika geliştirmiştir (Elmi ve Barise, 2006: 41). 2006 yılında ABD desteğiyle gerçekleştirilen Etiyopya müdahalesi, 9/11 sonrası ABD'nin ‘teröre karşı savaş’ stratejisinin bir uygulaması niteliğindedir (United States National Strategy for Combating Terrorism, 2003, s. 29). ABD, El-Şebab'ı hem küresel güvenliğe bir tehdit hem de ABD'nin Afrika Boynuzu bölgesindeki çıkarlarına zarar verecek bir oluşum olarak değerlendirmiştir (Ingiriis, 2018a: 9). El-Şebab'ın Somali'deki klan temelli mini-devletleri bünyesine toplayarak gücünü ve hakimiyetini Afrika Boynuzuna yaymayı amaçlayan katı ideolojisi, Etiyopya, Kenya ve ABD'yi endişelendirmiştir (Ingiriis, 2018b: 519).

Somali'deki çatışmalarda etkin rol oynayan ve bölgede ABD'nin müttefiki olan diğer üçüncü taraf ülke, Kenya'dır. Etiyopya gibi Kenya'nın da Somali topraklarına tek taraflı askeri müdahalesi söz konusudur. Müdahalenin amaçları, El-Şebab'ın Somali'deki etkinliğini bitirmek veya azaltmak; AMISOM birliklerine destek vererek Somali'de istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak ve bölgede aktif bir rol üstlenmek şeklinde ifade edilmiştir (Eriksson, 2013: 34). Somali'deki istikrar, iç savaştan en çok etkilenen ülkelerden biri olan Kenya için önemlidir. Kenya, sınırlardaki güvenlik sorunları, Somali'den giderek artan göç dalgası, bölgedeki ticaret ve turizm gelirlerinin düşmesi gibi savaşın sosyo-ekonomik maliyetlerini öne sürerek Somali topraklarına müdahalenin zeminini hazırlamıştır (ICG, 2012: 6).

2011 yılında Kenya, çatışmaların Kenya sınırında ortaya çıkardığı doğrudan etkileri ve Somali'deki güvenlik boşluğunun Kenya'da yarattığı istikrarsızlık tehdidini bertaraf etmek adına “Ülkeyi Koruma Operasyonu (Operation Linda Nchi)” adlı müdahalesini gerçekleştirmiştir. El-Şebab'a yoğunlaşan operasyon, terör tehdidine karşı belirli ölçüde başarı elde etmiş, ancak Somali'deki asıl sorunları görmezden gelmekle eleştirilmiştir. 2012 yılında Kenya birlikleri AMISOM'a katılmış ve operasyon tamamlanmıştır (Düsterhöft ve Gerlach, 2013: 22). Kenya müdahalesinin asıl amacının El-Şebab ve terörizm ile mücadele mi yoksa ülkesel çıkarlarını korumak mı olduğu soruları ise net cevaplarını bulamamıştır (Olsen, 2018: 39-53).

Komşu ülkeler olarak Cibuti, Sudan, Uganda ve Yemen'in AMISOM'a destek verdikleri dikkat çekmektedir. Ayrıca, Somali'deki çatışmaların olumsuz etkilerini hisseden bu ülkelerin rasyonel olarak çatışmaların devamından değil çözümünden

yana adımlar attıkları; uzlaşa, müzakere ve konferans için ülkelerinde arabuluculuk rolü önerdikleri; Somali güvenlik güçlerinin kendi topraklarında eğitilmelerini teklif ettikleri görülmektedir. Cibuti üzerinde Somali'nin irredentist iddiaları olduğu bilinmekle beraber, iki ülke arasındaki ilişkilerde herhangi bir düşmanlık öne çıkmamaktadır. Sudan ise çatışmalar süresince tarafsızlığını korumuş ve geçici hükümet ile İMB arasında barış görüşmelerinin gerçekleşmesi için çaba harcamıştır (Møller, 2009: 22). Eritre, Somali'nin diğer komşu ülkelerinden farklı olarak El-Şebab'a destek veren bir tutum sergilemiştir. Eritre'nin bu tutumunun ardında direkt olarak Somali hükümetine yönelik bir tepkiden ziyade, Etiyopya ile arasında kanlı bir savaşa dönüşerek iki sene süren çatışmaların rolü ve Etiyopya'nın bölgedeki etkinliğini azaltma hedefi olduğu düşünülebilir. Zira, laik ve Hristiyan bir ülkenin topraklarını üs olarak kullanarak İMB için silah desteği sağlamasının başka bir açıklamasını yapmak anlaşılır görünmemektedir (Møller, 2009: 21-22).

Etiyopya'nın işgali, Kenya'nın askeri müdahalesi ve komşu ülke askerlerinin çoğunlukta olduğu AMISOM gibi barış gücü misyonları Somali'deki çatışmalara çare olmamıştır. Hatta, komşu ülkelerin devreye girdiği tek yönlü müdahaleler, iç çatışmaların yaşandığı komşu ülkelerdeki asıl sorunları ikinci planda bırakarak komşu ülkelerin kendi ulusal çıkarlarını önceleyen motivasyonları doğrultusunda şekillenmiştir. Aralarındaki bu rekabet, komşu ülkelerin iç çatışmaların çözümü için mücadelesine zarar vermiştir (Düsterhöft ve Gerlach, 2013: 22). Komşu ülkelerin davranışlarının ve motivasyonlarının çatışmadan işbirliğine dönüşüp dönüşmeyeceği, Somali'de hedeflenen kalıcı barış sürecinin önemli bir belirleyicisi olmuştur.

6. Somali'de Çatışmaların Çözümü Girişimleri ve Komşu Ülkeler

Komşu ülkeler, bölgedeki çatışmaların çözümü noktasında da dikkatle incelenmesi gereken aktörler arasında yer almaktadır. Nitekim, kronik hale gelen Somali, Sudan, Güney Sudan gibi ülkelerdeki çatışmaların çözümü için ortaya koyulan girişimlerde komşu ülkelerin adı daima geçmektedir (Healy, 2011). Özellikle Etiyopya, Cibuti ve Kenya'nın Somali ve bölgedeki diğer çatışma alanlarındaki sorunlarla alakalı girişimleri bilinmektedir. Ancak bölgedeki komşu ülkelerin çatışma çözümü çabalarının ardında, aralarındaki rekabet ve ülkesel çıkarlar dikkat çekmektedir. Aynı şekilde, bölgede çok sayıda çatışmanın mevcudiyeti, IGAD ülkelerinin komşularındaki çatışmalarda isyancı grupları destekleme eğilimi, kuraklık, çölleşme, yoksulluk, siyasi isteksizlik, finansal sorunlar gibi IGAD'ın enerjisini ve kapasitesini bölen farklı konular, bu bölge altı örgütün çatışma çözme performansını da olumsuz etkilemektedir (Mulugeta, 2009: 38-39). Yine de bölgede barışın sağlanması adına BM, ABD, AB, AfB ve IGAD gibi aktörler, Somali'de barış arayışını sürdürmektedir. Bu bağlamda çatışmalarda olduğu kadar çatışma çözümü girişimlerinde de Somali'de farklı pek çok aktörün dahil olduğu bir süreç gözlemlenmektedir.

Somali'deki sorun her ne kadar iç çatışma karakteristiği gösterse de çatışmaların gidişatında geçmişten bugüne etkili olan pek çok dış etkenin varlığı başlı başına bir sorun niteliğindedir. Somali'de çatışma sürecini etkileyen dış aktörler arasında komşu ülkeler, belirlenen barış politikaları ve hedeflerine de aynı şekilde zarar verici

eylemlerde bulunmayı sürdürerek ülkedeki barışın sağlanması çabalarına ket vurabilmektedir. Etiyopya, Somali'deki mevcut durumun ve El-Şebab'ın ortaya çıkışının müsebbibi olarak görülmeye devam edildiği gibi (Wise, 2011: 2), çözüm ve barış süreçlerini baltalayıcı aktörler arasında da liste başında sayılmaktadır.

Soğuk Savaş dönemindeki Barre rejimine ABD ve Sovyet Rusya'nın verdiği askeri desteğin yerini, Somali'de 1991'de devletin dağılmasının ardından ortaya çıkan tabloda ülkenin en önemli silah tedarikçisi olarak Etiyopya'nın almaya başladığı görülmektedir. Somalililerin çoğu, ülkedeki dengeleri bozmak ve tarihi düşmanını zayıflatmak amacıyla Etiyopya'nın bunu yaptığına inanmaktadır (Elmi, 2012: 164). Etiyopya, Somali'de işbirliği yaptığı grupların yoğun olduğu bölgelere silah desteği sağlarken, zayıf olduğu yerlere doğrudan müdahale ederek çatışan gruplar arasındaki dengeleri değiştirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, İMB'nin dağıtılması amacıyla Somali'ye askeri müdahalede bulunmak dahil olmak üzere, kendi ulusal güvenliğine aykırı gördüğü yapıları karşı Etiyopya'nın askeri metotlara başvurmadan çekinmediği anlaşılmaktadır (Elmi, 2012: 167).

Somali ile tarihsel anlaşmazlıkları olan Etiyopya, ABD'nin desteğini alarak 'terörizmle savaş' stratejisi altında ezeli düşmanı Somali'ye müdahale etme fırsatı bulmuştur. Yoksullukla, çatışmalarla boğuşan ve dış yardımlara bağımlı bir komşu ülkeye müdahalenin Etiyopya için nasıl bir fayda sağlayabileceği konusu yıllarca tartışılmıştır. Etiyopya'nın ABD ve Batı'nın müttefiki olarak tercih edilmesinde bölgesel gücü ön plana çıkarken, bu bölgesel etkisini hem Somali ile tarihsel mücadeleyi kazanma hem de Eritre'yi izole etme politikaları üzerinden sürdürmüştür. Zira, Somali hem Kenya ve Uganda hem de Etiyopya için bölgesel hegemonyanın bir tür ruhsatı olarak görülmüştür. Ayrıca, petrol kaynakları açısından umut vaat eden Ogaden bölgesindeki çatışmaları sona erdirmek ve bölgenin tartışmasız hakimiyetini kazanmak Etiyopya'nın bir diğer amacı olmuştur. AfB ve IGAD içerisinde Etiyopya'nın polis rolü üstlenmesi, Somali'de çatışmaların çözümüne yönelik bu iki bölgesel mekanizmanın tarafsızlığına ve barış girişimlerindeki samimiyetine ise zarar vermiştir (Abdelrhman, 2014: 11-12). Dolayısıyla, Etiyopya'nın Somali'ye yönelik izlediği politikalar, kendisi için kötü komşu imajının yerleşik bir hal almasına sebep olmakla kalmamış; çatışmaların çözümü ve barış çalışmalarında Doğu Afrika'da komşu ülkelere, bölgesel ve bölge altı mekanizmalara da mesafeli yaklaşılmasına yol açmıştır.

Günümüze dek Somali'deki pek çok barış konferansı, barış anlaşması ya da farklı diğer barış girişimleri, kötü komşu olarak anılan Etiyopya'nın etkisi altında görünmektedir. Etiyopya, Somali'nin iç işlerine hem siyasi hem askeri olarak uzun yıllardır müdahale etmek; ülkedeki yönetimlerin istikrarına izin vermemek; kendi çözümlerini Somali'ye dayatmak; Pan-Somali ulusalcılığının ve İslami hareketlerin çıkarlarına aykırılığı anlayışı doğrultusunda kendisi ile dostça ilişkiler geliştiren, kolay yönlendirilebilen, güçsüz, Somaliland ve Puntland gibi yönetimlerle parçalanmış bir Somali için uğraşmak; bir nevi 'böl ve yönet' politikası uygulamakla suçlanmaktadır (Elmi, 2012: 164-166). Ayrıca, resmi olarak tanınmamasına rağmen Etiyopya'nın Somaliland ile ekonomik ve siyasi olarak iyi derecede ilişkiler

geliştirdiği dikkat çekmektedir (Rudincova, 2016: 218-219). Etiyopya ise sınırlarındaki radikal İslami grupları ‘kabul edilemez bir terör tehdidi’ olarak görmekte (Menkhaus, 2006: 89); El-Şebab ile mücadelesinde kendi ulusal güvenlik çıkarlarını odak alarak politika geliştirmektedir.

Bütün bu gelişmelere rağmen bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri bağlamında son dönemde Afrika’nın doğusunda yaşanan birtakım gelişmeler, bölgede çatışmaların çözümü ve barışa dair umutları yeşertmiştir. 2018 yılından itibaren Etiyopya-Eritre-Somali yanı sıra Cibuti’nin de dahil olduğu dörtlü bir iş birliği anlayışının benimsendiği görülmektedir. Atılan bazı somut adımlar da iş birliği anlayışını desteklemektedir. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, bölgedeki barışa dair umutların zeminini hazırlayan en temel gelişme, 2018 yılında Abiy Ahmed Ali’nin Etiyopya başbakanı olarak seçilmesidir. Çatışma çözümü alanında doktora derecesi bulunan ve Afrika’nın en genç lideri olarak 42 yaşında başbakan seçilen Abiy, göreve geldikten sonra ülke içinde demokratik ve özgürlükçü adımlar atmakla kalmamış; Etiyopya dış politikasında da önemli değişikliklerin yolunu açmıştır. ‘Abiy etkisi’ olarak anılan bu süreçte, devam eden sınır sorunları nedeniyle 1998-2000 yılları arasında Etiyopya ve Eritre arasında yaşanan savaş, 2000 yılında imzalanan ve ‘ne savaş ne barış’ getiren anlaşmanın 18 yıl sonra aynen kabulüyle sonuçlanmış, böylece Eritre’ye barış eli uzatılmıştır. Nil Nehri sularının paylaşımıyla alakalı süregelen anlaşmazlık dolayısıyla Mısır ile ilişkilerdeki tansiyonun düşmesini sağlayan Abiy, Somali’ye gerçekleştirdiği ziyaret ile ikili ilişkilerin ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinin taahhüdünü vermiş; Güney Sudan’daki Devlet Başkanı Salva Kiir ve rakibi Riek Machar arasındaki görüşmelere nezaret etmiştir (Dahir, 2018). Bu gelişmeler, bölge için olduğu kadar uluslararası kamuoyu için de sürpriz olmuştur.

Abiy ile birlikte Etiyopya dış politikasına yansıyan anlayışın bölgedeki komşuluk ilişkilerine etkisi kısa zamanda hissedilmiştir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, Etiyopya ve Eritre arasında Suudi Arabistan ev sahipliğinde hazırlanan barış anlaşmasını tarihi bir olay olarak nitelemiştir. Suudi Dışişleri Bakanı Adel al-Jubeir de bu tarihi barış anlaşmasının bölgedeki güvenliği ve istikrarı arttıracığını savunmuştur (Al Jazeera, 2018). Eritre ile olan barış, Abiy’e Nobel Barış Ödülünü de kazandırmıştır.

Dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer alan Etiyopya’nın 100 milyondan fazla nüfusunun getirdiği potansiyel; Cibuti ve Somali’nin bir kara ülkesi olan Etiyopya için denize çıkış koridoru sağlaması ve bu ülkelerin uluslararası deniz ulaşımındaki kritik rolleri; Eritre’nin Kızıldeniz kıyısında sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri bir arada düşünüldüğünde, bölgede sağlanacak barış ve güvenliğin beraberinde güçlü bir entegrasyon modeli getireceği öngörülebilir. Bölgedeki ekonomik bütünleşme arttıkça komşular arası ilişkilerde de iş birliğinin siyasi çekişmelerin önüne geçebileceği beklentisi oluşmaktadır. Eritre’ye yönelik BM Güvenlik Konseyi yaptırımlarının kaldırılması (UNSCR 2444, 2018); Somali Hükümeti’ne karşı çatışan güçlere para aktardığı iddia edilen Eritre ile Somali arasındaki ilişkilerde uzun süredir devam eden sorunların onarılmaya başlanması; üyeliği askıya alınan Eritre’nin IGAD’a yeniden kabul edilmesi; Etiyopya ve Eritre

arasındaki anlaşma doğrultusunda sınırların ve diplomatik temsilciliklerin açılması; Eritre ve Cibuti arasındaki sınır sorunlarının aşılması bölgedeki önemli gelişmeler arasında yer almaktadır (Dahir, 2018). Ortaya çıkan olumlu hava şunu göstermektedir ki hem Somali'de hem ülkeler arası köklü sorunlar barındıran IGAD bölgesinde çatışmaları çözerek barış, güvenlik ve istikrarı sağlamanın yolu, kötü komşuluk ilişkilerinin dönüştürülmesi ve komşu ülkelerin kendi aralarında uzun vadeli iş birliği anlayışının benimsenmesi ile doğrudan ve yakından ilişkilidir.

Ne var ki, 2020 yılında Etiyopya'nın Tigray bölgesinde yaşanan kriz ve çatışmayla birlikte bölgedeki barış ve güvenlik çabaları bariz yara almıştır. Yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği veya evlerini terk etmek zorunda kaldığı Tigray bölgesinde, iklim krizinin ve açlığın da etkisiyle tam anlamıyla insani bir dram yaşanmıştır. Tigray meselesi, müzakere, diyalog ve arabuluculuk çabalarını reddederek askeri politikalara başvuran Nobel ödüllü Abiy'in barışçıl politikalarına da gölge düşürmüştür. Etiyopya'nın komşusu Sudan ile ilişkileri geren krize, bir diğer komşu ülke Eritre de müdahil olmuştur (Öktem, 2021). Tigray krizine rağmen Abiy, 2021 yılında yapılan seçimlerden galip olarak ayrılmayı başarmıştır. 2022 yılında ise iki yıl boyunca süren çatışmaların durdurulmasına yönelik AfB öncülüğünde bir barış anlaşması imzalanmıştır (Öktem, 2022). 2023 yılına gelindiğinde anlaşmadaki yol haritasına riayet edildiği görülürken barış adına umutlar artmıştır (Pilling ve Schipani, 2023).

SONUÇ

Komşu ülkeler arasındaki rekabet ve çıkar hesapları, iç savaş yaşanan ülkelerdeki çatışmaların çözümünü zorlaştırmaktadır. Bu durum, Doğu Afrika ülkelerinde yaşanan iç çatışmalarda belirgin bir biçimde gözlemlenmektedir. Bölgedeki kötü komşuluk ilişkileri, son yıllarda barış, iş birliği, güvenlik ve istikrar arayışına yönelik birtakım adımlar atılmasına rağmen çatışma ve rekabet ortamının gölgesinde kalmaktadır. Somali'de 30 yılı aşkın süredir ardı arkası kesilmeyen çatışma ve rekabet ortamı, çatışmaların ortaya çıkışında, şiddet yoğunluğunun artışı ve çözüm girişimlerinin başarısızlığında kötü komşuluk ilişkilerinin rolünü ortaya koyan iyi örneklerden biridir. Ülkedeki etnik, ideolojik ve radikal şiddet ile güç mücadelesi ekseninde birbirine geçmiş sorunların, komşu ülkelerin müdahaleleriyle ve özellikle tek taraflı askeri seçenekleriyle daha karmaşık bir hal aldığı dikkat çekmektedir. Somali'de iç çatışmalar şeklinde başlayan süreç, El-Şebab ile birlikte uluslararası bir terör tehdidi boyutu da kazanarak varlığını sürdürmektedir. Böyle bir ortamda bölgesel ve uluslararası barış girişimleri de etkili, kapsamlı ve sürdürülebilir bir başarı elde edememektedir. Özellikle Somali'ye yönelik kötü komşuluk politikaları tartışılan Etiyopya'nın son dönemde kendi içinde yaşadığı Tigray meselesi gibi krizler de bölgedeki barış arayışına zarar veren yeni gündemler yaratmaktadır. Bu krizde komşu ülkelerin çatışmalara destek verdiği veya barış girişimlerini baltaladığı bir simülasyon çok tehlikeli görünmektedir.

İç çatışmaların ülke sınırlarını aşan etkileri, komşu ülkelerin çatışmalara yönelik politikalarını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Zira, göç hareketleri, istikrarsızlık, ulusal ve bölgesel güvenliğe yönelik tehditler ve ekonomik kayıplar gibi maliyetlerin

bedelini en çok ödeyen dış aktörler komşu ülkeler olmaktadır. Bu maliyetleri öne sürerek ekonomik, askeri, siyasi veya insani motivasyonlarla devreye giren komşu ülkeler, izledikleri politikalarla çatışma ve barış süreçlerini etkileyebilmektedir. Somali'deki iç savaş ortamında Etiyopya ve Kenya, bu bağlamda en çok adı geçen ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1991'den bu yana Somali'de son bulmayan çatışmalarda her iki ülkenin bölgesel güç ve ülkesel çıkar arayışıyla çatışmaları yönlendirme çabaları önemli bir role sahiptir. Komşu ülkelerin çeşitli motivasyonlarla Somali'de çatışma taraflarına verdikleri destekler ve Somali topraklarına yaptıkları müdahalelerin ülkedeki çatışmaların çözümü girişimlerinin önünde ciddi birer engel olduğu aşikardır. Güç mücadelesindeki taraflar şiddete bir son vermedikçe, bölgesel ve uluslararası girişimlerle kapsamlı ve kapsayıcı siyasi mekanizmalar kurulamadıkça Somali'de pozitif bir barıştan söz etmek mümkün değildir.

Kötü komşuluk ilişkilerinin dönüştürülmesi ve komşular arasında rekabetten ziyade iş birliği anlayışının geliştirilmesi, 54 devletin yer aldığı çok geniş bir coğrafyada barışı mümkün ve sürdürülebilir kılacak en önemli unsurlardan biridir. Somali örneği üzerinden değerlendirildiğinde bu noktada hem bölgesel bir örgüt olarak AfB'ye hem de bölge altı bir örgüt olarak IGAD'a da önemli sorumluluklar düşmektedir. Her iki örgütün bölgede ve kıtada kötü komşuluk olarak değerlendirilebilecek herhangi bir söylem ve eyleme müsamaha göstermeyen, bölgesel güçlerce domine edilmeyen etkili mekanizmalar geliştirmesi elzemdir. Erken uyarı sistemlerinden arabuluculuk destek birimlerine, akil insanlar heyetlerinden acil müdahale güçlerine kadar pek çok alanda çatışma önleme, yönetme ve çözme mekanizmasının işlevsel hale getirilmesi buna dahildir. Eğer ki Afrika kıtası kendi sorunlarına kendi Afrikalı çözümlerini de arıyorsa, bölgedeki komşu ülkelerin birbirlerini güçsüzleştirmek ya da kötü komşuluk ilişkileriyle karşı tarafa zarar vererek aralarındaki rekabette üstünlük sağlamaya çalışmak gibi bir lüksü de aslında hiç yoktur.

THE NEIGHBORING COUNTRY FACTOR IN INTERNAL CONFLICTS IN EAST AFRICA: THE CASE OF THE SOMALI CIVIL WAR

EXTENDED SUMMARY

This study addresses the neighboring country factor in civil conflicts in East Africa and focuses on the role of neighboring countries in civil conflicts, especially through the case of the Somali civil war. The study examines how neighboring countries can influence the course of internal conflicts and the incentives of neighboring countries to engage in conflict or the conflict resolution process.

The main questions answered and discussed in the study are as follows:

- What are the intervention policies of neighboring countries in internal conflicts?
- How has the Somali civil war been affected by the policies of neighboring countries?

How have bad neighborly relations affected conflict resolution and peace initiatives in East Africa?

The intervention policy of neighboring countries in internal conflicts is based on many different factors. These policies are often influenced by factors such as the interests of neighboring countries, security concerns, ethnic relations, ideological motivations, and regional hegemonic goals. Neighboring countries may try to influence the course of the conflict by intervening in internal conflicts. These interventions can either cause conflict or contribute to its resolution.

For example, neighboring countries can provide political legitimacy to conflicting parties, provide financial and military aid, or create a line of defense. Such interventions could have a negative impact on the peace process. Furthermore, the intervention policies of neighboring countries in internal conflicts calculate costs and benefits and demonstrate a desire to continue or resolve the conflict. These calculations greatly shape the policies and behavior of neighboring countries.

The intervention policies of neighboring countries in internal conflicts are often complex and multifaceted. How these policies influence the course of the conflict and how they are reflected in regional dynamics must be considered separately for each situation. The Somali Civil War was significantly influenced by the policies of neighboring countries. This war has also shaped the policies of neighboring countries in the region based on their security concerns and foreign policy priorities.

In particular, the policies of Ethiopia, Kenya, Djibouti and other neighboring countries regarding the civil war in Somalia were examined in the study. The Somali civil war increased the security concerns of neighboring countries and led these countries to take measures to ensure their national security. In particular, Ethiopia intervened to ensure security on its borders in relation to the Somali civil war and was directly involved in the conflicts in Somalia.

In addition, the civil war in Somalia has also shaped the relationship between neighboring countries to a certain extent. This war has affected the dynamics of conflict and cooperation between neighboring countries and in some cases has led to tensions between neighboring countries. On the other hand, during this process, a number of neighboring countries have supported international initiatives and sought opportunities for regional cooperation to contribute to resolving the conflict in Somalia. The Somali civil war has also shaped the foreign policy priorities of its neighbors, their policies toward Somalia, as well as the balance of power and dynamics in the region.

Bad neighborly relations appear to be a factor negatively influencing peace initiatives in East Africa. These relationships can further complicate the conflict resolution process by disrupting peace and security initiatives in the region. In particular, the civil war in Somalia has dragged on for many years, a victim of poor neighborly relations in the region.

Bad neighborly relations can also lead to the failure of the peace process. The failure of the peace process could lead to a resumption of conflict and deterioration of the security environment in the region. This situation could also affect other countries in the region and cause instability in the region. It has been observed that bad neighborly relations in Somalia also have a negative impact on the search for peace in Somalia.

Contrary to bad neighborly relations, cooperation and good neighborly relations of neighboring countries can contribute to peace initiatives in the region. Good neighborly relations can facilitate conflict resolution processes and increase opportunities for regional cooperation. This could improve the security environment in the region and increase regional stability. The possibility of a permanent and sustainable peace in Somalia seems to be closely related to the transformation of bad neighborly relations and the understanding of cooperation coming to the fore in relations.

As a result, this study focuses on the role of neighborly relations in internal conflicts and discusses the effect of bad neighborly relations in East Africa on the resolution or non-resolution of conflicts in Somalia. In order to end the Somali civil war, which has been going on for years, with peace, the necessity of taking advantage of regional cooperation opportunities within the framework of good neighborly relations has been highlighted.

KAYNAKÇA

- Abdelrhman, S. (2020). Neighboring-Bashing and Search for Viable States(s) in Somalia: A Partition Approach for Consolidating Peace in Somalia. *International Conference on Current Situation in the Horn of Africa Region*, 16-17 December 2020, Moscow.
- African Union Mission in Somalia – AMISOM. (2023). Erişim: 15 Eylül 2023, <http://amisom-au.org>.
- Ahmad, A. (2009). Taliban and The Islamic Courts of Union: How They Changed the Game in Afghanistan and Somalia. *Policy Perspectives*. 6 (2), s. 55-72.
- Al Jazeera. (2018). Ethiopia, Eritrea Sign Peace Deal at Saudi Arabia Summit. 17 September 2018. Erişim: 21 Eylül 2023, <https://www.aljazeera.com/news/2018/9/17/ethiopia-eritrea-sign-peace-deal-at-saudi-arabia-summit>.
- Ali, M. (2022). Somali'de Eski Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud 214 Oyla Yeniden Seçildi. *BBC News*. 16 Mayıs 2022. Erişim: 24 Eylül 2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61461383>.
- Bir, Ç. (1999). *Somali'ye Bir Umut*. İstanbul: Sabah Yayınları.

- Brauer, J. (2013). Neighbours: A Blessing or a Curse. *Stockholm International Peace Research Institute*. Erişim: 1 Ekim 2023, <https://www.sipri.org/commentary/blog/2013/neighbours-blessing-or-curse>.
- Brown, M. E. (1996). *The International Dimensions of Internal Conflicts*. Cambridge MA: MIT Press.
- Council on Foreign Relations. (2019). Al-Shabab (2004-2019). Erişim: 3 Ekim 2023, <https://www.cfr.org/backgrounder/al-shabab>.
- Crocker, C. A., Hampson, F. O. ve Aall, P. (2009). Why Mediation Matters: Ending Intractable Conflicts. J. Bercovitch (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution* içinde (s. 492-506). London: Sage.
- Dahir, A. L. (2018). The Once-Troubled Horn of Africa is Now a Positive Note on the UN's Busy Agenda. *Quartz Africa*. Erişim: 04 Ekim 2023, <https://qz.com/africa/1398502/ethiopia-eritrea-somalia-djibouti-peace-deals-bring-hope-to-horn-of-africa/>.
- Daniels, C. L. (2012). *Somali Piracy and Terrorism in the Horn of Africa*. Lanham: Scarecrow.
- Dowden, R. (2008). *Africa: Altered States, Ordinary Miracles*. London: Portobello Books.
- Downs, G. W. ve Stedman, S. J. (2002). Evaluation Issues in Peace Implementation. S. J. Stedman, D. Rothchild ve E. M. Cousens (Ed.) *Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements* içinde (s. 43-71). London: Lynne Rienner Publishers.
- Düsterhöft, I. K. ve Gerlach, Antonia I. (2013). The Successes and Failures of the Interventions of the European Union, The African Union and Neighbouring Powers in Somalia. *Security and Peace*, 31 (1), 18-23.
- Elmi, A. A. (2012). *Somali: Kimlik, İslami Hareketler ve Barış*. (Zekiye Baykul, Çev.). İstanbul: Açılım.
- Elmi, A. A. ve Barise, A. (2006). The Somalia Conflict: Root Causes, Obstacles, and Peace-building Strategies. *African Security Review*, 15 (1), 32-54.
- Engin-Güder, B. (2019). *Sahra-altı Afrika'daki Çatışmaların Çözümünde/Çözumsuzlüğünde Komşu Ülkelerin Rolü: Somali, Fildişi Sahili ve Zimbabve Örnekleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Eriksson, M. (2013). External Intervention in Somalia's Civil War: Security Promotion and National Interests. *Stockholm: FOI Swedish Defence Research Agency*.
- Farah, I., Hussein, A. ve Lind, J. (2002). Deegaan, Politics and War in Somalia. J. Lind ve K. Sturman (Ed.). *Scarcity and Surfeit: The Ecology of African Conflicts* içinde (s. 321-356). Pretoria: Institute for Security Studies.
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict. Development and Civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.

- General Assembly Security Council. (1998). The Causes of Conflict and the Promotion of Durable Peace and Sustainable Development in Africa. A/52/871 – S/1998/318. 13 April 1998.
- Grosse-Kettler, S. (2004). External Actors in Stateless Somalia: A War Economy and Its Promoters. *Bonn International Center for Conversion (BICC)*.
- Healy, S. (2011). Seeking Peace and Security in the Horn of Africa: The Contribution of the Inter-Governmental Authority on Development. *International Affairs*, 87 (1), 105-120.
- HIK - Heidelberg Institute for International Conflict Research. (2023). Conflict Barometers 2002-2022. Erişim: 12 Ekim 2023, <https://hiik.de/?lang=en>.
- ICG - International Crisis Group. (2018). Al Shabaab Five Years after Westgate: Still a Manace in East Africa. 21 September 2018. Erişim: 12 Ekim 2023, <https://www.crisisgroup.org/africa/horn-africa/kenya/265-al-shabaab-five-years-after-westgate-still-mena-ce-east-africa>.
- Ingiriis, M. H. (2018a). From Al-Itihaad to Al-Shabab: How the Ethiopian Intervention and the ‘War on Terror’ Exacerbated the Conflict in Somalia. *Third World Quarterly*, 39 (11), 1-20.
- Ingiriis, M. H. (2018b). Building Peace from the Margins in Somalia: The Case for Political Settlement with Al-Shabab. *Contemporary Security Policy*, 39 (4), 512-536.
- Lewis, I. M. (2002). *A Modern History of Somalia*. Oxford: James Currey.
- Lewis, I. M. (2008). *Understanding Somalia and Somaliland: Culture, History, Society*. London: Hurst & Company.
- Mac Ginty, R. (2006). *No War, No Peace: The Rejuvenation of Stalled Peace Processes and Peace Accords*. Newyork: Palgrave Macmillan.
- Mengisteab, K. (2011). Critical Factors in the Horn of Africa’s Raging Conflicts. *Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet*.
- Mengisteab, K. (2014). *The Horn of Africa*. Cambridge: Polity Press.
- Menkhaus, K. (2006). Governance without Government in Somalia: Spoilers, State Building, and the Politics of Coping. *International Security*. 31 (3), 74-106.
- Menkhaus, K. (2011). Somalia: Unwanted Legacy, Unhappy Options. S. Akbarzadeh (Ed.). *America’s Challenge in the Greater Middle East: The Obama Administration’s Policies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Møller, B. (2009). The Somali Conflict: The Role of External Actors. *Danish Institute for International Studies*.
- Mulugeta, K. (2009). The Role of Regional and International Organizations in Resolving the Somali Conflict: The Case of IGAD. *Friedrich Ebert Stiftung*.
- Öktem H. S. (2022). Etiyopya İç Savaşında Sona mı Gelindi? T24. 18 Kasım 2022. Erişim: 13 Ekim 2023, <https://t24.com.tr/yazarlar/hasan-servet-oktem/etiyyopya-ic-savasinda-sona-mi-gelindi,37499>.

- Öktem, H. S. (2021). Etiyopya: Birlik mi Bölünme mi? *Ankara Politikalar Merkezi*. 24 Haziran 2021. Erişim: 13 Ekim 2023, <https://apm.org.tr/2021/06/24/etiopya-birlik-mi-bolunme-mi/>.
- Özçelik, S. (2020). Afrika ve Çatışma Çözümleri: Afrika Kendinden Ne İstiyor? Afrika İç Savaşları. İ. Ermağan, E. Eyice Tepeciklioğlu ve V. İpek (Ed.). Dünya Siyasetinde Afrika 6 içinde (s. 259-281). Ankara: Nobel.
- Pilling, D. ve Schipani, A. (2023). War in Tigray ay have Killed 600,000 People, Peace Mediator Says. *Financial Times*. 15 January 2023. Erişim: 17 Ekim 2023, <https://www.ft.com/content/2f385e95-0899-403a-9e3b-ed8c24adf4e7>.
- Reychler, L. ve Langer, A. (2006). Researching Peace Building Architecture (Cahiers Internationale Betrekkengen En Vredesonderzoek). *Leuven: Centre for Peace Research and Strategic Studies*.
- Roque, P. C. (2009). Somalia: Understanding Al-Shabaab. *Institute for Security Studies*. Erişim: 21 Ekim 2023, <https://issafrica.org/research/situation-reports/situation-report-somalia-understanding-al-shabaab-paula-cristina-roque>.
- Rudincova, K. (2016). Ethiopian Foreign Policy in the Horn of Africa: Informal Relations with Somaliland and Their Possible Future Development. *African Studies*. 3 (42), 213-226.
- Shay, Shaul (2012). *Somalia between Jihad and Restoration*. London: Transaction Publishers.
- Shuriye, Abdi O. (2012). Al-Shabab's Leadership Hierarchy and Its Ideology. *Academic Research International*. 2 (1), 274-285.
- Sıradağ, A. (2015). Sahra-altı Afrika'sında Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebab. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*.
- Silberman, L. (1959). Change and Conflict in the Horn of Africa. *Foreign Affairs*. 37 (4), 649-659.
- UNSCR - United Nations Security Council Resolution. (2018). 2444, SC/13576, 14 Kasım 2018.
- Wallenstein, P. ve Sollenberg, M. (2001). Armed Conflict, 1989-2000. *Journal of Peace Research*. 38 (5), s. 629-644.
- Warsameh, F. A. (2019). Major Al-Shabab Attacks Targeting Kenya. *Al Jazeera*. 15 January 2019. Erişim: 24 Ekim 2023, <https://www.aljazeera.com/news/2019/1/15/major-al-shabab-attacks-targeting-kenya#:~:text=April%202015%3A%20Al%2DShabab%20launched,killing%20scores%20of%20Kenyan%20soldiers>.
- Wise, R. (2011). Al Shabaab. *Centre for Strategic & International Studies*. Erişim: 27 Ekim 2023, <https://www.csis.org/analysis/al-shabaab>.
- Yılmaz, M. E. (2015). *Toplumlararası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek*. Bursa: Dora Yayıncılık.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Belma ENGİN GÜDER
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Belma ENGİN GÜDER
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Belma ENGİN GÜDER
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Belma ENGİN GÜDER
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Belma ENGİN GÜDER

-RESEARCH ARTICLE-

THE RELATIONSHIP BETWEEN GEOGRAPHY AND ECONOMIC GROWTH IN MIDDLE-INCOME COUNTRIES: EVIDENCE FROM PANEL DATA ANALYSIS *

Rüya ATAKLI YAVUZ ¹

Abstract

All countries aim to achieve stable economic growth. Geography is recognized as one of the main determinants of economic growth as it covers the advantages and disadvantages arising from the physical location of the country. For this reason, revealing the relationship between geography and economic growth can give an idea about the economic policies that can be implemented in terms of how to utilize the advantages or how to reduce the effects of disadvantages. In addition, analyses on the effects of geographical location, climate, natural resources, and other geographical characteristics on economic growth help to understand the economy from a broad perspective. This study, using panel data analysis methods with data from 2001-2012, aims to empirically test the relationship between geography and economic growth among 79 countries classified at middle income level according to the World Bank income classification. In line with this objective, various empirical tests were carried out using panel data analysis method. The empirical analyses conducted within the scope of the study revealed that geographical factors are effective on economic growth. Therefore, the inclusion of geographical factors, which are generally ignored by neoclassical growth models, will provide an important perspective for economic growth studies.

Keywords: Geography, economic geography, economic growth, middle-income level, panel data analysis.

JEL Codes: C10, F10, O40, 047.

Başvuru: 21.11.2023   **Kabul:** 12.12.2023

---

* This study is derived from Rüya ATAKLI YAVUZ's PhD dissertation entitled "Geography and Economic Growth Relationship: Panel Data Analysis" which was completed in 2016 under the supervision of Meliha ENER

¹ Asst. Prof. Rüya ATAKLI YAVUZ (Ph. D.), Canakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Biga, Çanakkale, Türkiye. ruyaatakli@comu.edu.tr, Orcid No: 0000-0003-3147-333X

ORTA GELİR DÜZEYİNDEKİ ÜLKELERDE COĞRAFYA VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİNDEN KANITLAR ²

Öz

Bütün ülkeler istikrarlı bir ekonomik büyüme elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Coğrafya, ülkenin fiziki konumundan kaynaklanan avantaj ve dezavantajları kapsadığı için ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle coğrafya ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması, avantajlardan nasıl yararlanılacağı veya dezavantajların etkilerinin nasıl azaltılacağı açısından uygulanabilecek ekonomi politikalarına dair fikir verebilir. Ayrıca coğrafi konum, iklim, doğal kaynaklar ve diğer coğrafi özelliklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusundaki analizler, ekonominin geniş bir perspektiften anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. 2001-2012 yıllarına ait verilerle panel veri analizi yöntemleri kullanılarak yapılan bu çalışma, Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre orta gelir düzeyinde sınıflandırılan 79 ülke arasında coğrafya ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak test etmeyi amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusunda, panel veri analizi yöntemi kullanılarak çeşitli ampirik testler gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan ampirik analizler coğrafi faktörlerin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, genellikle neoklasik büyüme modelleri tarafından göz ardı edilen coğrafi faktörlerin analizlere dahil edilmesi, ekonomik büyüme çalışmaları açısından önemli bir perspektif sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, ekonomik coğrafya, ekonomik büyüme, orta gelir düzeyi, panel veri analizi.

JEL Kodları: C10, F10, O40, 047.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. INTRODUCTION

Economic growth rates vary between countries and between years. Explaining the international and temporal variations in economic growth rates has been one of the fundamental concerns of economists for many years. Therefore, economists extensively examine and discuss the reasons for these variations. In the literature, there are many empirical and non-empirical studies on the factors influencing economic growth, which dynamics shape these factors, and why one country experiences high economic growth while another exhibits a negative growth rate. The geographical characteristics have non-negligible effects on the form and development of all economic activities over time. Geographical characteristics sometimes offer advantages for economic activities, whereas they emerge as a

² Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

fundamental factor in determining the boundaries of economic activities at other times. Therefore, when examining economic activities and their progression, considering the geographical structure can provide a broader perspective for the analysis of events from an economic theory standpoint. From the aspect of economic growth, geographical characteristics have on economic growth is also evident.

Geographical location and climate affect both income levels and income growth through transportation costs, distribution of natural resources, agricultural productivity, and similar channels. Thus, geographical location and climate significantly affect on growth rate of an economy. Geography also affects policymakers in terms of determining the direction of economic policies. Even though the economic policies implemented by governments and the country's income level do not affect the geographical location and features, these geographical factors do affect the income level. Geographical location and characteristics affect income through foreign trade and mutual relations with other countries. It is known that geographical characteristics play an important role in a country's foreign trade. Having an advantageous geographical location will lead to increased foreign trade and, consequently, an increase in national income. In summary, a country's geographical location and characteristics affect the growth of national income through the foreign trade channel.

This study aims to empirically test the relationships between geography and economic growth by making use of the 2001-2012 data from 79 countries classified as middle-income according to the World Bank income classification. In this context, the introduction section, which includes a literature review, will be followed by the second section, which provides information about the empirical method to be used and introduces the dataset and variables. The third section will present and interpret empirical findings, whereas the fourth section will discuss the results in the context of the literature. The study will be concluded in the final section, which includes policy recommendations.

1.1 Literature Review

When examining the general literature on geography's effect on economic growth, studies can be classified primarily based on the channels through which geography influences economic growth. For instance, the studies carried out by Bloom et al. (1998), Gallup and Sachs (2001), and McArthur and Sachs (2001) emphasized the "disease" channel, through which geography affects economic growth. In these studies, analyses were conducted based on variables such as climate zones, average temperature, latitude, etc. Accordingly, the risk of contracting diseases such as malaria has a geographical dimension. Moreover, a negative relationship would be expected between the risk of these diseases and economic growth.

In studies carried out by Gallup and Sachs (2000), Sachs (2000), and Masters and McMillan (2001), the "agriculture" channel was considered as an instrument, through which geography influences economic growth. In these studies, analyses were conducted based on variables such as climate zones, soil type, the number of days with rainfall in winter, etc. Accordingly, agricultural production is dependent on factors such as soil quality, topography, and climatic conditions. A technology addressing the conditions of temperate climates might not be suitable for the use in

tropical regions. Agricultural production and agricultural technological advancements in agriculture are among the factors influencing economic growth.

Studies carried out by Hall and Jones (1999), Acemoğlu et al. (2001), Rodrik et al. (2002), and Easterly and Levine (2003) aimed to examine the influence of geography on economic growth via the “institutions” channel with a long-term perspective. Variables such as climate zone, ecological diversity, latitude, lack of coastline, natural barriers, and land density were used in those studies. Accordingly, institutions arise from the initial conditions (climatic conditions, location, abundance of natural resources, etc.). it can be stated that institutions have a long-term effect on economic growth.

Some of the studies aiming to investigate the influence of geography on economic growth via the “trade” channel include those carried out by Sachs and Warner (1997), Frankel and Romer (1999), and Redding and Venables (2004). Variables such as coastline presence, distance to coastlines, rivers, natural barriers, and land density were used in these studies. Accordingly, natural openness promotes trade and enables access to foreign technologies. Therefore, economic growth accelerates.

Studies carried out by Barro (1991), Amstrong (1995), Bivand and Brunstad (2002), Baumont et al. (2003), and Roberts (2004) focused on “spatial heterogeneity” and investigated the relationship between geography and economic growth. Variables such as latitude, climate zone, and regional dummies were used in these studies. Accordingly, parameters in growth models vary among economies. Countries and regions converge to different stable equilibrium states.

In their studies, Baumont et al. (2003) and Carrington (2003) focused on the phenomenon of “spatial convergence” and utilized variables such as proximity, geographic distance, and cultural distance. Accordingly, they reported that countries and regions converge within clusters.

In studies carried out by Coe and Helpman (1995), Coe et al. (1997), Keller (2002), and Lopez Bazo et al. (2004), the relationship between geography and economic growth was examined focusing on “technology diffusion”. In these studies, variables such as geographic distance, cultural distance, and transportation costs were used as basic variables in the analyses. Accordingly, the rate of technology diffusion varies depending on the distance to technology leaders. It affects the economic growth.

Ades and Chua (1997), Easterly and Levine (1998), Lall and Yılmaz (2001), and Murdoch and Sandler (2002) focused on “spillovers” in their studies and used variables such as proximity, closeness, border length, and geographic distance. Accordingly, political, social, and economic factors in neighboring countries affect the growth.

Empirical analyses carried out by Gallup et al. (1998) and Radelet and Sachs (1998) also concluded that physical geography criteria (e.g., the ratio of land in tropical regions to total land) and transportation costs (including the ratio of land within 100 km of coastal or navigable river areas) are significant variables in explaining inter-country income differences.

In their study (1999), Frankel and Romer defined geography criteria as tools for trade flows and empirically analyzed them. According to the empirical results of their study, a positive relationship was found between per capita income and the share of trade in national income, attributed to external variations arising from geographic criteria.

In their study (Limaο and Venables, 2001:451-479), Limaο and Venables examined the effect of countries' geographic structure and infrastructure levels on transportation costs. The real costs of trade – transportation expenses and other costs incurred during international activities – are crucial determinants for a country to fully integrate into the global economy. Distance and underdeveloped transportation and communication infrastructure lead countries to isolate themselves from global trade networks. Limaο and Venables (2001) stated that road transportation is seven times more costly than maritime transportation. They also noted that countries experience changes in their gross national products and import-export figures based on whether they have access to the sea. Consequently, countries with a coastline have more favorable transportation options, leading to higher import-export volumes. On the other hand, landlocked countries, with less favorable transportation options, have lower shares of import-export in gross national income compared to others.

2. METHOD

In this study, panel data analysis was used as an econometric method. Panel data offers certain advantages in comparison to cross-sectional and time-series data. Firstly, panel data provides the researcher with a greater number of observations, thereby increasing the degrees of freedom in the model. Additionally, panel data reduces the degree of linear correlation between explanatory variables. Consequently, the accuracy of econometric predictions increases (Hsiao, 2007). In panel data analyses, it is essential to test the stationarity of variables. To decide which stationarity tests to use, the homogeneity of variables and whether there is a cross-sectional dependence in the dataset were examined. Stationarity tests appropriate to the results of homogeneity and cross-sectional dependence tests were conducted. Following tests to select the most suitable model, a regression model was formulated. Finally, tests assessing the statistical significance of the model were conducted.

2.1 Homogeneity Test

In this study, since the number of cross-sectional units (N) is more than the number of periods (T), i.e. (N>T), the appropriate test for homogeneity is the Swamy (Delta) test developed by Pesaran. This test examines whether the slope coefficients (β_i) are different across cross-sectional units (Altıntaş and Mercan, 2015: 364).

Regarding the hypotheses, H₀ assumes homogeneity of slope coefficients, whereas H₁ assumes non-homogeneity of slope coefficients.

$p < 0.05$ indicates that H₀ is accepted at a 5% significance level, and it is concluded that the cointegration coefficients are homogeneous (Pesaran and Yamagata, 2008: 57).

2.2 Cross-Sectional Dependency Test

The presence of cross-sectional dependence is examined by using the CD_{LM1} test by Berusch Pagan (1980) when the time dimension (T) is higher than the cross-sectional dimension (N) (T>N), using the CD_{LM2} test by Pesaran (2004) if T=N, and using the CD_{LM} test by Pesaran (2004) if T<N (Erataş et al., 2015: 403). In this study, the Pesaran (2004) CD_{LM} test is employed since 79 countries (N=79) and 12 years (T=12)

were involved. If the probability value obtained from the test is less than 0.05, H_0 is rejected at a 5% significance level. This implies the existence of horizontal section dependence between the units forming the panel (Pesaran, 2004).

2.3 Stationarity Test

In this study, a cross-sectional dependence was found between the countries constituting the panel. Therefore, the stationarity of the series was examined by using the Cross-Sectional Augmented Dickey-Fuller (CADF) test developed by Pesaran (2006), focusing on whether the series is stationary or not. In the CADF test, it is assumed that the error term consists of two components, one for all series and one being specific to each series, and that horizontal cross-sectional dependence arises from the presence of an unobservable common element (Göçer, 2013: 5094).

The arithmetic means of CADF statistics calculated for each country is taken to find if there is a unit root across the panel. Then, the CIPS (Cross-sectional Independence Panel Stationarity) statistic is calculated. The CIPS statistic found is then compared to the critical table values in Pesaran (2006). If the CIPS statistic found is lower than the critical value, H_0 is rejected (Göçer, 2013: 5095). This situation implies that the relevant data contains a unit root, and shocks are temporary for all countries comprising the panel. On the other hand, if the null hypothesis is not rejected, then it is determined that the data for all countries contains a unit root, and shocks are not temporary.

2.4 Panel Regression Analysis

Panel data methods, as indicated by Baltagi (2005), are used by considering pooled, fixed, and random effects. To enable the selection of the forecasting model, it is necessary to conduct various statistical tests. Since all variables in the models exhibit variation across countries and periods, it is necessary to conclude if the data should be pooled across both dimensions. The Chow test and the Breush-Pagan (BP) test are utilized to determine the joint significance of time-specific and country-specific effects.

2.5 Dataset and Variables

The variables employed in this study for the period 2001-2012 across 79 countries are presented in Table 1.

Variables	Definition of Variable, Measurement Unit, and Period Covered	Data Source
Y	Gross Domestic Product (\$), 2001-2012	World Bank, 2015

X1	Openness, Share of trade in GDP (%), 2001-2012	World Bank, 2015
X2	Export volume index (2000=100), 2001-2012	World Bank, 2015
X3	Land area (km ²), 2001-2012	World Bank, 2015
X4	Total population (person), 2001-2012	World Bank, 2015
X5	Share of urban population in total population (%), 2001-2012	World Bank, 2015
X6	Distance: distance of country's capital city to New York, Rotterdam, or Tokyo (km)	http://www.distance.to , 2015
D1	Having a coast: 1 if the country has no coastline (landlock country), 0 if the country has a coastline	nationsonline.org, 2015
D2	Climate: 1 if the country is in a temperate climate, 0 if not	worldclim.org, 2015
D3	Petroleum exporting country: 1 if the country is a petroleum-exporting country, 0 if not	CIA, 2015

Source: Prepared by the author.

3. RESULTS

Delta homogeneity test results are shown in Table 2.

Table 2. Pesaran and Yamagata (2008) Homogeneity Test Results

Test	Test Statistic	Probability
$\tilde{\Delta}$	6.882	0.021*
$\tilde{\Delta}_{adj}$	7.421	0.008*

Source: Author's calculations. *Variable is statistically significant at the level of 5%.

The probability values of the tests shown in Table 2 are less than 0.05, which leads to the rejection of the null hypothesis (H0). It was determined that the slope coefficients

are not homogeneous. The Delta test results suggest that the series are heterogeneous. Cross-sectional dependence must be examined for heterogeneous series. Therefore, it is important to examine if cross-sectional units are dependent on each other, in other words, if a shock to the series will affect all cross-sectional units to the same extent.

The cross-sectional dependence test results are shown in Table 3.

Table 3. CD_{LM} Test Results

Variable	CD _{LM} (t statistic)	Probability
Y	7.013	0.002
X1	5.372	0.001
X2	6.118	0.026
X3	7.246	0.018
X4	5.099	0.000
X5	6.381	0.005
X6	6.593	0.000

Source: Author's calculations.

Given the results provided in Table 3, since the probability values are less than 0.05, there is cross-sectional dependence in both the series and the equation. In this case, a cross-sectional dependence was found between the countries. A shock to one country affects the others. Therefore, when investigating the presence of a unit root, second-generation unit root tests should be employed.

To examine the existence of a unit root, CADF and CIPS statistics were calculated, and the results are presented in Table 4.

Table 4. Second-Generation Unit Root CADF Test Results

Variable	CIPS Statistic*
Y	11.232
X1	8.239
X2	9.022
X3	12.673
X4	8.563
X5	9.556
X6	13.077

Source: Author's calculations. *In Pesaran (2006), the critical value for CIPS is -2.87.

The calculated CIPS statistics indicate that, since the critical value from Pesaran's (2006) table is higher than -2.87, H₀ is accepted. Considering this result, it can be seen that there is a unit root in the series constituting the panel. Consequently, it is concluded that the series do not have stationary levels. This implies that the effect of a shock on the economies of the relevant countries does not immediately dissipate. As

the series exhibited non-stationary levels, regression analysis was conducted with the first differences of the variables.

To decide which panel regression model to select, the results of the Chow and Breusch-Pagan (BP) tests applied are presented in Table 5. For the Chow test, where the H₀ hypothesis assumes pooled regression and the H₁ hypothesis assumes SEM (fixed effects model), and for the BP test, where H₀ assumes pooled regression and H₁ assumes TEM (random effects model), the results are presented below.

Table 5. Panel Regression Estimation Method Selection Test Results

Test	Probability	Decision
Chow (F test)	0.139	H ₀ Accepted
BP (χ^2 test)	0.095	H ₀ Accepted

Source: Author's calculations.

In both tests, it was decided that the pooled model would be selected since the H₀ hypothesis was accepted. Consequently, there is no need to choose between the TEM and SEM models. The Hausman test, which is the next step, was not applied.

Table 6. Panel Regression Estimation Results

Dependent Variable: DY				
Method: Panel LS				
Period: 2001 2012				
Number of Cross-Sections (Countries): 79				
Number of (Balanced) Observations in the Panel: 948				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-statistic	P-value
DX1	0.051879	0.060089	0.863371	0.3881
DX2	0.529408	0.052427	10.09792	0.0000
DX3	0.112886	0.021888	5.157515	0.0000
DX4	0.949092	0.022036	43.07035	0.0000
DX5	0.160330	0.041299	3.882138	0.0001
DX6	-0.346681	0.060697	-5.711682	0.0000
D1	-0.142447	0.048267	-2.951233	0.0032
D2	0.196673	0.055158	3.565636	0.0004
D3	1.277713	0.064884	19.69213	0.0000
C	0.823115	0.647271	1.271670	0.2038
R-Squared	0.890482	Dependent Variable Mean	23.67256	
Corrected R-Kare	0.889513	Dependent variable standard deviation	2.101991	
S.E. of regression	0.698693	Akaike information criterion	2.130479	
Sum squared resid	496.4711	Schwarz criterion	2.178526	
Log likelihood	-1084.001	Hannan-Quinn criterion	2.148717	
F-statistic	918.7957	Durbin-Watson statistic	0.196921	
P-value (F-statistic)	0.000000			

Source: Author's calculations.

The independent variables included in the model explain the GDP variable by 89%. In the model, X1 representing trade openness is the only variable that is not statistically significant. All other independent variables are statistically significant and important. Except for X6 and D1, all these variables have a positive effect on economic growth.

Given the results achieved, it can be seen that there is a positive relationship between trade openness (X1) and economic growth. However, since the probability of X1 is higher than 0.05, it is concluded that the variable is not statistically significant in the model.

As seen in the model, X2 representing the export volume index has a positive relationship with economic growth. The probability value of the export volume index variable being lower than 0.05 indicates that the variable is statistically significant.

Included in the model to represent the country size in the model and being represented by X3, land area was found to have a positive relationship with economic growth. The probability value of the land area variable being lower than 0.05 indicates that these variable yields statistically significant results in the model.

Similarly, there is a positive relationship between the variable X4, representing total population as an indicator of country size, and economic growth. The probability value of the total population variable being lower than 0.05 indicates that these variable yields statistically significant results in the model.

Included in the model to represent urban population density and being represented by X5, urban population and economic growth were found to have a positive relationship. Moreover, the probability value of the urban population variable being lower than 0.05 indicates that this variable also provides statistically significant results in the model.

In the model, there is a negative relationship between the distance variable, which was included in the model as an indicator of transportation costs and shown with X6, and economic growth. Additionally, since the probability value of the distance variable is lower than 0.05, this variable also yields statistically significant results in the model.

The estimated results regarding the dummy variables included in the model are as follows:

As a geographic dummy included in the model to affect transportation costs and thus international trade, the coastal dummy indicated by D1 demonstrates a negative relationship with economic growth. Accordingly, if a country does not have a coastline, economic growth is adversely affected. Countries with coastlines are more advantageous in terms of economic growth. The probability value of this dummy variable is lower than 0.05, indicating that the prediction results it provides in the model are statistically significant.

Climate, which is one of the channels through which geography affects economic growth, is also included in the model as a dummy variable. The climate dummy is represented by D2 in the model. Since the probability of this variable is lower than

0.05, it provides statistically significant results. According to the estimated results, there is a positive relationship between the climate dummy and economic growth. Therefore, if a country is in the temperate climate zone, economic growth is positively affected. However, if the country is in other climate zones (tropical, polar, or desert), economic growth is adversely affected by this condition.

Finally, as an indicator of natural resource richness arising from geographical characteristics, the model includes the dummy variable of a country being a petroleum exporter, represented by D3, that has a positive relationship with economic growth. Since the probability of the variable is lower than 0.05, it provides statistically significant results. Given the estimated results, if a country is a petroleum exporter, then economic growth is positively affected.

4. DISCUSSION

Since the probability of the export volume variable was less than 0.05 in the model, it can be stated that this variable is statistically significant and interpretable in the model. This positive relationship has several reasons. First of all, an increase in export volume will increase national income via the foreign trade multiplier. The increase in export volume will enhance the division of labor and collaboration and lead to a higher level of productivity and production. The advancement of foreign trade in a country will increase competition, necessitate production based on advanced technology, and further contribute to increased production. Therefore, an increase in a country's export volume will result in an increase in economic growth.

There was a positive relationship between land area and economic growth. There is no consensus in the literature regarding the direction of the relationship between these two variables. However, as stated by Frankel and Romer, an increase of one percent in a country's area will increase its income by ten percent. Thus, the empirical analysis results support the findings reported by Frankel and Romer. Since the probability of the land area variable is less than 0.05 in the model, it can be said that this variable is also significant and interpretable in the model.

A positive relationship was found between the total population variable and economic growth. The probability of the total population variable in the model being less than 0.05 indicates that the variable is statistically significant and interpretable.

A positive relationship was found between urban population variable and economic growth. This finding supports the results reported by Becker et al. Accordingly, the effect of population density on economic growth is positive in urban areas and negative in rural areas. The probability of the urban population variable being less than 0.05 indicates that this variable is statistically significant and interpretable in the model.

The negative relationship found between the distance variable and economic growth in the present study aligns with the results of the studies conducted by Limao and Venables. The probability value of the distance variable in the model being less than

0.05 indicates that this variable gives statistically significant results and is interpretable.

The negative relationship between the dummy variable for no coastline and economic growth is consistent with the results of the studies carried out by Gallup, Limao, and Venables, Sachs and Mellinger, and Redding and Venables. The probability of this dummy variable being less than 0.05 implies that the predicted results are statistically significant and interpretable.

The positive relationship found between the climate variable dummy and economic growth aligns with the study carried out by Sachs and Warner. The probability of this variable in the model being less than 0.05 means that it yields statistically significant results and is interpretable.

Finally, there is a positive relationship between the dummy variable for being an oil exporter country and economic growth. The probability value of the variable in the model being less than 0.05 implies that it gives statistically significant results and is interpretable.

CONCLUSION

In recent years, economic theorists emphasized the significance of the heterogeneity of economic actors as a vital element in the functioning of market economies. Highlighting the spatial variations among economic actors, economic geography supports this perspective. The economic geography approach examines not only the general characteristics of economic activities but also their local and regional variations. Furthermore, it aims to explain how geographical conditions affect the relationships between various sectors of an economy. Economic geography focused on the potential strength of regional disparities, suggesting that, despite advancements in technology reducing the dominance of distances between countries or regions on societal life, the effect of space on economic and social life cannot be entirely eliminated.

The liberalization of trade, the reduction, or complete elimination of legal barriers to trade will have positive or negative effects on economic growth. Furthermore, it can be argued that various geographic, demographic, and cultural factors, traditionally excluded or assumed to be fixed and homogeneous in previous economic models, might have diverse consequences for economic growth. The effect of geographic location and characteristics on trade flows, production factors, and people's ideas, attitudes, and behaviors can affect growth through per capita income. Fundamentally, there are two significant channels through which geography influences economic growth: climate and foreign trade. Moreover, geography affects economic activities and, consequently, economic growth in various forms.

According to the analysis results, it was determined that geographical factors play a significant role in economic growth. Those factors have been often neglected by neoclassical growth models. Including them in the models would be beneficial for

economic growth studies. In the recent period, there has been a resurgence of interest in geographical factors. This can be attributed to the revitalization of economic geography models under new economic geography models since the 2000s. However, the number of empirical studies in this field is quite inadequate. The effect of the geographical features of the Earth is undeniable in the formation of all economic activities and their development over time. For example, agricultural technology used in countries with a temperate climate zone might not be suitable for agricultural production in other climate zones, leading to insufficient increases in agricultural productivity and national income. Therefore, countries need to prioritize R&D investments in order to develop agricultural technology suitable for their climatic zones. Geographical characteristics sometimes offer advantages for economic activities, while they serve as a fundamental factor in defining the boundaries of economic activities for humanity at other times. Therefore, when examining economic activities and their progression, taking the geographical structure into account would offer a broader view when examining the events from an economic theory standpoint.

ORTA GELİR DÜZEYİNDEKİ ÜLKELERDE COĞRAFYA VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİNDEN KANITLAR

1. GİRİŞ

Coğrafi konum, iklim, doğal kaynaklar ve diğer coğrafi özelliklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusundaki analizler, ekonominin geniş bir perspektiften anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu faktörler, ülkeler arasındaki gelir eşitsizliklerinin ve ekonomik kalkınma düzeylerinin açıklanmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, dış ticaretin coğrafi faktörlere olan duyarlılığı da yüksektir. Ülkeler arası ticaret, coğrafi konumun avantajlarından faydalanarak ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bu bağlamda, bir ülkenin coğrafi konumu ve doğal kaynakları, dış ticarete rekabet avantajı sağlayarak ekonominin büyümeye katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, bu faktörlerin yanı sıra ekonominin karmaşıklığını ve diğer etkenleri de göz önünde bulundurmak önemlidir. Ekonomik büyümeyi etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır ve bunlar arasındaki ilişkiler karmaşıktır. Dolayısıyla ekonomik büyümeyi etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik olarak literatürde hem ampirik hem de ampirik olmayan pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada, dünya bankasının gelir sınıflandırması esas alınarak, orta gelirli ülkeler grubunda yer alan 79 ülkenin, 2001-2012 yılları arası verileri kullanılarak, coğrafya ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ampirik olarak araştırılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın ekonometrik yöntemi panel veri analizidir. Panel veri analizlerinde, öncelikle değişkenlerin durağanlıklarının test edilmesi gereklidir. Öncelikle kullanılacak durağanlık testlerinin belirlenmesi için değişkenlerin homojenlik/heterojenlik durumları ve veri setinde yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığı kontrol edilmektedir. Homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testlerinin

sonuçlarına göre, uygun durağanlık testleri uygulanmaktadır. Alternatifler arasında en uygun modelin seçilmesi için yapılan testlerin bulgularına göre bir regresyon modeli oluşturulmaktadır. Son olarak, kurulan modelin istatistiki olarak anlamlılığına yönelik testlere yer verilmektedir.

3. BULGULAR

Delta homojenlik testi bulguları, serilerin heterojenliğine işaret etmektedir. Heterojen serilerde yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığı birim kök testlerinin seçiminde önem taşımaktadır. Bu sebeple yapılan CDLM yatay kesit bağımlılığı testi bulgularına göre; olasılık değerleri 0.05'in altında olduğu için, serilerde ve denklemde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla bir ülkeye gelen şokun, diğer ülkeleri de etkileyeceği ifade edilebilir. Bu durumda birim kökün varlığının ikinci kuşak birim kök testleri yardımıyla araştırılması gerekmektedir. Birim kökün varlığını araştırmak için CADF ve CIPS istatistikleri hesaplanmıştır. Hesaplanan CIPS istatistikleri, Pesaran (2006) tablo kritik değeri olan -2,87'in üzerinde olduğu için, serilerde birim kökün var olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuç, ülke ekonomilerine gelen bir şokun etkisinin hemen ortadan kalkmadığı anlamına gelmektedir. Serilerde birim kök olduğu için regresyon analizi değişkenlerin birinci dereceden farkları ile gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ampirik modelin seçimi için uygulanan Chow testi ve Breush-Pagan (BP) testin bulguları, havuzlanmış model kullanılmasının uygun olacağına işaret etmiştir. Kurulan regresyon modelinin bulgularına göre, modele dahil edilen bağımsız değişkenler, GSYH değişkenini %89 oranında açıkladığı ifade edilebilir. Ampirik bulgular modelde yalnızca X1 ile ifade edilen olan ticari açıklık değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olmadığına işaret etmektedir. X1 dışındaki tüm bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı ve önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca bulgulara göre, X6 (uzaklık) ve D1 (denize kıyısı olmama) dışındaki tüm değişkenlerin ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilediği sonucuna varılmıştır.

4. TARTIŞMA

Arazi alanı ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif yönlü ilişkiye dair ampirik bulgular, literatürde bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönü konusunda var olan tartışmaya katkıda bulunmaktadır. Frankel ve Romer'e (1999) göre, bir ülkenin alanının yüzde bir oranında artışı, ülkenin gelirini onda biri oranında artırabilir. Yapılan ampirik analizler, bu tezi destekler niteliktedir. Ayrıca, uzaklık ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bu durum, Limao ve Venables'in (2001) çalışmalarının analiz sonuçlarını destekler nitelikte olup, uzaklık değişkeninin modeldeki olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması, bu değişkenin istatistiksel olarak anlamlı ve yorumlanabilir olduğunu göstermektedir. Denize kıyısı olmama kukla değişkeni ile ekonomik büyüme değişkeni arasındaki negatif yönlü ilişkinin tespiti, Gallup, Sachs ile Mellinger'in (1998) ve Redding ile Venables'in (2004) çalışmalarının sonuçlarını destekleyen bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kukla değişkenin olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması, elde edilen tahmin sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı ve yorumlanabilir olduğunu

göstermektedir. Bu durum, denize kıyısı olmama durumunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin önemli olduğunu ve bu etkinin literatürdeki önceki çalışmalarla uyumlu olduğunu vurgulamaktadır.

SONUÇ

İktisatçılar, son yıllarda, piyasa ekonomilerinin karmaşıklığında önemli bir faktör olarak iktisadi aktörlerin farklılığına odaklanmaktadır. Bu bağlamda, coğrafi faktörlerin önemi yeniden vurgulanmaktadır. Bu durumun arkasındaki nedenlerden biri, ekonomik coğrafya modellerinin 2000'li yıllarda, özellikle yeni ekonomik coğrafya modelleri çerçevesinde tekrar canlanmış olmalarıdır. Ancak, bu alanda yapılan ampirik çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışma dünya bankası gelir sınıflandırmasının orta gelirli ülkeler grubunda bulunan 79 ülkenin, 2001-2012 dönemi verilerini kullanarak, coğrafya ile ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik olarak test edilmesini amaçlamaktadır. Ampirik testlerden elde edilen bulgular, coğrafi faktörlerin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle, genellikle neoklasik büyüme modelleri tarafından göz ardı edilen coğrafi faktörlerin analizlere dahil edilmesi, ekonomik büyüme çalışmaları açısından önemli bir perspektif sunacaktır. Tüm iktisadi faaliyetlerin şekillenmesi ve zaman içinde gelişmesinde, coğrafi faktörlerin etkisi göz ardı edilemez bir öneme sahiptir. Örneğin, ılıman iklim kuşağında yer alan ülkelerde kullanılan tarımsal teknoloji, diğer iklim kuşaklarında bulunan ülkelerdeki tarımsal üretim için uygun olmayabilir ve bu durum, tarımsal verimliliği ile ülke gelirini yeterince artırmada etkili olmayabilir. Bu nedenle, ülkelerin buldukları iklim kuşaklarına uygun tarımsal teknolojiyi geliştirebilmek adına araştırma ve geliştirme yatırımlarına ağırlık vermeleri gerekmektedir. Ancak iktisadi faaliyetlerin coğrafi yapıyla ilişkisi, sadece doğal kaynaklar ve iklim koşullarıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda coğrafi konum, ulaşım ağları, ticaret yolları gibi unsurlar da ekonominin dinamiklerini etkiler. Bu nedenle, iktisat teorisi açısından, coğrafi faktörleri incelemek, ekonomik olayları daha kapsamlı bir perspektiften anlamamıza yardımcı olacaktır.

REFERENCES

- Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J. A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *The American Economic Review*, 91(5), 1369-1401.
- Ades, A. and Chua, H. B. (1997). Thy Neighbor's Curse: Regional Instability and Economic Growth. *Journal of Economic Growth*, 2(3), 279-304.
- Altıntaş, H. and Mercan, M. (2015). AR-GE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünlük Analizi. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 70(2), 345-376.
- Armstrong, H.W. (1995). Convergence Among Regions of the European Union, 1950-1990. *Papers in Regional Science*, 74(2), 143-152.

- Ataklı Yavuz, R. (2016). Coğrafya ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, 3rd Edition, Wiley, USA.
- Barro, R. J. (1991). A Cross-Country Study of Growth, Saving, and Government. *National Saving and Economic Performance*. University of Chicago Press, 1991, 271-304.
- Baumont, C. Ertur, C. and Le Gallo, J. (2003). Spatial Convergence Clubs and The European Regional Growth Process, 1980–1995. *European Regional Growth*, Springer Berlin Heidelberg, 131-158.
- Bivand, R. and Brunstad, R. (2006). Regional Growth in Western Europe: Detecting Spatial Misspecification Using the R Environment. *Papers in Regional Science*, 85(2), 277-297.
- Bloom, D. E., Sachs, J. D., Collier, P. and Udry, C. (1998). Geography, Demography, And Economic Growth in Africa. *Brookings Papers on Economic Activity*, 207-295.
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies*, 47: 239 – 253.
- Carrington, A. (2003). A Divided Europe? Regional Convergence and Neighbourhood Spillover Effects. *Kyklos*, 56(3), 381-393.
- Coe, D. T. and Helpman, E. (1995). International R & D Spillovers. *European Economic Review*, 5(39), 859-887.
- Coe, D. T., Helpman, E. and Hoffmaister, A. W. (1997). North-South R&D Spillovers. *Economic Journal*, 107(440), 134-49.
- Easterly, W. and Levine, R. (1998). Troubles with the Neighbours: Africa's Problem, Africa's Opportunity. *Journal of African Economies*, 7(1), 120-142.
- Easterly, W. and Levine, R. (2003). Tropics, Germs, and Crops: How Endowments Influence Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 50(1), 3-39.
- Erataş, F., Başcı Nur, H. and Çınar, S. (2015). Para Arzının Post Keynesyen Yorumu: Gelişmiş Ülkeler Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3. (15), 398-409.
- Frankel, J. A. and Romer, D. (1999). Does Trade Cause Growth? *American Economic Review*, 89(3), 379-399.
- Gallup, J. L. and Sachs, J. D. (2000). Agriculture, Climate, and Technology: Why are The Tropics Falling Behind? *American Journal of Agricultural Economics*, 82(3), 731-737.

- Gallup, J. L. and Sachs, J. D. (2001). The Economic Burden of Malaria. *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 64(1), 85-96.
- Gallup, J. L., Sachs, J. D. and Mellinger, A. D. (1998). Geography and Economic Development. *National Bureau of Economic Research Working Paper*, No. w6849.
- Göçer, İ. (2013). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eş-Bütünleşme Analizi. *Journal of Yaşar University*, 8(30), 5086-5104.
- Greene, W. H. (2003). *Econometric Analysis*, Pearson Education Inc., Upper Saddle River, New Jersey, 07458.
- Hall, R. E., and Jones, C. I. (1999). Why do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others? *The Quarterly Journal of Economics*, 114(1), 83-116.
- Hsiao, C. (2007). Panel data analysis—advantages and challenges. *Test*, 16(1), 1-22.
- Keller, W. (2002). Geographic Localization of International Technology Diffusion. *The American Economic Review*, 92(1), 120-142.
- Lall, S. V. and Yılmaz, S. (2001). Regional Economic Convergence: Do Policy Instruments Make a Difference? *The Annals of Regional Science*, 35(1), 153-166.
- Lımao, N. and Venables, A. J. (2001). “Infrastructure, Geographical Disadvantage, Transport Costs, and Trade”, *The World Bank Economic Review*, 15.3, 451-479.
- López-Bazo, E., Vayá, E., Mora, A. J. and Suriñach, J. (1999). Regional Economic Dynamics and Convergence in The European Union. *The Annals of Regional Science*, 33(3), 343-370.
- Masters, W. A. and Mcmillan, M. S. (2001). Climate and Scale in Economic Growth. *Journal of Economic Growth*, 6(3), 167-186.
- Mcarthur, J. W. and Sachs, J. D. (2000). Institutions and Geography: Comment on Acemoglu, Johnson and Robinson. No. w8114, *National Bureau of Economic Research*, 2001.
- Murdoch, J. C. and Sandler, T. (2002). Economic Growth, Civil Wars and Spatial Spillovers. *Journal of Conflict Resolution*, 46(1), 91-110.
- Özgen, N. (2010). Bilim Olarak Coğrafya ve Evrimsel Paradigmaları. *Aegean Geographical Journal*, 19(2), 1-25.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. No. 1240. Institute for the Study of Labor (IZA).
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.

- Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 1(142), 50-93.
- Radelet, S. and Sachs, J. (1998). Shipping Costs, Manufactured Exports, and Economic Growth. Erişim tarihi: 26.08.2015 <<https://scholar.google.com.tr/scholar?cluster=13759457627272990966&hl=tr&as_sdt=0,5>>
- Redding, S. and Venables, A. J. (2004). Economic Geography and International Inequality. *Journal of international Economics*, 62(1), 53-82.
- Roberts, M. (2004). The Growth Performances of the GB Counties: Some New Empirical Evidence for 1977–1993. *Regional Studies*, 38(2), 149-165.
- Rodrik, D. (2003). Institutions, Integration, and Geography: In search of The Deep Determinants of Economic Growth. *In Search of Prosperity: Analytic Country Studies on Growth*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1-30.
- Rodrik, D., Subramanian, A. and Trebbi, F. (2002). Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development, *NBER Working Paper*, No: 9305.
- Sachs, J. D. (2000). Tropical Underdevelopment. *Prepared for Economic History Association Annual Meeting, CID Working Paper*, No. 57, December 2000. Available at <http://www.cid.harvard.edu/cidwp/057.ht>
- Sachs, J. D. and Warner, A. M. (1997) Fundamental Sources of Long-run Growth. *The American Economic Review*, 87(2), 184-188.
- Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. Cambridge, MA: MIT Press, UK.

ANNEXES:

Annex 1. Countries included in the empirical analysis

Angola, Argentina, Albania, Azerbaijan, Bangladesh, West Bank and Gaza, Belarus, Belize, Bolivia, Bosnia and Herzegovina, Botswana, Brazil, Bulgaria, Bhutan, Cape Verde, Algeria, People's Republic of China, Dominican Republic, Dominica, Ecuador, El Salvador, Indonesia, Armenia, Morocco, Fiji, Ivory Coast, Philippines, Gabon, Ghana, Grenada, Guatemala, South Africa, Georgia, India, Honduras, Cameroon, Kazakhstan, Kenya, Kyrgyzstan, Costa Rica, Republic of the Congo, Colombia, Lao PDR (Laos), Hungary, North Macedonia, Malaysia, Mauritius, Mexico, Egypt, Mongolia, Mauritania, Namibia, Nigeria, Nicaragua, Uzbekistan, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Romania, São Tomé and Príncipe, Senegal, Sri Lanka, St. Lucia, St. Vincent and The Grenadines, Sudan, Eswatini (formerly Swaziland), Tajikistan, Thailand, Tonga, Tunisia, Türkiye, Turkmenistan, Ukraine, Jordan, Vanuatu, Venezuela, Vietnam, Zambia.

Source: Prepared by the author.

Annex 2. Wooldridge (2002) Autocorrelation Test Results

F Value	Probability
321.625	0.124

Source: Author's calculations.

Annex 3. Greene (2003) Heteroscedasticity Test Results

Chi-Square = 301.665
Probability Chi-Square = 0.152

Source: Author's calculations.

Annex 4. Independent Variables Correlation Table

	X1	X2	X3	X4	X5	X6
X1	1.000000	0.071876	-0.349414	-0.457968	-0.043708	-0.110499
X2	0.071876	1.000000	0.229802	0.254939	0.049295	-0.064386
X3	-0.349414	0.229802	1.000000	0.428885	0.206548	0.311156
X4	-0.457968	0.254939	0.428885	1.000000	0.091111	0.161242
X5	-0.043708	0.049295	0.206548	0.091111	1.000000	-0.223668
X6	-0.110499	-0.064386	0.311156	0.161242	-0.223668	1.000000

Source: Author's calculations.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Rüya ATAKLI YAVUZ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Rüya ATAKLI YAVUZ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Rüya ATAKLI YAVUZ
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Rüya ATAKLI YAVUZ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Rüya ATAKLI YAVUZ

YAZARLAR HAKKINDA

Ayşegül Simge DEMİRCİOĞLU DALGIÇ

Adnan Menderes Üniversitesi Turizm Fakültesinden mezun oldu (2018). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği bölümünden 2021 yılında tezli yüksek lisans derecesini aldı. Şu an hala turizm işletmeciliği bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir. Temel ilgi alanları, turizm pazarlaması, turizm ekonomisi, sağlık turizmidir.

Ayşegül GÜRSOY (Doç. Dr.)

Ayşegül Gürsoy, 2009 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, İngilizce İşletme bölümünden mezun olduktan sonra 2012 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, İngilizce Finansman bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2014 yılında Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Jean Monnet bursunu kazanarak Cranfield University, İngiltere’de Yatırım Yönetimi yüksek lisans derecesini aldı ve 2017 yılında ise Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ndeki doktora programını tamamlayarak ve doktor ünvanını aldı. 2020 yılında Üniversiteler Arası Kurul’dan Doçent ünvanı almaya hak kazanan Ayşegül Gürsoy halen Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme bölümünde çalışmaktadır.

Belma ENGİN GÜDER (Dr. Öğr. Üyesi)

Lisansını Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde tamamlayan Belma ENGİN GÜDER, lisansüstü çalışmalarını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nde gerçekleştirmiştir. “Sahra-altı Afrika’daki Çatışmaların Çözümünde/Çözumsuzlüğünde Komşu Ülkelerin Rolü: Somali, Fildişi Sahili ve Zimbabve Örnekleri” başlıklı doktora tezinin sahibi yazarın Sahra-altı Afrika özelinde başlıca çalışma konuları arasında çatışmalar, çatışma çözme mekanizmaları, barış inşası, kültür, bölgesel örgütler ve komşu ülke politikaları yer almaktadır. Yazarın bölgeye ve bölge ülkelerine dair ilgili konularda ulusal ve uluslararası akademik yayınları bulunmaktadır.

Dilay TEKE

Sakarya Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi bölümünden 2016 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini 2020 yılında Sakarya Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi bölümünde tamamlamıştır. Aynı yıldan itibaren Kocaeli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü Sosyal Politika programında doktora eğitimine devam etmektedir.

Filiz MIZRAK (Dr. Öğr. Üyesi)

Filiz Mızrak, lisans eğitimini 2009 yılında İstanbul Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölümünde tamamlamıştır. Daha sonra, 2015 yılında Master derecesini Executive MBA alanında Bahçeşehir Üniversitesinden almaya hak kazanmıştır. 2017-2021 yılları arasında ise Yönetim ve Strateji alanında İstanbul Medipol Üniversitesinde doktora çalışmalarını sürdürmüştür. Filiz Mızrak 2023 eylül ayından itibaren Beykoz Üniversitesinde, Dr. Öğr. Üyesi olarak, Lojistik Yönetimi bölümünde

çalışmaya başlamıştır. Akademik çalışma alanları, Stratejik Yönetim, Tedarik Zinciri ve Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi, Havaçılık Yönetimidir.

Gökçe Sinem ERBUĞA (Dr. Öğr. Üyesi)

Gökçe Sinem Erbuğa lisans derecesini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü'nde; yüksek lisans derecesini Ankara Üniversitesi'nde İşletme alanında; doktora derecesini ise Dokuz Eylül Üniversitesi'nde İşletme alanında tamamlamıştır. Araştırma alanları hem adli muhasebeyi hem de suç (kriminoloji) ekonomisini kapsamaktadır. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) tarafından 2018 yılında Avustralya'da düzenlenen Girişimcilik ve İnovasyon Kampı'nda birincilik kazandı. London School of Economics (LSE) ve Groningen Üniversitesi'nde kısa süreli eğitimler aldı. Araştırmaları hem niteliksel hem de niceliksel olup; çoğunlukla, dolandırıcılık motivasyonlarına odaklanmaktadır. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Gönül TÜRKKAN

İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü 2006 mezunuyum. 2019 yılında Çukurova Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon bölümü MBA programını bitirdim. İş hayatı içerisinde 11 yıllık bankacılık tecrübem olup, şu anda özel bir firmada finans sorumlusu olarak görev yapmaktayım. Aynı zamanda Çukurova Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon bölümünde doktora programına devam etmekteyim.

Harika UÇAR ALTINIŞIK (Dr. Öğr. Gör.)

Lisans ve yüksek lisans eğitimimi Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde tamamladım. Yüksek lisans tezim “Kentsel Siyasette Toplumsal Cinsiyet Sorunlarına Duyarlılık: Konya Örneği”. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilimdalı, Kentleşme ve Çevre Sorunları bilim dalında doktora eğitimimi tamamladım. Doktora tezim “Türkiye’de Kentsel Kimliğin Dönüşümü ve Soylulaştırma: Ankara Hamamönü Örneği”. Halen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tapu Kadastro Yüksekokulunda Öğr. Gör. olarak görev yapmaktayım. “Kamu Yönetimi”, “Kentleşme ve İmar”, “Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar”, “Mahalli İdareler”, “Türkiye’de Konut Politikası” derslerini yürütmekteyim.

Hasan AZAZİ (Dr. Öğr. Üyesi)

Hasan AZAZİ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nden 2013 yılında mezun oldu. Lisans eğitimi sırasında Erasmus programı kapsamında Silezya Üniversitesi'nde bir dönem geçirdi. Yüksek lisans derecesini 2015 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü'nden aldı. 2019 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'ndan doktor unvanını aldı. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde 2019 yılında Yardımcı Doçent unvanını alan Dr. Hasan AZAZİ aynı zamanda İktisat Bölüm Başkan Yardımcısı ve Kalite Komisyonu üyesi olup, görevine devam etmektedir.

Mehmet ALKIŞ (Dr. Öğr. Üyesi)

Mehmet Alkış Dicle Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktadır. Alkış doktora derecesini Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'ndan almıştır. Çalışma alanları arasında Orta Doğu Siyaseti, küreselleşme ve uluslararası siyaset yer almaktadır (E-posta: mmmehmet.alkis@gmail.com)

Melike Buse AKCAN

Melike Buse Akcan. 1989 yılında Ankara'da doğdu. Lise eğitiminden sonra Anadolu Üniversitesi İktisat Bölümünden mezun oldu. Çanakkale Onsekiz Mart üniversitesinde iktisat alanında yüksek lisans yaptı. Halen Çanakkale Onsekiz Mart üniversitesinde iktisat alanında doktora öğrencisidir. Orta düzeyde ingilizce bilen Akcan, evli ve üç çocuk annesidir.

Müşerref ARIK (Öğr. Gör.)

23 Ağustos 1997'de doğan Müşerref ARIK, Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İşletme bölümünde tamamlamıştır. Lisans eğitimini takiben Necmettin Erbakan Üniversitesi Uluslararası Ticaret bölümünde yüksek lisansını tamamlayarak doktora eğitimine Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İktisat bölümünde devam etmektedir. Doktora eğitimi devam ederken KTO Karatay Üniversitesi Ticaret ve Sanayi Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret bölümünde öğretim görevlisi olarak akademik hayatına devam etmektedir.

Neşe SALİK ATA (Dr. Öğr. Üyesi)

1989 yılında Kars'ta doğdu. Lisans eğitimini 2012 yılında Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde tamamladı. Yüksek Lisans derecesini 2015 yılında Kafkas Üniversitesi İşletme bölümünde "Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: Kafkas Üniversitesi Örneği" adlı çalışması ile aldı. 2022 yılında Kafkas Üniversitesi İşletme bölümünde "Karanlık Liderlik Algısının Dedikodu ve Bilgi Uçurma Üzerindeki Etkisinde Nepotizmin Aracı Rolü" isimli çalışmasıyla Doktor unvanını aldı. 2019 yılında Kafkas Üniversitesi Atatürk Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Halen aynı bölümde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Dijital Girişimcilik, Liderlik, Sürdürülebilir Stratejik Yönetim, Endüstri 4.0 konularında bilimsel çalışmalarına devam etmektedir.

Rüya ATAKLI YAVUZ (Dr. Öğr. Üyesi)

Rüya Ataklı Yavuz iktisat doktora programını 2016 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlamıştır. 2009 yılında Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde araştırma görevlisi olarak başladığı akademik kariyeri, 2017 yılından beri aynı bölümde öğretim üyesi olarak devam etmektedir. Yazarın araştırma alanları arasında makro iktisat, ekonomik gelişme, iktisat politikası yer almaktadır. (ruyaatakli@comu.edu.tr)

Tuncay YILMAZ (Prof. Dr.)

Tuncay Yılmaz Sakarya Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Sendikacılık ve kalkınmayı ele alan çalışması ile yüksek lisansını; Performansa Dayalı Ücret konulu çalışması ile doktorasını yapmıştır. İş değerlendirme ve ücret yönetimi, çalışma hukuku, iş sağlığı ve güvenliği, çalışma psikolojisi alanlarında akademik çalışmaları bulunmaktadır.

Zişan KORKMAZ ÖZCAN (Doç. Dr.)

Yazar, 2004 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda 2009 yılında tamamlamıştır. 2014 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Doktora eğitimini tamamlamıştır. Akademik hayatına 2010 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Gonen Meslek Yüksekokulu'nda başlamıştır. 2016 yılından itibaren Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde aktif olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları arasında kamu politikası, yönetim, yerel yönetim, turizm politikası, Yeni Kamu Yönetimi hizmetleri, bulunmaktadır.

ABOUT THE AUTHORS

Ayşegül Simge DEMİRCİOĞLU DALGIÇ

She graduated from Adnan Menderes University Faculty of Tourism in 2018. In 2021, she obtained a master's degree with a thesis from the Department of Tourism Management at Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences. Currently, she is pursuing a doctoral education in the field of tourism management. Her primary areas of interest include tourism marketing, tourism economy, and health tourism.

Ayşegül Gürsoy (Assoc. Prof. Dr.)

After graduating from Dokuz Eylül University, Department of Business Administration in 2009, Dr. Ayşegül Gürsoy received her MSc degree in Finance at Dokuz Eylül University in 2012. She was awarded with Jean Monnet Scholarship Programme funded by the European Union and received her MSc degree in Investment Management from Cranfield University, UK in 2014. Being awarded by the title of associate professor by the Interuniversity Council in 2020, she is currently working at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dokuz Eylül University.

Belma ENGİN GÜDER (Assist. Prof. Dr.)

Belma ENGİN GÜDER completed her undergraduate studies at the Faculty of International Relations at Bilkent University and completed her postgraduate studies at Çanakkale Onsekiz Mart University. Her doctoral thesis titled “The Role of Neighbouring States in the Resolution/Non-resolution of Conflicts in Sub-Saharan Africa: The Cases of Somalia, Côte d'Ivoire, and Zimbabwe” was written by the author. She has also written on conflict, conflict resolution mechanisms, peace-building, culture, regional organisations, and neighbourhood relations, particularly in sub-Saharan Africa. The author has published national and international academic papers on relevant topics related to the region and the countries in the region.

Dilay TEKE

She graduated from Sakarya University, Department of Human Resources Management in 2016. She completed her master's degree in Sakarya University, Department of Human Resources Management in 2020. Since the same year, she has been continuing her doctorate education on Social Policy programme in the Department of Labor Economics and Industrial Relations at Kocaeli University

Filiz MIZRAK (Asist. Prof. Dr.)

Filiz Mızrak completed her undergraduate studies in the Department of American Culture and Literature at Istanbul University in 2009. Subsequently, in 2015, she earned her master's degree in executive MBA from Bahçeşehir University. Between 2017 and 2021, she conducted doctoral studies in the field of Management and Strategy at Istanbul Medipol University. Starting from September 2023, Filiz Mızrak has been working as an Assistant Professor in the Logistics Management department at Beykoz University. Her academic research areas include Strategic Management,

Supply Chain Management, Human Resources Management, and Aviation Management.

Tuncay YILMAZ (Prof. Dr.)

Tuncay Yılmaz is an academician working in the department of human resources management at Sakarya University. He wrote his master's thesis on trade unionism and development. He has a doctoral thesis on performance-based wages. He has academic studies in the fields of job valuation and wage management, labor law, occupational health and safety, and labor psychology.

Gökçe Sinem ERBUĞA (Asist. Prof. Dr.)

Gökçe Sinem Erbuğa received B.Sc. Degree in Business Administration from Ankara University The Faculty of Political Sciences, Turkey; M.Sc. Degree in Business Administration with a major in Accounting from Ankara University, Turkey; Ph.D. Degree in Business Administration with a major in Accounting from Dokuz Eylul University, Turkey. Her research interests span both forensic accounting and economics of criminology. She won first place in the new venture competition Massachusetts Institute of Technology (MIT) Innovation Camp; Entrepreneurship Bootcamp, held in Australia in 2018. She took short-term courses at the London School of Economics (LSE) and the University of Groningen. Her researches are both qualitative and quantitative and focused mostly on the motivations of committing fraud. She is currently working as an assistant professor at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dokuz Eylul University.

Gönül TÜRKKAN

I graduated from Istanbul University, Department of Economics in 2006. In 2019, I completed the MBA program in the Department of Management and Organization at Çukurova University. I have 11 years of experience in banking in my professional career and currently work as a finance manager at a private company. Additionally, I am pursuing a Ph.D. program in the Department of Management and Organization at Çukurova University.

Harika UÇAR ALTINIŞIK (PhD Lect.)

I completed my undergraduate and graduate education at Selçuk University, Department of Public Administration. My master's thesis is "Gender sensitive in urban politics: Example of Konya". I completed my doctoral education in Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Public Administration, Urbanization and Environmental Problems. My doctoral thesis is "The transformation of urban identity in Turkey and gentrification: A case study from Ankara Hamamönü". I am currently a lecturer at Ankara Hacı Bayram Veli University, School of Land Registry and Cadastre. I teach "Public Administration", "Urbanization and Zoning", "New Approaches in Public Administration", "Local Administrations", "Housing Policy in Turkey" courses.

Hasan AZAZİ (Assist. Prof. Dr.)

Assist. Prof. Dr Hasan AZAZİ graduated from Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor economics and Industrial Relations in 2013. During his undergraduate education, he spent a semester at Silesian University within the scope of the Erasmus program. He received his master's degree from Çanakkale Onsekiz Mart University, Social Sciences Institute, Department of Economics in 2015. he was awarded PhD degree from Çanakkale Onsekiz Mart University, Social Sciences Institute, Department of Economics in 2019. The author get the title of Assistant Professor in Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences in 2019. Assist. Prof. Dr Hasan AZAZİ is also the vice president of the Department of Economics and a member of the Quality Commission and continues his duties.

Mehmet ALKIŞ (Assist. Prof. Dr.)

Mehmet Alkış is Assistant Professor of Political Science at Dicle University in Diyarbakır, Turkey. Alkış got PhD degree from Marmara University in field of International Relations. His research interests include Middle Eastern politics, globalization and international politics (E-mail: mmmehmet.alkis@gmail.com)

Melike Buse AKCAN

Melike Buse Akcan. She was born in Ankara in 1989. After high school education, she graduated from Anadolu University, Department of Economics. She completed his master's degree in economics at Çanakkale Onsekiz Mart University. She is currently a PhD student in economics at Çanakkale Onsekiz Mart University. Akcan, who speaks English at an intermediate level, is married and the mother of three children.

Müşerref ARIK (Lec.)

Born on August 23, 1997, Müşerref ARIK completed his undergraduate education at Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Business Administration. Following his undergraduate education, he completed his master's degree at Necmettin Erbakan University, Department of International Trade, and continues his doctoral studies at Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Economics. While continuing his doctoral studies, he continues his academic life as a lecturer in the Foreign Trade Department of KTO Karatay University Vocational School of Commerce and Industry.

Neşe SALİK ATA (Asist. Prof. Dr.)

She was born in Kars in 1989. She completed her undergraduate education in 2012 at Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration. She received his master's degree in Business Administration from Kafkas University in 2015 with his work titled "Examination of Entrepreneurship Tendencies of University Students in Terms of Demographic Variables: Kafkas University Example". In 2022, she received her Doctorate degree at Kafkas University, Department of Business Administration, with his work titled "The Intermediary Role of Nepotism in the Effect of Dark Leadership

Perception on Gossip and Whistleblowing". In 2019, she started working as a lecturer at Kafkas University Atatürk Health Services Vocational School. Currently, in the same department, Dr. Lecturer She serves as a member. She continues his scientific studies on Entrepreneurship, Digital Leadership, Sustainable Strategic Management and Industry 4.0.

Rüya ATAKLI YAVUZ (Assist. Prof. Dr.)

Rüya Ataklı Yavuz completed her Ph.D. program in Economics at Çanakkale Onsekiz Mart University, Social Sciences Institute, in 2016. She began her academic career as a research assistant in the Department of Economics at the Faculty of Economics and Administrative Sciences in Biga in 2009. Since 2017, she has been continuing her academic journey as a faculty member in the same department. The author's research areas include macroeconomics, economic development, and economic policy. You can contact her at ruyaatakli@comu.edu.tr.

Zişan KORKMAZ ÖZCAN (Assoc. Prof. Dr.)

The author graduated from Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration in 2004. His master's degree was completed in 2009 at Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of Public Administration. In 2014, he completed his PhD at Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of Public Administration. He started his academic life at Süleyman Demirel University Gönen Vocational School in 2010. He has been actively working at Süleyman Demirel University Faculty of Economics and Administrative Sciences since 2016. His areas of study include public policy, management, local government, tourism policy, New Public Management services.

YAZARLAR İÇİN BİLGİ NOTU

***

Yönetim Bilimleri Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir. Yayın politikası ve kuralları, editörler ile yazı ve danışma kurulu tarafından tespit edilmektedir. Yönetim Bilimleri Dergisi; temelde ekonomi, işletme, kamu yönetimi ve siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, maliye, ekonometri ve benzeri alanlara odaklanmıştır. Dergide, söz konusu alanlarda hazırlanmış Türkçe ve İngilizce makaleler yayınlanmaktadır. Dergiye gönderilen çalışmaların orijinal ve mevcut literatüre katkıda bulunması beklenmektedir. Dergiye gönderilen yazıların teslim anında hiçbir dergide yayınlanmamış olması ve/veya hiçbir yayın organı tarafından basılmak üzere inceleme aşamasında olmaması gerekmektedir. Bu konudaki tüm sorumluluk yazarlara aittir. Yazarlar çalışmalarını gönderdikleri andan itibaren eserleri ile ilgili tüm yayın haklarını Yönetim Bilimleri Dergisi'ne devretmiş ve Yönetim Bilimleri Dergisi'nin kurallarını kabul etmiş sayılırlar.

Teslim Süreci ve Şekli

Makale gönderimi Dergipark üzerinden yapılmaktadır. Dergipark sistemine yüklenen makalelerin üzerinde isim bilgisi olmamalıdır. Zira sisteme kayıtlı kullanıcıların bilgileri sistemde mevcuttur. Makale ile birlikte 250-300 kelimedenden oluşan özet ve yazarlar hakkında 5-6 satırdan oluşan bilgi notu da (Türkçe ve İngilizce olarak) dergiye gönderilmelidir. Bu notta mezun olunan okullar, bağlı bulunulan kurum, unvan, çalışma alanları gibi bilgiler yer alabilir. Yönetim Bilimleri Dergisi uluslararası bilimsel ve bağımsız indeks ve abstract kuruluşlarınca da taranmaktadır. Bu nedenle gönderilen özetler çok önemlidir. Ayrıca çalışmanın konusu ile ilgili en fazla 5 adet anahtar kelime de eklenmelidir.

Çalışmanın Uzunluğu

Makaleler kural olarak 4.000 kelimedenden az, 8000 kelimedenden fazla olmamalıdır (kaynakça ve dipnotlar hariç). Makalenin yazıldığı dile göre değişen Genişletilmiş Özet'ler ise en az 600 en fazla 1000 sözcükten oluşmalıdır.

Stil ve Düzeltmeler

Yazarlar çalışmalarını Yönetim Bilimleri Dergisi kurallarına göre hazırlamak zorundadırlar. Editörlerden ya da hakemlerden gerekli düzeltmeleri yapmalarını beklenmemelidir. Gerekli düzeltmeler belirlendikten sonra yazarların en geç iki hafta içinde makalelerin düzeltilmiş halini Dergipark üzerinden sisteme yüklemeleri gerekmektedir.. Sayfa yapısı 16 cm - 23,7 cm ölçüsünde olmalıdır. Sayfa kenar boşlukları: üst ve alt 2,5 cm, sol ve sağ 2 cm olmalıdır Makale başlığı bütün harfleri büyük, koyu (bold) harflerle, Times New Roman, 10 punto, tek satır aralıklı, öncesi ve sonrası 0 nk ve sayfaya ortalanarak yazılmalıdır.

Başlıklar ve Alt-Başlıklar

Makaledeki ana başlıkların tamamı büyük harflerle, Times New Roman yazı karakteri kullanılarak 10 punto, tek satır aralığında, öncesi ve sonrası 10 nk ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Alt başlıklar ise sadece ilk harfi büyük, Times New Roman yazı

karakteri kullanılarak 10 punto, tek satır aralığında, öncesi ve sonrası 6 nk ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Üçüncü bir alt başlık kullanılması halinde ise 10 punto, italik, normal (koyu değil), öncesi ve sonrası 6 nk, iki yana yaslı ve başlıktaki kelimelerin sadece ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ya da sonra boşluk bırakılmamalıdır.

Çalışmanın belirtilen kurallara uygun olması yayın sürecini hızlandıracaktır. Bu nedenle çalışma gönderilmeden önce mutlaka YBD kurallarına uygun hale getirilmelidir. Çalışmalar IMRAD kurallarına uygun şekilde başlıklandırılmalı ve bir kapak dosyası hazırlanmalıdır.

Metin içi Atıf

YBD APA (6) stilini benimsemektedir. Bu nedenle atıflar parantez içinde (Soyadı, Yıl: Sayfa Numarası) şeklinde yapılmalıdır. Metin içinde verilen kaynaklar makalenin sonunda kaynakçada açıkça yazılmalıdır. Kaynakça listesinde kaynaklar, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak dizilmelidir. Soyadın baş harfi büyük, ismin sadece baş harfi yazılmalıdır.

Kaynakçada referans gösterimi için:

Kitap:

Tek Yazarlı Kitap

Yazar Soyadı, A. (Basım Yılı). *Kitabın Adı (İtalik)*, Şehir: Yayınevi.

Aladağ, M. (2010). *21.Yüzyılda Pazarlama Teknikleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Çok Yazarlı Kitap

Tuna, P., Kalın, A., Gerçek, C. ve Güneş, S. (2000). *Oyun Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınları.

Editörlü Kitap:

Tek Editörlü Kitap:

Editör Soyadı, A. (Ed.). (Yıl). *Kitabın Adı (İtalik)*. Şehir: Yayınevi.

Kutlu, M. (Ed.). (2008). *Osmanlı Divan Şiirleri Üzerine Metinler*. İstanbul: Yönetim Yayınları.

İki Yazarlı Editörlü Kitap:

Mutlu, C. ve Sağlık, D. (Ed.). (2012). *Güncel Gelişmeler Işığında Liderlik*. Ankara: Eski Yayınevi.

Kitapta Bir Bölüm:

Yazar Soyadı, A. ve Yazar Soyadı, A. (Yıl), Bölümün Başlığı. Editörün A. Soyadı (Ed.), *Kitabın Adı (İtalik)* içinde, (s. sayfa aralığı). Yayın Yeri: Yayın Evi.

Suna, P. ve Güneş, S. (2019). Uluslararası İlişkiler Perspektifinde Türkiye. A. Kalın (Ed.), *Küresel Ekonomi* içinde, (s.248-298). Ankara: Nobel Yayınları.

Makalelerde:

Tek Yazarlı Makalelerde:

Yazar Soyadı, Adı. (Basım Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı (İtalik)*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Alm, J. (1996). What is an Optimal Tax System?. *National Tax Journal*, 49 (1), 117-133.

İki Yazarlı Makalelerde:

Yazar Soyadı, Adı. ve Yazar Soyadı, Adı. (Basım Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı (İtalik)*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Desouza, K. C. ve Flanery, T. H. (2013). Designing, Planning, and Managing Resilient Cities: A Conceptual Framework. *Cities*, 35, 89–99.

Kongre ve Sempozyum Bildiriler

Adil, Ö., Günay, T. ve Güzel, B. (2008). Öğretmen Adaylarının Öğrenciye Yönelik Tutumları ile Öğrenci Başarısı. *V. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 3-5 Haziran 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale. 115-120.

Elektronik Kaynaklar

MEB (2008). Karşılaştırmalı Eğitim Programları. *Fen Lisesi Öğretim Programı* (s. 209-239) Erişim: 12 Ağustos 2008, <http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretimprogramlari/icerik/14>

Değerlendirme Süreci

Dergi ve yayın süreci ile ilgili tüm yazışmalar Dergipark sistemi üzerinden yürütülmektedir. Yayınlanmak üzere gönderilen tüm çalışmalar ön incelemeye tabi tutulur ve inceleme, editörler ve bağımsız hakemler tarafından gerçekleştirilir. Gönderilen çalışmalar ilk olarak editörlerin incelemesinden geçer. Bu aşamada ilk olarak çalışmanın dergi kurallarına uygunluğu incelenir. Ardından makale alanında uzman en az iki hakeme gönderilir. Çalışmanın yayınlanabilmesi için en az iki hakemden ‘yayınlanabilir’ raporu alması gerekmektedir. Editörler ve hakemler incelemelerinde temelde şu üç kritere göre hareket ederler:

- 1) Anlatım Kalitesi: Yazım stili, anlatımda akıcılık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması ve yapısı,
- 2) Kaynakların Doğru Kullanımı: Dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin doğru ve eksiksiz olması, kaynakların yeterliliği, niteliği,
- 3) Bilimsel Kalite: Çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliği, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi.

Hakemlerin raporları doğrultusunda gönderilen makale ya yayınlanır ya düzeltilmek ve daha sonra yayınlanmak üzere yazara geri gönderilir ya da reddedilir. Her durumda yazar Dergipark üzerinden bilgilendirilir; çalışmanın hangi aşamada olduğu yine Dergipark üzerinden izlenebilmektedir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Hakemlerden 'yayınlanabilir' onayı alınmasına karşın Yönetim Bilimleri Dergisi editörleri yazarlardan bazı teknik düzeltmeler talep edebilirler. Ayrıca hakem raporları gizlidir

ve dergi arşivlerinde 5 yıl süre ile saklanır. Yönetim Bilimleri Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen yazıların yazarları kendilerine telif ödenmeyeceğini baştan kabul ederler.

İletişim Bilgileri

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilimleri Dergisi Yazı İşleri Editörlüğü, 17200, Ağaköy, Biga, Çanakkale. Tel: 0 286 335 87 38 E-posta: ybd@comu.edu.tr

NOTES FOR THE CONTRIBUTORS

***

Journal of Administrative Sciences focuses on scholarly articles on labor economics and industrial relations, econometrics, economics, business administration, public administration, public finance and international relations in general from all over the world. The journal encourages interdisciplinary studies. Manuscripts submitted to Journal of Administrative Sciences should be original and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

Articles submitted for consideration of publication are subject to peer review. The editorial board and editors take consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas. For the articles to be published, at least two 'accepted' reports from the referees are required.

The Editors and referees use three-step guidelines in assessing submissions:

- 1) Literary quality: Writing style, usage of the language, organisation (paragraphing, syntax, flow etc.)
- 2) Use of references. Referencing, sources, relationships of the footnotes to the text.
- 3) Scholarship quality: Depth of research, quality; contribution, originality of the contribution (new and creative thought) and plausibility of the author's argument.

Questions regarding the status of submissions should be directed to the co-editors by e-mail at ybd@comu.edu.tr. The author could be asked for technical corrections by editors after the final draft of the article.

Submission

Manuscripts should be single spaced throughout (including all quotations and footnotes) on single sides of A4 paper... Full names of the author(s) should be given, an address for correspondence, and where possible a contact telephone number, fax number and e-mail address. Authors should pay particular attention to the accuracy and correct presentation of references.

Besides the manuscript a brief cv of the author should also be attached to the e-mail so that a registry is formed. JAS uses American Psychology Association System

Length

Articles as a rule should not exceed 8.000 words and should not be less than 4.000 words, not including footnotes and references.

Style and Proofs

Authors are responsible for ensuring that their manuscripts conform to the JAS style. Editors will not undertake retyping of manuscripts before publication. The main text should be written using Times New Roman font, 10 points, single line spacing, 0 nk

before and after and justified on both sides. There should be 1 line space between paragraphs. All of the main headings should be written in capital letters, using Times New Roman font, 10 points, single line spacing, 10 nk before and after and justified on both sides. Sub-headings should be written with only the first letter capitalized, using Times New Roman font, 10 points, single line spacing, 6 nk before and after, and justified. If a third subtitle is used, it should be 10 points, italic, normal (not bold), 6 nk before and after, justified and only the first letter of the words in the heading should be capitalized. No spaces should be left before or after the headings.

Footnotes

Books

One author:

Aladağ, M. (2010). *21. Yüzyılda Pazarlama Teknikleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Two authors:

Acer, Y ve Kaya, İ. (2009). *Uluslararası Hukuk*, Temel Ders Kitabı, Ankara: USAK Publications.

Three authors:

Tuna, P., Kalın, A., Gerçek, C. ve Güneş, S. (2000). *Oyun Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınları.

Part of a Book:

Groundwater-Smith, S. (2007). As Rain is to Fields, so Good Teachers are to Students. S. Knipe (Ed.), *Middle Years Schooling: Reframing Adolescence* (151-170. ss.). Frenchs Forest, N.S.W: Pearson Education Australia.

Articles:

Alm, J. (1996). What is an Optimal Tax System?. *National Tax Journal*, 49 (1), 117-133.

Paper Presented at a Conference or Meeting:

Yegin, Mehmet. (2009). A New Schematic Model to Understand Formation of Public Opposition on Foreign Policy Issues, *Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference*, Chicago, USA, p. 9.

Web Sources:

MEB (2008). Karşılaştırmalı Eğitim Programları. *Fen Lisesi Öğretim Programı* (s. 209-239) Accessed: 12 Ağustos 2008, <http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretimprogramlari/icerik/14>

Biography

Current and recent academic and professional affiliations and recent major publications for the Notes on Contributors should be supplied with the articles. It should not exceed 100-word.

Abstract

A concise abstract not exceeding 250-300 words in length is required.

Contact Information

For more information about the journal feel free to contact with the editors. JAS / YBD, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, TÜRKİYE.

Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736

Web: <http://ybd.comu.edu.tr> / E-mail: ybd@comu.edu.tr